

NO: 16024.

ΚΩΕ: 15893.

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΝΤΑΖΗΣ

**ΦΟΡΜΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΜΕΛΙΩΣΕΙΣ
ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	ΣΕΛ.4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	ΣΕΛ.6
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙ- ΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ CARL MENGER	
ΚΕΦ. 1: Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΣΤΟΝ C.MENGER	ΣΕΛ.14
A. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΣΤΟ <i>GRUNDSATZE DER VOLKSWIRTSCHAFTSLEHRE</i>	ΣΕΛ.14
B. Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ MENGER ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΣΜΟ	ΣΕΛ.25
Γ. Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ C.MENGER	ΣΕΛ.33
ΚΕΦ. 2 : ΙΣΤΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟΝ ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟ	
A. Η ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΟΝ MENGER	ΣΕΛ.42
B. ΙΣΤΟΡΙΣΜΟΣ- ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ MENGER	ΣΕΛ.50
Γ. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ MENGER	ΣΕΛ.56
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ : ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΦΟΡΜΑ- ΛΙΣΤΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΣΤΟ ΒΕΜΠΕΡΙΑΝΟ ΕΡΓΟ	
ΚΕΦ. 3 : Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟ- ΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΣΤΟ ΠΡΩΙΜΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ MAX WEBER	
A. ΤΟ ΠΡΩΙΜΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ MAX WEBER	ΣΕΛ.65
I. Η περιγραφή της πατριαρχικής δομής	ΣΕΛ.65
II. Πολιτική και αξίες στο νεανικό έργο	ΣΕΛ.68
III. Το οικονομικό φαινόμενο στο <i>Grundriss</i> του 1898	ΣΕΛ.73
B. Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ WEBER ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (Roscher, Knies)	ΣΕΛ.86

Γ. Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟΥ Μ. WEBER	ΣΕΛ.103
ΚΕΦ. 4 : Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟ <i>ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ</i>	
Α. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	ΣΕΛ.121
Β. Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ	ΣΕΛ.138
Γ. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΣΤΟ <i>ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ</i>	ΣΕΛ.150
Ι. Η σχέση 'δυνάμεως' και 'εξουσίας' ως συγκρότηση Της πολιτικής	ΣΕΛ.150
ΙΙ. Η γραφειοκρατική δομή εξουσίας και η έννοια του Κράτους	ΣΕΛ.157
ΙΙΙ. Η χαρισματική εξουσία και η έννοια της εξέλιξης των Θεσμών	ΣΕΛ.165
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ	ΣΕΛ.170

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξετάζονται δύο επιστημολογικά πρότυπα τα οποία εντάσσονται στη φορμαλιστική παράδοση των κοινωνικών επιστημών. Πρόκειται συγκεκριμένα για τα έργα του Carl Menger και του Max Weber, που συγκροτούνται προς την κατεύθυνση των όρων δράσης του σύγχρονου εξορθολογισμένου πράττειν στο πλαίσιο της αστικής κοινωνίας. Στο ανώτερο πλαίσιο, αναπτύσσονται θεματικές στην βάση των οποίων είναι εφικτή τόσο η διερεύνηση της συμβολής των δυο παραπάνω προσεγγίσεων στο ζήτημα της κοινωνικοεπιστημονικής μεθόδου, όσο και η δυνατότητα συγκρότησης ενός επαρκούς πλαισίου ανακατασκευής της σύγχρονης κοινωνίας. Γίνεται επίσης δυνατό να διερευνηθεί η σχέση μεταξύ των δυο προσεγγίσεων ως προς την αντίστοιχη εννοιολογική κατασκευή τους καθώς και ως προς την εμπλοκή τους σε αξιολογικές προϋποθέσεις αυτής ακριβώς της εννοιολογικής κατασκευής.

Με αυτήν την έννοια, υποστηρίζεται στο πλαίσιο της παρούσας διδακτορικής διατριβής ότι τα βασικά ζητήματα που σχετίζονται με την φορμαλιστική επιστημολογική προσέγγιση στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών, προλαμβάνονται, από την μία πλευρά, ως προς τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά τους από την μενγκεριανή θεωρία ενώ, από την άλλη πλευρά, η αναγνώριση των μεθοδολογικών ορίων της τελευταίας έθεσε το αίτημα μιας μετατόπισης από την οικονομική θεωρία σε μια κοινωνιολογική μέθοδο, η οποία συγκροτείται και ως κριτική έναντι προηγούμενων παραδόσεων στο χώρο της γερμανικής επιστήμης. Θεωρείται ότι ο τρόπος συγκρότησης της νέας κοινωνιολογικής μεθόδου, ιδιαίτερα ως προς την εννοιακή κατασκευή, ανευρίσκεται στο εσωτερικό της ίδιας της μενγκεριανής προσέγγισης, η οποία ενσωματώνει και την παραπάνω αναφερθείσα κριτική στην παράδοση του γερμανικού ιστορισμού. Προϋποτίθεται με άλλα λόγια για την ανάπτυξη και την ερμηνευτική προσέγγιση της βεμπεριανής θεωρίας η αναδρομή στο επιστημολογικό πρότυπο του Menger.

Στο πλαίσιο του προλογικού αυτού σημειώματος θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα μέλη της τριμελούς επιτροπής επίβλεψης της διατριβής την οποία αποτελούσαν ο καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Θ. Λίποβατς, ο αναπληρωτής καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου κ.

Π. Μπασάκος και ο αναπληρωτής καθηγητής κ.Μ.Αγγελίδης για την υποστήριξη που μου παρέχαν καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας διατριβής. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών κ.Κοσμά Ψυχοπαΐδη για τις παρατηρήσεις και την καθοδήγησή του, ιδιαίτερα προς την κατεύθυνση επίλυσης των μεθοδολογικών ζητημάτων που τέθηκαν από την έρευνα. Τέλος, εκφράζω τις ευχαριστίες μου και στο συνάδελφο Θωμά Νουτσόπουλο για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Την ευγνωμοσύνη μου και τις ευχαριστίες μου επιθυμώ να απευθύνω στο Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών για την οικονομική στήριξη που μου παρέιχε στο μέγιστο διάστημα εκπόνησης της παρούσας διατριβής. Θεωρώ τέλος αυτονόητο ότι η ευθύνη για τις ανεπάρκειες της παρούσας εργασίας είναι αποκλειστικά δική μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο της να διερευνήσει ορισμένα βασικά προβλήματα συγκρότησης των όρων της κοινωνικής θεωρίας του αντικειμένου στη σύγχρονη φορμαλιστική παράδοση όπως αυτή εκφράζεται στα έργα των Carl Menger και Max Weber.

Αυτό σημαίνει, αφ' ενός, ότι το έργο και των δυο θεωρητικών μας παρέχει ένα κοινό πλαίσιο προσέγγισης της σύγχρονης αστικής κοινωνίας και του σοσιαλιστικού προτύπου υπέρβασής της και, αφ' ετέρου, ότι η κοινωνιολογική βεμπεριανή πρόταση έχει προϋποθέσει και αναδείξει τις κεντρικές συνιστώσες πάνω στις οποίες αρθρώνεται το μενγκεριανό έργο. Η εν λόγω υπόθεση στηρίζεται στην αντίληψη περί της ύπαρξης ενός κοινού πυρήνα που δεσμεύει τις φορμαλιστικές αναλύσεις τόσο του Max Weber όσο και του Carl Menger.

Με τον όρο φορμαλιστική προσέγγιση, όπως αναπτύσσεται στα έργα των παραπάνω θεωρητικών, κατανοείται η προτεραιότητα των όρων της ανάλυσης του αντικειμένου οι οποίοι αφαιρούν από ένα πλαίσιο σχέσεων μεταξύ των δρώντων και ανακατασκευάζουν το πλαίσιο δράσης τους μέσω ατομικών σκοποθεσιών. Υιοθετείται επίσης η διάρρηξη της σχέσης μεταξύ επιστήμης και κοινωνικού αντικειμένου προβάλλοντας το πρότυπο του επιστημονισμού, δηλαδή την ίδια την σκοπιά του επιστήμονα ο οποίος κατασκευάζει μέσω συνδυασμών ιδεοτυπικών κατασκευών πλευρές του αντικειμένου χωρίς δεσμευτική αναστοχαστική διάσταση. Με αυτόν τον τρόπο, οι αντινομίες που ανακύπτουν κατά την αντιστοίχιση των τυπικών διαστάσεων δεν ανάγονται σε ανιφάσεις του ίδιου του κοινωνικού αντικειμένου και της ιστορικής του εξέλιξης αλλά, αντίθετα, αναγράφονται στις μη περαιτέρω αναγώγιμες σκοπιές των επιστημόνων και στο σχετικισμό που θεωρείται συστατικός της αποδόμησης του αντικειμένου. Το τελευταίο μόνο διαμέσου της 'φαντασίας' του επιστήμονα και του συσχετισμών που αυτός προβαίνει θεωρείται δυνατό να προσεγγισθεί.

Η συγκρότηση της φορμαλιστικής μεθόδου, όπως αναπτύχθηκε στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα και εν πολλοίς καθορίζει τον τρόπο σύστασης σύγχρονων επιχειρημάτων στο τέλος του, έλκεται ιστορικά

από δύο συνιστώσες : (α) την ιδιομορφία της σύστασης της αστικής κοινωνίας στο γερμανικό χώρο και (β) την πανεπιστημιακή δέσμευση σε προαστικού τύπου θεμελίωση και αντιστάσεις στην καπιταλιστική δομή που διέλυε το οργανικό πρότυπο σχέσεων και προσανατόλιζε το εθνικό μόρφωμα σε ιμπεριαλιστικές σχέσεις. Αυτό το τελευταίο διαγράφεται στο εσωτερικό της εννοιακής κατασκευής ιδιαίτερα της βεμπεριανής μεθοδολογίας η οποία προτάσσει την έννοια του αγώνα(Kampf) τόσο στο διεθνές, όσο και στο εσωτερικό εθνικό πεδίο δράσης. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι η συγκρότηση της φορμαλιστικής μεθόδου συντελείται ανάμεσα σε δύο επαναστάσεις οι οποίες καθόρισαν την εξέλιξη της σκέψης στον επιστημονικό χώρο, ο οποίος συγκροτείται και ως απάντηση στις αντιφάσεις που προέκυψαν με την ανάδυση διαφορετικών ομάδων με διαφορετικά αιτήματα ως προς την κατεύθυνση του κοινωνικού αντικειμένου. Η πρώτη από αυτές είναι η γαλλική του 1789 -με ενδιάμεσο σταθμό όσον αφορά το γερμανικό χώρο το 1848 με την αποτυχημένη άνοδο, στο πλαίσιο λήψης πολιτικών αποφάσεων, της αστικής τάξης- η οποία πρόεβαλλε τα αιτήματα της ισότητας και της ελευθερίας και σηματοδότησε στο κοινωνικό επίπεδο την επικράτηση της αστικής τάξης. Η δεύτερη ήταν η σοβιετική του 1918-με κυριότερη έκφραση στο γερμανικό χώρο την επανάσταση των συμβουλίων- με την οποία συγκροτήθηκε για πρώτη φορά η δυνατότητα αμφισβήτησης των τυπικών χαρακτηριστικών αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος. Στο κοινωνικό επίπεδο, η σοσιαλιστική επανάσταση σήμανε την επικράτηση των κοινωνικών μαζών οι οποίες απελευθερώνονται από την κυριαρχία του ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο, βάσει της κοινωνικής ανισότητας, και ολοκληρώνουν το αίτημα μιας διαφωτιστικού περιεχομένου συνειδητοποίησης των όρων ύπαρξης και ταυτόχρονης κριτικής σε ανελευθεριακές δομές καταπίεσης. Η βεμπεριανή μεθοδολογία- ιδιαίτερα μετά την επανάσταση του 1918 στον ίδιο τον γερμανικό χώρο και την μετεξέλιξή της στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης- ασχολήθηκε με τη δυνατότητα και τις επιπτώσεις του σοσιαλιστικού προτύπου, ακολουθώντας εν πολλοίς την προηγηθείσα κριτική που άσκησαν σε αυτό ο Carl Menger στα έργα του για την αποκαλούμενη 'κοινή

οικονομία (Gemeinwirtschaft) και την αδυνατότητα οικονομικού λογισμού στο εσωτερικό της σοσιαλιστικής δομής¹.

Η μετατόπιση του αξιολογικού προβλήματος των ορθών και δικαίων σχέσεων που οφείλουν να διέπουν το σύνολο του κοινωνικού αντικειμένου και συνδέονται στην θεωρητική τους αποτύπωση με την εργασιακή θεωρία της αξίας στην κλασική και μαρξική πολιτική οικονομία πραγματοποιείται με την απορύθμισή του σε πρόβλημα μέτρησης των οικονομικών τιμών στην αγορά και στην αδυνατότητα μακροθεωρητικής σύλληψης του αντικειμένου. Χαρακτηριστικός για αυτήν την κατεύθυνση σκέψης υπήρξε ήδη ο τρόπος κριτικής, ο οποίος αναπτύχθηκε στο έργο του Carl Menger με τίτλο «*Έρευνες για τη μέθοδο των κοινωνικών επιστημών*» (1883), έναντι της κλασικής σχολής του A. Smith και της αξιολογικής του περιεχομενικής θεμελίωσης, με επιχειρήματα προερχόμενα από την ιστορική σχολή του δικαίου (Savigny). Αυτό που τίθεται σε κριτική-κάτι που ανευρίσκεται μετέπειτα και στον Max Weber-είναι η δυνατότητα σχεδιασμού της ολότητας του αντικειμένου, κάτι που ονομάζεται 'πραγματισμός' της μεθόδου και ταυτίζεται με τον ορθολογισμό του όλου και την διαφωτιστική της θεμελίωση (είναι χαρακτηριστικό ο Weber επαναλαμβάνει τον ίδιο όρο δηλ. «πραγματιστικό ορθολογισμό»² έναντι του σχεδιασμού της σκέψης και θέτει σε κριτική την εγγελιανή σύλληψη) με συνέπεια να οδηγεί, κατά τον Menger, στη σοσιαλιστική κατεύθυνση με πραξολογική διάσταση. Η σύλληψη μάλιστα αυτή φαίνεται να επιτυγχάνει να εντοπίσει την κοινή παράδοση που διέπει τη φυσικοδικαιϊκή και τη μαρξική θεωρία καθώς, η πρόταξη του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας ως μακροθεωρητικού όρου έναντι της εμφάνισης των ατομικών εργασιών, οδηγεί, αφ' ενός, στη δυνατότητα της άρσης των χωριστικών στοιχείων και, αφ'ετέρου, στην παραγωγή του κοινού αξιολογικού πλαισίου και όχι στην απλή χρήση του ως μέσου σε ένα φορμαλιστικό τρόπο επίτευξης της 'αριστοποίησης των πιθανοτήτων' (σκοποθεσιακό πράττειν κατά Weber και αποχωρισμού του από την αξιολογική του διάσταση). Ακριβώς τέτοιου

¹ Ένα κλασικό έργο που θέτει την αδυνατότητα του σοσιαλισμού από την πλευρά της αυστριακής σχολής είναι του L. von Mises, "Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, vol.47, 1920. Για την κριτική του Mises στο σοσιαλισμό βλ. Αγγελίδης (1993).

² "Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Russland", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 283, vol.22, Beiheft, 1906. Για την κριτική στον 'πραγματισμό' της κλασικής πολιτικής οικονομίας βλ. Ψυχουπαϊδης (1999).

είδους τελικά ιδεώδη όπως η «δικαιοσύνη» και ο «αυτοπροσδιορισμός του ανθρώπου» αμφισβητούνται τόσο από τη μενγκεριανή, όσο και τη βεμπεριανή μεθοδολογική πρόταση γεγονός που έχει σαφείς πολιτικές προεκτάσεις. Τέτοιου είδους αξιολογικά 'φορτισμένα' επιχειρήματα υπήρξαν πλευρές του οικονομικού ιστορισμού³ είτε στην πρώιμη (Roscher) είτε στην ύστερή της μορφή (Schmoller), τα οποία προέβαλλαν ένα ασθενές κανονιστικό πλαίσιο υπέρβασης της απροσδιοριστίας του αντικειμένου και δέσμευσής του σε μορφές σύλληψης ενός οργανικού μορφώματος και θεσμικών όρων. Το πλαίσιο αυτό αντιπαράκειται στην αυτόματη ρύθμιση των συμφερόντων του κλασικού επιχειρήματος και στην ηθική του θεμελίωση βάσει μίας θεωρίας «ηθικών συναισθημάτων», τα οποία θα μετριάζουν τις ακραίες μορφές εγωιστικού πράττειν της σύγχρονης κοινωνίας καθώς, και στη ρύθμιση των ταξικών συγκρούσεων μέσω ενός πολιτικού φορέα, που ταυτιζόταν με τον μονάρχη και την γραφειοκρατία έναντι της διαλυτικής επίδρασης των ατομικών συμφερόντων. Παρ' όλο που η φορμαλιστική κατεύθυνση έθεσε σε κριτική τις παραπάνω ιστοριστικές λύσεις, εντούτοις υιοθέτησε κατά την πορεία της ανάπτυξής της κεντρικές έννοιες και σχήματα του οικονομικού ιστορισμού ώστε να είναι δυνατό και για την ίδια να συγκροτήσει πλευρές του αντικειμένου το οποίο περιερχόταν σε απροσδιοριστία βάσει των εννοιακών της κατασκευών.

Οι παραπάνω προκαταρκτικές παρατηρήσεις καθόρισαν και τη δομή της παρούσας εργασίας, η οποία αναπτύσσεται σε τέσσερα κεφάλαια, τα οποία αναδεικνύουν την εξέλιξη του εννοιακού πλαισίου του έργου των δυο θεωρητικών.

Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η συγκρότηση του οικονομικού φαινομένου στο πρώτο έργο, τις «*Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*»(1871) του C.Menger στο εσωτερικό των οποίων προβάλλεται η διάσταση των ατομικών όρων για την εξήγηση των οικονομικών μορφών. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην κατασκευή της μορφής του χρήματος, καθώς φαίνεται να περιέχει μια αξιολογική διάσταση, που συγκροτεί το αντικείμενο. Στη συνέχεια εξετάζεται η συγκρότηση της κοινωνικής μεθόδου και τα ζητήματα που ανακύπτουν στις «*Untersuchungen*

³ Για την ανάλυση των έργων των Roscher και Schmoller βλ. Giouras (1994, 1995).

über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere» (1883), που αποτέλεσε το έργο που εκκίνησε την «έριδα περί της μεθόδου» ανάμεσα στην αυστριακή σχολή και την ιστορική σχολή της πολιτικής οικονομίας. Στο εσωτερικό των *Eρευνών* τίθενται σε κριτική έννοιες του οικονομικού ιστορισμού όπως το 'λαϊκό πνεύμα' (Volksggeist) και η 'λαϊκή οικονομία' (Volkswirtschaft), αμφισβητώντας τη δυνατότητα σύλληψης του αντικειμένου ως μια οργανικού περιεχομένου ολότητα, της οποίας τα μέρη αλληλοκαθορίζονται από τους σκοπούς του 'όλου'. Αμφισβητείται η κατασκευή εννοιών και επιστημονικών κρίσεων μέσω της μελέτης της πολιτικής εξέλιξης των λαών και τονίζεται πως ο οικονομικός ιστορισμός δεν κατάφερε να άρει την ανάμειξη μεταξύ της θεωρητικής, της ιστορικής και της πρακτικής διάστασης. Επίσης τίθεται σε κριτική η δυνατότητα ενός μετριασμένου εγωισμού στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας της αγοράς και της ένταξης των δρώντων σε συλλογικές μορφές που αίρουν την ιδιωτική ανταγωνιστική δράση. Η ίδια η επιστήμη στο μενγκεριανό έργο συγκροτείται μέσα από την κατάτμηση του αντικειμένου σε επιμέρους πλευρές του μέσα από τον συνδυασμό των οποίων ανακύπτει η δράση των επιμέρους δρώντων και την πρόταξη των ιδεατών τύπων που αντιπαραβάλλονται στους ρεαλιστικούς τύπους του οικονομικού ιστορισμού και κατασκευάζονται με αφαίρεση αλληλέγγυων σχέσεων και ενός λειτουργικού πλαισίου δράσης των ατομικών όρων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται η προσπάθεια να ανακατασκευαστεί το φαινόμενο του δικαίου που θέτει την ατομικιστική μέθοδο στην κατεύθυνση θεματοποίησης κανονιστικών όρων που υπερβαίνουν το αρχικό πλαίσιο. Το δίκαιο αναπτύσσεται ως μη 'αναλογισθέν αποτέλεσμα' της ατομικής δράσης το οποίο προωθεί την 'ευημερία' του συνόλου, θέτοντας παράλληλα σε αμφισβήτηση κατασκευές του κοινωνικού συμβολαίου. Επίσης γίνεται προσπάθεια να ανακατασκευαστεί η διάσταση της πολιτικής στο εσωτερικό του κειμένου «*Die Sozialtheorien der Klassischen Nationalökonomie und die moderne Wirtschaftspolitik*» (1891), στο οποίο διαγράφεται ένα πλαίσιο σκοπών του σύγχρονου κράτους και ταυτόχρονα τίθεται σε κριτική η οικονομική πολιτική του οικονομικού ιστορισμού, η οποία όπως τονίζεται οδηγεί στην υπεράσπιση επιμέρους συμφερόντων και προαστικών δομών.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται το πρώιμο έργο του Max Weber όπως αυτό εκφράστηκε στα κείμενα του «*Εθνικού κράτους και της πολιτικής της εθνικής οικονομίας*»(1895) και του «*Σχεδιαγράμματος των παραδόσεων για την θεωρητική πολιτική οικονομία*»(1898). Στα δύο αυτά πρώιμα κείμενα τίθενται οι συνιστώσες της μεθοδολογίας πριν την κατασκευή της κοινωνιολογικής μεθόδου. Στο κείμενο του 1895 αναδεικνύεται ο πολιτικός πυρήνας της βεμπεριανής μεθόδου καθώς και το πλαίσιο της πολιτικής και κοινωνικής δομής έναντι της οποίας συγκροτείται το επιχείρημα. Στο κείμενο του 1898 φαίνεται να συνυπάρχουν επιρροές από τα έργα των Menger και Schmoller και η προσπάθεια διάταξης μιας δομής του αντικειμένου. Στη συνέχεια εξετάζεται η κριτική στον πρώιμο οικονομικό ιστορισμό και η προσπάθεια ανάδειξης της νέας μεθόδου. Αυτό γίνεται με αναφορά στο κείμενο των 1903-1906 «*Roscher, Knies und die logischen Probleme der Nationalökonomie*» όπου απορρίπτεται η «ανορθολογική» και «κολλεκτιβιστική» θεμελίωση του πρώιμου οικονομικού ιστορισμού καθώς και η σύνδεση με μια αξιολογική θεμελίωση, μέσω των «ιστορικών αναλογιών» και «παραλληλισμών». Η βεμπεριανή μέθοδος στρέφεται προς θέματα που προσπάθησε να μετριάσει ο πρώιμος οικονομικό ιστορισμός όπως οι καπιταλιστικές σχέσεις, η σοσιαλιστική κριτική και η απροσδιοριστία ενός σύγχρονου πολιτικού συστήματος. Τονίζεται ότι τόσο το σοσιαλιστικό πρότυπο όσο και η αστική, σύγχρονη δομή περιέχουν ανορθολογικές διαστάσεις και δεν είναι δυνατό να γενικευθεί ένα πρότυπο ορθολογικής δράσης, που εξαντλείται στην ατομική δράση. Επίσης, αμφισβητείται η σχέση μεταξύ κοινωνικής γενικότητας και επιστημονικής γενίκευσης αναφέροντας την καταγωγή της σε ένα διαλεκτικό σχήμα 'εκπόρευσης' του αντικειμένου από μία 'ουσία'. Η συγκρότηση της βεμπεριανής μεθόδου όπως αυτή αποτυπώνεται στα κείμενα της «*Αντικειμενικότητας της κοινωνιολογικής και κοινωνικοπολιτικής γνώσης*»(1904) και της «*Αξιολογικής ελευθερίας στις κοινωνιολογικές και οικονομικές επιστήμες*»(1917) διαγράφει τις βασικές συνιστώσες της ιδεοτυπικής μεθόδου της αναδιτύπωσης της έννοιας του νόμου σε αντιπαράθεση με τους 'εξελικτικούς τύπους' του οικονομικού ιστορισμού και του μαρξισμού και της πρόταξης των επιστημονικών σκοποθεσιών. Απορρίπτεται η συγκρότηση ενός προνομιακού πεδίου των επιστημών και αναπαράγονται στο εσωτερικό της μεθόδου ιστοριστικά

πρότυπα ανορθολογικού περιεχομένου, ώστε να καταστεί δυνατή μια εικόνα του αντικειμένου. Στην «Αξιολογική ελευθερία» κυριαρχεί η κριτική της ανάμειξης αξιολογικών στάσεων και περιγραφικών όρων και η μετατόπιση του αξιολογικού ζητήματος σε ζήτημα της θέλησης των επιστημόνων, απορρίπτοντας οργανικά πρότυπα αξιών ή σύνδεσής τους με κοινωνικές σχέσεις και δομές. Στο κείμενο της «Επιστήμης ως Επάγγελμα»(1917), τίθεται το ζήτημα της σχέσης των αξιών με την διαδικασία εξορθολογισμού που συρρικνώνει το περιεχόμενο των 'αξιολογικών στάσεων' και του 'πολυθεισμού των αξιών' και η δυνατότητα της διάσωσης του 'ανθρώπου της πολιτιστικής ευρύτητας'(Kultur Mensch).

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η συγκρότηση της οικονομίας, του δίκαιου και της πολιτικής στο εσωτερικό του *Οικονομία και Κοινωνία*. Οι έννοιες παρόλο ότι κατασκευάζονται σε αναφορά με ατομικούς όρους, φαίνεται να αποκαθιστούν μέσα από την προβολή των «διατάξεων»(Ordnungen) της αγοράς, του δικαίου και των πολιτικών δυνάμεων. Στην *Κοινωνιολογία της οικονομίας* ο τύπος της οικονομίας συνδέεται με τις έννοιες της αυστριακής σχολής και αμφισβητεί μακροθεωρητικά πλαίσια ένταξης των ατομικών όρων δράσης. Αυτό φαίνεται στην κριτική της 'υλικής ορθολογικότητας', του σοσιαλιστικού προτύπου και του 'νοικοκυριού'. Η ανάλυση στρέφεται σε σύγχρονες μορφές οργάνωσης της οικονομίας, όπως η επιχείρηση και η αποδοτικότητα, προτάσσοντας τη δημιουργική σκοπιά του επιχειρηματία και αμφισβητώντας το νεοκλασικό πρότυπο παθητικής αποδοχής των τιμών της αγοράς. Η αξιολογική διάσταση της μεθόδου φαίνεται να συγκροτείται μέσα από την αντιπαράθεση των δύο ειδών καπιταλιστικής στάσης και των συνεπειών που θα προκύψουν από την επιβολή του σοσιαλιστικού οικονομικού προτύπου.

Στην *Κοινωνιολογία του δικαίου* φαίνεται η έλξη των εννοιών από το σύγχρονο αστικό πλαίσιο δράσης, η κριτική σε προαστικές μορφές και παρακολουθείται η διαδικασία ενσωμάτωσης των νομικών προαστικών μορφών(οικογένεια, συντεχνία) στη σύγχρονη δικαιοκή οργάνωση χωρίς όμως παράλληλα να τονίζεται η δεσμευτικότητα της σχέσης πολιτικής και οικονομικών σχέσεων και η πρόταξη μιας διάστασης δικαιωμάτων. Γίνεται προσπάθεια να ανακατασκευαστεί το δικαιοκό φαινόμενο μέσα από την διάσπασή του σε περιεχομενική και τυπική διάσταση.

Τέλος, εξετάζεται η ανάλυση του πολιτικού φαινομένου, όπως αυτό αναπτύσσεται στην *Κοινωνιολογία της εξουσίας* μέσα από έννοιες όπως η δύναμη, η εξουσία, η εμφάνιση του γραφειοκρατικού παράγοντα, των εργατικών μαζών, του σύγχρονου κοινοβουλευτισμού και της ηγετικής προσωπικότητας. Θα γίνει προσπάθεια ναδειχθεί ότι στο όψιμο έργο εμφιλοχωρεί ένα πλαίσιο δράσης το οποίο συνδέεται με την ανάπτυξη των τύπων της οικονομίας και του δικαίου με αντιστοίχιση στην κριτική των συλλογικών σκοποθεσιών και την προβολή της ηγετικής προσωπικότητας στη συγκρότηση του αντικειμένου.

Στο εσωτερικό των έργων και των δύο θεωρητικών του φορμαλισμού φαίνεται να υπεισέρχεται μια αξιολογική διάσταση που προσπαθεί να διασώσει τη σκοπιά της ατομικής δράσης είτε με την μορφή της γνώσης των υποκειμενικού συμφέροντος είτε με την μορφοποίηση του υποκειμενικού νοήματος και του αγωνιστικού στοιχείου. Η αξιολογική αυτή διάσταση φαίνεται ότι ματαιώνεται καθώς το ατομικό πράττειν στη σύγχρονη κοινωνία της αγοράς εμπλέκεται σε απρόσωπες κοινωνικές μορφές, που οδηγούν στην παγίωση της εξουσίας και συρρικνώνουν την διάσταση της απροσδιοριστίας ως εσωτερικό στοιχείο της νεωτερικής επιστημονικής σκέψης.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ : ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ CARL Menger

ΚΕΦ. 1 Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΣΤΟΝ CARL MENGER

ΚΕΦ.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ – MENGER

Η φορμαλιστική κατεύθυνση του C.Menger θεμελιώνεται στο έργο του *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*¹ το οποίο εκδόθηκε το 1871 και αποτέλεσε το πρώτο οικονομικό εγχειρίδιο της αποκαλούμενης αυστριακής σχολής της πολιτικής οικονομίας. Σε αυτό ο Menger συγκροτεί τις οικονομικές αρχές εκκινώντας από το ατομικό πράττειν ,αποστασιοποιείται τόσο από το κλασικό και το νεοκλασικό επιχείρημα της πολιτικής οικονομίας όσο και από τον οικονομικό ιστορισμό. Στην εισαγωγή του βιβλίου επισημαίνεται [ως σκοπός της μεθόδου είναι η ανάλυση των οικονομικών φαινομένων στα απλούστερα στοιχεία τους και η ανάδειξη των νόμων που διέπουν την οικονομία. Το πρώτο κεφάλαιο που ασχολείται με την γενική θεωρία των αγαθών αρχίζει με την φράση: «Όλα τα πράγματα υπόκεινται στο νόμο της αιτίας και του αποτελέσματος»(GV:1). Η ίδια η πρόοδος όπως αναφέρεται της ανθρώπινης εξέλιξης διευρύνει και σταθεροποιεί αυτήν την αρχή και η ίδια η προσωπικότητα του ατόμου αποτελεί μέρος αυτής της παγκόσμιας σχέσης, όπως γίνεται στην κατάσταση της ικανοποίησης μιας ανάγκης μέσω είτε της επίδρασης εξωτερικών στοιχείων είτε της δράσης εσωτερικών δυνάμεων². Η πρώτη συνεπώς οικονομική έννοια που εκκινά η μενγκεριανή θεωρία είναι αυτή του αγαθού που ικανοποιεί τις ανάγκες ακολουθώντας όπως γράφεται στην υποσημείωση της σελίδας 2 με την αντίστοιχη κατάταξη στο *Σύστημα* του Roscher³. Η επίδραση του ροσεριανού έργου διαπιστώνεται από την κατάταξη των βασικών εννοιών των *Grundsätze*, καθώς και στην υποκειμενική θεμελίωση της αξίας και δεν είναι τυχαίο ότι το έργο αφιερώνεται στον θεμελιωτή του γερμανικού οικονομικού ιστορισμού⁴. Όπως φαίνεται στο εσωτερικό του μενγκεριανού έργου η θεμελίωση του οικονομικού πράττειν ανάγεται στην προϋπόθεση μιας ανθρώπινης φύσης που περιέχει πρωταρχικές ορμές(Triebe). Ο Menger δεν κατασκευάζει μια θεωρία ορμών αλλά από το έργο του ανακύπτουν τέσσερις βασικές, η εγωιστική, το αίσθημα για τα κοινά, το αίσθημα δικαίου και η ιδέα του δικαίου(*Untersuchungen*:76-

¹ Παραπέμπεται η έκδοση *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, Mohr, 1968.

² Για μια ανάλυση αυτού του σημείου βλ. Birner (1990).

³ Βλ. την κατάταξη των εννοιών στο Roscher (1906) , Giouras (1995).

⁴ Για την επιρροή του Roscher στον Menger βλ. Streissler (1990a).

77). Η κύρια μετατόπιση που λαμβάνεται σε σχέση με τον οικονομικό ιστορισμό, αφορά την άρση της σχέσης μεταξύ εγωιστικών και κοινωνικών πλευρών της ανθρώπινης φύσης και η απομάκρυνση από μια θεωρία κινήτρων του πράττειν⁵. Ο οικονομικός ιστορισμός, όπως φαίνεται στο *Σύστημα* του Roscher, ακολουθώντας ένα φυσικοδικαικικό πρότυπο διαίρεσε τις ορμές αφενός σε εγωιστικές, μέσω των οποίων παράγεται η ιδιωτική οικονομία και αφετέρου, σε ηθικές που παράγουν θεσμικές μορφές και μετριάζουν την ανταγωνιστική μορφή της κοινωνίας της αγοράς⁶. Με την προβολή του εγωιστικού πράττειν και απορρίπτοντας την μετριασμένη του μορφή, η μενγκεριανή θεωρία απορρίπτει την δυνατότητα ύπαρξης θεσμικών και κανονιστικών όρων με αναφορά στην κοινωνική διάσταση. Η μετατόπιση είναι εμφανής και στον ορισμό του Roscher των 'αληθινών' αναγκών που έχουν ως περιεχόμενο την συμβατότητα με τις ανάγκες των υπόλοιπων δρώντων και συμβάλλουν στην ικανοποίησή τους⁷. Αντίθετα, η κατάταξη ενός αγαθού στα *Grundsätze* συνδέεται με την ατομική διάσταση που διαγράφει και τις προϋποθέσεις του : η ύπαρξη μιας ανάγκης, ιδιότητες του αγαθού που βρίσκονται σε αιτιακή σχέση με την ικανοποίηση της ανάγκης και η δυνατότητα διάθεσης (Verfügung). Τα 'φανταστικά' σε αντίθεση με τα 'αληθινά' αγαθά είναι εκείνα στα οποία αποδίδονται ψευδείς ιδιότητες ή συνδέονται με ανάγκες που δεν υφίστανται, όπως υπήρξαν φαρμακευτικά είδη που δεν θεραπεύαν τους ασθενείς, μνημεία για την λατρεία θεοτήτων και είδη βασανισμού. «Όσο πιο πολιτισμένος γίνεται ένας λαός, και όσο περισσότερο οι άνθρωποι διερευνούν την αληθινή φύση των πραγμάτων και της ίδιας τους της φύσης, τόσο μεγαλύτερος γίνεται ο αριθμός των αληθινών και τόσο μικρότερος όπως γίνεται αντιληπτό των φανταστικών αγαθών και δεν υπάρχει λιγότερη απόδειξη για την σχέση μεταξύ αληθινής γνώσης, δηλαδή μεταξύ γνώσης και ευημερίας των ανθρώπων, παρά ότι βάσει της εμπειρίας, σε αυτούς τους λαούς που είναι φτωχότεροι σε αληθινά αγαθά, θα είναι μεγαλύτερος ο αριθμός των αποκαλούμενων φανταστικών αγαθών» (GV:4-5)⁸. Ενδεικτική της υποκειμενικής σκοπιότητας που προσεγγίζεται το αντικείμενο είναι

⁵ Για μια ανάλυση της θεωρίας των ορμών στον οικονομικό ιστορισμό βλ. Γκιούρας (2000 σ.100κ.ε.).

⁶ Για αυτήν την διάσταση βλ. Roscher (1906, σ.25 κ.έ.).

⁷ Βλ. Giouras (1995).

⁸ Τονίζεται αυτή η διάσταση σε σχέση με την κυριαρχία του καταναλωτή στο Kirzner (1990).

κατάταξη θεσμικών μορφωμάτων όπως των επιχειρήσεων, των επαγγελματικών, της οικογένειας, των θρησκευτικών κοινοτήτων ως 'ωφέλιμες πράξεις' (μέσω παραλείψεων) των ατόμων και όχι ως 'σχέσεις'. Η δεύτερη παράγραφος του πρώτου κεφαλαίου διαγράφει την αιτιακή συνοχή των αγαθών μέσα από την κατάταξή τους σε τάξεις(Ordnung). Αυτές οι τάξεις διαβαθμίζονται βάσει της αμεσότητας της κατανάλωσης και έτσι τα αγαθά πρώτης τάξης είναι εκείνα που είναι έτοιμα προς κατανάλωση ενώ των ανώτερων τάξεων είναι εκείνα που συμβάλλουν στην παραγωγή των κατώτερων. Στην μεταγενέστερη αυστριακή θεωρία μετατρέπεται σε διάκριση μεταξύ κεφαλαιακών και καταναλωτικών με σκοπό την απόρριψη της θεωρίας της παραγωγικότητας του κεφαλαίου. Ταυτόχρονα όμως, μέσω της κατατάξης των αγαθών θεματοποιείται με έμμεσο τρόπο η διαδικασία του καταμερισμού της εργασίας, καθώς επισημαίνεται ο προσδιορισμός των αγαθών 'πρώτης τάξεως' από τα μέσα της παραγωγής και της συνεργασίας εργασιακών υπηρεσιών(Arbeitsleistungen)⁹. Μια βασική μετατόπιση που λαμβάνει το έργο του Menger σε σχέση με το νεοκλασικό πρότυπο της οικονομίας αφορά την υιοθέτηση των παραγόντων του χρόνου και της αβεβαιότητας ως ατελούς γνώσεως από την πλευρά των δρώντων «Η ιδέα της αιπιότητας είναι συνδεδεμένη με την ιδέα του χρόνου. Κάθε διαδικασία μεταβολής σημαίνει μια γένεση, μια εξέλιξη που νοείται μόνο μέσα στο χρόνο»(GV:21). Η ανάλυση μετατοπίζεται από την επίτευξη του σημείου ισορροπίας της νεοκλασικής θεωρίας στον αιτιακό προσδιορισμό της διαδικασίας της ανταλλαγής¹⁰. Τα χρονικά διαστήματα που μεσολαβούν στις φάσεις αυτής της διαδικασίας τείνουν μέσω της τεχνικής και της κυκλοφορίας να ελαττώνονται αλλά δεν είναι δυνατόν να εξαφανιστούν(GV:22). Μια σημαντική προβληματική αναδύεται, όταν η αιτιακή σχέση της μετατροπής των αγαθών που παρατηρείται στην διαδικασία παραγωγής τους συναντά στοιχεία που δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των αγαθών (όπως είναι η ατμοσφαιρική μεταβολή). Με αυτόν τον τρόπο θεματοποιείται το ζήτημα των όρων αναπαραγωγής¹¹ που εκφεύγουν της ατομικά αιτιακής σχέσης, καθώς επισημαίνεται ότι όσο αυξάνονται οι συντελεστές της παραγωγής, αυξάνει η

⁹ Προς αυτήν την κατεύθυνση βλ. Ψυχοπαίδης (1993).

¹⁰ Για την μετατόπιση της αυστριακής σχολής από το νεοκλασικό πρότυπο βλ. Ιωαννίδης (1993, σ.57 κ.ε.).

¹¹ Για μια τέτοια ανάλυση βλ. Ψυχοπαίδης (1993).

αβεβαιότητα της ασφάλειας και της ευημερίας της ανθρώπινης ύπαρξης. Τίθεται σε κριτική η έννοια του καταμερισμού της εργασίας (Smith) ως αιτία που προσδιορίζει την προοδεύουσα ευημερία μετατοπίζοντας το περιεχόμενο της τελευταίας σε μια γνωσιακή διάσταση «Η προοδεύουσα γνώση της αιτιακής συνοχής των πραγμάτων με την ευημερία και η προοδεύουσα κυριαρχία στις απόμακρες συνθήκες τους οδήγησαν τους ανθρώπους από την κατάσταση της βαρβαρότητας και της βαθύτερης ένδειας στο σημερινό επίπεδο του πολιτισμού και της ευημερίας»(GV:29). Βλέπουμε ότι αναπαράγεται και στο εσωτερικό του ίδιου του έργου του Menger η ροσεριανή θέση της σταδιακής απώθησης των βάρβαρων διαστάσεων της ανθρωπότητας και η επικράτηση των πολιτισμένων πλευρών σε αναφορά με την πνευματική εξέλιξη και όχι μέσω μιας αναφοράς στην έννοια του καταμερισμού της εργασίας ή ενός διαφωτιστικού πολιτικού αιτήματος¹². Η μετάβαση από προασπικές σε αστικές κοινωνικές μορφές αποτυπώνεται στην παράγραφο 6 του πρώτου κεφαλαίου μέσα από τον αναπροσδιορισμό της έννοιας των αναγκών. Διακρίνεται το πρότυπο της απομονωμένης οικονομίας που εκλείπει η κυκλοφορία των αγαθών και επικρατεί αρμονία μεταξύ κατοχής αγαθών και ικανοποίησης των αναγκών, σε αντίθεση με μια σύγχρονη δομή όπου μέσα από την αρχή της ικανοποίησης των ατομικών επιθυμιών που είναι ακόρεστες παρατηρείται η αδυνατότητα σύνδεσης της κατοχής αγαθών και της ικανοποίησης των αναγκών(GV:30). Αυτή η σχέση ορίζεται ως χρεία(Bedarf) και παρατηρείται ότι μέσω της εξέλιξης του πολιτισμού η διαδικασία παραγωγής ενός αγαθού πρώτης τάξης κάνει επιτακτικότερη τον προσανατολισμό σε μια συμπεριφορά πρόνοιας(Vorsorge) για την κάλυψη των μελλοντικών αναγκών(GV:34). Ένα αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρείται και στην κοινωνική ζωή όπου «κρατικές ανάγκες», όπως η παροχή πόσιμου νερού, σχολική στέγαση και νοσοκομειακή περίθαλψη υπαγορεύονται από την ύπαρξη μελλοντικών αναγκών, μια τάση που γίνεται πιο σαφής στην σύγχρονη εποχή(GV:39). Η αναφορά στην ύπαρξη «κρατικών αναγκών» φαίνεται ότι συνδέει τον Menger με την θεωρία των «κοινών αναγκών» του οικονομικού ιστορισμού, η οποία ανέπτυξε μια κοινωνική θεωρία

¹² Βλ. την ανάλυση στο Γκιούρας (2000,σ.179).

δημοσιονομικής πολιτικής¹³. Το προηγούμενο συνδέεται με την διαπίστωση ότι με την διεύρυνση της κυκλοφορίας και της ανταλλαγής προκύπτει η ανάδυση δημόσιων θεσμικών οργάνων(μέσα επικοινωνίας) που θα συντελούν στην αύξηση της γνώσης των πληροφοριών στην αγορά και διαμεσολαβούν το εμπόριο(GV:47-50). Το επιχείρημα έχοντας αποκλείσει την σύνδεση των μορφών με την διάσταση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας τις ανακατασκευάζει από την πλευρά των υποκειμενικών σκοποθεσιών. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί και ο θεσμός της ιδιοκτησίας που προσεγγίζεται ως αποκλεισμός των άλλων ατόμων από την διαθέσιμη ποσότητα αγαθών που προκύπτει από την αδυνατότητα της πλήρους ικανοποίησης των αναγκών όλων των μελών της κοινωνίας(GV:55). Τα άτομα μέσω της κοινωνίας προστατεύονται από τις βίαιες δραστηριότητες μέσω της δικαιοκτικής διάταξης που συντάσσει την προστασία της περιουσίας ως ατομική ιδιοκτησία. Έτσι παρατηρείται ότι είναι κοινή η προέλευση της ιδιοκτησίας και της ίδιας της οικονομίας και δεν αποτελούν τυχαίες ανακαλύψεις αλλά την πρακτική επίλυση της σχέσης σπανιότητας μεταξύ αναγκών και διαθέσιμων αγαθών. Αυτή η εσωτερική σύνδεση μεταξύ ατομικής ιδιοκτησίας και έννοιας της οικονομίας έχει συνέπειες για οποιαδήποτε προσπάθεια άρσης της, προς την υιοθέτηση ενός σοσιαλιστικού προτύπου 'πλήρους ικανοποίησης' των συνολικών αναγκών, αφού δεν είναι δυνατή για τον Menger η άρση της ανισότητας(GV:57). Αυτό που γίνεται αποδεκτό είναι ότι μεταρρυθμιστικά πρότυπα είναι δυνατό να προσανατολιστούν στην διανομή των αγαθών και όχι στην ίδια την άρση της ατομικής ιδιοκτησίας¹³. Ενδιαφέρουσα είναι η θεματοποίηση των αγαθών που βρίσκονται στο ενδιάμεσο μεταξύ οικονομικών και ελεύθερων αγαθών « Σε αυτά περιλαμβάνονται εκείνα που σε ένα εξελιγμένο πολιτισμό, εξαιτίας της ιδιαίτερης σπουδαιότητάς τους, από την πλευρά της κοινωνίας σε τόσο μεγαλύτερη ποσότητα παράγονται και προσφέρονται για δημόσια χρήση, ώστε είναι κατά βούληση στη διάθεση και των φτωχότερων μελών της κοινωνίας και έτσι δεν αποκτούν οικονομικό χαρακτήρα για τους καταναλωτές»(GV:68). Σε αυτά περιλαμβάνεται η δημόσια παιδεία και η παροχή πόσιμου νερού τα οποία σε κατώτερα επίπεδα

¹³ Η θεωρία των 'κοινών αναγκών' συνδέθηκε με το έργο του A.Wagner βλ.Γκιούρας (2000, σ.100 κ.ε.).

¹³ Βλ. σχετικά Kirzner(1990), Streissler(1988).

πολιτισμού είχαν το περιεχόμενο ενός οικονομικού αγαθού μετατρέπονται μέσα από την «πρόνοια της κοινωνίας» σε μη οικονομικά αγαθά. Επειδή το μενγκεριανό επιχείρημα δεν θεμελιώνεται σε μακροθεωρητικό αξιολογικό πλαίσιο, δεν είναι δυνατό να θέσει την δεσμευτικότητα των συλλογικών αγαθών για την αναπαραγωγή της κοινωνίας. Έτσι η μετατροπή πρωταρχικά ελεύθερων αγαθών μέσα από την απόκτηση ιδιοκτησιακών τίτλων σε μια περιοχή λαμβάνει το περιεχόμενο αποκλεισμού στην πρόσβαση, όπως φαίνεται στο παράδειγμα που ακολουθεί (GV:64) μέσα από την απόκτηση μιας δασικής έκτασης από ένα μεγαλοιδιοκτήτη που αποφασίζει να την εκμεταλλευτεί σε βάρος των μικροιδιοκτητών. Η κριτική σε συλλογικά μορφώματα περιέχει την κριτική σε προσπάθειες σύλληψης του κοινωνικού φαινομένου μέσω της αναπαραγωγής του εθνικού πλούτου όπως διατυπώθηκε στον οικονομικό ιστορισμό ως 'εθνική περιουσία'(Volkvermögen), αντικαθιστώντας την σμιθιανή έννοια του 'πλούτου του έθνους' και συνδέθηκε με την εξασφάλιση των βασικών βιοτικών αναγκών και όρων διαβίωσης¹⁴. Αυτή η έννοια κατά την προσέγγιση του Menges αποτελεί μια 'φανταστική κατασκευή' που εκλαμβάνει τον λαό ως ένα οικονομικό υποκείμενο που έχει δικές του συλλογικές ανάγκες. Αντίθετα αυτό που προτείνεται είναι η σύλληψη της οικονομικής διαδικασίας ως μια 'διαπλοκή' για την οποία θεμελιακό είναι το συσχετιστικό στοιχείο μεταξύ των αυτόνομων δρώντων που συνδέονται μέσα από την διαδικασία της ανταλλαγής(GV:75).

Στο τρίτο κεφάλαιο των *Grundsätze* θεματοποιείται το ζήτημα της αξίας, που αποτέλεσε μια κεντρική συνιστώσα της αυστριακής υποκειμενικής θεωρίας. Η προσέγγιση χωρίζεται σε δύο διαστάσεις σε υποκειμενική στιγμή που εξετάζει την διαφορετική σημασία που έχει η ικανοποίηση διαφορετικών αναγκών και σε αντικειμενική που εξετάζει την εξάρτηση της ικανοποίησης των αναγκών από την ποσότητα των αγαθών. Η πρώτη διάσταση διατυπώνει την περίφημη «κλίμακα αναγκών» στην οποία η κατανάλωση ενός αγαθού προσεγγίζει ένα όριο μετά από το οποίο δεν συμβάλλει περαιτέρω στην ικανοποίηση της ανάγκης(GV:91). Η διάταξη αυτής της κλίμακας συμβάλλει όπως λέγεται στην ψυχολογική διευκρίνιση της δυνατότητας ιεράρχησης των

¹⁴ Βλ. σχετικά Roscher (1906)

αναγκών από την πλευρά των ατόμων ώστε να μεγιστοποιούν την ωφέλεια τους. Αυτή η ιεράρχηση των αναγκών και η σύνδεσή τους με την ευημερία είναι επηρεασμένη από καμεραλιστικές προσεγγίσεις¹⁵ της θεωρίας της αντικειμενικής αξίας στην οποία προσπάθησαν να κατασκευάσουν κατηγορίες αναγκών που συνδεόμενες με την ηθικοπολιτική διάσταση θα αποτελούσαν τις προϋποθέσεις της «ευημερίας»(Nutzen). Η δεύτερη διάσταση που εξετάζει την επίδραση της ποσότητας των αγαθών επεξηγείται με την εισαγωγή παραδειγμάτων στα οποία μεταβάλλεται η ποσότητα των αγαθών και η σημασία που έχουν αυτά τα αγαθά. Η μενγκεριανή κατασκευή θέτει σε κριτική την έννοια της παραγωγικότητας του κεφαλαίου και ανακατασκευάζει το κεφάλαιο από την πλευρά των αγαθών ανώτερης τάξης και της σημασίας που του αποδίδει ο επιχειρηματίας. Απορρίπτεται το κεφάλαιο ως το μέρος της περιουσίας που αποδίδει εισόδημα όπως προβλήθηκε από τον Schmoller(GV:130) αλλά και η αναγωγή του σε τεχνικούς όρους της παραγωγής. Η μενγκεριανή προσέγγιση στρέφεται στην σκοπιά της επιχειρηματικής δραστηριότητας που κατευθύνει την διαδικασία μετατροπής των αγαθών ανώτερης τάξης σε καταναλωτικά προϊόντα και η οποία με την πρόοδο του καταμερισμού της εργασίας και την μεγέθυνση των επιχειρήσεων απαιτεί τον πλήρη χρόνο του υποκειμένου του επιχειρηματία. Η επιχειρηματική δραστηριότητα περιλαμβάνει τέσσερις προϋποθέσεις πληροφορία για την οικονομική κατάσταση, τον υπολογισμό της διαδικασίας, την θέληση για την κατεύθυνση των ανώτερων αγαθών στην συγκεκριμένη παραγωγή και την επιτήρηση του σχεδίου της παραγωγής(GV:137). Ο ρόλος του επιχειρηματία όπως φαίνεται από τις παραπάνω προϋποθέσεις, λειτουργεί εξισορροπητικά στο οικονομικό σύστημα μέσα από την αντίληψη ευκαιριών κέρδους, τη συλλογή πληροφοριών, το συνδυασμό των συντελεστών παραγωγής και την επιστασία της ομαδικής παραγωγής¹⁶. Προκαταλαμβάνονται έτσι σύγχρονες θεωρίες της επιχειρηματικότητας, που αναπτύσσονται τόσο από την πλευρά νεοκλασικών μοντέλων όσο και από την νεοαυστριακή σχολή του 'γνήσιου επιχειρηματία'¹⁷. Στο εσωτερικό της

¹⁵ Για την επιρροή του καμεραλισμού στον Menger βλ. Silverman (1990).

¹⁶ Για μια ερμηνεία της έννοιας του επιχειρηματία στο έργο του Menger βλ. τη συζήτηση μεταξύ Kirzner (1979), Martin (1979).

¹⁷ Για μια επισκόπηση αυτών των θεωριών βλ. Ιωαννίδης (1995) και την ανάλυση της επιχειρηματικότητας στην αυστριακή σχολή Ιωαννίδης (1993).

σύγχρονης μετοχικής επιχείρησης επισημαίνεται ότι η επιχειρηματική δραστηριότητα συρρικνώνεται στην επιλογή των στελεχών και του ελέγχου. Αντιπαρατίθεται σε πρώιμες θεωρίες του 'ρισκοκίνδυνου' επιχειρηματία όπως υπήρξε το έργο του H.K.E. Mangoldt που αναδείκνυε ως ουσιώδη πλευρά της επιχείρησης την ανάληψη του κινδύνου από τον επιχειρηματία¹⁸, ενώ για τον Menger ο 'κίνδυνος' είναι κάτι τυχαίο και η πιθανότητα κέρδους εξισορροπείται με την πιθανότητα της ζημίας¹⁹. Η ανάδειξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας ως κάτι ξεχωριστό από τα αγαθά ανώτερης τάξης θέτει την απόσταση από το νεοκλασικό υπόδειγμα για το οποίο η ίδια η επιχειρηματική δραστηριότητα αποτελεί έναν από τους συντελεστές της παραγωγής. Η επιχειρηματικότητα προσεγγίζεται από την πλευρά μιας υποκειμενικής λειτουργίας αποσυνδέοντάς την από κοινωνικούς όρους όπως η προϋπόθεση κατοχής ιδιοκτησιακών τίτλων και η διαδικασία απαλλοτρίωσης των μέσων παραγωγής από τους εργαζόμενους. Εξετάζοντας τους νόμους που καθορίζουν την αξία των αγαθών απορρίπτει την αποκλειστική συμβολή των συντελεστών της γαιοπροσόδου, του κεφαλαίου και της εργασίας ως προς τον καθορισμό της αξίας, όπως επίσης την προβολή της εργασιακής διαδικασίας για την αναπαραγωγή της κοινωνίας. «Όταν ο Rodbertus (*Soziale Briefe an v.Kirchmann*, 3. Brief, s.41ff.) καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι οι κάτοχοι κεφαλαίου και οι γαιοκτήμονες μπορούν ως συνέπεια των κοινωνικών μας θεσμών, να αποστερούν από τους εργάτες ένα μέρος του εργασιακού προϊόντος και με αυτόν τον τρόπο, χωρίς να εργάζονται, να μπορούν να 'επιβιώνουν', τότε αυτό βασίζεται στην εσφαλμένη προϋπόθεση, ότι το συνολικό αποτέλεσμα μιας παραγωγικής διαδικασίας εκλαμβάνεται ως προϊόν της εργασίας. Οι εργασιακές υπηρεσίες είναι απλά ένα στοιχείο της παραπάνω διαδικασίας και μάλιστα όχι στον υψηλότερο βαθμό των οικονομικών αγαθών από ότι τα υπόλοιπα στοιχεία της παραγωγής και ιδιαίτερα οι αποδόσεις του κεφαλαίου και της γης. Οι κάτοχοι κεφαλαίου και γης δεν ζουν από αυτό που αποστερούν από τους εργάτες, αλλά από τις αποδόσεις του κεφαλαίου και της γης τους, οι οποίες έχουν την

¹⁸ Η συμβολή του Mangoldt στη διατύπωση της θεωρίας του Schumpeter διατυπώνεται στο Streissler (1990a).

¹⁹ Προς αυτήν την κατεύθυνση βλ. Martin (1979).

ίδια αξία για το άτομο και την κοινωνία, όσο και οι εργασιακές υπηρεσίες»(GV:147).

Η αντιστροφή της μενγκεριανής σε σχέση με τη νεοκλασική θεωρία της οικονομίας φαίνεται στο πέμπτο κεφάλαιο της θεωρίας των τιμών, όπου η κατασκευή δεν ξεκινά από το πλαίσιο ενός ισόρροπου ανταγωνισμού μεταξύ ορθολογικών δρώντων αλλά από την ανταλλαγή μεταξύ δύο δρώντων μεταβαίνοντας στην κατάσταση του μονοπωλίου²⁰. Αυτή η μετάβαση αντιστοιχεί όπως γράφεται στην μετάβαση από τα αρχικά στάδια του πολιτισμού σε μεσαιωνικά και ύστερα στάδια. Στο τελευταίο στάδιο κατασκευάζεται η διαμόρφωση των τιμών στον διμερή ανταγωνισμό που συνδέεται με την πρόοδο του πολιτισμού, την αυξάνουσα ευημερία και την μείωση της εκμετάλλευσης που προέρχεται από την ρύθμιση των τιμών από τα μονοπώλια. Ο ανταγωνισμός αξιολογείται ως θετικός καθώς οι δρώντες μέσα από την εξέλιξη των συναλλαγών με τα άλλα άτομα αποκτούν πρόοδο της γνώσης των συμφερόντων τους. Η παραπάνω αξιολόγηση της ανταγωνιστικής αγοράς και της «παθογένειας» που προκαλούν τα μονοπώλια, συνδέεται με παράγοντες που την προκαλούν όπως είναι η άγνοια και ο εξαναγκασμός. Εδώ διαγράφεται η εικόνα ενός κοινωνικού «οργανισμού» το περιεχόμενο του οποίου προάγεται όταν υπάρχει πλήρης γνώση από την πλευρά των δρώντων, απουσία εξωτερικού καταναγκασμού και ελευθερία ανταγωνιστικού πράττειν και ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών²¹. Αυτό το επιχείρημα συνδέεται με την προβολή του υποδείγματος του Ροβινσώνα σε επίπεδο συνολικής κοινωνίας, εφόσον η αυστριακή σχολή απορρίπτει την διάκριση μικρο- και μακροοικονομίας «Ότι λοιπόν μπορέσαμε να παρατηρήσουμε κατ' αρχάς σε ένα απομονωμένο άτομο και κατόπιν, σε μια μικρή, προσωρινά αποκομμένη από τους υπόλοιπους ανθρώπους κοινωνία, αυτό ισχύει επίσης για τις συνθετότερες σχέσεις ενός λαού και της ανθρώπινης κοινωνίας γενικά»(GV:106). Δηλαδή θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι υπάρχει η εικόνα μιας συνολικής κοινωνίας που πρέπει να ικανοποιεί ανάγκες για την αναπαραγωγή της ζωής

²⁰ Για την μετατόπιση αυτή βλ. Ιωαννίδης (1993).

²¹ Προς αυτήν την κατεύθυνση βλ. Birner (1990).

και της ευημερίας της και να μεγιστοποιεί το συνολικό της όφελος με την ελάχιστη καταβολή προσπάθειας²².

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσπάθεια εξήγησης του θεσμού του χρήματος καθώς αποκαλύπτει τα όρια της υποκειμενικής επιστημολογίας και την θεματοποίηση μακροθεωρητικών όρων. Από την αρχή απορρίπτονται δύο εξηγητικά πρότυπα (α) της εμφάνισης του χρήματος μέσα από την πρωταρχική συμφωνία των μελών της κοινωνίας και (β) μέσω του κρατικού εξαναγκασμού δηλαδή μέσω μιας αυθεντίας (Autorität). Το πρώτο εξηγητικό πρότυπο όπως εκφράστηκε στις θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου (Locke)²³ υπογράμμισε τον δεσμευτικό περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων που επέβαλλαν την μορφή του χρήματος στις σύγχρονες κοινωνίες, ενώ το δεύτερο όπως εκφράστηκε μέσα από εκπροσώπους του ιστορισμού (όπως η *Staatliche Theorie des Geldes* του Knapps) τόνισε την μετατόπιση από την οικονομική αξία στην αναγκαιότητα κρατικών παρεμβάσεων στο διεθνές ανταγωνιστικό πεδίο²⁴. Η εξήγηση αντίθετα του Menges εκκινά από τις δράσεις των ατόμων οι οποίες χωρίς να προυποθέτουν ένα θεσμικό πλαίσιο το δημιουργούν ως 'μη αναλογισθέν αποτέλεσμα' των πράξεών τους. Όπως περιγράφεται, στα αρχικά στάδια του πολιτισμού υπήρχε η δυσχέρεια ανταλλαγής αγαθών που υπήρχαν σε επάρκεια μεταξύ τους. Από μερικά μέλη των κοινωνιών παρατηρείται η μεγαλύτερη ικανότητα ανταλλαγής (Absatzfähigkeit) προϊόντων από αυτά που κατέχουν οι ίδιοι «Το οικονομικό συμφέρον των επιμέρους οικονομικών ατόμων οδηγεί συνεπώς μέσα από αυξανόμενης γνώσης του συμφέροντός του, χωρίς συνεννόηση, χωρίς νομοθετικό εξαναγκασμό, χωρίς την εξέταση του δημόσιου συμφέροντος, να ανταλλάσσουν ικανότερα προς ανταλλαγή προϊόντα, ακόμα και όταν τα τελευταία δεν τα έχουν ανάγκη για τους άμεσους σκοπούς χρήσης, και έτσι εμφανίζεται υπό την ισχυρή επίδραση της συνήθειας η οποία είναι ένα παρατηρούμενο φαινόμενο παντού με τον αυξανόμενο πολιτισμό, ότι ένα ορισμένος αριθμός αγαθών, και δη εκείνα, τα οποία εξετάζοντας την εποχή και τον τόπο είναι τα ικανότερα για ανταλλαγή, λαμβάνονται από όλους στην ανταλλαγή και για αυτό είναι δυνατό να

²² Για μια τέτοια ερμηνεία βλ. Ψυχουπαίδης (1993).

²³ Για μια ανάλυση των θεωριών του κοινωνικού συμβολαίου βλ. Αγγελίδης (1994).

²⁴ Για μια πρώτη ερμηνεία του έργου βλ. το επίμετρο II του Γκιούρα Θ. στο: Weber M. (2000).

μετατραπούν έναντι άλλων προϊόντων, αγαθά, τα οποία ονόμαζαν οι πρόγονοί μας χρήμα(Geld), από το 'ισχύειν'(gelfen), δηλαδή 'παρέχω,πληρώνω', γιατί το χρήμα στην γλώσσα μας σημαίνει εντελώς το αντικείμενο πληρωμής»(GV:253-254). Βλέπουμε ότι δίπλα στην ορθολογική συμπεριφορά εισάγεται η δομή της συνήθειας ως στοιχείο σύνδεσης των ατομικών προσανατολισμών για να προκύψει η γενίκευση της συμπεριφοράς μέσα από την επανάληψη, που συντελεί στην γνώση του χρήματος. Υιοθετείται ένα πολιτιστικό στοιχείο(Kultur) όπως είναι η έννοια της συνήθειας που προέρχεται από την ιστορική παράδοση, η οποία τόνισε την ιδιαιτερότητα των πολιτιστικών μορφωμάτων έναντι του διαφωτιστικού ορθολογισμού, το οποίο αποτελεί το πλαίσιο ένταξης και ενεργοποίησης των ατομικά ορθολογικών σκοποθεσιών. Στην ίδια την κατασκευή του χρήματος από τον Menger ανευρίσκεται μια αξιολογική διάσταση κατά την ανάπτυξη του επιχειρήματος που είναι η γενίκευση δυνατότητας γνώσης των συμφερόντων από τους ίδιους τους δρώντες. Αυτή η γνώση αποκτάται πρωταρχικά από ορισμένα μέλη της κοινωνίας και στη συνέχεια οι υπόλοιποι δρώντες ,μέσα από την 'παρατήρηση' των οικονομικών επιτυχιών της συμπεριφοράς των 'πο συνετών' και 'ικανότερων' ατόμων που εισάγοντας το χρήμα ως μέσο επίτευξης τελικού σκοπού τους(Endzweck), 'διαφωτίζονται'(aufzuklären) για τα οικονομικά τους συμφέροντα. Είδαμε ότι η δυνατότητα γενίκευσης ενός ορθολογικού πλαισίου προς την κατεύθυνση ενός συλλογικού πλαισίου ορθολογισμού(ορθολογισμός του όλου) μετριάζεται από την εισαγωγή ενός ανορθολογικού στοιχείου γενίκευσης των ατομικών προσανατολισμών, που σε κοινωνικό επίπεδο μετριάζει την δυνατότητα γνώσης των ατομικών συμφερόντων προς την κατεύθυνση εμπλοκής της από πλαίσια παραδοσιακών δομών και κρατικής αυθεντίας(Autorität) «Η συνθήκη ότι οι κυβερνήσεις χειρίστηκαν το χρήμα σαν να ήταν απλώς και μόνο το αποτέλεσμα γενικά μιας ανθρώπινης συμφωνίας και ιδιαίτερα της νομοθετικής τους ελεύθερης θέλησης(Willkür), έχει συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό, να παρέχει στήριξη στις πλάνες σχετικά με την φύση του χρήματος»(GV:283).

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ MENGER ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΣΜΟ

Το επιχείρημα του φορμαλισμού συγκροτείται μέσα από την αντιπαράθεση με την παράδοση του πρώιμου οικονομικού ιστορισμού όπως αυτός διατυπώθηκε στο έργο των Roscher και Knies. Στις *Έρευνες* του Menger περιέχεται ένα σύνολο επιχειρημάτων που θέτουν σε αμφισβήτηση βασικές έννοιες του οικονομικού ιστορισμού. Ασκείται κριτική στη ροσεριανή θέση, πως είναι εφικτή η συναγωγή συστημάτων εννοιών και κρίσεων βάσει της μελέτης της πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας των λαών. «Είναι ένα σημάδι της λιγοστής κατανόησης, την οποίαν έχουν κυρίως ορισμένοι εκπρόσωποι της ιστορικής σχολής για τους σκοπούς της θεωρητικής έρευνας, όταν βλέπουν στις έρευνες για την ουσία του αγαθού, για την ουσία της οικονομίας, την ουσία της αξίας, των τιμών, κ.λ.π. μόνον αναλύσεις εννοιών και στην επιδίωξη για μια ακριβή θεωρία των φαινομένων της λαϊκής οικονομίας, «τον σχηματισμό ενός συστήματος εννοιών και κρίσεων» (U:7). Ο Menger αξιώνει την άρση της ανάμειξης μεταξύ της ιστορικής, της θεωρητικής και της πρακτικής επιστήμης, βάσει του τρόπου προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων. Βάσει αυτής της αξίωσης, εγείρεται η μομφή έναντι του Roscher πως δεν προβαίνει στον ανωτέρω χωρισμό των επιστημών, προκρίνοντας ως τρόπο εξήγησης την έννοια της «εξιστόρησης» των φαινομένων (U:13). Ακόμη ότι τείνει προς το πρότυπο της «ανατομίας» και της «φυσιολογίας» της λαϊκής οικονομίας, εξετάζοντας την οικονομική «φύση» και «ανάγκες» ενός λαού, τις νομικές και θεσμικές αντιστοιχίσεις προς τις πρώτες και βάσει της σχέσεως αναγκών-φύσης και θεσμικού πλαισίου, εξάγονται τα αποτελέσματα της έρευνας βάσει της «επιτυχίας» της ανωτέρω συνδέσεως. Συνοπτικά, η κριτική επικεντρώνεται σε δύο διαστάσεις : α) στην έννοια της ιδεογραφικής και ατομικής εξήγησης των φαινομένων, που οδηγεί στο ανορθολογικό πρότυπο ενός οργανισμού και β) στην αξίωση σύνδεσης των αξιών που εξάγονται βάσει ενός ολιστικού πλαισίου, μέσω της μελέτης της σχέσεως μεταξύ αναγκών και θεσμικής ολοκλήρωσης, που οδηγεί σε λειτουργιστικά πλαίσια ανάλυσης («ανατομία» και «φυσιολογία» του κοινωνικού συνόλου). Για τη μενγκεριανή μεθοδολογία υπογραμμίζεται η αδυνατότητα σύνδεσης ατομικών σκοποθεσιών και συνολικού κοινωνικού σώματος, που έχει ως βάση ένα πρότυπο συνολικού σχεδιασμού και «θεραπείας». Αυτή η σύνδεση θα

οδηγούσε σε αναχρονιστικές αντιλήψεις οργανικής δόμησης μεταξύ των ατόμων και της αξιακά «ανορθολογικής» εξουσίας. Από τις αναλύσεις τόσο του Menger, όσο και του Weber, διαφαίνεται ο κύριος επιστημολογικός αντίπαλος, που είναι ο λειτουργισμός, ως μορφή εξήγησης των κοινωνικών φαινομένων.

Ένα ακόμη στοιχείο που τίθεται σε αμφισβήτηση, είναι η μεθοδολογική κατασκευή των «παραλληλισμών», στο πλαίσιο του ροσεριανού έργου, όπως ιδιαίτερα αναλύεται στο κεφάλαιο 2 του δεύτερου βιβλίου των «Ερευνών» που περιγράφει τις “ψευδοιστορικές” κατευθύνσεις της έρευνας στην θεωρητική πολιτική οικονομία. Ο Menger προσπαθεί να αποφύγει την αντίληψη της έννοιας του νόμου στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών ως εκδήλωσης σταθερών «δυνάμεων»(Kräfte) και τείνει προς ένα πρότυπο του νόμου ως της τυπικής φύσης των φαινομένων (π.χ. ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης). «Το ότι οι παραλληλισμοί είναι στη λαϊκή και κρατική ζωή εν γένει και στην εξέλιξη της λαϊκής οικονομίας ιδιαίτερα καθολικές κανονικότητες, ή με άλλα λόγια, η εξέλιξη των εδώ αναφερομένων φαινομένων παρουσιάζουν μια αυστηρή κανονικότητα, δύναται να διατείνεται μόνο η ακραία επιστημονική μονομέρεια» (U:125). Αυτό το είδος αυστηρής επιστημονικότητας και κανονικότητας, διαφαίνεται στην ιστοριστική αντίληψη περί αλληλοδιαδοχής και συνύπαρξης των φαινομένων, όπως εξηγείται από την πλευρά της μενγκεριανής ανάλυσης. Προβαίνοντας στη διάκριση μεταξύ «φυσικών» και νόμων της «εξέλιξης» των φαινομένων, ο Menger διασπά την αναλογία που εμπειρείχτο στο εσωτερικό του ροσεριανού επιχειρήματος, μεταξύ της εξέλιξης των λαών και του ανθρώπινου οργανισμού (U:43,125). Το παραπάνω επιχείρημα, θεωρείται πως οδηγείται, μέσω των παραλληλισμών της ιστορικής εξέλιξης, σε «Φιλοσοφία της Ιστορίας», καθώς οι παραλληλισμοί ανευρίσκουν την «ουσία» της ιστορικής και θεωρητικής κατεύθυνσης, οι οποίες με την σειρά τους ταυτίζονται (U:124). Ιδιαίτερα υπογραμμίζεται πως «μερικοί θεωρητικοί της ιστορικής σχολής» δεν εξετάζουν την ιστορία των λαών ούτως ώστε να ανακαλύψουν την «ιδιομορφία»(Eigenart) τους, αλλά αντιθέτως, για να προβούν σε συγκρίσεις και να διαπιστώσουν «παραλληλισμούς». Σε αυτό το σημείο, διαφαίνεται η ίδια η φύση του φορμαλιστικού επιχειρήματος, το οποίο υπερκεράζει σε σχετικιστική ένταση το ίδιο το ιστοριστικό επιχείρημα, παρόλο που

συγκροτήθηκε βάσει μιας αντισχετικιστικής στρατηγικής. Μάλιστα, το ίδιο το επιχείρημα του πρώιμου οικονομικού ιστορισμού, μέσω των «παράλληλισμών» και του οργανικού του χαρακτήρα, περιέχει, έστω και μέσω εξωτερικών σχέσεων, αξιακό πυρήνα (κάτι που απορρίπτεται από το φορμαλισμό). Κατά την αντίληψη της μενγκεριανής μεθοδολογίας, δεν υπάρχει ένα «υπεριστορικό» μεθοδολογικό πεδίο, το οποίο θα ήταν δυνατό να λειτουργήσει ως αξιακό μέτρο της επιστήμης, όπως π.χ. ο καταμερισμός της εργασίας ή το επίπεδο αύξησης της προόδου ή της ελευθερίας. Η κοινωνική και ιστορική έρευνα αποτελείται από απειράριθμα σενάρια αναμείξεως «ιδεοτυπικών» κατασκευών, οι οποίες εξαιτίας της αποσυνδέσεώς τους από πραγματικές σχέσεις, αποκτούν έναν «ελεύθερο» χαρακτήρα συνδυασμών, αποκαλύπτοντας πλευρές των κοινωνικών φαινομένων. Ιδιαίτερη σημασία έχει η ανάλυση που γίνεται στο τρίτο βιβλίο των «Ερευνών» (περί της οργανικής κατανόησης των κοινωνικών φαινομένων) καθώς ασκείται κριτική στην ιστοριστική θέση περί «φυσιολογίας» και «ανατομίας» του κοινωνικού αντικείμενου. « Η ανατομία είναι ο κλάδος που ερευνά τη μορφολογία των οργανισμών και τη δομή των μερών τους (των οργάνων), η φυσιολογία είναι η θεωρητική επιστήμη που μας διδάσκει τις μορφές ζωής των οργανισμών στην ολότητά τους. Αν λοιπόν συλλάβουμε το κράτος, την κοινωνία, την εθνική οικονομία, κ.λ.π. ως οργανισμούς ή ως μορφώματα ανάλογα με τους τελευταίους, τότε είναι εύλογο να ακολουθήσουμε και στο πεδίο των προαναφερομένων φαινομένων μεθόδους έρευνας παρόμοιες με εκείνες που εφαρμόζονται στο πεδίο της οργανικής φύσης»(U:141). Η πιο πάνω αναλογία οδηγεί στην ιδέα περί θεωρητικών κοινωνικών επιστημών ανάλογη με εκείνες που αποτελούν προϊόν της θεωρητικής έρευνας στο πεδίο του φυσικού- οργανικού κόσμου, σε μία ανατομία και φυσιολογία των «κοινωνικών οργανισμών» του κράτους, της κοινωνίας, της εθνικής οικονομίας (U:141-142). Περαιτέρω αμφισβητείται η λεγόμενη «κυκλική» μορφή εξήγησης των κοινωνικών φαινομένων, εξαιτίας του σχεσιακού και τελεολογικού υποβάθρου της: «Η ιδέα ότι τα μέρη ενός όλου και το ίδιο το όλο αποτελούν αμοιβαία αίτιο και ταυτόχρονα αιτιατό (ότι το ένα προκαλεί το άλλο), μια αντίληψη που εισχώρησε αρκετά στην οργανική κατεύθυνση της κοινωνικής έρευνας είναι τόσο σκοτεινή και δεν αρμόζει στους νόμους της σκέψης μας ώστε να πρέπει μάλλον να τη θεωρήσουμε εύγλωττη

μαρτυρία του γεγονότος ότι η εποχή μας από πολλές απόψεις δεν κατανοεί βαθύτερα το χαρακτήρα των φυσικών οργανισμών ούτε των κοινωνικών φαινομένων» (U:144). Αντίθετα από την οργανική ή λειτουργιστική εξήγηση, αξιώνεται από την πλευρά της μενγκεριανής μεθοδολογίας, μια «ιδιαιτέρη» μορφή κοινωνικοεπιστημονικής εξήγησης, η οποία θα είναι αποδεδειγμένη από τον τρόπο εξήγησης τόσο των φυσικών, όσο και των ηθικών επιστημών. Η «ιδιαιτέρη» αυτή μορφή εξήγησης, όπως αναλύεται στους θεσμούς του δικαίου και του χρήματος, συνίσταται στην εξήγηση βάσει ατομικών σκοποθεσιών του θεσμικού πλαισίου. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Menger : «[...] η μέθοδος δεν μπορεί να είναι απλώς δάνειο από την φυσιολογία ή την ανατομία, αλλά πρέπει να είναι πάντοτε κοινωνικοεπιστημονική και μόνο, υπό την πιο αυστηρή έννοια αυτού του όρου η κατ'αναλογία μεταφορά ερευνητικών αποτελεσμάτων από την φυσιολογία και την ανατομία στην πολιτική οικονομία είναι τέτοιος παραλογισμός που κανένας μεθοδολογικά εκπαιδευμένος δεν θα τον έκρινε άξιο ακόμη και αν τον αντικρούσει με σοβαρό τρόπο» (U:149-150).

Μεγάλη σημασία όσον αφορά την σύνδεση με τη βεμπεριανή μεθοδολογία, έχει η αναφορά που γίνεται στο έργο του Schaffle απορρίπτοντας παράλληλα τον λειτουργισμό του επιχειρήματος . «Ένα παρόμοιο λάθος κάνουν εκείνοι που δεν ενσωματώνουν βέβαια απλώς μέσω μιας μηχανικής αναλογίας τα συμπεράσματα της ανατομίας και της φυσιολογίας στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά μέσω κάθε είδους τεχνητών και ελισσόμενων ερμηνειών ζητούν να καταδείξουν μια γενική πραγματική αναλογία μεταξύ των φυσικών και των λεγόμενων κοινωνικών οργανισμών, και όλα αυτά νομίζοντας ότι μ'αυτόν τον τρόπο θα φθάσουν σε μια (οργανική) κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων» (U:149-150). Παρ' όλη όμως την προσπάθεια απώθησης των μακροθεωρητικών και λειτουργιστικών όρων της έρευνας από την πλευρά του φορμαλιστικού επιχειρήματος, εντούτοις γίνεται αποδεκτή η θεματοποίησή τους για λόγους όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, «διατύπωσης» των προβλημάτων και ανακατασκευής των συλλογικών μορφωμάτων και δομών, τις οποίες δεν είναι σε θέση να προσεγγίσει δεσμευτικά η ατομικιστική επιστημολογία : «[...] δε θα ήθελα εντούτοις να αμφισβητήσω τη χρησιμότητα ορισμένων αναλογιών μεταξύ των φυσικών οργανισμών και των κοινωνικών φαινομένων για τους σκοπούς της

διατύπωσης των προβλημάτων (Zwecke der Darstellung). Μια τέτοια αναλογία ως μέθοδος έρευνας είναι πλάνη μη επιστημονική ως μέσον διατύπωσης και παρουσίασης των προβλημάτων, μπορεί ωστόσο να φανεί χρήσιμη για ορισμένους σκοπούς και ορισμένα στάδια γνώσης των κοινωνικών φαινομένων» (U:151). Ακριβώς αυτή η χρησιμότητα των συλλογικών εννοιών για λόγους έκθεσης του αντικειμένου και παράλληλα η ακαταλληλότητά τους για την επιστημονική έρευνα, ανευρίσκεται στο πλαίσιο της βεμπεριανής ανάλυσης. Η ανωτέρω αναφορά από την πλευρά του φορμαλιστικού επιχειρήματος σε μακροθεωρητικούς και περιεχομενικούς όρους, ως προϋπόθεση συγκρότησης της ίδιας της έρευνας, αναδεικνύει την αδυνατότητα συγκρότησής του, δίχως την αναφορά σε ένα αξιακό μέτρο.

Στο ζήτημα του ορθολογισμού, η φορμαλιστική επιστημολογία εξαντλείται στο υπόδειγμα του φορμαλισμού της αιτιότητας, ο οποίος έχει ως αναφορά την εκκίνηση της έρευνας από το εγωιστικό πράττειν (βλ. σχετικά το έβδομο κεφάλαιο του πρώτου βιβλίου). Απωθούνται με αυτόν τον τρόπο μορφές αλληλέγγυου πράττειν, έλλειψης πληροφόρησης (η οποία απορρέει από τη σύγχρονη μορφή του καταμερισμού της εργασίας), καθώς και του εξωτερικού καταναγκασμού (U:56,74). Με αυτό το ερευνητικό μοντέλο επιτυγχάνεται, κατά την άποψη του φορμαλιστικού επιχειρήματος «επιπλέον» ορθολογική θεμελίωση των κοινωνικών επιστημών εν σχέσει με τις φυσικές επιστήμες (εξαιτίας της «κατανόησης» και του «άμεσου» χαρακτήρα των εννοιών). Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζεται, σε αντίθεση με την άποψη του Comte : « Το πράγμα διαφέρει στις ακριβείς κοινωνικές επιστήμες. Εδώ τα ανθρώπινα άτομα και οι επιδιώξεις τους, τα έσχατα στοιχεία της ανάλυσής μας, είναι εμπειρικής φύσης και έτσι οι ακριβείς θεωρητικές κοινωνικές επιστήμες έχουν ένα μεγάλο πλεονέκτημα έναντι των φυσικών επιστημών» (U:157).

Στη συνέχεια των «Ερευνών», ο Menger στρέφεται στην εξέταση του πολιτικού χαρακτήρα της θεωρίας του Roscher, ιδιαίτερα στο κεφάλαιο 3 του τέταρτου βιβλίου. Όπως τονίζει η επιρροή του Roscher, προέρχεται από τους θεωρητικούς του Göttingen, οι οποίοι θέλησαν μέσω του συνδυασμού ιστορικών παραδειγμάτων και πολιτικών πράξεων, να καταλήξουν σε μια τρόπον τινά, «Φιλοσοφία της Ιστορίας» (U:209-210). Ιδιαίτερα, ο κυριότερος εκπρόσωπος, ο Gervinus, οδηγείται σε μια «φυσιολογία» της πολιτικής

επιστήμης και σε μια «Φιλοσοφία της Ιστορίας» (U:218). Σκοπός του Roscher, κατά την άποψη του Menger, ήταν να τονίσει τη θεμελίωση της πολιτικής στην ιστορική εμπειρία, ενάντια στον αφηρημένο ορθολογισμό, και διαμέσου της συγκρίσεως των διαφορετικών εξελίξεων των λαών, να εξάγει το πρότυπο της «άριστης» διακυβέρνησης (U:220). Παρ' όλο που ο ίδιος είχε ως πρόθεση να επιτύχει στο χώρο της πολιτικής επιστήμης κάτι ανάλογο με αυτό που επέτυχε στο χώρο του δικαίου, η μέθοδος των Savigny-Eichorn (U:221), τελικά δεν επέτυχε να θεματοποιήσει το κεντρικό ζήτημα της μη σχεδιασμένης δημιουργίας του θεσμικού πλαισίου - τα μη αναμενόμενα αποτελέσματα του πράττειν- το οποίο τόνισαν τόσο ο Burke όσο και ο Savigny.

Μεθοδολογικός άξονας της ροσεριανής θεωρίας, κατά τον Menger, είναι να ανευρίσκει το διαρκώς επαναλαμβανόμενο στοιχείο στην εξέλιξη των λαών και να το ταυτίζει με αυτό το στοιχείο που υπόκειται σε νόμους (U: 221). Το ουσιώδες αυτό στοιχείο αποτελεί το μέτρο σύγκρισης και ανάλυσης της ιστορικής εξέλιξης στο πλαίσιο του οικονομικού ιστορισμού. Η επιδίωξη της ροσεριανής θεωρίας, να αναζητεί «ουσιώδεις» σχέσεις που διέπουν το αντικείμενο, τίθεται σε κριτικό έλεγχο από την πλευρά του φορμαλιστικού επιχειρήματος, καθώς κατά τη σύλληψή του το ίδιο το αντικείμενο δεν είναι δυνατόν να ανακατασκευαστεί δεσμευτικά βάσει ενός αξιακού πλαισίου ανάλυσης. Τονίζεται πως η ιστορική σχολή του δικαίου δεν θέτει σαν καθήκον της έρευνάς της να εξάγει εξελικτικούς νόμους των κοινωνικών φαινομένων, ή να ανεύρει την «αντικειμενική αλήθεια» μέσω της σύγκρισης της νομικής εξέλιξης των λαών. «Η ιδέα μιας φιλοσοφίας του Δικαίου, ή μιας φιλοσοφίας της ιστορίας του Δικαίου, περίπου με το τρόπο του Roscher, βρίσκεται μακριά από τις επιστημονικές τους επιδιώξεις, εν μέρει ακριβώς εν αντιθέσει σε αυτές τις τελευταίες» (U:222). Σε αυτό το σημείο βρίσκεται το βασικό επιχείρημα της κριτικής στον πρώιμο οικονομικό ιστορισμό. Η κριτική δεν βασίζεται σε ένα ορθοκανονιστικό πλαίσιο αλλά αντίθετα υιοθετεί την κριτική της ιστορικής σχολής του δικαίου στις θεμελιώδεις έννοιες του διαφωτισμού, η στροφή στην 'εσωτερική αναγκαιότητα' και την 'φυσική ενότητα' των εθνικών μορφωμάτων και η αποδοχή μέσα από ένα μετριασμένο επιχείρημα των σύγχρονων δομών, εντάσσοντας αυτές στις δεδομένες σχέσεις και αφαιρώντας τον γενικευτικό χαρακτήρα του δικαίου. Αυτή η προσπάθεια ανάσχεσης των επαναστατικών αιτημάτων του διαφωτισμού και η

ενσωμάτωση αστικών σχέσεων φαίνεται από την μετατόπιση της μεθόδου στα 'μη αναλογισθέντα αποτελέσματα' της ιστορικής εξέλιξης και του τονισμού της ανωτερότητας του αγγλικού συντάγματος, που βασίζεται στην παράδοση και λειτουργεί ως ανάσχεση στον 'μονόπλευρο ορθολογισμό και πραγματισμό της εποχής του διαφωτισμού'. Ταυτόχρονα ασκείται κριτική σε συντηρητικές θεωρίες της πολιτικής (De Maistre, von Haller), που θεμελίωσαν την προεπαναστατική εξουσία στην θεολογία και στα φεουδαλικά δικαιώματα. Ο Menger τονίζει τη συμβολή της ιστορικής σχολής του δικαίου στην καταπολέμηση του 'πραγματισμού' που οδηγεί στο σοσιαλισμό και την ορθότητα της μη συνειδητής διαμόρφωσης του θεσμικού πλαισίου απορρίπτοντας τον Thibaut, ο οποίος τόνισε χωρίς αντίσταση ότι οι αστικοί θεσμοί οφείλουν να προσδιορίζονται βάσει των αναγκών των υπηκόων και να αντιστοιχούν στις 'ανάγκες της εποχής' (U:206). Η θεωρία του Roscher για την 'κυκλικότητα' των πολιτευμάτων διατυπώθηκε για να απορρίψει την διαφωτιστική έννοια της προόδου και να ενσωματώσει τις επαναστατικές δυνάμεις του προλεταριάτου μέσα στο πλαίσιο μιας 'οργανικότητας', επικαλυπτόμενη στην κριτική στον διαφωτισμό με την ιστορική σχολή του δικαίου. Ταυτόχρονα όμως, η προσπάθεια διατύπωσης μέσα από ιστορικές αναλογίες να διατυπωθούν κάποιες υπερϊστορικές αρχές, τίθεται σε αμφισβήτηση από το μενγκεριανό έργο. «Η ιδέα μιας φιλοσοφίας του δικαίου, ή μιας φιλοσοφίας της ιστορίας του δικαίου, περίπου με τον τρόπο του Roscher, βρίσκεται μακριά από τις επιστημονικές τους επιδιώξεις, εν μέρει ακριβώς σε αντίθεση με αυτές τις τελευταίες» (U:222). Βλέπουμε λοιπόν ότι η αξίωση δεσμευτικότητας που εγείρει το ροσεριανό επιχείρημα τίθεται στο επίκεντρο της κριτικής. Αντίθετα από την πρόθεσή του, συνεχίζει ο Menger, ο Roscher τελικά πραγματεύτηκε την πολιτική οικονομία κατά το υπόδειγμα του Gervinus, δηλαδή ως φυσιολογία. Ακόμη δε περισσότερο, διατείνεται ότι η μοναδική μέθοδος της έρευνας είναι η ιστορικοφιλοσοφική. Πρέπει εντούτοις να τονιστεί, ότι υπάρχει ήδη στο εσωτερικό του ίδιου του ροσεριανού έργου η διάσταση της άρσης μεταξύ των θεωρητικών, ιστορικών και πρακτικών επιστημών (U:223), κάτι που επισημαίνεται και από τη βεμπεριανή μεθοδολογία. Φαίνεται εδώ ο φορμαλισμός να προβάλλει μια διάσταση που εκλαμβάνει ως σύγχρονη, αυτής της άρσης της σχέσης των επιστημών και να

αποδίδει τον καταμερισμό που προκύπτει ως το πεδίο ανασύστασης πλευρών του αντικειμένου.

Η ανωτέρω κριτική, στρέφεται κατά και του δεύτερου εκπροσώπου της Ιστορικής Σχολής του Karl Knieps. Ο Menger αντιπαρατίθεται στην ιστοριστική ιδέα της ολότητας, δηλαδή όπως δηλώνεται και στον τίτλο του κεφαλαίου, ότι τα οικονομικά φαινόμενα οφείλονται να αναλύονται στη σχέση τους με την συνολική κοινωνική και πολιτική εξέλιξη των λαών (U:60 κ.ε.). Κατά τον Menger, ο Knieps δεν κατενόησε, πως η εξέταση των φαινομένων όταν μεθοδολογικά εξετάζονται ανεξάρτητα τα οικονομικά από τα υπόλοιπα κοινωνικά φαινόμενα, δεν είναι απαραίτητα ανιστορική και μη πραγματική. Η παραπάνω αντίληψη, έχει βάση όταν ανακατασκευάζεται «η πλήρης αλήθεια» της πραγματικότητας μέσω της επιστήμης (U:61). Η προέλευσή της δε βρίσκεται στη μέθοδο της Ιστορικής Σχολής του Δικαίου, η οποία όμως δεν περιπίπτει στο σφάλμα της εξήγησης του δικαίου μέσω μιας ανθρώπινης ορμής και συγκεκριμένα του εγωισμού (U:62). Καθώς στο πλαίσιο της φορμαλιστικής μεθόδου προκρίνονται οι κατασκευές των «ιδεατών» τύπων, αναλαμβάνεται και η αντίστοιχη κριτική προς τις αντίθετες κατασκευές των «πραγματικών» τύπων της Ιστορικής Σχολής. Η τελευταία δεν αντιμετωπίζει με κατάλληλο τρόπο το ζήτημα της αφαίρεσης, το οποίο αποτελεί θεμέλιο όλων των κοινωνικών επιστημών για την προσέγγιση της πραγματικότητας. Ακόμη και οι πραγματικοί τύποι και οι εμπειρικοί νόμοι της λαϊκής οικονομίας, δεν αποτελούν με κανένα τρόπο το αποτέλεσμα της θεώρησης των κοινωνικών φαινομένων σε όλες τους τις πλευρές, αλλά και οι ίδιοι αποτελούν το αποτέλεσμα της αφαιρετικής διαδικασίας (U:67). Η παραπάνω αντίληψη του Knieps οδηγεί κατά την άποψη του Menger στην «εξιστόρηση», ως μεθόδου προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων. Αυτό που παραμένει πρωταρχικό για τη φορμαλιστική ανάλυση, είναι η αιτιακή ανακατασκευή πλευρών του αντικειμένου βάσει του ατομικού πράττειν και όχι η αναγωγή στο πλαίσιο λειτουργιών του κοινωνικού συνόλου ή μέσω σχέσεων μεταξύ πλευρών του αντικειμένου. «Ένα πολύ διαδεδομένο επιχείρημα κατά της λύσης των θεωρητικών προβλημάτων που θέτουν τα κοινωνικά φαινόμενα αντλείται από το γεγονός ότι τα κοινωνικά μορφώματα είναι, όπως και οι φυσικοί οργανισμοί, αδιάρετες ολότητες, έναντι των μερών τους ανώτερες ενότητες, ενώ οι λειτουργίες τους είναι εκφάνσεις ζωής των οργανικών

μορφωμάτων στην ολότητά τους, γι' αυτό και η επιδίωξη μιας ακριβούς ερμηνείας της φύσης τους και των λειτουργιών τους, η «ατομιστική» αντίληψη στις θεωρίες του οργανικού κόσμου αποτελεί παραγνώριση αυτής της ενιαίας φύσης τους» (U:158). Παρ' όλο που ο Menger επισημαίνει ως θετικό στοιχείο της θεωρίας του Knies το ότι δεν περιπίπτει στον μυστικισμό του Roscher, εντούτοις διαπιστώνει μια «φιλολογικο-επιστημονική» προσέγγιση (βλ. και Weber WL, 85). Επιπρόσθετα αποκαλύπτεται μια τρόπον τινά «φιλοσοφία της Ιστορίας της Οικονομίας», ενώ τέλος περιπίπτει στον σχετικισμό όσον αφορά τα αποτελέσματα της έρευνας της πολιτικής οικονομίας. Συμφωνώντας στην κριτική που ασκήθηκε αργότερα από τη βεμπεριανή μεθοδολογία, τονίζεται πως: «Η βασική έλλειψη της μεθοδολογικής του σκοπιάς συνίσταται εντούτοις στη μονομερή κλίση του στον Ρεαλισμό και στον Κολλεκτιβισμό ως προς τη σύλληψη των θεωρητικών προβλημάτων της πολιτικής οικονομίας» (U:229)

I. Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ C.MENGER

Η μεθοδολογική προσέγγιση του Carl Menger διατυπώνεται στις «Έρευνες» και στο κείμενο «*Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά μιας ταξινόμησης των οικονομικών επιστημών*»²⁵. Προκαταλαμβάνεται η υιοθετημένη από τον Weber κατάτμηση του κοινωνικού αντικειμένου σε απειράριθμες, μονόπλευρες διαστάσεις του βάσει του συνδυασμού των οποίων αναδεικνύονται προσεγγίσεις της πραγματικής του δομής.

Ο Menger προβαίνει στο πρώτο βιβλίο των *Ερευνών* στον διαχωρισμό μεταξύ θεωρητικής, ιστορικής και πρακτικής κατεύθυνσης των επιστημών και μεταξύ ακριβούς και ρεαλιστικής κατεύθυνσης στο εσωτερικό της θεωρητικής μεθόδου. Για την ιστορική έρευνα προτάσσει την έρευνα της ιδιαιτερότητας των μορφωμάτων αλλά, ταυτόχρονα, αποδέχεται και την έννοια της ολότητας για την έκθεσή τους, καθώς όπως αναφέρεται δεν είναι δυνατόν να αναπαραχθεί η 'πολυείδεια' του ιστορικού αντικειμένου, αφαιρώντας,

²⁵ *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere* (1883), Mohr, 1969, και είναι ο δεύτερος τόμος των *Gesammelte Werke* και "*Grundzüge einer Klassifikation der Wirtschaftswissenschaften*" (1889) που περιλαμβάνεται στις σελίδες 185-219 του τρίτου τόμου των *Gesammelte Werke* με τίτλο *Kleinere Schriften zur Methode und Geschichte der Volkswirtschaftslehre*, Mohr, 1970.

παράλληλα, τη δεσμευτική εξελικτική πορεία και οποιαδήποτε ιστορικόφιλοσοφική διάρθρωση. Για τις έννοιες της θεωρητικής μεθόδου προτάσσει την τυπική, μονόπλευρη διάσταση χωρίς τη θεματοποίηση της σχεσιακής δομής του αντικειμένου και των όρων υπό τους οποίους συγκροτείται το ατομικό πράττειν. Η θεωρητική κατεύθυνση μελετά την γενική-τυπική πλευρά των μορφών των φαινομένων ενώ η ιστορική μελετά την ατομική ιδιαιτερότητα. Οι θεωρητικές επιστήμες μελετούν το 'είναι' των φαινομένων σε αντίθεση με τις πρακτικές επιστήμες που μελετούν το 'δέον' και στις οποίες ανήκουν η οικονομική πολιτική και η δημοσιονομική επιστήμη. Και οι δύο παραπάνω διαχωρισμοί υιοθετούνται από την βεμπεριανή μεθοδολογία μέσω του διαχωρισμού της κοινωνιολογίας από την ιστορία και της διάκρισης μεταξύ σκοποθεσιακού και αξιολογικού πράττειν. Στο τέταρτο κεφάλαιο του πρώτου βιβλίου των *Έρευνών* γίνεται η διάκριση στο εσωτερικό των θεωρητικών επιστημών μεταξύ της 'ακριβούς' και της 'ρεαλιστικής' κατεύθυνσης. Η ακριβής κατεύθυνση προσανατολίζεται στα απλά ατομικά στοιχεία και στην ανακατασκευή μιας πλευράς των κοινωνικών φαινομένων «Έτσι καταλήγουμε σε μια σειρά από επιστήμες των οποίων η διδασκαλία αναφέρεται σε αυστηρούς τύπους και τυπικές σχέσεις(σε ακριβείς νόμους) των φαινομένων, και μάλιστα όχι μόνο αναφορικά προς τη φύση τους αλλά και προς το μέτρο τους, καταλήγουμε δηλαδή σε επιστήμες από τις οποίες καμία δεν επιδιώκει με τη διδασκαλία της να μας κάνει κατανοητή την πλήρη εμπειρική πραγματικότητα, αλλά η κάθε μία επιδιώκει να κάνει κατανοητές επιμέρους πλευρές της και γι' αυτό καμιά από αυτές δεν μπορεί λογικά να κριθεί από τη σκοπιά του μονόπλευρου εμπειρικού ρεαλισμού, ωστόσο όμως η ολότητα των επιστημών αυτών μας παρέχει μια κατανόηση του εμπειρικού κόσμου που είναι εξ ίσου ιδιότυπη όσο και βαθιά»(U:42-43). Στο παραπάνω απόσπασμα διαγράφεται τόσο η κατάτμηση του αντικειμένου σε επιμέρους πλευρές μέσω των οποίων ανακατασκευάζεται και η αποσύνδεση της ένταξης σε πραγματικές σχέσεις. Ταυτόχρονα όμως προβάλλεται και το ιδεώδες μιας ενότητας των επιστημών το οποίο επιτυγχάνεται, όταν μια 'σειρά κοινωνικών θεωριών' που η κάθε μια προσεγγίζει μια πλευρά του αντικειμένου, θα γίνουν 'αντικείμενα γνώσης'«[...] κατά τρόπο όμοιο με τον τρόπο που οι θεωρητικές επιστήμες, οι οποίες είναι το αποτέλεσμα μιας ανάλογης θεώρησης των φυσικών φαινομένων, μας οδήγησαν στην κατανόηση των τελευταίων. Δεν

είναι λοιπόν μια μοναδική θεωρία των ανθρώπινων φαινομένων, αλλά η ολότητα των θεωριών αυτών- όταν κάποτε θα έχουν γίνει αντικείμενο διερεύνησης- που θα μας αποκαλύψει σε σύνδεση με τα αποτελέσματα της ρεαλιστικής κατεύθυνσης της θεωρητικής έρευνας, την πιο βαθιά για το ανθρώπινο πνεύμα εφικτή θεωρητική κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων στην πλήρη εμπειρική τους πραγματικότητα»(U:44). Η προσέγγιση των επιμέρους πλευρών του αντικειμένου πραγματοποιείται μέσω της απώθησης της ολιστικής ρεαλιστικής πλευράς και ανάγεται σε ατομικές έννοιες που είναι πρωταρχικοί παράγοντες του φαινομένου. Έτσι λοιπόν για την προσέγγιση του οικονομικού φαινομένου προτάσσονται οι ανάγκες, τα αγαθά και η τάση για την πλήρη ικανοποίηση των αναγκών «Όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι σε τελική ανάλυση ανεξάρτητοι από την ανθρώπινη βούληση και είναι δεδομένοι από την εκάστοτε κατάσταση των πραγμάτων : η αφετηρία και ο σκοπός κάθε οικονομίας(τι ανάγκες και η διαθέσιμη ποσότητα των αγαθών από τη μία, και η εφικτή πληρότητα της κάλυψης των αναγκών σε αγαθά από την άλλη) είναι σε τελευταία ανάλυση δεδομένα για τους οικονομούντες ανθρώπους και αυστηρά καθορισμένα αναφορικά με τη φύση και το μέτρο τους»(U:45) Αποσυνδέει τις ατομικές σκοποθεσίες από μακροθεωρητικούς όρους αποδίδοντας πρωταρχικότητα στο υποκειμενικό νόημα για την κατασκευή του αξιακού στο χώρο της οικονομίας καθώς και της αναπαραγωγικής διαδικασίας σε σύγχρονες κοινωνίες της αγοράς. Προβάλλεται δε η έννοια της “ενάργειας” που ανακύπτει από την ενεργοποίηση ενός ορθολογικού προτύπου δράσης βάσει της ικανοποίησης των αναγκών και του νόμου της οριακής χρησιμότητας, θέτοντας ένα ζήτημα προ-επιστημονικότητας των ανωτέρω εννοιών²⁶. Η φορμαλιστική μέθοδος δεν παραλείπει να τονίσει την σημασία παραγόντων όπως η πλάνη, η άγνοια, ο εξωτερικός αναγκασμός αλλά και λοιπές τάσεις όπως τις ονομάζει όπως το ‘αίσθημα για τα κοινά’(Gemeinsinn) και η κυριαρχία της ιδέας του δικαίου(Walten der Rechtsidee) στην ουσία δηλαδή μακροθεωρητικών και αξιακών όρων μετατοπίζοντάς τους από όρους του ατομικού πράττειν σε ‘λοιπές επιρροές’ και αποκλίσεις από το ορθολογικό οικονομικό πράττειν. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο κεφάλαιο 7 όπου γίνεται η αναφορά στις ‘ηθικές επιρροές’ της οικονομικής πλευράς του αντικειμένου,

²⁶ Hutchison (1973)

παραπέμπεται στο 'πρόβλημα A.Smith', επισημαίνοντας την θεωρία των ηθικών συναισθημάτων ως έργο που τονίζεται το 'αίσθημα για τα κοινά' σε αντίθεση με τον 'Πλούτο των Εθνών' όπου ερευνάται το 'ατομικό συμφέρον' στο επίπεδο της πολιτικής οικονομίας. Υιοθετείται με αυτόν τον τρόπο η άποψη ότι οι δύο πλευρές του σμιθιανού έργου δεν συνδέονται εσωτερικά μέσω μιας διάστασης 'μετριασμένου εγωισμού' στο επίπεδο της αγοράς και τον προσανατολισμό προς ένα πολιτικό σύστημα που προϋποτίθεται για την ανάπτυξη του σύγχρονου οικονομικού φαινομένου²⁷. Επειδή ακριβώς το αντικείμενο προσεγγίζεται μέσω τυπικών πλευρών του στις οποίες έχει αφαιρεθεί η σχεσιακή τους δομή, δεν είναι δυνατόν ο ένας τύπος να αποτελεί όρο εμφάνισης και επιρροής των άλλων. Αυτή ακριβώς η μεθοδολογική κίνηση επαναλαμβάνεται και στο βεμπεριανό έργο και μάλιστα όπως φαίνεται και στην κριτική του στον πρώιμο οικονομικό ιστορισμό με απόρριψη του σμιθιανού κλασικού επιχειρήματος, από το οποίο αφαιρούνται οι μακροθεωρητικές και αξιακές διαστάσεις.

Παρόλα αυτά και στην μενγκεριανή μεθοδολογία ανευρίσκεται μια αξιολογική διάσταση – όπως είδαμε στην ανάλυση του χρήματος στα *Grundsätze*- που συνίσταται στην γνώση των υποκειμενικών συμφερόντων τους και των συνθηκών στις οποίες δραστηριοποιούνται «Αντιθέτως, όπου και να στρέψουμε το βλέμμα μας, η οικονομική ζωή μας προσφέρει κανονικότητες στις μορφές των φαινομένων, καθώς και στη συνύπαρξη και την αλληλοδιαδοχή τους, ένα γεγονός που θα πρέπει οπωσδήποτε να αποδοθεί στο ότι οι άνθρωποι στις οικονομικές τους επιδιώξεις και αν όχι αποκλειστικά και δίχως εξαίρεση, πάντως κυρίως και κατά κανόνα, καθοδηγούνται στις πράξεις τους από τα ατομικά τους συμφέροντα, τα οποία και αναγνωρίζουν ορθά αν όχι σ' όλες τις περιπτώσεις και πλήρως, ωστόσο κατά κύριο λόγο και κατά κανόνα»(U:46-47)

Το πρότυπο της μεθοδολογίας στις κοινωνικές επιστήμες φαίνεται ότι λαμβάνεται από την πρόοδο των φυσικών επιστημών, οι οποίες μέσω της απομόνωσης των στοιχείων της φύσης κατόρθωσαν να προχωρήσουν στην πληρέστερη μελέτη τους, δίνοντας μια διάσταση 'φυσικαλισμού' στην μέθοδο. Αυτή η σχέση που υποκρύπτει και μια σχέση επικοινωνίας μεταξύ επιστημών

²⁷ Για το έργο του Smith βλ. Δρόσος (1994), Αγγελίδης (1991).

αίρεται στο τρίτο βιβλίο των *Έρευνών* στο οποίο θεματοποιείται η 'οργανική κατανόηση' των κοινωνικών φαινομένων με έμμεση αναφορά στα ζητήματα της ιστορικότητας των οικονομικών φαινομένων και της σύνδεσης θεσμικών μορφών με ατομικές πράξεις. Η μέθοδος χωρίζει το αντικείμενο σε 'μηχανιστικά' και 'οργανιστικά' κοινωνικά φαινόμενα στα οποία κοινό είναι η σκοπιμότητα των μερών σε σχέση με το όλο αλλά παράλληλα τονίζεται και η διαφορά του περιεχομένου τους «Ωστόσο ο οργανισμός διαφέρει από τον μηχανισμό, αφού αφενός, σε αντίθεση προς αυτόν, δεν είναι προϊόν ανθρώπινων υπολογισμών, αλλά αποτέλεσμα μιας φυσικής διαδικασίας και αφετέρου το μεμονωμένο μέρος του (κάθε όργανο) εξαρτάται όχι μόνον ως προς την κανονική του λειτουργία αλλά και ως προς την κανονική του φύση από τις σχέσεις των μερών προς ένα ανώτερο όλον που απαρτίζουν (τον οργανισμό στην ολότητά του) και από την κανονική φύση των άλλων μερών (των υπολοίπων οργάνων), ενώ αυτό το τελευταίο δεν συμβαίνει στην περίπτωση του μηχανισμού»(U:144). Είναι χαρακτηριστικό ότι τα οργανικά φαινόμενα αποτελούν το προϊόν των 'μη αναλογισθέντων αποτελεσμάτων της ιστορικής εξέλιξης'(unreflectirte Ergebnisse) και ανακατασκευάζουν το πολιτικό πλαίσιο σε αντίθεση με τα μηχανικά φαινόμενα που αποτελούν το αποτέλεσμα ανθρώπινων υπολογισμών(Berechnung) και συναντούνται στον χώρο του οικονομικού πράττειν. Η αποδοχή της οργανικής σχέσης στο επίπεδο της πολιτικής στρέφεται στην απόρριψη των ορθολογικών διαφωτιστικών διαστάσεων της και στην υιοθέτηση συντηρητικών παραδοσιακών διαστάσεων, ώστε να μην έχουμε και δυνατότητα άρσης της 'φύσης' των οικονομικών σχέσεων.

Η μεθοδολογία προσπαθεί στη συνέχεια να ανακατασκευάσει τα οργανικά αυτά φαινόμενα μέσω μιας 'ειδικά κοινωνικοεπιστημονικής μεθόδου' η οποία δεν θα λαμβάνει 'οργανιστικά' 'ανατομικά' ή 'φυσιολογικά' πρότυπα των φυσικών επιστημών, αλλά προτάσσει τις ατομικές δράσεις «Τα έσχατα στοιχεία στα οποία πρέπει να ανατρέχει η ακριβής θεωρητική ερμηνεία των φυσικών φαινομένων είναι 'άτομα' και 'δυνάμεις'. Είναι και τα δύο μη εμπειρικής φύσης.[...]Το πράγμα διαφέρει στις ακριβείς κοινωνικές επιστήμες. Εδώ τα ανθρώπινα άτομα και οι επιδιώξεις τους, τα έσχατα στοιχεία της ανάλυσής μας, είναι εμπειρικής φύσης, και έτσι οι ακριβείς θεωρητικές κοινωνικές επιστήμες έχουν ένα μεγάλο πλεονέκτημα έναντι των φυσικών

επιστημών. Τα 'όρια στη γνώση της φύσης' και οι δυσκολίες που προκύπτουν από αυτά για τη θεωρητική κατανόηση (Verständniss) των φυσικών φαινομένων δεν υφίστανται στην πραγματικότητα για την ακριβή έρευνα στο πεδίο των κοινωνικών φαινομένων.»(U:157) Ζήτημα αποτελεί και ο διαχωρισμός μεταξύ των μορφών των φαινομένων (τύπων) και των επιμέρους φαινομένων που οδηγεί τον Menger να θεματοποιήσει το ζήτημα της εξέλιξης στο εσωτερικό των κοινωνικών εννοιών. Κεντρικό μοτίβο της έρευνας του αποτελεί η σχέση μεταξύ οργανικού και μηχανιστικού χαρακτήρα των φαινομένων θεματοποιώντας το ίδιο το αξιολογικό πρόβλημα ως το κεντρικό ζήτημα της επιστημολογίας του, το οποίο δε βασίζεται στις προϋποθέσεις του ατομιστικού του προτύπου.

Στο κείμενο «*Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά μιας ταξινόμησης των οικονομικών επιστημών*», ο Menger αντιτίθεται στη δυνατότητα μιας καθολικής επιστήμης, όπως υπήρξε η ψυχολογία και την οποία απορρίπτει και προκρίνει το «συνθετικό ταλέντο» των επιστημόνων (GK:203) για τη θεματοποίηση των νέων ζητημάτων. Το νέο τόσο για τη βεμπεριανή όσο και για τη μενγκεριανή επιστημολογία είναι κάτι το οποίο παράγεται εκτός της μεθόδου και σκοπός της έρευνας είναι να αναπροσαρμόζεται στους εκάστοτε νέους συνδυασμούς αφού αρχικά έχει απωθηθεί οποιαδήποτε εννοιακή κατασκευή η οποία θα συνέδεε εσωτερικά το αντικείμενο και την επιστημολογία –όπως π.χ ο καταμερισμός της εργασίας στο εσωτερικό του αντικειμένου που παράγει και τον επιστημονικό καταμερισμό. Η αναφορά του Menger στο «συνθετικό ταλέντο» των επιστημόνων και από την πλευρά του Weber στην «φαντασία» τους συνδέει με μια κλασική ιστορική διάσταση η οποία θεμελιώνει την «ολότητα» των κοινωνικών μορφών σε συναισθηματικά και ανορθολογικά στοιχεία σύνδεσης των μερών που τις αποτελούν και όχι σε ένα πλέγμα σχέσεων ορθολογικού τύπου. Άρα λοιπόν στο εσωτερικό της ίδιας της φορμαλιστικής μεθόδου που συγκροτήθηκε με σκοπό να θέσει υπό αμφισβήτηση ιστορικές θεμελιώσεις αναπαράγονται βασικά μοτίβα της ανορθολογικής δομής του Ιστορισμού. Αυτό είναι επόμενο της άρσης της δυνατότητας σύνδεσης των επιστημονικών εννοιών με την ιστορική δομή του κοινωνικού αντικειμένου και της πρωταρχικότητας που αποδίδεται στην ίδια την στάση των επιστημόνων να μορφοποιούν το αντικείμενο χωρίς την περαιτέρω σύνδεση των στάσεων με πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις.

Στη συνέχεια του κειμένου επισημαίνεται η ασχολία της επιστήμης όχι με το δέον αλλά με το είναι καθώς επίσης και η απελευθέρωση, μέσω του θετικισμού, από όλες τις α priori κατασκευές καθώς στόχος της έρευνας δεν είναι η βελτίωση και η τελεολογική συγκρότηση του αντικειμένου, αλλά η θέση των επιστημονικών ζητημάτων. Αυτή η θέση διατυπώνεται στην συζήτηση που διεξάγεται με τον Brentano ο οποίος υποστήριζε με αναφορά στο ροσεριανό έργο στο κείμενο «Περί των αιτιών της σημερινής κοινωνικής ένδειας»²⁸ ότι η επιστήμη οφείλει να μετέχει στη λύση του κοινωνικού ζητήματος σε αντίθεση με την «αφηρημένη σχολή» η οποία δεν μετέχει στην καταπολέμηση του 'κοινωνικού ζητήματος' «Είδαμε στην αρχή της θεώρησής μας δύο σχολές [ενν. η μαρξική και η αυστριακή] οι οποίες όσο κι αν διαφέρουν στις αντιλήψεις τους, έχουν κοινή την αφηρημένη πραγμάτευση οικονομικών προβλημάτων. Η μία ξεκινά από την έρευνα της αξίας και συνάγει από αυτήν αιτήματα, των οποίων την πραγματοποίηση διαπιστώσαμε ως ουτοπική. Η άλλη αντιτίθεται στην πλανημένη διδασκαλία της πρώτης για την αξία, υποβάλλει όμως την ιδέα σαν να έχει αποδειχτεί με αυτήν την αντίθεση η τελειότητα της σημερινής οικονομικής οργάνωσης. [...] Αλλά, χωρίς να νοιάζεται γι' αυτούς, εξελίσσεται από αυτές τις οργανώσεις μια νέα οργάνωση της οικονομίας, η οποία είναι πρακτική και με την εξασφάλιση όλων των αναγκαίων προϋποθέσεων της σημερινής οικονομικής ζωής υπόσχεται να παραμερίσει το βασικό της κακό, την ανασφάλεια της ύπαρξης.» (Brentano, 1889, σελ.20). Η απάντηση του Menger είναι ότι η επιστημονική έρευνα για την ουσία και τον συσχετισμό των οικονομικών φαινομένων δεν περιέχει την αναγνώριση της 'πληρότητάς' τους και ότι όπως έχει δείχθει μη ορθές πολιτικοοικονομικές θεωρίες επηρέασαν λανθασμένες οικονομικές πολιτικές. Ως τέτοια παραδείγματα αναφέρονται η θεωρία του εθνικού πλούτου στην εφαρμογή мерκαντιστικών πολιτικών και η ουσιαστική επιρροή της θεωρίας της κλασικής θεωρίας για την πρακτική αξίωση των σοσιαλιστών της επανιδιοποίησης του προϊόντος από την πλευρά των εργατών. Αντίθετα, όπως παραδέχεται και στο ίδιο το κείμενό του ο Brentano η πρόοδος της επιστημονικής σκέψης προήλθε ακριβώς από την πλευρά της 'ανεπαρκούς αφηρημένης μεθόδου' η οποία έθεσε ορθά την έννοια της αξίας

²⁸ Brentano Lujo, *Über die Ursachen der heutigen sozialen Not*, 1889, Leipzig, ελλ. μεταφρ. Στ. Αγγελίδης, Αθήνα, 1988.

και την αποσύνδεσε από την εργασιακή θεμελίωσή της(GK:211). Η ανάγκη συγκρότησης της φορμαλιστικής επιστήμης ως αντίθεση στο σοσιαλιστικό πρότυπο φαίνεται και στο κείμενο για την «*Θεωρία του κεφαλαίου*»²⁹ όπου εξάρεται η συμβολή του έργου του Böhm- Bawerk στην σύγχρονη θεωρητική μέθοδο για την υπέρβαση των σοσιαλιστικών θεωριών. «Μια θεωρία που κατευθύνει την ζωή είναι η ίδια μια αντίφαση» όπως τονίζεται στην δυνατότητα του ιστορισμού ότι μέσω της παρατηρήσεως των «αρχών εξέλιξης» της ζωής είναι δυνατή η διεύθυνσή της μέσω θεσμικών παρεμβάσεων ώστε να αντιμετωπιστούν κοινωνικά ζητήματα. Στο παραπάνω αίτημα που διατυπώνεται στο κείμενο του Brentano το φορμαλιστικό επιχείρημα απαντά ότι με αυτόν τον τρόπο δεν θα ήταν η εισαγωγή νέων σχέσεων που επιτυγχάνεται μέσα από καινοτόμες πράξεις επιμέρους ατόμων και η δυνατότητα εναλλακτικών συνδυασμών των κοινωνικών φαινομένων μέσα από τους οποίους περιγράφεται ο εκάστοτε (νέος) κοινωνικός σχηματισμός, που όπως είδαμε έχει διασπαστεί σε άπειρες πλευρές του αντικειμένου. Αυτή η δυνατότητα (νέου) συνδυασμού μεταξύ επιμέρους πλευρών του αντικειμένου φαίνεται πως είναι η τελική διάσπαση της οργανιστικού περιεχομένου σύλληψης της ενότητας του αντικειμένου όπως προβλήθηκε από τον οικονομικό ιστορισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι η μετέπειτα σύγκρουση μεταξύ του Weber και Brentano με αφορμή το εργατικό ζήτημα εστιάστηκε ακριβώς στην ανυπαρξία μιας δεσμευτικής αξιακά στάσης από την πλευρά της βεμπεριανής σκοπιάς, σε αντίθεση με τον εκπρόσωπο της δεύτερης γενιάς του οικονομικού ιστορισμού που προέβαλλε ένα φιλελεύθερο-κοινωνικό ιδεώδες, μέσω του οποίου προέβαλλε την δυνατότητα μιας 'προοδευτικής' πολιτικής και οικονομικής μεταρρύθμισης³⁰. Στο φορμαλιστικό επιχείρημα αντίθετα, διαχωρίζεται η αξιολογική από την περιγραφική διάσταση «Πιστεύω για αυτόν τον λόγο, ότι οποιαδήποτε 'αρωγή του είναι μέσω του δέοντος' στην αφηρημένη οικονομική θεωρία, για την οποία μιλά ο Wundt, στο βαθμό που δεν υπάρχει μια ανάμειξη θεωρητικών και πρακτικών γνώσεων, δεν είναι κάτι το ιδιαίτερο της 'αφηρημένης' οικονομικής θεωρίας»(GK:216). Διαγράφεται, με αυτόν τον τρόπο, η απώθηση από την

²⁹ Menger Carl, "*Zur Theorie des Kapitals*"(1888), που περιλαμβάνεται στον τρίτο τόμο των Απάντων με τίτλο *Kleinere Schriften zur Methode und Geschichte der Volkswirtschaftslehre*, 1970.

³⁰ Για αυτή τη σύγκρουση μεταξύ Weber και Brentano βλ. Mommsen (1974:128).

πλευρά του επιστημονισμού ότι οι πραγματικές αντιφάσεις της κοινωνικής διάστασης είναι δυνατόν να εμφανίζονται ως θεωρητικές αντιφάσεις στο επίπεδο της επιστημολογίας και η δυνατότητα ανάδειξής τους μέσω μιας κριτικής θεωρίας.

Η απώθηση της έννοιας της ολότητας στο επίπεδο της θεωρητικής κατεύθυνσης των κοινωνικών επιστημών επαναφέρει τον Menger στην αντικατάστασή της από την έννοια της διαπλοκής των επιμέρους οικονομιών, οι οποίες διατηρούν την αυτονομία τους και θεωρούνται ως εσωτερικά συνδεδεμένες σε άπειρους συσχετισμούς. Το ίδιο αυτό ενδιάμεσο επίπεδο εξήγησης μεταξύ ατομικών και μακροθεωρητικών όρων επανέρχεται και στο εσωτερικό της βεμπεριανής επιστημολογίας ως σύμπλεγμα σύμπραξης των δρώντων με σκοπό να απορριφθεί οποιαδήποτε ιστοριστικού και μαρξικού τύπου μακροθεωρητική σχέση, η οποία προτάσσεται των επιμέρους όρων της φορμαλιστικής επιστημολογίας.

**ΚΕΦ. 2 ΙΣΤΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ
ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟΝ ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟ**

ΚΕΦ.2

Η ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΟΝ MENGER

Οι σημαντικότερες κατασκευές θεσμικού πλαισίου, βάσει της 'ιδιαίτερης' κοινωνικοεπιστημονικής μεθόδου, η οποία εκκινά από τις ατομικές σκοποθεσίες, είναι οι κατασκευές του χρήματος και του δικαίου. Το τελευταίο, όπως συζητείται στο όγδοο παράρτημα των *Ερευνών* (U:271-287), συστήνεται ως το αποτέλεσμα 'μη ρυθμισμένου πράττειν', το οποίο 'προωθεί' την ευδαιμονία του κοινωνικού συνόλου.

Ασκείται κριτική στις μορφές εξήγησης του δικαίου τόσο βάσει ενός 'κοινωνικού συμβολαίου'³¹, το οποίο έχουν συνάψει τα μέλη της κοινωνίας όσο και στην εξήγησή του μέσω ενός 'λαϊκού πνεύματος', όπως ήταν η προσπάθεια κατασκευής της Ιστορικής Σχολής του Δικαίου³², μυστικοποιώντας ταυτόχρονα τις αιτίες δημιουργίας του: « Εάν ήθελε κάποιος να αναγνωρίσει ιδίως ένα διαφορετικό από τα πνεύματα των ανθρωπίνων υποκειμένων λαϊκό πνεύμα ως μια πραγματική υπόσταση με ιδιαίτερη συνείδηση και επιδίωξη διαφορετική από τα κοινωνικά δρώντα υποκείμενα, θα έπρεπε να τεθεί το ερώτημα, πως δημιουργείται στο τοιοιτοτρόπως σκεπτόμενο πνεύμα η ιδέα του δικαίου και επιτυγχάνεται στη συγκεκριμένη περίπτωση η συγκεκριμένη του μορφή ; Μέσω της ανωτέρω κατασκευής δεν θα επιλυόταν, παρά μόνον θα συσκοτιζόταν η ερώτηση.»(U:271-272) Σκοπός της μενγκεριανής έρευνας αποτελεί η εξέταση της 'φύσης' και της 'πορείας' της μη θετικής δημιουργίας του δικαίου (U: 272), ενώ αντιθέτως, η έρευνα μέσω της ιστορικής εξέλιξης και των 'παραλληλισμών', που παρατηρούνται ανάμεσα στα ιστορικά μορφώματα, είναι μεν μια-όπως χαρακτηρίζεται - 'αξιόπιστη' διαδικασία έρευνας, όμως αφετέρου αυτός ο σκοπός δεν επιτυγχάνεται, καθώς το δίκαιο πρωτοδιαμορφώνεται κατά τον Menger-σε

³¹ Για την ανάλυση των θεωριών του κοινωνικού συμβολαίου βλ. Αγγελίδης (1994).

³² Για την ανάλυση της ιστορικής σχολής του δικαίου βλ. Λαβράνου (1995), Αγγελίδης (1991), Lavranu (1996), Σούρλας (1981).

εποχές, στις οποίες δεν υπάρχει πρόσβαση σε ιστορικές-γραπτές μαρτυρίες³³ (U:272). Συνεπώς, η ιστορία, ως μέθοδο εξήγησης του δικαϊκού φαινομένου δεν επαρκεί, χωρίς όμως παράλληλα να απωθείται η 'χρησιμότητα' της, η οποία έχει περιέλθει σε έναν δευτερογενή ρόλο. « Η απλή παραπομπή στην 'οργανική καταγωγή' του δικαίου, η 'φυσικότητα' του ίδιου και οι όμοιες αναλογίες είναι δίχως αξία, η επιδίωξη όμως προς το ειδικά ιστορική επίλυση είναι ελπίδα» (U:273). Η εξήγηση που προκρίνεται στο πλαίσιο της μενγκεριανής μεθοδολογίας εκκινά από τις 'τάσεις' της γενικής ανθρωπίνης 'φύσης' και στις εξωτερικές σχέσεις στις οποίες οδηγούνται όλοι οι λαοί, θεματοποιώντας παράλληλα την 'ποικιλία', η οποία παρατηρείται στις μορφές εμφάνισης του δικαίου. Μέσω της παραπάνω αναγωγής, υπερβαίνεται η ιστορική εξήγηση, μετατοπίζοντας τον άξονα της προβληματικής της έρευνας στην παρουσίαση των 'κινητηρίων δυνάμεων' της δημιουργίας του δικαίου.

Κατά την πορεία εξέλιξης του δικαίου, διαμορφώνονται δυο κύριες φάσεις: πρώτον, μια πρώιμη, στην οποία το δίκαιο παράγεται ως το 'μη αναμενόμενο αποτέλεσμα' των ατομικών πράξεων και μια ύστερη-πρόσφατη³⁴, στην οποίαν το δίκαιο προκύπτει από την πλευρά της νομοθετούσας αρχής, μέσω 'πραγματιστικών' τρόπων συνενόησης των δρώντων (U:273-274). Στο σημείο αυτό ανευρίσκεται μια κεντρική θέση της φορμαλιστικής μεθοδολογίας, η οποία συνίσταται στην αποδοχή της 'πραγματιστικής' έρευνας στο πλαίσιο ανάλυσης των πολιτικών φαινομένων, καθώς γίνεται ορατή η αδυνατότητα προσέγγισης των ανωτέρω φαινομένων, χωρίς να γίνει αναφορά σε μακροθεωρητικούς και σχεσιακούς όρους του πράττειν. Στο πολιτικό πεδίο έρευνας αναγνωρίζεται η 'οργανικότητα' του πλαισίου αναφοράς, ενώ αντίθετα στο οικονομικό πεδίο απωθείται η ανωτέρω μορφή εξήγησης των φαινομένων. Ως μέτρο σύγκρισης των δύο παραπάνω 'φάσεων' διαμόρφωσης του δικαϊκού φαινομένου, ορίζεται ο βαθμός αύξησης της 'κυκλοφορίας' των αγαθών. Στο εσωτερικό της ανάλυσης, γίνεται επίσης αποδεκτή η προβληματική των 'επιπέδων του πολιτισμού', δηλαδή μια κατεξοχήν ιστορική εισροή.

³³ Για μια ανάλυση αυτού βλ. Αγγελίδης (1991),σελ.32 όπου σημειώνεται ότι «Αποτέλεσμα του αποκλεισμού αυτής της 'συνειδητής γαίης' από το πεδίο του δικαίου ήταν ότι ο Savigny 'περιόριζε τη δύναμη δημιουργίας δικαίου στους προϊστορικούς χρόνους και αρνείτο στην εποχή του την ικανότητα να νομοθετεί'».

³⁴ Για την καταγωγή αυτής της διάκρισης στο έργο του Savigny βλ. Λαβράνου (1995).

Στις αρχικές σχέσεις στο πλαίσιο της οικιακής οικονομίας-μια έννοια του ιστορισμού-, τα άτομα 'νιώθουν' να τίθενται εν κινδύνω οι εγγυήσεις των ατομικών τους επιδιώξεων: «Κάθε άτομο, ακόμη και όταν δεν πλήττεται άμεσα, νιώθει μέσω πράξεων της εξουσίας εντούτοις να απειλούνται τα συμφέροντα του στον πιο ένθερμο βαθμό, ιδιαίτέρως οι Αδύναμοι, οι οποίοι βρίσκονται πάντα στη μεγάλη μειοψηφία σε σχέση με τους δυνατούς» (U:274). Στο παραπάνω απόσπασμα ανευρίσκεται ως ήδη υπάρχουσα η κατανομή της εξουσίας στο εσωτερικό της κοινωνίας, χωρίς να θεματοποιείται το ζήτημα δημιουργίας αυτής της ανισότητας, 'Φυσικοποιώντας' με αυτόν τον τρόπο την εξουσιαστική δομή-μια ανάλογη δομή σκέψης ανευρίσκεται και στη σοβιετική κατανομή 'διευθύνουσας' και 'διοικητικής' πράξης³⁵. Σε αυτό το στάδιο της εξέλιξης, δημιουργούνται -'παιποθήσεις' ως προς τη θέση ορίων στην 'ελεύθερη θέληση' των δρώντων. Στη συνέχεια αυτό δημιουργείται εκ μέρος των 'πιο σοφών στο λαό', οι οποίοι διαβλέπουν το διαρκές συμφέρον-σε αντίθεση με το άμεσα διαπιστώσιμο-, το οποίο συνίσταται ακριβώς στη θέση των ορίων στην ελεύθερη θέληση (U:274). Εδώ ανευρίσκεται μια κοινή αφητηρία με το βεμπεριανό μεθοδολογικό πρότυπο, η οποία συνίσταται σε μια 'ιεραρχική' εξάπλωση του δικαίου, δηλαδή πρώτα μέσω των 'ανωτέρων' στρωμάτων του κοινωνικού σώματος. Όπως αναφέρεται, η 'παιποθήση' δεν ανευρίσκεται εξαρχής στο λαό ως μια οργανική ενότητα, αλλά στο πνεύμα των ατόμων, τα οποία 'προεξάρχουν' πνευματικά και οικονομικά και μετά σταδιακά στη συνείδηση 'όλων' (U:275).

Η έννοια του δικαίου δεν εξαντλείται με τη δημιουργία του μέσω της σκοπιμότητας της 'ευημερίας' στη συνείδηση όλων, αλλά αντίθετα παρεμβάλλεται ένα σημαντικό στοιχείο: στις απαρχές του πολιτισμού, οι κανόνες του πράττειν είναι συνειδητοί στον καθένα, στη συνέχεια όμως μέσω του διαχωρισμού του 'δικαίου' και της 'ηθικής', πρέπει να μην αφήνονται στην ελεύθερη κρίση του κάθε ατόμου, αλλά αντίθετα να εξασφαλίζεται η τήρηση τους. Η ύπαρξη ενός μηχανισμού εξουσίας δεν αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εξασφάλιση του δικαίου, το οποίο υφίσταται ως συνέπεια των ανωτέρω σχέσεων (U:276). Στα αρχικά στάδια του πολιτισμού, το κάθε άτομο νιώθει υποχρεωμένο να υπερασπίζει το επαπειλούμενο δίκαιο, δηλαδή

³⁵ Για αυτήν τη διάκριση στον Schmöller βλ. Γκιούρας (1992).

επαρκεί η πεποίθηση ότι θα έπρεπε να γίνει υποχρεωτικό. Οι έννοιες της 'αλληλοβοήθειας' και της 'λαϊκής δικαιοσύνης', οι οποίες εδράζονται στην 'παράδοση' και στη 'συνήθεια' διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στις 'νηπιακές' εποχές της ανθρωπότητας. Μόνον σταδιακά, μέσω εξωτερικά όμοιων 'πεπρωμένων', της 'κοινότητας της Ιστορίας', της συγγένειας των φυλών, της γλώσσας, των θρησκευτικών αισθημάτων διαμορφώνεται μια εγγύηση 'ενοποίησης', η συνείδηση μιας 'λαϊκής κοινότητας' και μιας 'άνωτερης ενότητας', στην οποία περιλαμβάνονται όλα τα μέλη του λαού (U:277). Πίσω από εκφράσεις όπως 'όμοια πεπρωμένα', 'κοινότητα της Ιστορίας' και 'άνωτερη ενότητα', λανθάνει η ιστορική διαδικασία ενοποίησης των μικρότερων πληθυσμιακά και γεωγραφικά οικισμών και η συγκρότηση κρατών-είτε εθνικού είτε αυτοκρατορικού χαρακτήρα-και η τάση 'παγκοσμιοποίησης' του καταμερισμού της εργασίας.

Όπως αναφέρεται στο κείμενο, το δίκαιο επενδύεται της κρατικής εγγύησης, η οποία όμως δεν έχει δημιουργηθεί-ως κρατική υπόσταση-μαζί με τον λαό, όπως υποστήριξε η Ιστορική Σχολή, ή μέσω ενός κοινωνικού συμβολαίου (U:277). Σημαντική-για την ανάλυση του δικαίου-αναδεικνύεται η μετάβαση που επισημαίνεται από την προστασία του ατομικού συμφέροντος σε αυτήν του κοινού συμφέροντος, το οποίο οφείλεται να τίθεται υπό προστασία, έναντι της ατομικά ελεύθερης θελήσεως. Στα πρώτα στάδια το δίκαιο κληροδοτείται μέσω της 'παράδοσης' και της 'θρησκευτικής αγωγής': «Ότι στις απαρχές του πολιτισμού βιώνεται από κάθε άτομο και δημιουργείται από αυτό, γίνεται σταδιακά με αυτόν τον τρόπο στη γνώμη του λαού κάτι αντικειμενικό, σε ένα θεϊκό που ίσταται πάνω από την ανθρώπινη σοφία και πάνω από το ανθρώπινο συμφέρον και η σταδιακά αφυπνιζόμενη παρατήρηση στην κοινή ωφελιμότητα του δικαίου θεμελίωσε αυτήν την ιερή πλάνη» (U:278). Η συνιστώσα αυτή στην ανάλυση του δικαίου στο πλαίσιο της φορμαλιστικής μεθοδολογίας, αναδεικνύει τη σημαντικότερη ίσως πλευρά της, η οποία συνίσταται στην 'αντικειμενικοποίηση', δηλαδή στην 'ματαίωση των υποκειμενικών σκοποθεσιών' ('μη αναμενόμενα αποτελέσματα του πράττειν'). Αυτή ακριβώς η 'ματαίωση' αντιστοιχεί σε μια επισήμανση για τα όρια του ατομιστικού-φορμαλιστικού πυρήνα και στην παράλληλη ανάδειξη των αντιφάσεων που ανακύπτουν στο εσωτερικό του, επισήμανση που οδηγεί στην ανάδειξη των αιτιών κρίσης θεωρίας στο πεδίο των κοινωνικών

επιστημών. Με άλλα λόγια το ίδιο το φορμαλιστικό επιχείρημα κατά την προσπάθεια κατασκευής εννοιών του πράττειν, αποκαλύπτει τις εσωτερικές του αντιφάσεις, που ανακύπτουν από την προσπάθεια απώθησης του ζητήματος της σχέσης μεταξύ μακροθεωρητικών και ατομικών σκοποθεσιών και της αξιακής τους συγκρότησης.

Παρατηρείται η εισροή του αντίπαλου ιστορικού επιχειρήματος στο πλαίσιο της φορμαλιστικής κατασκευής, αναδεικνύοντας παράλληλα τις μεθοδολογικές επικαλύψεις που υπάρχουν στα δύο 'αντίπαλα' επιχειρήματα. Ο Menger στην κατασκευή του δικαίου εισάγει την έννοια της 'συνήθειας' ούτως ώστε η θεμελίωση να μην διολισθήσει σε απροσδιοριστία, η οποία προκύπτει από τις υποκειμενικές σκοποθεσίες-η έννοια της 'συνήθειας' έρχεται ως εγγύηση τρόπον τινά της συνέχειας του δικαϊκού φαινομένου. Παράλληλα, υιοθετεί τον σχετικισμό που απορρέει από την ιστοριστική ανάλυση, προκειμένου να τον 'υπερβεί' θεωρητικά: «Ότι ισχύει σε ένα λαό ως δίκαιο, μπορεί στον άλλο να εμφανίζεται εν μέρει ως άδικο και με την μεταβολή των σχέσεων μπορεί το ίδιο φαινόμενο ακόμη και στον ίδιο λαό σε διαφορετικές εποχές της εξέλιξης του να εμφανίζεται [δίκαιο ή άδικο]» (U:279). Συντάσσεται χαρακτηριστικά με την άποψη του Schmoller, ότι οι έννοιες του γάμου και της ιδιοκτησίας μεταβάλλονται κατά τη διάρκεια του χρόνου³⁶.

Κατά τον Menger υπάρχουν δύο τρόποι της δημιουργίας του δικαίου: ο πρώτος που αναφέρθηκε προηγουμένως είναι μέσω της σταδιακής εξάπλωσης μέσω της συνήθειας και τον ατομικών 'πεποιθήσεων' και ο δεύτερος μέσω της επιβολής μιας δικαϊκής τάξης από μια 'αυθεντία' και αναλύεται ως εξής: «Αυτός που κατέχει δύναμη ή ο πνευματικά υπέρτατος βάση της ελεύθερης θέλησης καθορίζουν συγκεκριμένα όρια στους υπό την επιρροή του υποκείμενος αδύνατος ή πνευματικά κατώτερους, ο νικητής στον ηττημένο, επιβάλλουν συγκεκριμένους κανόνες του πράττειν τους, στους οποίους πρέπει να υποταχθούν, χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν η ελευθερία πεποίθησή τους: μέσω του φόβου» (U:279). Ο τρόπος αυτός επιβολής του δικαίου έρχεται σε αντίθεση με το 'λαϊκό δίκαιο', καθώς και με κάθε συναινετική 'σύμπραξη'. Κεντρική σημασία έχει όμως η διάκριση στην οποία προβαίνει ο Menger μεταξύ 'νόμου' προερχόμενου από την 'αυθεντία' και 'δικαίου'. Οι

³⁶ Παραπέμπει στο κείμενο του Schmoller 'Η δικαιοσύνη στη λαϊκή οικονομία', μτφρ. Θ. Γκιούρας.

‘δυνατότεροι’ έχουν το συμφέρον να το ονομάζουν δίκαιο, να περιβάλλουν τους νόμους με ‘αγιότητα’ και να τους συνδέουν με ‘θρησκευτικές παραδώσεις’, εξυψώνοντας τους σε αντικείμενο θρησκευτικής και ηθικής αγωγής έως ότου η ‘συνήθεια της υποταγής’ και η έννοια της ‘δουλοπρέπειας’ να μην κάνει ‘ορατή’ τη διάκριση μεταξύ δικαίου και νόμου. Αυτή η ‘αμαλαγάμωση’ μεταξύ νόμων προερχόμενου από την ‘αυθεντία’ και ‘δικαίου’ εντείνεται όσο λιγότερο λαμβάνονται υπόψη τα ‘συμφέροντα’ των ατομικών δρώντων (U:280). η παραπάνω τυπολογία που νομιμοποιείται βάσει του βαθμού ‘υλοποίησης’ των υποκειμενικών ‘πεποιθήσεων’, αναδεικνύει μια αξιολογική πτυχή στο εσωτερικό του φορμαλιστικού επιχειρήματος, η οποία συνίσταται στο ‘αίτημα’ υλοποίησης των αντικειμενικών συμφερόντων και πεποιθήσεων. Δηλαδή κάθε κρατικός σχηματισμός βρίσκει το όριο του ως προς την άσκηση της εξουσίας στο σημείο που λαμβάνονται υπόψη τα ατομικά συμφέροντα. Βέβαια από την άλλη πλευρά δεν θεματοποιείται η διαδικασία-που θα παρέπεμπε σε μακροθεωρητική ανάλυση-‘διάθλαση’ του αξιακού πλαισίου και αναφοράς σε μια νομιμοποιητική διαδικασία που ‘διαθλά’ την ατομική σκοποθεσία μέσω ακριβώς αυτών των όρων. «Μόλις με τις προόδους του πολιτισμού λαμβάνουν οι σχέσεις ενός λαού και μαζί το δίκαιο του έναν τόσο πολύπλοκο χαρακτήρα, ώστε η γνώση αυτού του τελευταίου δεν μπορεί να είναι πλέον ζήτημα όλων των μελών του λαού, οδηγεί η αναγκαιότητα του κατακερματισμού της εργασίας εν τω μεταξύ και εδώ σε μια ιδιαίτερη τάξη, η οποία ασχολείται επαγγελματικά με τη σπουδή, την εφαρμογή και την μετεκπαίδευση του δικαίου στην τάξη των νομικών, ενώ η προοδεύουσα κρατική οργάνωση αναγνωρίζει το δίκαιο ταυτόχρονα όλο και περισσότερο ως την έκφραση της ενιαίας οργανωμένης κοινής θέλησης, την προστασία του ως ζήτημα της κρατικής εξουσίας»(U:281). Στο παραπάνω απόσπασμα συνδέεται ο καταμερισμός της εργασίας, με την οργάνωση της ίδιας της δικαιοσύνης τάξης, την εμφάνιση νέων ειδικοτήτων μέσα από την ιστορική εξέλιξη ενώ ταυτόχρονα η ανάλυση έλκεται από τη σύγχρονη σκοπιά-κρατική οργάνωση του δικαίου, συνδέσεις που απαγορεύονται στο πλαίσιο της φορμαλιστικής μεθοδολογίας. Ταυτόχρονα η ανάλυση μετατοπίζεται προς την θεματοποίηση της κατηγορίας του ‘επαγγέλματος’, θέλοντας να αποφύγει την θεματική των κοινωνικών τάξεων, τονίζοντας τον αυτοτελή ρόλο που

διαδραματίζει η τάξη των νομικών στη διαμόρφωση του δικαίου, το οποίο αποχωρίζεται από το εθιμικό δίκαιο (U:282).

Ο ρόλος που διαδραματίζει το 'εθιμικό' δίκαιο στο πλαίσιο της μενγκεριανής κατασκευής, υπογραμμίζει την εμμονή του σε ιστοριστικά πλαίσια ανάλυσης, καθώς τονίζεται ότι η 'ίδιομορφία' της λαϊκής σύστασης προσδιορίζει τη διαμόρφωση του δικαίου (U:283), γεγονός που παραγνωρίζεται από το 'δίκαιο των νομικών'³⁷ το οποίο κινείται προς 'αφηρημένες' θεωρίες περί δικαίου. Σε αυτό το σημείο η ανάλυση ταυτίζεται ως προς την κριτική που ασκείται από τον ιστορισμό ενάντια στην φιλελεύθερη-αφηρημένη θεωρία του διαφωτισμού, ο οποίος κατά την άποψη του Ιστορισμού δεν λαμβάνει υπόψη του την 'ιδιαιτερότητα' του κάθε ιστορισμού μορφώματος. Στη συνέχεια του κειμένου ασκείται κριτική στην 'ανώριμη' κρίση του αφηρημένου δικαίου, το οποίο οδηγείται σε 'ανώριμες' τάσεις ολοκληρωτικής αναδιαμόρφωσης του κοινωνικού συνόλου-μια ανάλογη κριτική ασκείται από τους Schmoller και Weber στον 'χιλιαστικό' χαρακτήρα της μαρξικής θεωρίας. Στο εσωτερικό της μενγκεριανής μεθοδολογίας, παρατηρείται μια αμφίσημη θέση απέναντι στην Ιστορική Σχολή του Δικαίου κατά την κατασκευή του δικαίου (U:284-287). Αφενός, τονίζεται ως θετικό στοιχείο η 'οργανική' εξήγηση του εθιμικού δικαίου και ο μη ρυθμισμένος χαρακτήρας του έναντι των 'ανώριμων' και 'εσπευσμένων' προσπαθειών για τη μεταρρύθμιση του κοινωνικοπολιτικού πεδίου. Αφετέρου, τονίζεται η αδυναμία της Ιστορικής Σχολής του Δικαίου να εξηγήσει την προέλευση και πορεία του δικαϊκού φαινομένου, με αποτέλεσμα να ανάγεται σε δημιούργημα του 'λαϊκού πνεύματος'. «Με την απλή αναφορά στην 'ανώτερη σοφία' του διαμορφωμένου με μη συνειδητό τρόπο εθιμικού δικαίου πολύ λίγα επιτεύχθηκαν, εν μέρει δε αναπτύχθηκε ένα νέο λάθος στον κύκλο της επιστημονικής μελέτης» (U:284).

Τίθεται σε αμφισβήτηση η θέση της Ιστορικής Σχολής του Δικαίου πως μόνο μέσω του 'εθιμικού δικαίου' 'προωθείται' η κοινωνική ευημερία. Κατά Menger, η ανωτέρω 'προώθηση' είναι δυνατόν να επιτευχθεί και μέσω της θετικής νομοθεσίας, πολύ συχνά μάλιστα-όπως χαρακτηριστικά τονίζεται-το εθιμικό δίκαιο έχει δράσει ανασχετικά προς το 'κοινωνικό αγαθό' (U:285). Η

³⁷ Για την σημασία του δικαίου των νομικών προς την κατεύθυνση μιας επιστήμης του σύγχρονου δικαίου βλ. Lavranu (1996).

αντίληψη της Ιστορικής Σχολής του Δικαίου εδράζεται στην 'ασάφεια' που προκύπτει από τον ορισμό της οργανικής διαδικασίας του δικαίου και ιδιαίτερα του εθιμικού. Η αναλογία των θεσμών με 'οργανισμούς', οδηγεί σε θεωρητική 'απροσδιοριστία', εφόσον δεν θεματοποιείται η εξήγηση του δικαίου βάσει των ατομικών επιδιώξεων κατά το πρότυπο της 'ακριβούς' μεθόδου. Στην ίδια την έννοια της 'οργανικής' θεμελίωσης λανθάνει το επιχείρημα περί της διατήρησης του υπάρχοντος κρατικού πλαισίου, οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο την ανάλυση σε 'συντηρητισμό' χωρίς να δύναται να ενσωματώσει θεωρητικά τις νέες κοινωνικές εξελίξεις που παρουσιάζονται. Διαμέσου αυτής της κριτικής μορφής που εγείρεται ενάντια στην Ιστορική Σχολή του Δικαίου, γίνονται αποδεκτές πραγματιστικής φύσεως 'επεμβάσεις' στην κοινωνική εξέλιξη, όπως είναι τα μέτρα κοινωνικής πρόνοιας για τη βελτίωση της θέσης των κοινωνικών ατόμων: «Ένας πολιτικός, ο οποίος εξαιτίας του ότι το δικαιο είναι πραγματικά ή υποθετικά 'οργανικής' προελεύσεως, θα φοβόταν να το διαμορφώσει εν όψει του κοινού αγαθού, θα ήταν συγκρίσιμος με έναν αγρότη, έναν τεχνολόγο, ένα γιατρό, ο οποίος εξαιτίας του σεβασμού στην ανώτερη σοφία, η οποία εκδηλώνεται στη φύση, θα παραιτείτο από κάθε επέμβαση στην πορεία της φυσικής οργανικής διαδικασίας» (U:285-286). Μέσω των ανωτέρω επισημάνσεων, θα πρέπει να γίνει μια προσπάθεια διευκρίνησης της έννοιας του 'κοινού αγαθού', στο πλαίσιο της μενγκεριανής ανάλυσης. Αφενός, το θετικό δικαιο συμβάλλει σε αυτό μέσω της κάλυψης των ατελειών που προκύπτουν από το εθιμικό δικαιο αλλά και μέσω των μέτρων της κοινωνικής πρόνοιας, ενώ αντίθετα οι επαναστατικές και μεταρρυθμιστικές τάσεις δρουν κατά της κοινωνικής ευημερίας, καθώς δεν τείνουν προς την κατασκευή ενός νομικού πλαισίου, το οποίο θα αντιστοιχούσε στην 'ιδιαιτερότητα' του ιστορικού μορφώματος. Φαίνεται όμως ότι πρόκειται για μια 'αντίφαση' που φέρει ολόκληρο το ιστορικό επιχείρημα, καθώς η αξιακή αναφορά και η δεσμευτικότητα της δεν συνάγεται από κάποιες έλλογες αρχές στην ανορθολογική μοναδικότητα ενός ιστορικού μορφώματος, μια προβληματική που διατρέχει όλον τον Ιστορισμό. Θέλοντας να μην αποκοπεί από την έννοια του εθιμικού δικαίου, ο Menger στο τέλος του κειμένου του για το δικαιο συμβουλεύει την Ιστορική Σχολή του Δικαίου: «Όπως ο αγρότης, ο τεχνολόγος, ο ιατρός ερευνούν τη φύση και τους νόμους της κίνησης της, ώστε να διαμορφώσουν τα πράγματα κατά τους σκοπούς

τους βάσει της έτσι επιτυγχανθείσας παρατήρησης: με αυτόν τον τρόπο επίσης θα έπρεπε η Ιστορική Σχολή του Δικαίου να κάνει κατανοητά τα μέχρι τούδε ακατανόητα πλεονεκτήματα του εθιμικού δικαίου, ώστε μέσω της έτσι διευρυνόμενης γνώσης να παρέχει μια νέα λαβή στον νομοθέτη στην άσκηση του υψηλού επαγγέλματος του» (U:286-287).

ΙΣΤΟΡΙΣΜΟΣ - ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ C.MENGER

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μετατόπιση η οποία πραγματοποιείται στο εσωτερικό της φορμαλιστικής θεμελίωσης προς την αποδοχή ιστορικών πλαισίων ανάλυσης, οι οποίες αρχικά είχαν εξοριστεί από την αρμοδιότητα της επιστημονικής ανάλυσης της πολιτικής οικονομίας. Στις «Έρευνες», αφού αρχικά στο πρώτο βιβλίο έχουν διαχωριστεί οι θεωρητικές από τις ιστορικές και τις πρακτικές επιστήμες, εξετάζεται εν συνεχεία στο δεύτερο βιβλίο η ιστορική άποψη της έρευνας (το τρίτο βιβλίο αναφέρεται στην «οργανική» κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων).

Στην εισαγωγή του δεύτερου αυτού βιβλίου, ο Menger αμύνεται έναντι της μετατροπής της πολιτικής οικονομίας σε ιστορική επιστήμη, αποδεχόμενος παράλληλα μόνο μια κατεύθυνση ιστορικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της ίδιας της θεωρητικής και πρακτικής πολιτικής οικονομίας, η οποία θα εξετάσει τα εξελικτικά φαινόμενα διαχωρίζοντας την ιστορική έννοια στις πρακτικές και θεωρητικές επιστήμες (U:94). Βέβαια πρόβλημα αποτελεί κατά πόσο είναι νόμιμο να θεματοποιείται μια έννοια της εξέλιξης, την στιγμή που έχει απωθηθεί μια έννοια «ολότητας». Στις θεωρητικές επιστήμες ανατίθεται η ιστορική διάσταση στη διαπίστωση εξελικτικά των μορφών των φαινομένων, των νόμων τους, στις δε πρακτικές στην αναγνώριση των «επιπέδων εξέλιξης» ως προς την επίδραση στην προώθηση των θεσμών και των μέτρων της δημόσιας εξουσίας (U:95). Το κοινό σημείο των δυο ανωτέρω επιστημονικών πλευρών, συνίσταται στην ενασχόληση τους με τους «νόμους της λαϊκής οικονομίας», οι οποίοι αντιστοιχούν σε ορισμένα επίπεδα εξέλιξης της λαϊκής οικονομίας και σε διαφορετικές φάσεις τους (U:96).

Στη θεωρητική επιστήμη αντιστοιχούν οι «τυπικοί νόμοι» - διαπιστούμενοι μέσω του κράτους και της συνήθειας κανόνες ως προς το πράττειν- οι οποίοι εντούτοις και αυτοί υπόκεινται στις ιδιαίτερες σχέσεις των

λαών, (βλ. U:130 κ. ε) και στην πρακτική οι νόμοι της συνύπαρξης και της αλληλοδιάδοξης (U:96). Διαπιστώνονται με αυτόν τον τρόπο επικαλύψεις με το αντίπαλο ιστορικό επιχείρημα, καθώς γίνεται αποδεκτή η έννοια των «επιπέδων εξέλιξης» και της «κανονικότητας». Σημαντική για την αποκρυπτογράφηση της μενγκεριανής μεθοδολογίας είναι η τυπολογία ανάμεσα σε «φαινόμενα» και «μορφές φαινομένων»: «Μπορούμε σε πολυάριθμες ομάδες φαινομένων, τα οποία επανέρχονται τυπικά, να παρατηρήσουμε, ότι οι ίδιες οι μορφές των φαινομένων παρουσιάζουν μια σταδιακή κίνηση, ούτως ώστε, στην εξέλιξη του φαινομένου ενός ορισμένου είδους τα οποία εμφανίζονται αργότερα, παρουσιάζουν μια διαφορά, μια εξέλιξη, η οποία σε αντίθεση με αυτή που αναφέρθηκε προηγουμένως ως ατομική (individuelle), ονομάζεται γενική εξέλιξη των μορφών των φαινομένων (στις φυσικές επιστήμες η εξέλιξη των ειδών)». (U:101). Δηλαδή ένα φαινόμενο όπως είναι το χρήμα λαμβάνει κατά την εξέλιξη διαφορετικές μορφές. Αυτό που δε διευκρινίζεται είναι οι αιτίες, ως προς τις οποίες αναπτύσσεται και της μεταβολής από τη μια μορφή στην άλλη. Αυτά τα φαινόμενα ακόμη δεν διευκρινίζεται εάν αποτελούν λειτουργικούς όρους της κοινωνίας.

Ιδιαίτερα η ανάθεση στη ρεαλιστική κατεύθυνση τόσο της εξέτασης των μορφών των φαινομένων και των επανερχόμενων σχέσεων (των εμπειρικών νομών) και της γενικής φύσης, της συνολικής εξέλιξης ενός οικονομικού φαινομένου και ο μη περιορισμός σε ένα συγκεκριμένο στάδιο, φαίνεται να θέτει ζητήματα σχέσης μεταξύ μακροθεωρητικών όρων και αφηρημένης γενικής «φύσης» των φαινομένων. Ως δεύτερο καθήκον της ρεαλιστικής κατεύθυνσης τίθεται η διαπίστωση των «πραγματικών τυπικών σχέσεων» των εμπειρικών κανόνων, οι οποίοι δεν ισχύουν για όλα τα εξελικτικά στάδια: «(. . .) οι εμπειρικοί νόμοι της συνύπαρξης και της αλληλοδιάδοξης των φαινομένων του αρχαίου κράτους δεν έχουν απαραίτητα την ίδια ισχύ με εκείνη του φεδουαρχικού ή ενός σύγχρονου κράτους» (U:107). Το παραπάνω έχει κατά την άποψη του Mengger συνέπειες ως προς την εξακρίβωση της γενικής φύσεως (της πραγματικής-ρεαλιστικής έννοιας) και της γενικής σχέσης (των εμπειρικών νομών). Στη συνέχεια τίθεται το ερώτημα κατά πόσο είναι εφικτή η κατασκευή θεωριών για κάθε στάδιο εξέλιξης των οικονομικών φαινομένων καθώς και ως προς διαφορετικές

περιοχές. Η επιδίωξη αυτή όπως επισημαίνεται είναι εξαιτίας «λόγων εκ θέσης των κατηγοριών» και της «επιστημονικής τεχνικής» ανέφικτη και ανάγεται σε μια «ανάγκη του παρόντος» : «μπορεί μονάχα να συνίσταται στο ότι θεωρούμε μια συγκεκριμένη, με αναφορά βάσει του χώρου και του χρόνου, ιδιαίτερα σημαντική κατάσταση της λαϊκής οικονομίας ως θεμέλιο της έκθεσης των κατηγοριών μας και απλά παραπέμπουμε στις τροποποιήσεις οι οποίοι συνάγονται για τη ρεαλιστική θεωρία από διαφορετικά διαμορφωμένα επίπεδα εξέλιξης των λαϊκο-οικονομικών φαινομένων και από διαφορετικές σχέσεις βάσει του χώρου» (U:109). Η μέθοδος συγκρίνεται με αυτήν ενός ανατόμου, ο οποίος λαμβάνει το σώμα ενός ινδογερμανού ως βάση της έκθεσης των κατηγοριών (βλ. και αναφορά στον Dahlmann). Βέβαια εδώ ακριβώς τίθεται το ερμηνευτικό ζήτημα, ποια είναι η σχέση της σύγχρονης κοινωνικής δομής ως προς την κατασκευή της θεωρητικής επιστήμης και των εννοιών της. Το ερμηνευτικό πλαίσιο, το οποίο προκρίνεται εξαντλείται στην ιστορική ιδιαιτερότητα ενός ιστορικού μορφώματος χωρίς περαιτέρω δεσμευτική ισχύ. Φαίνεται να εμπεριέχεται στη φορμαλιστική θεμελίωση μια σχετικιστική-ιστοριστική βάση όπως διακρίνεται και στις αναλύσεις του τέταρτου βιβλίου των «Ερευνών» στο οποίο αίρεται το αυστηρό – αντισχετικιστικό περιεχόμενο της ανάλυσης. Η ιστορική έλξη παρουσιάζεται και στο διαχωρισμό μεταξύ της έννοιας της εξέλιξης (Entwicklung) και της μεταβολής (Wandel) : « σχηματίζουν οι λεγόμενες «εξελίξεις» των πραγμάτων μόνο ένα μικρό πράγματι μέρος των μεταβολών τους στο χρόνο, ούτως ώστε κάτω από τις παραπάνω εκφράσεις κατανοούνται μόνο εκείνες οι αλλαγές, οι οποίες εξάγονται από την ιδιαίτερη φύση των πραγμάτων και στις οποίες επομένως, παρ' όλη τη μεταβολή στο χρόνο διατηρείται η ατομικότητά τους. Σύμφωνα με αυτό μιλούμε όχι για «εξελίξεις» εκείνων των πραγμάτων τα οποία δεν παρουσιάζουν καμία ιδιαίτερη ατομικότητα, ομοίως όχι σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου ένα πράγμα, οποιουδήποτε είδους, απλώς και μόνο υφίσταται μια αλλαγή μέσω εξωτερικών ή τυχαίων συνθηκών» (U:112). Βάσει του ανωτέρω αποσπάσματος ανακύπτουν δύο ζητήματα : (α) γίνεται ορατό πως ο Menger προσχωρεί στην ιστορική άποψη της διατήρησης της ιδιαιτερότητας» των φαινομένων κατά την εξελικτική διαδικασία και (β) δε διευκρινίζεται επιστημονικά ποια είναι εκείνα τα στοιχεία τα οποία θεωρούνται «τυχαία» ή «εξωτερικά» κατά την εξέλιξη του φαινομένου, μια προβληματική

που μέσω της σχέσης μεταξύ αναγκαιότητας και τυχαιότητας. Εάν πρόκειται φέρ' ειπείν για στοιχεία όπως είναι το «περιβάλλον» της έννοιας, όπως π.χ. του κεφαλαίου και της εργασίας, τότε δεν είναι απλά κάτι το «τυχαίο» αλλά μια «αναγκαία» μορφή εμφάνισης του φαινομένου της εργασίας και του κεφαλαίου στη σύγχρονή του διάσταση.

Στην τέταρτη παράγραφο εξετάζεται η σχέση της έννοιας της «εξέλιξης» με την ακριβή έρευνα. Η τελευταία ανάγει τα ρεαλιστικά φαινόμενα στα απλούστερα, αυστηρά τυπικά εννοούμενα στοιχεία τους και αναζητεί τις αυστηρά τυπικές σχέσεις, τους «φυσικούς νόμους» τους να διαπιστώσει. ότι μορφές των φαινομένων, με τις οποίες λειτουργεί είναι εντούτοις όχι μόνο σε σχέση με τις χωρικές αλλά επίσης και με τις χρονικές σχέσεις που εννοούνται αυστηρά τυπικά και το γεγονός της εξέλιξης των πραγματικών φαινομένων συνεπώς δεν επιδρά στην ακριβή μέθοδο(U:115). Αυτή τονίζει τους θεμελιακούς παράγοντες των περίπλοκων φαινομένων, ανάγοντας την εξήγησή τους σε κάθε επίπεδο της εξέλιξης ως το αποτέλεσμα μιας βασισμένης σε νόμους πορείας διαμόρφωσής τους, με αποτέλεσμα να μεταβάλλονται τα «αντικείμενα» της εξήγησης όχι όμως και η «φύση» των απλών παραγόντων. Βέβαια εδώ τίθεται το ζήτημα της φύσης αυτών των παραγόντων, καθώς στο παράρτημα τέσσερα (U:257-258) σε αναφορά με τη διάκριση σε θεωρητικές, ιστορικές και πρακτικές επιστήμες, επισημαίνεται η μεταβολή των ίδιων των επιστημών σε διαφορετικούς κοινωνικούς τύπους - σε μια σοσιαλιστική κοινωνία π.χ. - διαφέροντας ως προς την «ουσία» και τους γενικούς τρόπους με τους οποίους συνδέονται τα φαινόμενα (ύπαρξη) μιας μόνο οικονομίας της οποίας υποκείμενο θα ήταν ο λαός. Αρα λοιπόν αίρεται με αυτόν τον τρόπο η υπερϊστορική θεμελίωση της φύσης αυτών των παραγόντων, από τη συμβατική-σχετικιστική άποψη, η οποία στηρίζεται σε έννοιες όπως τα «αγαθά», οι «ανάγκες». Δεν φαίνεται το σημείο διαφοροποίησης της αστικής από τη σοσιαλιστική μορφή οργάνωσης, καθώς και στις δύο ικανοποιούνται οι «ανάγκες», χωρίς να υπάρχει περαιτέρω αξιακό πλαίσιο στήριξης της πρώτης. Η προσπάθεια του Menger συνίστατο στην παραδοχή του «αντικειμένου» αλλά όχι της «φύσης» και του «μέτρου» της ακριβούς μεθόδου, ούτως ώστε να μην προκύπτουν τόσες πολλές πολιτικοοικονομικές θεωρίες, όσα και επίπεδα εξέλιξης. Με την αποτυχία όμως στήριξης της ακριβούς μεθόδου σε κάποιο υπερϊστορικό κριτήριο,

υπόκειται στην κριτική που ο ίδιος άσκησε προς την ιστοριστική μέθοδο. Επίσης μέσα από την εμφάνιση νέων «αντικειμένων» φαίνεται ότι τα ζητήματα – όπως είναι οι κρίσεις και οι νέες επιχειρηματικές μορφές - που τίθενται προς εξήγηση, είναι κάτι εξωτερικό ως προς την ίδια τη μέθοδο, το οποίο εάν συνδυαστεί με την προβληματική των «μη αναμενομένων αποτελεσμάτων του πράττειν», αναδεικνύει την αδυναμία του εξηγητικού πλαισίου της ακριβούς μεθόδου βάσει των απλών και ατομικών παραγόντων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου των «Ερευνών», ασκείται κριτική στις λεγόμενες «ψευδοιστορικές» κατευθύνσεις της έρευνας, ιδιαίτερα σε αυτές που ταυτίζουν τη μελέτη των κοινωνικών επιστημών με αυτές των «ιστορικολογοτεχνικών» σπουδών – οι οποίες καταλήγουν σε μια μορφή «εξιστόρησης» της οποίας ως εκπρόσωπος αναφέρεται ο Knies καθώς και εκείνες που βασίζονται όχι στο σύνολο της εμπειρίας, αλλά αποκλειστικά στην ιστορία της λαϊκής οικονομίας. Ο τελευταίος «μονόπλευρος» ιστορισμός εκκινά από την ιστορία η οποία εξετάζει την ατομική φύση των φαινομένων και όχι από τα επιμέρους φαινόμενα (singular) υπό το πρίσμα των συλλογικών εννοιών (όπως είναι ο λαός, το κράτος, η κοινωνία) : «δεν είναι τα πεπρωμένα των επιμέρους ατόμων, ούτε οι ίδιες οι πράξεις, παρά μόνο τα πεπρωμένα και οι πράξεις των λαών αντικείμενο της ιστορίας, τα πρώτα όμως στο βαθμό που είναι ταυτόχρονα σημαντικά για την εξέλιξη του όλου(Ganzes), δηλαδή των ολιστικών(collective) φαινομένων των ίδιων» (U:122). Η ίδια κριτική ασκείται και στην ανάλυση της έννοιας της λαϊκής οικονομίας. Τέλος ασκείται κριτική σε εκείνους που τη διαπίστωση των «παραλληλισμών» της ιστορικής εξέλιξης ως τη φύση της ιστορικής κατεύθυνσης αναγνωρίζουν, τείνοντας προς μια «φιλοσοφία της ιστορίας»(Roscher) . Σημαντικό ότι αναγνωρίζεται η έννοια των εξελικτικών νόμων, αλλά η χρήση τους παραμένει «δευτερεύουσα» σε σχέση με την πρωταρχικότητα της εξέτασης των ατομικών παραγόντων (U:126) : «τι μεθοδολογικό σφάλμα ωστόσο να συγχέονται οι ίδιοι με τους νόμους οι οποίοι μας διδάσκουν πως η προσφορά και η ζήτηση ή η ποσότητα των μέσων κυκλοφορίας στην τιμή των αγαθών, πως η απόσταση των οικοπέδων από την αγορά και η διαφορετική τους γονιμότητα στην έγγειο πρόσοδο, πως η μεγαλύτερη ή μικρότερη οικονομία ή το μείζον ή ελάσσον ενεργητικό εμπορικό πνεύμα των κατοίκων μιας χώρας επιδρούν στο επιτόκιο - νόμοι, οι οποίοι στο σύνολό τους

χαρακτηρίζονται σύμφωνα με τη λογική(*vernünftigerweise*) και όχι ως παραλληλισμοί της ιστορικής εξέλιξης της λαϊκής οικονομίας » (U:127).

Απορρίπτονται τελεολογικές κατασκευές στο χώρο των κοινωνικών επιστημών -μια προσπάθεια που αναλαμβάνεται αργότερα και στο εσωτερικό της βεμπεριανής μεθοδολογίας- οι οποίες μέσω μιας ιστορικοφιλοσοφικής μεθόδου προσδίδουν ένα αξιακό χαρακτήρα στη θεωρητική επιστήμη. Εντούτοις όμως και ο Menger αποδέχεται μια «ιστορικοφιλοσοφική» κατεύθυνση στο εσωτερικό της θεωρητικής επιστήμης, παραμένοντας εντούτοις αδιευκρίνιστος ο χαρακτήρας που προσλαμβάνει η ανωτέρω κατεύθυνση, τη στιγμή που έχει απωθηθεί οιαδήποτε ηθικό και αξιακό περιεχόμενο (U:128-29).

Στο τελευταίο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου, αναλύεται η ιστορική διάσταση στο εσωτερικό των πρακτικών επιστημών, με αναφορά στο ζήτημα της σχετικότητας των κοινωνικών θεσμών και των τυπικών κανόνων (U:130). Η αντίληψη που προκρίνεται είναι πως τα πολιτικά μέτρα, καθώς και οι αντίστοιχοι νόμοι, θεσμοί και ήθη δεν ενέχουν τον ίδιο βαθμό δικαίωσης σε όλες τις εποχές και για όλους τους λαούς (U:131). Ανακύπτουν δύο ζητήματα : (α) το περιεχόμενο της δικαίωσης των θεσμών. Φαίνεται να προκαταλαμβάνεται η ιστορικού τύπου μομφή του Hayek για «κονστρουκτιβισμό» και (β) ενσωματώνοντας το σχετικισμό στο εσωτερικό του επιστημολογικού του προγράμματος μεταβάλλεται ο φορμαλισμός σε ένα γνήσιο ιστορικό – αντιδιαφωτιστικό πρόγραμμα. Επίσης, δε διευκρινίζεται τι είναι το στοιχείο που μεταβάλλει την έννοια της «δικαίωσης».

Κατά την άποψη του Menger οι πρακτικές επιστήμες συνδέονται με την ανάλυση της πολιτικής, ταυτόχρονα όμως μένει αδιευκρίνιστη η αιτία του εάν ο αποκαλούμενος «απολυταρχισμός» των προτεινόμενων από θεωρητικούς προτάσεων οφείλεται στη μη επαρκή γνώση της «ποικιλίας» των σχέσεων -αντιδιαφωτιστικό επιχείρημα που απαντάται και στον Weber- η εάν προτείνονται από αυτούς τους συγγραφείς μόνο βάσει του πλαισίου της εποχής τους και για συγκεκριμένες οικονομικές σχέσεις : «το ότι όμως ένας συγγραφέας έχει προ οφθαλμών στο πεδίο της πολιτικής της λαϊκής οικονομίας κυρίως ή ακόμη και αποκλειστικά τις σχέσεις της χώρας του και της εποχής του και υπό αυτήν την άποψη κρίνει έθιμα, νόμους, θεσμούς και προτείνει μέτρα δεν είναι κάτι που σε μια πρακτική επιστήμη που σύμφωνα με

τη λογική θα μπορούσε να προκαλέσει ενδοιασμό» (U:131). Η παραπάνω θέση υποστηρίζεται, κατά τον Menger, στη «γενική φύση των γνώσεων»(allgemeine Natur der Erkenntnisse) καθώς το ίδιο το πράττειν δεν είναι δυνατόν να θεμελιωθεί χωρίς την αναφορά στην ιδιαιτερότητα των σχέσεων. Βέβαια αυτό έρχεται σε αντίφαση με τη μεθοδολογική παραδοχή πως είναι εφικτή η ομοιότητα του πράττειν, μέσω του οποίου έχουμε την αφετηρία της θεωρητικής θεμελίωσης.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ MENGER

Η ίδια η πολιτική της λαϊκής οικονομίας ορίζεται μάλιστα ως επιστήμη που διδάσκει τις αρχές βάσει των οποίων λαμβάνονται τα μέτρα που αντιστοιχούν στις «ιδιαιτέρες» σχέσεις της (U:132). Ακόμη και ο διαχωρισμός ανάμεσα σε θεωρητικές και πρακτικές επιστήμες φαίνεται να προκαταλαμβάνει τη μεταγενέστερη βεμπεριανή κριτική στον Schmoller περί του αιτήματος σύνδεσης των δύο, καθώς και ως προς τα νεοσιζιονιστικά αποτελέσματα που ανακύπτουν, καθώς ως αποκλειστικό πεδίο έρευνας προτάσσεται η υφιστάμενη δομή της δημόσιας εξουσίας, χωρίς να τίθεται αξιακή - κριτική διάσταση της ίδιας της θεωρίας (θεπικισμός της μεθόδου) : «η σχέση της θεωρητικής πολιτικής οικονομίας προς την πολιτική της λαϊκής οικονομίας και της επιστήμης της δημόσιας οικονομικής και των δύο κατηγοριών επιστήμης προς την πράξη των πολιτικών της λαϊκής οικονομίας και των υπουργών οικονομικών είναι συνεπώς όμοια, όπως περίπου εκείνης της θεωρητικής χημείας προς την χημική τεχνολογία, από την μια πλευρά, και των δύο από την άλλη, προς την δραστηριότητα του πρακτικού χημικού, η όπως εκείνης της ανατομίας και της φυσιολογίας ως προς τη χειρουργική και τη θεραπεία και των δύο ομάδων επιστημών στην πρακτική δραστηριότητα των επιστημονικά εκπαιδευμένων ιατρών» (U:246).

Ένα βασικό ζήτημα που ανακύπτει στο εσωτερικό της μενγκεριανής μεθοδολογίας, είναι η σχέση της με την κλασική πολιτική οικονομία. Το παραπάνω ζήτημα συνδέεται και με το «πρόβλημα Adam Smith» στο οποίο, τίθεται η προβολή των επαγωγικών στοιχείων της σμιθιανής μεθόδου, σε αντίθεση με τα απαγωγικά που τονίζονται από την πλευρά της φορμαλιστικής επιστημολογίας. Στις *Έρευνες* ο Menger φαίνεται να επιλέγει μια διττή

στρατηγική : τονίζονται οι δύο όψεις του σμιθιανού έργου, όπως εκφράζονται μέσα από τα βιβλία του «Ο πλούτος των Εθνών» και *Η θεωρία των ηθικών συναισθημάτων*» υπερβαίνοντας όπως τονίζεται μια απλοϊκή ανάγνωση του επιχειρήματος ως «εγωιστικού πράττειν»(U:79), αποδεχόμενος ταυτόχρονα το χωρισμό της ηθικής και καθαρά οικονομικής πλευράς των φαινομένων. Από την άλλη πλευρά, ασκείται κριτική στην ολιστική σύλληψη των φαινομένων στο εσωτερικό του σμιθιανού επιχειρήματος, τονίζοντας την ομοιότητα που παρατηρείται ως προς την ιστοριστική θεμελίωση των εννοιών (U:237). Μάλιστα στο τέταρτο βιβλίο των *Ερευνών* απορρίπτεται η «πραγματιστική» διάσταση του έργου του Smith, η οποία οδηγείται σε διαφωτιστικά πλαίσια και στη σύνδεσή της με το σοσιαλισμό ως προς τη μεταρρύθμιση των κοινωνικών δομών³⁸. Η κριτική που ασκείται σε αυτό το σημείο ξεκινά από μια ιστοριστική οπτική που ανάγεται στη σχολη Burke - Savigny, η οποία τόνισε το μη σχεδιασμένο χαρακτήρα του θεσμικού πλαισίου -εισάγοντας ταυτόχρονα την έννοια του θετικού, παραδοσιακού πράττειν- απέναντι σε διαφωτιστικές συλλήψεις, οι οποίες δε λάμβαναν υπόψη τον «ιδιαιτέρο» χαρακτήρα των ιστορικών μορφωμάτων. Αυτό που δηλαδή τίθεται εν αμφιβόλω είναι η αξιακή διάσταση στο σμιθιανό έργο, η οποία συνδέεται με κριτικές αναγνώσεις της κοινωνικής επιστήμης (διαφωτισμός, διαλεκτική θεωρία).

Μια μετατόπιση της κριτικής βλέπουμε στο μεταγενέστερο κείμενο του 1891 «Οι κοινωνικές θεωρίες της κλασικής πολιτικής οικονομίας και η σύγχρονη οικονομική πολιτική»³⁹. Σε αυτό το κείμενο ασκείται κριτική προς την ιστοριστική θεμελίωση στο επίπεδο των κοινωνικών της διαστάσεων σε συνδυασμό με την πολιτική του Bismark ο οποίος θεωρείται ως ο εκφραστής σε πολιτικό επίπεδο του ιστορισμού -θεωρώντας τη σμιθιανή θεωρία «καπιταλιστική» «ατομιστική» «αφηρημένη», «εχθρική προς το λαό», «ανηρητημένη» και «τετελεσμένη». Βάσει αυτής της άποψης και σε συνδυασμό με την κυριαρχία της ιστορικής σχολής στον πανεπιστημιακό χώρο, αποπέμπεται η διδασκαλία της. Ο Menger στρέφεται ρητά κατά της πολιτικής του Bismark, η οποία θεωρείται εχθρική προς την «προοδευτική αστική τάξη» και η οποία συντάσσεται με τα συμφέροντα της μεγαλοβιοκρατικής και της

³⁸ για μια ανάλυση βλ. Ψυχουαίδης (1999)

³⁹ *Die sozialtheorien der klassischen nationalökonomie und die moderne wirtschaftspolitik* (1891), εις *Kleinere Schriften zur methode und geschichte der volkswirtschaftslehre*, mohr, 1970.

μικροαστικής τάξης, όπως εξάλλου και η ιστοριστική ανάλυση (η παραπάνω κριτική ασκείται αργότερα και από την πλευρά του Weber). Η πτώση της σμιθιανής σκέψης δεν έχει για τον Menger μόνον επίπτωση στο επίπεδο της «δημόσιας» γνώμης, αλλά και στο πολιτικό επίπεδο, τονίζοντας με αυτόν τον τρόπο την πολιτικότητα του φορμαλιστικού επιχειρήματος (SKN:222), εγείροντας το αίτημα της επανανακάλυψης της θεωρίας του Smith που λανθασμένα ταυτίζεται με τη σύγχρονη «σχολή του Manchester» (η οποία κατά τον Menger περιπίπτει σε μονόπλευρες αναλύσεις κοινωνικής εξήγησης, βλ. SKN:222 - 223).Αντίθετα, η κλασική θεωρία τονίζει την υπεράσπιση των «αδυνάτων» και των «φτωχών» : «τόσο υψηλά τοποθετεί ο A.Smith την ελεύθερη πρωτοβουλία του ατόμου στα οικονομικά ζητήματα, τόσο ενεργητικά υπερασπίζεται εντούτοις παντού τις κρατικές επεμβάσεις, όπου πρόκειται για την άρση της καταπιέζουσας νομοθεσίας ή της εφαρμογής του νόμου εις βάρος των φτωχών και των αδυνάτων εις όφελος των πλουσίων και των ισχυρών» (SKN:223). Στρέφεται δε ενάντια στη мерκαντιλιστική βιομηχανική πολιτική γιατί έχει περισσότερα οφέλη για τους «πλουσίους» και διακηρύσσει την «ελευθερία κίνησης» γιατί έχει περισσότερα οφέλη για την εργασία παρά για το κεφάλαιο (στρέφεται δε κατά της κρατικής ανάμειξης ως προς τη ρύθμιση του εργατικού μισθού) (SKN:224) : «μάλιστα ο Smith προχωρά τόσο πολύ, ώστε να χαρακτηρίζει το κέρδος του κεφαλαίου ως μια παρακράτηση από το πλήρες εργατικό κέρδος, την έγγειο δε πρόσοδο, ως ένα εισόδημα που χαρακτηρίζει, εκείνους που θέλουν να έχουν συγκομιδή χωρίς να έχουν σπείρει» (SKN:224).

Προκαταλαμβάνει, με αυτόν τον τρόπο, όπως τονίζεται, τη σοσιαλιστική θεωρία (Blank, Lasalle, Marx) η οποία μάλιστα τον επικαλείται στα έργα της (SKN:225). Αλλά και στο έργο του Ricardo, μέσω της κατάργησης του προνομιακού καθεστώτος, επωφελείται και η εργατική τάξη, παρά την ύπαρξη ανισότητας, η οποία θεωρείται δευτερεύουσας σημασίας (SKN:226). Αναφέρονται επίσης τα παραδείγματα θεωρητικών όπως ο Malthus και ο Say, οι οποίοι τονίζουν πολιτικές περιορισμού της παιδικής εργασίας και ύπαρξης ίσων δικαιωμάτων για τα εργατικά συνδικατά (SKN: 227 - 228). «Δεν είναι αλήθεια, είναι μια ιστορική παραποίηση ότι ο A.Smith είναι ένας δογματικός του "laissez faire, laissez passe" και προσδοκεί αποκλειστικά από την πλήρως ελεύθερη δράση των ατομικών συμφερόντων την οικονομική

ευδαιμονία της κοινωνίας. Αναγνωρίζει σε πολυάριθμα χωρία του έργου του, ότι οι επιδιώξεις και τα συμφέροντα των επιμέρους ατόμων και ολόκληρων κοινωνικών τάξεων βρίσκονται σε αντίφαση με τα δημόσια συμφέροντα» (SKN:230). Σε αυτό το σημείο, ταυτίζεται η παραπάνω θέση και με την ίδια τη μεγγεριανή ανάλυση, καθώς στις *Έρευνες* ασκείται κριτική στην άποψη του νεοκλασικού προτύπου πως η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος χωρίς την κρατική ανάμειξη, θα είχε ως αποτέλεσμα τον ύψιστο βαθμό επίτευξης της κοινωνικής ευημερίας (U:72), καθώς και η κριτική στη νεοκλασική οπτική (U:62 κ.έ.) ότι είναι δυνατόν να προσεγγισθεί επιστημονικά το κοινωνικό σύνολο με την παρουσίαση μιας μόνο πλευράς και τάσης των κοινωνικών φαινομένων. Για τον Menger, όπως και για τον Weber αργότερα, προτάσσεται η ιστοριστική θέση πως το «όλον» είναι αδύνατο να κατασκευασθεί δεσμευτικά βάσει επιστημονικής προσέγγισης και πως η μόνη επιτρεπτή προσέγγιση είναι μέσω «τύπων» οι οποίοι ανακατασκευάζουν όψεις του αντικειμένου. Προτείνεται δε ως αποδεκτή η λήψη κοινωνικών μέτρων, τα οποία θα συμβάλλουν στην «προώθηση» της «ευημερίας» (εθνικό στοιχείο) (SKN:286) σε αντίθεση με τη λογική της σχολής του Manchester (αλλά και σύγχρονα νεοφιλελεύθερα επιχειρήματα). Επισημαίνεται δε στο κείμενο για τον A.Smith, η απόσταση που λαμβάνεται από τον τελευταίο στη θέση περί «απόλυτης ελευθερίας του εμπορίου» -χαρακτηρίζοντάς την ουτοπική (SKN:231)- καθώς και στο έργο του Say υποστηρίζονται οι ιδέες του List ως προς τη βιομηχανική εκπαίδευση του λαού μέσω του κράτους και η ανάγκη υποστήριξης αυτών των βιομηχανικών κλαδών, που δεν είναι δυνατό να ανταγωνισθούν στα αρχικά στάδια τους αντίστοιχους των προηγμένων κρατών, καθώς και η σταδιακή άρση του προστατευτικού πλαισίου με κατεύθυνση τη φιλελεύθερη οπτική (SKN:232) (βλ. και το αντίστοιχο άρθρο για το List στον τρίτο τόμο των απάντων του Menger).

Όπως περιγράφεται, η νεώτερη κοινωνικοπολιτική (ιστορική) σχολή δεν έχει καταργήσει ή υπερβεί την κλασική σχολή της πολιτικής οικονομίας, αλλά σε ορισμένα σημεία μάλιστα υπολείπεται έναντι αυτής. Ως κοινό σημείο των δύο σχολών, αναγνωρίζεται η ευνοϊκή αντιμετώπιση προς τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα (SKN:234). Η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι η κλασική σχολή προσδοκά τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της εργατικής τάξης πρωταρχικά από την άρση όλων των «ημαρτημένων»

κρατικών και κοινωνικών θεσμών, υποστηρίζοντας την κρατική επέμβαση μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου δεν επαρκεί η «αυτοβοήθεια» των εργατών μέσω της συνδικαλιστικής τους δράσης. Αντίθετα, η σχολή της κοινωνικής πολιτικής, ρίχνει το κύριο βάρος στη θετική επέμβαση του κράτους αφού ήδη έχει πραγματοποιηθεί ιστορικά η άρση των παραπάνω βλαπτικών θεσμών. Σε αυτό το σημείο αναγνωρίζεται από τον Menger μόνο μια αλλαγή της κατάστασης αφού ήδη ο Smith αντιτίθεται στην ανορθολογική και εγωιστική μορφή διακυβέρνησης που οδηγεί σε μια πολυδιάσπαση του πολιτικού στοιχείου, καθώς και η αντίθεση εάν ετίθετο αυτό το ζήτημα στη μορφή των καρτέλ (SKN:236). Το σημείο όμως στο οποίο πραγματικά υπερέχει η κλασική σχολή είναι ως προς το ορθό μέτρο κρίσης έναντι της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής, πράγμα που αποδεικνύεται από τη σύνδεση των αιτημάτων της εργατικής τάξης με το κλασικο-οικονομικό επιχείρημα (αναφέρεται η θεωρία του μισθού του Ricardo (SKN:236). Εξάλλου και ιστορικά, η ανύψωση του επιπέδου της εργατικής τάξης προέρχεται από την Μ.Βρετανία και δεύτερον τη διασφάλιση του δικαιώματος του συνδικαλισμού στους εργάτες έχει ήδη διαφυλαχθεί. Το τελευταίο σημείο έχει σαν αποδέκτη στο πολιτικό επίπεδο τον Bismark, ο οποίος περιόρισε το συνδικαλιστικό δικαίωμα, παρ' όλη την εισαγωγή των κοινωνικών νόμων, και προβάλλεται ως θεμελιακής σημασίας για την απελευθέρωση από το νομοθετικό πλαίσιο υπέρ μιας ισχυρής κοινωνικής τάξης -δηλαδή κατά των προνομιακών ρυθμίσεων. Αποδεικνύεται από τις διακηρύξεις των πνευματικών ηγετών του εργατικού κινήματος, ότι το αποκαλούμενο ως «αρνητικό» σύστημα της κλασικής σχολής υπερτερεί έναντι του αντίστοιχου «θετικού» της ιστορικής σχολής (SKN:238). Η δεύτερη συνιστώσα στην οποία αποδεικνύεται πληρέστερη η κλασική σχολή είναι ως προς την εξήγηση των αιτιών δημιουργίας των φαινομένων του μισθού, του κέρδους, του κεφαλαίου κ.λ.π : «εννοώ την ορθή παρατήρηση στα αίτια, από τα οποία εξαρτάται η ευημερία των εργαζόμενων τάξεων». Το ότι η θέση των εργατών εξαρτάται όχι μόνο από θετικά μέτρα νομοθεσίας, αλλά επίσης, εξίσου από την προοδευτική συσσώρευση του κεφαλαίου και το επιχειρηματικό πνεύμα εκείνων που τα διαθέτουν, στην παρούσα φάση παραγνωρίζεται σε μεγάλο βαθμό. Η μονόπλευρη τάση εναντίον κάθετι που ονομάζεται κεφάλαιο και 'επιχειρηματικό πνεύμα', φαίνεται να δημιουργεί τυφλότητα στη νεώτερη κοινωνικοπολιτική σχολή ως

προς την αναγνώριση αυτής της αλήθειας και τις πρακτικές συνέπειες που προκύπτουν από αυτήν. Είναι σωστό, ότι η κατανομή του εισοδήματος μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας είναι το ίδιο πρόβλημα υψηλής σημασίας και κάθε μέτρο, δια του οποίου δεν τίθεται το ερώτημα της εργασίας με τη δυνατότητα ύπαρξης της βιομηχανίας, περιέχει ένα μεγαλύτερο μέρος των αποτελεσμάτων της παραγωγής από ότι μια ικανοποιητική κοινωνική πρόοδος πρέπει να διακρίνεται» (SKN: 239).

Προκρίνεται λοιπόν ένα μοντέλο ανάλυσης, το οποίο δε θέτει το αίτημα υπέρβασης των υπάρχοντων κοινωνικών σχέσεων και θέτοντας το ζήτημα της ιδιοκτησιακής ανισοκατανομής σε δευτερεύον επίπεδο μπροστά στα οφέλη που προκύπτουν από την κεφαλαιακή συσσώρευση. Ακριβώς και η κατηγορία που υποβάλλεται περί της αδιακοπής «ανορθολογικής πλεονεξίας» των κατεχουσών τάξεων -σε αντίθεση με αυτές του αρχαίου κόσμου- παραβλέπει κατά τον Menger τη διαπίστωση πως ακριβώς αυτή η πλεονεξία αποτελεί ένα είδος οικονομικής θεραπείας απέναντι στην αυξανόμενη τάση του εργατικού πληθυσμού, παρέχοντας απασχόληση και εξασφάλιση ενός μισθού (U:241). Εξάλλου το σμιθιανό-κλασικό επιχείρημα, υπερτερεί στο ότι δεν υποστηρίζει κάποια επιμέρους ταξικά συμφέροντα αλλά το 'κοινό αγαθό', πράγμα που παραγνωρίζεται από την ιστορική σχολή που οδηγείται σε προνομιακές-ανορθολογικές τάσεις, όπως η δημιουργία μιας εργατικής αριστοκρατίας - αναφορά σε Schmoller- που δημιουργεί με τη σειρά της πλαίσια αποκλεισμού των στρωμάτων που δε συμμετέχουν σε τέτοια μικροαστικού χαρακτήρα, όπως ονομάζονται, θεσμικά μορφώματα (SKN: 243). Κατά την άποψη του Menger, τόσο η κοινωνικοπολιτική όσο και η σχολή του Manchester πάσχουν από ένα «δογματισμό» ως προς την ανάλυση του κοινωνικού αντικειμένου και την εισροή πρακτικών αξιών. Συγκρίνοντας τα επιχειρήματα των δύο σχολών τονίζεται πως η σχολή του Manchester -η οποία χαρακτηρίζεται ως «γελοιογραφία της κλασικής σχολής» με εκπροσώπους θεωρητικούς όπως οι Bastiat, Schulze-Delitzsch-προσδοκά τα πάντα «χωρίς κριτική» από την ελεύθερη δράση των ατομικών συμφερόντων, ενώ η ιστορική σχολή μέσω της κρατικής επέμβασης και του θεσμικού πλαισίου (SKN:245). Ο ίδιος ο Menger θεωρεί πως μόνο μέσω μιας «αντικειμενικής» επιστήμης, η οποία δε θα ταυτίζεται με ταξικές θέσεις και

συμφέροντα είναι δυνατόν να αποφευχθεί ο παραπάνω «δογματισμός» της θεωρίας (SKN:245).

Γίνεται σε αυτό το σημείο ορατή η προσπάθεια κατασκευής ενός προστατευόμενου από πρακτικές και αξιακές θέσεις περί του αντικειμένου επιστημονικού πλαισίου ανάλυσης, στο οποίο θα υπάρχει η δυνατότητα ενσωμάτωσης των κοινωνικών εξελίξεων, χωρίς να ακολουθείται κάποιο δεσμευτικό αξιακό πλαίσιο εξήγησης, όπως αργότερα διατυπώθηκε με αναλυτικότερο τρόπο από τη βεμπεριανή μεθοδολογία και την υιοθέτηση μιας «ελεύθερης αξιών» επιστήμης, η οποία θα διαθέτει την δυνατότητα προσαρμοστικότητας στις εξελίξεις και θα αντιτίθεται προς ολιστικού περιεχομένου επιστημονικές προτάσεις και η οποία δεν αποκλείει το συνδυασμό της κρατικής και της ιδιωτικής δράσης όπου υπάρχουν διαφορετικοί αναγκαίοι συνδυασμοί για την προώθηση του κοινωνικού συμφέροντος.

Στο κείμενο του 1891 για την κοινωνική θεωρία της κλασικής πολιτικής οικονομίας και τη σύγχρονη οικονομική πολιτική φαίνεται να διαγράφεται ένα πλαίσιο νομιμοποίησης σκοπών για το σύγχρονο κράτος σε πέντε σημεία⁴⁰ : (α) τη βελτίωση της θέσης των εργατικών μαζών, (β) τη δικαιότερη διανομή του εισοδήματος μέσω της καπιταλιστικής ανάπτυξης (γ) την ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (δ) την προβολή της αξίας της εξοικονόμησης και της εργατικότητας -παραλληλία με την αντίστοιχη προβολή της βεμπεριανού τύπου προβολής της αξίας της προτεσταντικής ηθικής και (ε) την επιχειρηματική ενθάρρυνση έναντι παραδοσιακών τύπων δράσης. Οι παραπάνω επισημάνσεις φαίνεται με τη σειρά τους να συνδέονται με την εμπέδωση ενός σύγχρονου δικαϊκού πλαισίου και διαγράφουν την εικόνα ενός σύγχρονου αντικειμένου αστικής δράσης και την απόσπαση από φεουδαρχικά προαστικά αντίστοιχα πλαίσια, όπως προβλήθηκε και στη βεμπεριανή επιστημολογία.

Ένα ακόμα παράδειγμα εμπέδωσης ενός τέτοιου πλαισίου αποτελούν και οι παραδόσεις του Menger στον πρίγκιπα της Αυστρίας Rudolf⁴¹ που προβάλλονται οι απόψεις του πρώτου για την κατεύθυνση ενός σύγχρονου ρόλου του μονάρχη ο οποίος ενσωματώνει το αστικό νομικό πλαίσιο και

⁴⁰ Προς αυτήν τη κατεύθυνση βλ. Kirzner(1990) Boehm(1985)

⁴¹ Streissler (1990b)

προβάλλει όρια στην κρατική δράση. Τονίζεται η σύγχρονη έννοια της ατομικής ευθύνης από την πλευρά των ατομικών δρώντων και η απεμπόληση πατερναλιστικού τύπου πολιτικών καθώς και η αναγκαιότητα κρατικής δράσης σε «μη φυσιολογικές καταστάσεις» όπως χαρακτηριστικά τονίζεται. Αναφέεται εδώ η αντιστοιχία με το βεμπεριανό ορισμό του κράτους όπου αυτό αναλαμβάνει δράσεις για την αποκατάσταση του αστικού πλαισίου και την αποφυγή επαναστατικών κατευθύνσεων των μαζών καθώς και για την προώθηση των συμφερόντων του λαού, τα οποία παραμένουν έξω από την κρατική δράση. «Μια κυβέρνηση δεν είναι δυνατόν να γνωρίζει τα συμφέροντα όλων των πολιτών. Για να τους βοηθήσει θα έπρεπε να λάβει υπόψη την διαφορετικότητα των δράσεων του καθένα [. . .]. Όσο και προσεκτικά σχεδιασμένοι και με καλές προθέσεις θεσμοί και να υπάρχουν, δε μπορεί ποτέ να ταιριάζει στον καθένα. Μόνο το άτομο το ίδιο γνωρίζει επαρκώς τα συμφέροντά του και τα μέσα για να τα προάγει [. . .]. Η ποικιλία της εργασίας που εκτελεί εξάγεται από την ποικιλία των ατόμων και, μέσω της πολυπλευρικότητάς της, προωθεί την πρόοδο με κάθε τρόπο. Θα χάνονταν εξ' ολοκλήρου σε περιεκτικούς γραφειοκρατικούς ελέγχους. Ακόμη και ο πιο αφοσιώμενος δημόσιος υπάλληλος δεν είναι παρά ένα τυφλό εργαλείο μέσα σε μια μεγάλη μηχανή η οποία μεταχειρίζεται όλα τα προβλήματα με ένα στερεότυπο τρόπο μέσω ρυθμίσεων και οδηγιών. Δε μπορεί να αντιμετωπίσει ούτε τις απαιτήσεις της σύγχρονης προόδου, ούτε την ποικιλία της πρακτικής ζωής. Ως εκ τούτου, φαίνεται αδύνατο να αντιμετωπισθούν με ένα στερεότυπο τρόπο όλες οι οικονομικές δραστηριότητες, ακολουθώντας έναν και τον αυτόν κανόνα με απόλυτη αμέλεια για τα ατομικά συμφέροντα»⁴². Στο παραπάνω απόσπασμα γίνεται ορατή η ομοιότητα με τη βεμπεριανή κριτική στο «*Οικονομία και Κοινωνία*» των γραφειοκρατικών δομών υποκατάστασης των ατομικών συμφερόντων και παράλληλα, διαγράφονται τα όρια υποκατάστασης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας από ενδεχόμενες «ουδέτερες» δημοσίου περιεχομένου κατευθύνσεις όπως υπήρξε αυτή του Scholler. Αυτή δε η τάση υποκατάστασης συνδέεται στην επιστημολογία του φαρμαλισμού με την προσπάθεια επιβολής πατερναλιστικού προαστικού περιεχομένου

⁴² Streissler (1990 b), 120-121

συμφερόντων καθώς και με τον κίνδυνο διολίσθησης σε σοσιαλιστικού τύπου πρότυπα «απολίθωσης των οργανικών στοιχείων» του πολιτικού και οικονομικού φαινομένου. Σημαντικό επίσης είναι να τονισθεί, η δράση «χαρισματικών» προσωπικοτήτων, που, όπως και στη βεμπεριανή θεωρία, πρόκειται για το συνταγματικό τύπο μονάρχη που θα αντισταθμίζει τους κινδύνους από την κυριαρχία γραφειοκρατικών και προ-αστικών δομών γραφειοκρατικών. Μόνο αν οι πολίτες γνωρίζουν ότι η κυβέρνηση αποτελούμενη «από σοφούς και διαγωτισμένους ανθρώπους θα τους οδηγήσει να αναπτύξουν τις αληθινές αστικές αρετές της λιτότητας και εντιμότητας και συνεπώς της εκμάθησης (...) ένα σύγχρονο κράτος με την πιο εξευγενισμένη έννοια της λέξης θα αναπτύξει μια αρένα των αδέσμευτων δραστηριοτήτων μιας γνήσιας αστικής τάξης»⁴³.

Συνδέοντας μάλιστα ο Menger την πολιτική με μια έννοια νομιμοποίησης της εξουσίας συνεχίζει πως σε αντίθετη περίπτωση «υποβαθμίζοντας όλες τις ηθικές έννοιες του δικαίου και αδίκου, τέτοια πράξη καταστρέφει την εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση στο εσωτερικό και στο εξωτερικό και έτσι παρεμποδίζει το εμπόριο και οδηγεί στη φτώχεια. Ο μονάρχης που προβαίνει σε τέτοιες μεθόδους υπονομεύει την ίδια του τη θέση και περιπίπτει στο επίπεδο ενός κοινού απατεώνα»⁴⁴. Φαίνεται λοιπόν και από την παράθεση του ανωτέρω αποσπάσματος, ότι στη φορμαλιστική μεθοδολογία, η έννοια της πολιτικής ευθύνης μετατοπίζεται από το σύνολο των πολιτών προς κάποιους πολιτικούς αρχηγούς, οι οποίοι «συντάσσουν» την κατεύθυνση του αντικειμένου προς ένα αστικό πλαίσιο και αποφεύγοντας τόσο τη λύση της συλλογικής δράσης των μαζών, όσο και τη δράση παραδοσιακών και γραφειοκρατικών στοιχείων.

⁴³ Streissler (1990 b), 122-123.

⁴⁴ Streissler (1990 B), 122.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ : ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΦΟΡΜΑΛΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΝΝΟΙΩΝ ΣΤΟ ΒΕΜΠΕΡΙΑΝΟ ΕΡΓΟ

ΚΕΦ. 3 Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΣΤΟ ΠΡΩΙΜΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΜΑΧ WEBER

ΚΕΦ. 3 ΠΡΩΙΜΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Μ. WEBER

Η διαμόρφωση του πρώιμου έργου(1889-1903) του Max Weber αποτελεί την θεματοποίηση μεθοδολογικών κατευθύνσεων πάνω στις οποίες κατασκευάζεται η Κοινωνιολογία και περιέχονται ζητήματα που παρουσιάζονται με την μορφή 'τύπων' στο ύστερο έργο. Τα κείμενα που θα τεθούν προς ανάλυση είναι η εναρκτήρια ομιλία κατά την ανάληψη της έδρας οικονομικών στο Freiburg, οι μελέτες για την 'Ένωση Κοινωνικής Πολιτικής' και το 'Σχεδιάγραμμα των παραδόσεων της θεωρητικής πολιτικής οικονομίας'¹.
1. Η περιγραφή της πατριαρχικής δομής

Οι μελέτες που διεξήγε στο πλαίσιο της 'Ένωσης για την Κοινωνική Πολιτική' και του 'Συνέδριου των ευαγγελιστών-κοινωνιστών'² με θέμα το αγροτικό ζήτημα αποτέλεσαν τις πρώτες προσεγγίσεις της μεταβολής που προκάλεσε ο καπιταλισμός στις κοινωνικές δομές της γερμανικής κοινωνίας. Ταυτόχρονα εμφανίζουν την διαφορά με άλλες προσεγγίσεις του κοινωνικού ζητήματος που προβλήθηκαν από εκπροσώπους του γερμανικού οικονομικού ιστορισμού. Στο άρθρο με τίτλο «Οι τάσεις εξέλιξης στην θέση των αγροτικών εργατών στον ανατολικό Έλβα»(1894)³ προβάλλεται η βεμπεριανή οπτική της έρευνας, η οποία δεν ενδιαφέρεται για την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των εργατών(μισθός,στέγη), αλλά για την εξέλιξη των εργατών στο πλαίσιο του έθνους(SWG:470). Αποστασιοποιείται με αυτόν τον τρόπο από την προβολή της επιστήμης ως διατήρησης και αναπαραγωγής των εργασιακών δυνάμεων. Οι μεγάλες γαιοκτητικές εκτάσεις δεν τον ενδιαφέρουν μόνο ως οικονομικές ενότητες αλλά κυρίως ως πολιτικά κέντρα εξουσίας, τα οποία καθορίστηκαν από την ύπαρξη μιας γαιοκτημονικής αριστοκρατίας, που παρείχε στο κράτος στρατιωτική και δημοσιονομική βάση και λειτουργούσε

¹ Grundriss zu den Vorlesungen über Allgemeine ('theoretische') Nationalökonomie.

² Για τη συμμετοχή του στο πλαίσιο των συζητήσεων βλ. Beetham (1974), Mommsen (1974).

³ «Entwicklungstendenzen in der Lage der ostelbischen Landarbeiter» περιέχεται στο *Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*.

ανασχετικά στην δράση της μεγαλοαστικής τάξης(SWG:471)⁴. Παρατηρείται ταυτόχρονα πως μέσα από την ιστορική εξέλιξη η πολιτική δύναμη του κράτους βρέθηκε να υπηρετεί τα 'οικονομικά συμφέροντα' των γαιοκτημόνων, αντί τα συμφέροντα αυτά να της παρέχουν υποστήριξη. Η κυριαρχία που διακρίνεται στην παραδοσιακή αυτή μορφή ονομάζεται πατριαρχική, η οποία όμως συρρικνώνεται μέσα από την απώλεια της βάσης της, σε ψυχολογικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Στο ψυχολογικό επίπεδο "η κοινότητα των συμφερόντων"(Interessengemeinschaft) υποκαθιστάται από των "αγώνα των συμφερόντων"(Interessenkampf) και στο πολιτικό επίπεδο υπάρχει διάσταση μεταξύ των συμφερόντων των γαιοκτημόνων και του εθνικού συμφέροντος μέσα από την εισαγωγή ξένων εργατών στο γερμανικό έδαφος, θέτοντας σε κίνδυνο τον γερμανικό πολιτισμό. Στο οικονομικό επίπεδο η πατριαρχική δομή είχε ως προϋπόθεση την δεσμευμένη εργασία, την 'απαθή παραίτηση' των εργατών, το 'ατελές εμπορικό κέρδος' και την παράδοση που ρύθμιζαν τις εργασιακές σχέσεις. Τώρα μετατρέπεται σε μια σύγχρονη επιχειρηματική σχέση που ρυθμίζεται από την έμμισθη σχέση, το συμβόλαιο εργασίας και τον απρόσωπο ταξικό αγώνα που υποκαθιστά την προσωπική σχέση εξουσίας(SWG:488-490). Επίσης αίρεται η αυτονομία των παλαιών μορφών οικονομικής αυτάρκειας μέσα από το εμπόριο και εισάγεται η αναγκαιότητα μιας μεγαλύτερης υποταγής στις 'συνθήκες παραγωγής της παγκόσμιας οικονομίας'(Weltwirtschaft). Η οικονομική δομή του πατριαρχικού τύπου επονομάζεται 'κοινή οικονομία'(Gemeinwirtschaft) «Ο κύριος του υποστατικού δεν ήταν ένας συνηθισμένος εργοδότης, αλλά ένας πολιτικός αυτοκράτορας, ο οποίος είχε στην κατοχή του προσωπικά τους εργάτες και ως προς τα υπόλοιπα είχε κοινό με αυτούς ένα σημαντικό μέρος των άμεσα υλικών συμφερόντων, όπως σε καμμία περίπτωση δεν είναι η σχέση ενός σύγχρονου επιχειρηματία με τους εργάτες του»(SWG:474). Η μεταβολή της κοινωνικής δομής οφείλεται και στην δράση 'ψυχολογικών κινήτρων' που δεν ανάγονται σε οικονομικά συμφέροντα όπως είναι το 'θαύμα της ελευθερίας' των αγροτών. Τονίζεται με αυτόν τρόπο η επίπτωση ηθικών και ψυχολογικών αιτίων για την διαμόρφωση οικονομικών μορφών, όπως θα αναλυθεί με

⁴ Για την επιρροή του νεανικού έργου σε θεωρητικό επίπεδο και σε σχέση με το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον σε σύνδεση με τα αδιέξοδα της αστικής τάξης στο γερμανικό χώρο βλ. Mommsen (1974).

μεγαλύτερη σαφήνεια στην 'Προτεσταντική Ηθική'⁵. Στο πολιτικό επίπεδο η επικράτηση των οικονομικών συμφερόντων των γαιοκτημόνων μέσα από τον εποικισμό σημαίνει την απαξίωση από την πλευρά τους της 'ευθύνης' για την προστασία των εργατών ένα μέσο επιβολής της 'δύναμης' απέναντι στον αυτοπροσδιορισμό των εργατών. Ο Weber προτείνει την επέμβαση του κράτους έναντι των γαιοκτημονικών συμφερόντων με σκοπό την διατήρηση του εθνικού συμφέροντος. Η κριτική στην πατριαρχική δομή και η στροφή σε σύγχρονες καπιταλιστικές σχέσεις⁶ αποτελεί έμμεση κριτική σε κατασκευές νομιμοποίησης του Kaiserreich, που κυριάρχησαν μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Ένα τέτοιο περιεχόμενο είχε η θεωρία του A.Wagner⁷, που συνδύαζε την κριτική στη νεοαναδυόμενη καπιταλιστική μορφή με προτάσεις κοινωνικής πολιτικής που εκπορεύεται από μια οργανική θεωρία του κράτους. Κοινωνική βάση της μοναρχικής κρατικής εξουσίας αποτελούσαν οι γαιοκτητικές τάξεις και η ενσωμάτωση των εργατικών στρωμάτων μέσα από την κοινωνική πολιτική ώστε να αμβλυθούν οι διεκδικήσεις τους για αλλαγή του 'κοινωνικού συντάγματος'. Σε μεθοδολογικό επίπεδο προσεγγίζονταν το αντικείμενο σαν μια διαπλοκή ψυχικών στάσεων και ηθικών κανόνων με σκοπό τον μετριασμό των εγωιστικών οικονομικών κινήτρων της κοινωνίας της αγοράς προς την κατεύθυνση της 'κοινής οικονομίας'. Αντίθετα ο Weber προέβαλλε τον αγώνα ως θεμελιακό στοιχείο της σύγχρονης δομής αρνούμενος ένα μετριαστικό πρότυπο κοινωνικών σχέσεων που ρυθμιζόταν από τον κρατικό φορέα. Η αντιπαράθεση των δύο θεωρητικών εκδηλώθηκε στις συζητήσεις στο Συνέδριο και στην Ένωση στο πλαίσιο των οποίων ο Wagner υπεραμύνθηκε της προστασίας των γαιοκτημόνων από την εισβολή των 'ταυρομάχων του χρηματιστηρίου' και υποστήριξε την διατήρηση των Junkers ως παράγοντα μιας 'υγιούς' αυτάρκειας του πολιτικού 'οργανισμού' απέναντι στην καταλήστευση του έθνους από το σύγχρονο κεφάλαιο. Αντίθετα ο Weber κατά την διάρκεια των συζητήσεων με θέμα 'Αγροτικό ή βιομηχανικό κράτος'(1897) τόνισε ότι ο

⁵ Βλ. σχετ. Riesebrodt (1986) Schluchter (1991), όπου επισημαίνεται ότι στο νεανικό έργο δεν έχει εισαχθεί η κοινωνιολογία της θρησκείας. Υπάρχουν εντούτοις αναφορές σε SWG:310,445 σε αναφορά ενός προτεσταντικού ιδεώδους που συνδέεται με το αίτημα ενεργοποίησης ενός αστικού φρονήματος.

⁶ Για τη μετάβαση από την πατριαρχική στην καπιταλιστική δομή βλ. Mommsen (1974), Riesebrodt(1986).

⁷ Για το έργο του Adolph Wagner βλ. Γκιούρας (2000).

καπιταλισμός δεν είναι μια ιστορική εξέλιξη που είναι δυνατό να αναστραφεί μέσα από ιδεώδη αυτάρκειας και ηθικής του συρρίκνωσης και η μόνη δυνατότητα που υπάρχει για τα έθνη είναι να επηρεαστεί οικονομικά η πορεία του. Οι μελέτες του για το αγροτικό ζήτημα και της άρσης της πατριαρχικής δομής θα αποτελέσει το ιστορικό παράδειγμα για την διατύπωση των πολιτικών θέσεων του νεαρού Weber στην εναρκτήρια ομιλία στο Freiburg.

II. Πολιτική και αξίες στο νεανικό έργο

Στην εναρκτήρια ομιλία με τίτλο *‘Το εθνικό κράτος και η πολιτική της εθνικής οικονομίας’* (PS:1-25,1895)⁸ τονίζεται η πολιτικότητα της επιστημονικής κατεύθυνσης του Weber και αποσαφηνίζεται η εικόνα που είχε για την κοινωνική δομή του γερμανικού έθνους. Η ομιλία αρχίζει με την έρευνα του ρόλου που έχουν οι ‘ψυχικές’ και ‘φυσικές’ διαφορές μεταξύ εθνών στο πλαίσιο του ‘αγώνα για την ύπαρξη’. Σε αυτό ακριβώς το σημείο τίθεται για το Weber το ζήτημα για το «αξιακό μέτρο» της πολιτικής της λαϊκής οικονομίας (PS:11-12). Αυτό που προτάσσεται ως σκέψη είναι ότι μέσω του σύγχρονου καπιταλισμού και της άρσης των δεσμών προκαπιταλιστικού και θρησκευτικού τύπου, κυριαρχεί τόσο μεταξύ των ατόμων, όσο και μεταξύ των νέων εθνικών κρατών το ανταγωνιστικό στοιχείο, το οποίο διατρέχει όλην την έκταση του βεμπεριανού έργου και φαίνεται να αποτελεί το μόνο στοιχείο το οποίο συνέχει επιστημολογικά την ιδεοτυπική διάσταση του αντικειμένου και την ατομιστική του βάση (η οποία συμφωνεί με τη σχετικιστική – ιδεογραφική διάσταση του ιστορισμού). Ο Weber σημειώνει προς αυτήν την κατεύθυνση ότι «ακόμη και υπό το πρόσχημα της ‘ειρήνης’, αυτό μας έχει αποδειχθεί, παίρνει ο οικονομικός αγώνας των εθνοτήτων την πορεία του [...] Δεν υπάρχει ειρήνη και στον οικονομικό αγώνα για την ύπαρξη» (PS:12). Η ανωτέρω προσέγγιση έχει συνέπειες και ως προς το περιεχόμενο της έννοιας της εθνικής οικονομίας, καθώς ασκείται κριτική στην ωφελιμιστική άποψη περί ευδαιμονίας και στην «αλτρουιστική» αντίληψη της οικονομίας, όπως επίσης και των ζητημάτων που θεματοποιήθηκαν στο εσωτερικό της ανάλυσης και τα οποία λειτουργούσαν ως αξιακά κριτήρια προσέγγισης της κοινωνίας, δηλαδή την παραγωγή του πλούτου και της κοινωνικής δικαιοσύνης

⁸ *‘Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik’* (1895) περιέχεται στη συλλογή *Gesammelte Politische Schriften*, σελ. 1-25, Tübingen, Mohr, 1988, εφεξής στο κείμενο με τη συντομογραφία GPS και αριθμό σελίδας.

(PS:13). Παρατηρούνται με αυτόν τον τρόπο βασικές μεθοδολογικές μετατοπίσεις ως προς το κλασικό επιχείρημα⁹, το οποίο έθετε το ζήτημα της αξιακής συγκρότησης του πραγματικού ως κριτική διάσταση της ίδιας της θεωρίας. Το ζήτημα που πρέπει να απασχολεί τη θεωρία είναι κατά το Weber η συγκρότηση του «είναι» βάσει των εγωιστικών κινήτρων, τα οποία δεν γίνεται ορατό ότι μπορούν να βρουν κάποιο αξιακό μέτρο το οποίο θα λειτουργούσε εξισορροπητικά ή ηθικά : «Ήδη η ζοφερή σοβαρότητα του πληθυσμιακού ζητήματος μας εμποδίζει να είμαστε ευδαιμονιστές, να φανταζόμαστε την ειρήνη και την ανθρώπινη ευτυχία κρυμμένες στον κόλπο του μέλλοντος και να πιστεύουμε, ότι κάτι διαφορετικό θα επιτευχθεί εκτός από τον σκληρό αγώνα του ανθρώπου με τον άνθρωπο ο ζωτικός χώρος στην επίγειο ύπαρξη» (PS:12)¹⁰. Σε αυτό το στάδιο προτείνεται μάλιστα η γενετική βελτίωση των ιδιοτήτων εκείνων, με τις οποίες συνδέεται «το συναίσθημα ότι το ανθρώπινο μεγαλείο και η ευγένεια της φύσης μας» αποτελούν στοιχεία της φύσης μας (PS:13). «Η θεωρία της εθνικής οικονομίας ως εξηγούσα και αναλύουσα επιστήμη είναι παγκόσμια, εντούτοις μόλις περιέρχεται σε αξιακές κρίσεις, είναι δεσμευμένη από εκείνο το χαρακτηριστικό της ανθρωπότητας, το οποίο ανευρίσκουμε στην ίδια μας την φύση [...]» Η πολιτική της εθνικής οικονομίας μιας γερμανικής κρατικής ουσίας ακριβώς όπως το αξιακό μέτρο του γερμανικού θεωρητικού της εθνικής οικονομίας σε ένα δεσμευτικό μέτρο, που συνίσταται στο ιδιαίτερο ιστορικό μόρφωμα – ιστορικής καταγωγής – αναδεικνύοντας και το όριο της βεμπεριανής έκθεσης του πραγματικού, απορρίπτοντας οποιαδήποτε περαιτέρω δεσμευτικότητα και ευρύτερη θεμελίωσή του. Αυτή ακριβώς η σχετικιστική διάσταση συνοδεύει τη βεμπεριανή μεθοδολογία και στις περαιτέρω μετατοπίσεις της προς το ιδεώδες της «ελεύθερης αξιολογικά» επιστήμης και την αδυνατότητα δεσμευτικής θεμελίωσης, συρρικνώνοντας την ανάλυση σε θετικιστικά πλαίσια εξήγησης του πραγματικού. Η ίδια η

⁹ Για την αξιακή διάσταση στο κλασικό επιχείρημα βλ. Ψυχοπαϊδής (1994).

¹⁰ Για τη σημασία του 'πληθυσμιακού ζητήματος' βλ. τις συζητήσεις στο 8^ο ευαγγελικό-κοινωνικό συνέδριο το 1897, που αναφέρεται από Weiss (1975) και την αναφορά του ίδιου του M. Weber. «[...] δεν είναι δήθεν η πολιτική εξαγωγών, αλλά η αύξηση του πληθυσμού, αυτό που θα κάνει σκληρότερο και δυσκολότερο τον αγώνα για την ύπαρξη, τον αγώνα του ανθρώπου με τον άνθρωπο, και εμείς για αυτό κηρύσσουμε το Ευαγγέλιο του Αγώνα σαν ένα εθνικό καθήκον, ως οικονομικά αναπόφευκτη αποστολή τόσο του καθένα όσο και του συνόλου και δεν 'ντρεπόμαστε' για αυτόν τον αγώνα, ως την μοναδική οδό προς το μεγαλείο» (Παρατίθεται στο Mommsen (1974), σελ. 78).

εθνική οικονομική κοινότητα αποτελεί μια μορφή αγώνα για τη διαφύλαξη του ιδιαίτερου χαρακτήρα της, υποτασσόμενη στα εκάστοτε πολιτικά μέσα : «Η επιστήμη της πολιτικής της εθνικής οικονομίας είναι μια πολιτική επιστήμη : είναι μια υπηρέτρια της πολιτικής, όχι της καθημερινής πολιτικής των εκάστοτε εξουσιών και τάξεων, αλλά των διαρκών πολιτικών συμφερόντων εξουσίας του έθνους. Υπό την έννοια του έθνους δεν υπάρχει για μας ένα ακαθόριστο Κάτι, στο οποίο πιστεύει κάποιος τόσο εντονότερα, όσο περισσότερο περιβάλλει τη φύση του με μυστική ζοφερότητα, αλλά η παγκόσμια οργάνωση της εξουσίας του έθνους και σε αυτό το εθνικό κράτος είναι για μας το τελευταίο αξιακό μέτρο και η 'λογική του κράτους' για τη θεώρηση της εθνικής οικονομίας» (PS:14). Προτάσσεται με αυτόν το χαρακτηριστικό τρόπο η πολιτικότητα της σύλληψης του βεμπεριανού προβληματισμού καθώς και η κριτική σε ανορθολογικές – μυστικιστικές συλλήψεις της έννοιας του κράτους, όπως διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο της ιστοριστικής μεθόδου (ανάλογη κριτική βρίσκουμε και στο κείμενο για τους Roscher και Knies). Ζητούμενο βέβαια αποτελεί σε αυτό το σημείο κατά πόσο η κριτική απέναντι σε ανορθολογικές κατασκευές υποθάλλει ορθολογικά ψήγματα στην ίδια τη μεθοδολογία, ή εάν αυτή αποσύρεται στο επίπεδο του ατομιστικού ορθολογισμού. Το εθνικό στοιχείο αποφασίζει επίσης, κατά την άποψη του Weber, για το βαθμό κρατικής βοήθειας , που κάθε φορά απαιτείται, ασκώντας με αυτόν τον τρόπο κριτική στη θεωρία του A. Wagner αλλά και στο Schmolter περί κρατικής ισχύος (PS:14) και της 'αφελούς' έννοιας της επιστήμης πως μέσω της συσσώρευσης της γνώσης αυξάνεται η γνώση της 'ουσίας' των κοινωνιών, παράγεται μια ευρύτερη κοινωνικότητα και ανακλύπουν νέα 'ιδεώδη' στην πολιτική οικονομία. Αντίθετα κατά τον Weber διαπιστώνεται ένα χάος αξιολογικών κρίσεων, από τις οποίες δεν είναι εφικτό να εξαχθεί ένα αντικειμενικό κριτήριο. Ζητούμενο αποτελεί κατά πόσο η ίδια η κατασκευή της βεμπεριανής μεθοδολογίας δεν έλκεται ιστορικά από αυτήν την αδυναμία κατασκευής ενός αντικειμενικού μέτρου σε κοινωνικό επίπεδο. Τονίζεται αφενός η σημασία των αξιολογικών κρίσεων για την ανάλυση του αντικειμένου αφετέρου όμως αυτές είναι οι παλαιοί γενικοί τύποι των ανθρώπινων ιδεωδών και όχι κάτι που ανακλύπτει μέσω της επιστημονικής και κοινωνικής προόδου(PS:16). Προκαταλαμβάνεται η προτεραιότητα που αποδίδεται στη σκοπιά του επιστήμονα και στις αξιολογικές κρίσεις που προβάλλει για την

ανάλυση του αντικειμένου. Κατά την άποψη του υπάρχουν δύο τρόποι ανάλυσης της κατάστασης του πολωνικού ζητήματος : (α) από το ύψος της ιστορίας της διοικητικής – γραφειοκρατικής ιστορίας του γερμανικού κράτους (αναφορά στο Schmolter) με αποτέλεσμα να περιπίπτει η ανάλυση σε απολογητική στάση¹¹ (PS:17), ή (β) βάσει της σύγκρουσης των ομάδων συμφερόντων να υποστηριχθεί πως ο τύπος, ο οποίος επεκράτησε αποτελεί και τον «υψηλότερο» κατά την εξελικτική διαδικασία τύπο. Και σε αυτήν την αντίληψη ασκείται κριτική ταυτίζοντας την με μια ιστορική θεωρία «μη αναμενόμενων αποτελεσμάτων του πράττειν», την οποίαν ταυτίζει με μια εγγελιανή αντίληψη «κρίσης της Ιστορίας». Όμως, όπως αναφέρεται «η οικονομική εξουσία και το επάγγελμα ως προς την πολιτική καθοδήγηση του έθνους δεν συμπίπτουν» (PS:18) και εξάλλου δεν υπάρχει κανενός είδους εγγύησης ότι τα συμφέροντα μιας τάξης θα ταυτιστούν με αυτά της καθολικότητας των διαρκών συμφερόντων εξουσίας¹² (PS:18). Αυτό ακριβώς αποτελεί για το Weber την αιτία για τη δημιουργία του κοινωνικού αδιεξόδου με την επιβολή των συμφερόντων των μεγαλοαγοικτημών, οι οποίοι πλέον τίθενται οικονομικά στο περιθώριο. Στη συνέχεια του κειμένου η προσέγγιση του ρόλου των κοινωνικών τάξεων εντάσσεται στο βαθμό ενσωμάτωσης της ‘πολιτικής ωρίμανσης’ στο πλαίσιο του έθνους και στην αντιστοιχία τους με τα ‘συμφέροντα ισχύος’. Τίθεται σε αμφισβήτηση η προσέγγιση του εθνικού μέτρου ως ‘αντανάκλασης της κατάστασης συμφερόντων’ της οικονομικής βάσης, επισημαίνοντας ότι το εθνικό κράτος έχει την βάση του σε ‘ψυχολογικά θεμέλια’ και δεν αποτελεί ένα εποικοδόμημα των κυρίαρχων τάξεων. Όσον αφορά δε την ‘καισαριστική’ πολιτική του Bismark¹³ κρίνεται ως θετική η συμβολή του ως προς την ενοποίηση του έθνους, αρνητική όμως ως προς την αποτυχία «εσωτερικής ενότητας» (PS:20). Ο ίδιος ο Weber

¹¹ Για τη σχέση αυτή βλ. Ψυχοπαίδης (1992), Beetham (1974), Schön(1987).

¹² Η αναφορά στα ‘δικάρη πολιτικά συμφέροντα’ φαίνεται να συνδέεται με το αίτημα αστικής ενδυνάμωσης και υπέρβασης των παραδοσιακών παραγόντων όπως φαίνεται και στο 8^ο ευαγγελικό-κοινωνικό συνέδριο(1897) «Όλοι σε αυτό το χώρο αναζητούν μια αστική πολιτική και θέλουν την αστική τάξη να απελευθερωθεί από τον αφύσικο συνασπισμό της και να παρουσιάσει μια ανεξάρτητη άποψη, θέλουν να επανέλθει στην αυτοσυνειδητή καλλιέργεια των δικών της ιδεωδών, προς το συμφέρον μιας ευημερούσας κοινωνικής εξέλιξης και στην ανάπτυξη μιας πολιτικής ελευθερίας της χώρας»(παρατίθεται στο Beetham(1974), σελ.166).

¹³ Για την κριτική στον Bismark βλ. Baehr (1988), με αναφορά στα πολιτικά γραπτά του Weber που γράφτηκαν στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και την αδυναμία συγκρότησης ενός κοινοβουλευτικού θεσμού επιλογής της πολιτικής ηγεσίας και την αδυναμία επίτευξης εσωτερικής συνοχής του έθνους.

αποκαλύπτοντας το ενδιαφέρον του για την προώθηση της αστικής τάξης, παρατηρεί παράλληλα την αδυναμία και την «ανωριμότητά» της ως προς την ηγεσία της γερμανικής πολιτικής. Χαρακτηριστικό του ενδιαφέροντος για την δημιουργία σύγχρονου πλαισίου πολιτικής και άρσης των συντηρητικών δομών είναι το άρθρο που αφορούσε την ίδρυση του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος του Neumann(1896) «Η μοναδική υγιής λύση είναι η αντιμετώπιση του ζητήματος του στρατού ως απλού ζητήματος προϋπολογισμού, δηλαδή της ετήσιας έγκρισής του. Το νέο κόμμα οφείλει να είναι ένα εθνικό κόμμα της αστικής ελευθερίας γιατί μόνο μια τέτοια μας λείπει. Μας λείπει μια εθνική δημοκρατία, στην οποία θα μπορούσαμε να εμπιστευτούμε την καθοδήγηση της Γερμανίας μέσω των δικών μας εκλογικών ψήφων, γιατί θα ήταν ασφαλής στο χέρι της η διαφύλαξη των εθνικών και οικονομικών συμφερόντων ισχύος»(PS:28). Είναι εμφανής η προσπάθεια μεταρρύθμισης του πολιτικού συστήματος προς την κατεύθυνση μιας αστικής δημοκρατίας για την επιλογή της πολιτικά 'υπεύθυνης' ηγεσίας και η άρση του τριταξικού συστήματος που λειτουργούσε προς όφελος των παραδοσιακών δυνάμεων. Επίσης επισημαίνεται η αδυναμία επικράτησης μιας πολιτικής "ισχυρού κράτους"(Machtstaat) που οφείλεται στην απώθηση μιας σύγχρονης πολιτικής δομής που θα ενδυνάμωνε τον πολιτικό οργανισμό αντίθετα με προστακτικές μορφές. Αυτή η αδυναμία εκδηλώνεται στην κριτική που ασκείται στην 'προσωπική εξουσία' του Kaiser και στις συνέπειες που είχε για το έθνος¹⁴. Ο σοσιαλιστικός κίνδυνος που επισημαίνεται από σύγχρονους του θεωρητικούς είναι για τον Weber αβάσιμος καθώς το προλεταριάτο είναι «ανώριμο» και «μικροαστικού» χαρακτήρα, χωρίς να κατέχει την «οικονομική αγωγή» του αντίστοιχου βρετανικού προλεταριάτου, το οποίο αναλαμβάνει καθήκοντα εθνικών συμφερόντων, τα οποία το καθιστούν υπεύθυνο (PS:23). Μάλιστα τονίζεται η ανάγκη υπέρβασης μιας εργατικής αριστοκρατίας και η δικαιωμένη απαίτηση για τη συνδικαλιστική οργάνωσή των εργατών με σκοπό να προάγει τον ανταγωνισμό στο εσωτερικό του εθνικού οργανισμού και όχι στην υπέρβασή του «Πιστεύω, ότι πρέπει να εγκαταλείψουμε την δημιουργία οποιασδήποτε κοινωνικής νομοθεσίας μέσω της οδού ενός θετικού

¹⁴ Για την κριτική στην πολιτική που καθοδηγείται από συναισθήματα (Gefühlspolitik) με σαφή αναφορά στον βασιλιά, σε προστακτικά και σε σύγχρονα μαζικά συμφέροντα και την αναγκαιότητα μιας πολιτικής που προσανατολίζεται στο 'Πράγμα' (sachliche Politik)βλ. Beetham (1974).

ευδαιμονιστικού συναισθήματος. Θέλουμε κάτι άλλο και έχουμε τη δυνατότητα μόνο κάτι άλλο να θέλουμε δηλαδή αυτό που μας φαίνεται πολύτιμο στον άνθρωπο, την ατομική ευθύνη, την βαθιά ορμή προς άνωθεν, προς τα πνευματικά και ηθικά αγαθά της ανθρωπότητας, αυτά θέλουμε να προστατεύσουμε και να στηρίξουμε»(Συζητήσεις στο 5^ο συνέδριο των ευαγγ.-κοιν., 1894,80). Αυτό που προεξάρχει στον Weber είναι η ενδυνάμωση του εθνικού στοιχείου και η προσαρμογή στο σύγχρονο πλαίσιο εξελίξεων, χωρίς να αποκλείεται η συμμετοχή της εργατικής τάξης μέσω της προοδευτικής της ανάπτυξης. Για να αντιμετωπιστεί αυτό το ζήτημα ο Weber αποτίεται στην «κοινωνική ενότητα του έθνους» (PS:23) μέσω «πολιτικής εκπαίδευσης» του έθνους, το οποίο ως καθήκον ανατίθεται στην επιστήμη (PS:24). Παράλληλα όμως, εγείρει την ένσταση πως η εκπαίδευση δεν κινείται προς την κατεύθυνση μιας ηθικής εκπαίδευσης, αλλά προσανατολίζεται στο ιδανικό της «ευθύνης προ της Ιστορίας», την οποία έχει το γερμανικό έθνος.

III. Το οικονομικό φαινόμενο στο *Grundriss* του 1898.

Ένα θεμελιακό κείμενο ως προς την προσπάθεια ανάγνωσης της βεμπεριανής μεθοδολογίας στο επίπεδο θεμελίωσης του πολιτικοοικονομικού φαινομένου, είναι το *Grundriss zu den Vorlesungen über Allgemeine (theoretische) Nationalökonomie*¹⁵. Σε αυτό αποτυπώνονται οι επιρροές του Weber από φορμαλιστικές, ιστορικές αλλά και μαρξικές θέσεις – πριν δηλαδή από την μεταγενέστερη κατασκευή του οικονομικού 'τύπου' στο δεύτερο κεφάλαιο του *Οικονομία και Κοινωνία*¹⁶. Αποτελείται από ένα σχεδιάγραμμα των παραδόσεων του χωριζόμενες σε έξι βιβλία και με την παράθεση της αντίστοιχης βιβλιογραφίας, καθώς και την παράθεση των παραγράφων 2 και 3 του πρώτου βιβλίου. Το πρώτο βιβλίο αποτελείται από δύο μέρη : στο πρώτο παρατίθεται η έννοια της οικονομίας και στο δεύτερο η έννοια της εθνικής οικονομίας και των στοιχειωδών της φαινομένων. Το παράρτημα περιέχει την κριτική στην θεωρία της αξίας της κλασικούς πολιτικής οικονομίας και της μαρξικής- σοσιαλιστικής θεωρίας. Ήδη η

¹⁵ *Grundriss zu den Vorlesungen über Allgemeine (theoretische) Nationalökonomie*, Mohr, Tübingen, 1990, εφεξής στο κείμενο με τη συντομογραφία Gr και αριθμό σελίδας.

¹⁶ Για μια πρώτη προσέγγιση και ανάλυση του κειμένου βλ. Ψυχουαίδης (1993), Schluchter (1991), Hennis (1987).

αντίθεση μεταξύ οικονομίας εν γένει και εθνικής οικονομίας, συνδέει τη βεμπεριανή με την ιστοριστική ανάλυση από την οποία κατάγεται η ανωτέρω διάκριση -η οποία διατηρείται και στο Menger- και έχει μια διπλή σημασία : (α) είτε ότι αναπτύσσονται οι γενικότερες έννοιες που έχουν αφαιρέσει τη σχέση με σύγχρονες μορφές (β) είτε ότι η ανάλυση οδηγείται από πλέον αφηρημένα και γενικά πλαίσια εξήγησης προς συγκεκριμένα και ρεαλιστικά. Η ανάλυση φαίνεται πως στρέφεται προς την πρώτη διάσταση της συγκρότησης των εννοιών, όπως διακρίνεται και στο ίδιο το περιεχόμενο των εννοιών που κινούνται σε μια φορμαλιστική κατεύθυνση. Προς αυτήν την διάσταση εμφανίζεται και η μεταγενέστερη διάκριση μεταξύ κοινωνιολογικών και ιστορικών εννοιών του *‘Οικονομία και Κοινωνία’* .

Το δεύτερο βιβλίο αναφέρεται στις «φυσικές βάσεις της οικονομίας», όπου αναφέρονται ζητήματα πληθυσμιακής, βιολογικής και ανθρωπολογικής φύσης – αναφορά και στους τύπους του ανθρώπινου είδους– καθώς και στη διαδικασία της φυσικής ‘επιλογής’ στο εσωτερικό της ανθρώπινης κοινωνίας. Η αναφορά στο πληθυσμιακό ζήτημα ως φυσική βάση της οικονομίας συνδέεται με την ροσεριανή μετατόπιση του εργατικού ζητήματος σε ένα ζήτημα υπερπληθυσμού. Όπως φαίνεται από την διάλεξη του Weber στο 7^ο συνέδριο των ευαγγελιστών-κοινωνιστών το 1896 με θέμα την ανεργία, υποστηρίζεται ότι πίσω από αυτό βρίσκεται η απειλή υπερπληθυσμού που μπορεί να επιλυθεί μέσα από την εξεύρεση ‘πληθυσμιακού χώρου’ «Χρειαζόμαστε για αυτό το λόγο χώρο προς τα έξω, διεύρυνση της δυνατότητας απόκτησης μέσω της επέκτασης της ευκαιρίας διάθεσης, που σημαίνει επέκταση του οικονομικού πεδίου δύναμης προς τα έξω και αυτό είναι μακροχρόνια προσδιορισμένο μέσω της επέκτασης της πολιτικής δύναμης προς τα έξω»(Συζητήσεις του 7^{ου} ευαγγ.-κοιν. Συνεδρίου,1896,122). Η ίδια η πρόταση των φυσικών βάσεων της οικονομίας πριν από την ιστορική ανάλυση της ‘εθνικής οικονομίας’ είναι δυνατό να ερμηνευθεί ως κανονιστική πρόταση των όρων αναπαραγωγής πριν από την ανάλυση των ιστορικών μορφών της σύγχρονης οικονομίας. Ακριβώς για να αποφύγει μια δεσμευτική πρόταση όρων, που θα την συνέδεε με υλιστικές θεωρίες, τονίζεται η σχέση της οικονομίας με μορφικά στοιχεία όπως το κράτος και το δίκαιο, που αποτελούν το ‘φυσικό περιβάλλον’ της οικονομίας. Ο ίδιος ο τίτλος της παραγράφου ‘Σχέση της οικονομίας προς τα υπόλοιπα πολιτιστικά φαινόμενα,

ιδιαίτερα προς το δίκαιο και το κράτος' προκαταλαμβάνει την θεματική 'Η οικονομία και οι κοινωνικές διατάξεις και δυνάμεις'(αρχικός τίτλος του 'Οικονομία και Κοινωνία'), το περιεχόμενο της οποίας αναλύει τη σχέση της εξουσίας και του δικαίου με την οικονομία. Η ανάδειξη της κοινωνιολογικής μεθόδου αποτελεί την σχετικοποίηση της έννοιας του κράτους, το οποίο παρείχε την ενότητα στον εθνικό οργανισμό και συνδέθηκε με το ζήτημα της 'ορθής πολιτείας' στην παράδοση του οικονομικού ιστορισμού¹⁷.

Στο τρίτο βιβλίο αναλύονται οι 'ιστορικές βάσεις της εθνικής οικονομίας' με αντιπαράθεση 'εξελικτικών σταδίων' και μετάβασης από τα πρωτόγονα στάδια στο φεουδαλισμό, στην εμφάνιση του χρήματος και της επιχείρησης. Ενδιαφέρον προκαλεί η αναφορά στη γένεση της εθνικής οικονομίας σε σχέση με τις μορφές της μανιφακτούρας και του εργοστασίου, την έννοια του κεφαλαίου και της κυκλοφορίας, καθώς και από το μερκαντιστικό κράτος προς την οικονομική ελευθερία και στη μετάβαση στην παγκόσμια οικονομία. Φαίνεται πως στο νεανικό έργο του Weber υιοθετείται το σχήμα των 'εξελικτικών σταδίων' του οικονομικού ιστορισμού, σε αντίθεση με το ύστερο έργο που απορρίπτει την εγκυρότητα τέτοιων ιστορικών νόμων¹⁸.

Στο τέταρτο βιβλίο γίνεται η εξέταση των οικονομικών δογμάτων από τα αρχικά στάδια μέχρι την φιλελεύθερη πολιτική οικονομία και τον επιστημονικό σοσιαλισμό. Ο Weber φαίνεται να υιοθετεί την κριτική των Sombart και Böhm-Bawerk στο μαρξικό έργο και την προβολή της υποκειμενικής θεωρίας της αξίας. Στο έργο του Sombart μετατρέπεται η μαρξική σχέση αξίας και υπεραξίας σε σχέση μεταξύ θεωρίας κόστους παραγωγής και κέρδους με σκοπό την μετατόπιση από ένα εμπειρικό ζήτημα σε επιστημονικό πρόβλημα¹⁹. Προκαταλαμβάνεται η βεμπεριανή μετατόπιση των μαρξικών νόμων σε ιδεοτυπικές κατασκευές με σκοπό να αρθεί το πραξολογικό-κανονιστικό περιεχόμενο της σύνδεσης κοινωνικών διαδικασιών και αξιολογικών στάσεων. Αποκαλυπτική είναι μια διάλεξη που έδωσε ο Weber με θέμα "Το γερμανικό εργατικό ζήτημα στην πόλη και στην ύπαιθρο"(1895) και στην οποία ανακατασκευάζεται το περιεχόμενο του μαρξισμού. Το σημαντικό μέρος της μαρξικής θεωρίας βρίσκεται στην θεωρία της καπιταλιστικής

¹⁷ Clarke (1991)

¹⁸ Για μια τέτοια ανάλυση βλ. Mommsen (1988).

¹⁹ Για το έργο του βλ. τη συλλογή Backhaus (ed.) (1996), Werner Sombart. His theoretical approach reconsidered, Marburg, όπου αναλύονται οι πλευρές του συνολικού corpus.

παραγωγικής διαδικασίας και όχι στην αντικειμενική-εργασιακή θεωρία της αξίας που υπήρξε ιστορικά και θεωρητικά αστήρικτη. Ορθή είναι η διαπίστωση της τεχνικής επικράτησης της καπιταλιστικής επιχείρησης υποκαθιστώντας προηγούμενες μορφές οργάνωσης, καθώς και η περιγραφή των τάσεων συγκέντρωσης των μέσων παραγωγής στους κατόχους κεφαλαίου. Σημαντικό είναι ότι η βεμπεριανή επιστημολογία τονίζει τη διάσταση της απροσδιοριστίας στο εσωτερικό του μαρξικού συστήματος, αποκόπτοντας το αξιολογικό του περιεχόμενο, όπως αυτό ανακατασκευάζεται στη διαδικασία της 'πρωταρχικής συσσώρευσης'²⁰ «Η μεγάλη αξία αυτής της θεωρίας, την οποίαν ο Marx ανέπτυξε με συστηματικό τρόπο, έγκειται στο εξής, ότι επισήμανε την προσωρινότητα της οικονομικής και κοινωνικής δομής ενός λαού, ότι τόνισε τη σχετικότητα των συνταγματικών μορφών και με αυτόν τον τρόπο την ιστορική οριοθέτηση της εποχής μας»(1895,142)²¹. Θέτει τέλος, σε αμφισβήτηση τον «χωρίς μέτρο ριζοσπαστισμό» του Marx και αντιμετωπίζει θετικά την «πολιτική ενσωμάτωσης» της εργατικής τάξης μέσω των εργατικών συνδικάτων όπως προβλήθηκε από τον Engels μετά το 1880.

Στο πέμπτο βιβλίο γίνεται η ανάλυση της σύγχρονης οικονομίας της κυκλοφορίας με αναφορά στα ζητήματα της παραγωγής και των μορφών επιχείρησης και παραγωγικών μέσων. Στη συνέχεια αναλύεται η μορφή του χρήματος – όπου αναφέρονται τα κείμενα του Menger για το χρήμα και της μετάβασης της συναλλαγματικής δομής στην Αυστροουγγαρία, όπου προτείνονται κυβερνητικές ρυθμίσεις βάσει της «εθνικής οικονομίας» και τα ζητήματα της διανομής και της κατανάλωσης, που συνδέονται με έννοιες όπως το εισόδημα, ο τόκος του κεφαλαίου, το κέρδος των επιχειρήσεων, ο εργατικός μισθός και οι σχέσεις των εισοδηματικών κατηγοριών μεταξύ τους (με αναφορά και στο ζήτημα της ασφάλισης). Τέλος, παρουσιάζονται οι ρυθμιστικές αρχές και οι μορφές οργάνωσης με ιστορικές εφαρμογές τη σύγχρονη οικονομική ελευθερία και τις επιχειρηματικές μορφές όπως τα

²⁰ Όπως θα τονίσει το 1904 *Προτεσταντική Ηθική*, μετφρ.Μ.Κυπραίος,σελ.268 «Τούτο εννοεί ο Ed.Bernstein όταν λέει στην μελέτη του που αναφέραμε πιο πάνω 'Ο ασκητισμός είναι μια αστική αρετή'. Οι αναλύσεις του είναι οι πρώτες που υποδήλωσαν τις γενικά σπουδαίες αυτές σχέσεις. Αλλά η συνάφεια ήταν πολύ ευρύτερη από όσο υποπτευόταν. Γιατί όχι μόνο η απλή συσσώρευση κεφαλαίου, αλλά και η ασκητική εκλογίκευση της επαγγελματικής ζωής ήταν το πιο σπουδαίο».

²¹ "Die deutsche Arbeiterfrage in Stadt und Land" (Vorlesungsnachschrift). Παράτιθεται στο Schluchter (1991), σελ.78.

καρτέλ και τα τραστ, καθώς και το ζήτημα της ανεργίας. Σε αυτό δηλαδή το βιβλίο γίνεται η παρουσίαση των σημαντικότερων ζητημάτων, που ανακύπτουν βάσει του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Το καταληκτικό έκτο βιβλίο αναφέρεται στην εξέλιξη και ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών ιδεών και στο οποίο γίνεται παραπομπή στην εναρκτήρια ομιλία του 1895. Βάσει αυτής της δομής και της κατάληξης του σχεδίου, εξάγεται το συμπέρασμα πως το στοιχείο, το οποίο διαρθώνει το «υλικό» είναι το εθνικό στοιχείο, το οποίο αποτελεί τον αξιακό πυρήνα της «έκθεσης των κατηγοριών». Η διάσταση των συμφερόντων του εθνικού κράτους απασχολεί λοιπόν και στο *Grundriss* του Weber, δείχνοντας τη σύνδεση των δύο κειμένων. Εξάλλου ήδη η αναφορά στις φυσικές βάσεις της οικονομίας (β' βιβλίο) και στις σχέσεις μεταξύ τάξεων (ε' βιβλίο), έχει σαφείς αντιστοιχίες με την προβληματική του εναρκτήριου λόγου περί βιολογικών διαφορών και πληθυσμιακού ζητήματος, καθώς και με το χάος που προκύπτει εξαιτίας της ανυπαρξίας σύγχρονης εργατικής και αστικής τάξης, με αποτέλεσμα να μην είναι ορατή η επίτευξη της εσωτερικής εθνικής ενότητας. Η αναφορά στο έργο του Sombart "Ideale der Sozialpolitik" σημειώνει την αποδοχή της κριτικής που άσκησε στην δευτέρα γενιά του οικονομικού ιστορισμού (Schmoller) και αφορούσε το ζήτημα της κοινωνικής πολιτικής, καθώς και την ανάδειξη μιας επιστήμης 'ελεύθερης αξιών', όπως θα τονιστεί αργότερα και από τον ίδιο τον Weber.

Για να γίνει εμφανής η σύνδεση της βεμπεριανής με τη μενγκεριανή και σμολεριανή μεθοδολογία, είναι απαραίτητο να ανακασκευαστεί ο τρόπος με τον οποίον προσεγγίζονται οι οικονομικές έννοιες στις παραγράφους 2 και 3 του πρώτου βιβλίου. «Με το 'οικονομείν' κατανοούμε μια ιδιαίτερη εξωτερική επίδοση κατά το σκοπό, δηλαδή μια συνειδητή σχεδιασμένη συμπεριφορά ως προς τη φύση και τον άνθρωπο – η οποία προκαλείται μέσω εκείνων των αναγκών, οι οποίες απαιτούν εξωτερικά μέσα για την ικανοποίησή τους – αδιάφορα εάν οι ίδιες είναι 'υλικής' ή 'ιδεατής' φύσης και η οποία τίθεται στην υπηρεσία του σκοπού της πρόβλεψης για το μέλλον. 'Οικονομία' είναι το σύμπλεγμα των μερών, τα οποία προκαλούνται μέσω του οικονομείν ενός ατόμου ή μιας ανθρώπινης κοινότητας» (Gr.29). Διαπιστώνεται δηλαδή ότι το οικονομικό πράττειν προσανατολίζεται στην ικανοποίηση των αναγκών

βασισμένο σε ένα σκοποθεσιακό ιδεώδες (μέσα προς σκοπό) καθώς και ως «σύμπλεγμα» – αναλογία με την έννοια της διαπλοκής(Menger). Βέβαια, η βεμπεριανή ανάλυση εισάγει ως προϋποθέσεις (σημείο 2) της αφηρημένης θεωρίας την έννοια του «σύγχρονου δυτικοευρωπαϊκού τύπου» και της οικονομίας του, καθώς και την εμπλοκή παραγόντων, όπως η «φυλή» (αναφορά στα ανθρωπολογικά θεμέλια του δεύτερου βιβλίου) , το «επάγγελμα»(Beruf) και η «εκπαίδευση» (Gr:29). η έλξη από κατηγορίες της αυστριακής σχολής εκφράζεται μέσω της αναφοράς στο «οικονομόν άτομο», το οποίο κατασκευάζεται τυπικά χωριστά από λοιπά μη οικονομικά στοιχεία, καθώς επίσης και της «χωρίς αδράνειες» κτητικής ορμής (Gr:30), θέτοντας δηλαδή εμμέσως τη σχέση των παραπάνω εννοιών με την άρση της σχέσης της οικονομίας με την ηθικοπολιτική δομή. Στο τρίτο σημείο της παραγράφου, ορίζονται οι «οικονομικές ανάγκες», οι οποίες θέτουν στη διάθεση φυσικών ή ανθρώπινων δυνάμεων την ικανοποίησή τους και για τις οποίες πρωταρχικό είναι η σύνδεση με υποκειμενικά αισθήματα χωρίς να είναι σημαντική η ηθικής τους επίπτωση (Gr:30). Με αυτόν τον τρόπο πραγματοποιείται εμμέσως και η κριτική απέναντι σε ιστοριστικούς τύπους θεμελίωσης, οι οποίοι έθεταν το ζήτημα της σύνδεσης ηθικού και ατομικού πράττειν. Παρ' όλα αυτά εισέρχεται στην ανάλυση η ιστοριστική – σχετιστική διάσταση η οποία ελλοχεύει και στο εσωτερικό της μενγκεριανής επιστημολογίας περί ιστορικού προσδιορισμού του βαθμού των αναγκών (το περιεχόμενο των αναγκών μεταβάλλεται, «επεκτείνονται» οι ανάγκες κατά την εξέλιξη της ιστορίας). Επίσης θεματοποιείται η σύνδεση μεταξύ «παρουσών» και «μελλοντικών» αναγκών προσδιορίζοντας την επιτακτικότητα της ικανοποίησής τους, οι δεύτερες αναβάλλονται χρονικά, εκτός εάν αυξηθεί η ικανοποίηση των παρουσών ή μέσω ενός ανώτερου πολιτιστικού μορφώματος και της αντίστοιχης οικονομικής εκπαίδευσης. Η έννοια των αγαθών ορίζεται σε σχέση με τη χρησιμότητά τους και βάσει του υποκειμενικού τους χαρακτήρα και της αντίστοιχης ικανοποίησης των αναγκών, απεμπλώνοντας τη σύνδεσή τους με την έννοια της «φύσης» και των «ιδιοτήτων» της. Τα αγαθά διαχωρίζονται περαιτέρω σε «ελεύθερα» και «οικονομικά» μεταξύ αυτών της πρώτης και των υπόλοιπων βαθμίδων : «Συνηθίζεται να διαχωρίζονται τα αγαθά : α. ως προς τη σχέση τους προς την αναλώσιμη μορφή τους (1) αγαθά χρήσης (2) παραγωγικά μέσα : τα άμεσα παραγωγικά μέσα των αγαθών χρήσης (αγαθά

πρώτης βαθμίδας) μπορούν να χαρακτηριστούν ως αγαθά δεύτερης βαθμίδας, τα παραγωγικά μέσα αυτών ως αγαθά τρίτης βαθμίδας κλπ. και με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται μια ιεραρχία αγαθών, από τα οποία εκείνα της πιο απομακρυσμένης βαθμίδας χρησιμοποιούνται μόνον και σε αυτό το βαθμό είναι αγαθά, επειδή χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό με άλλα συμπληρωματικά παραγωγικά μέσα (υλικά αγαθά και εργασία) για την παραγωγή των αγαθών πρώτης βαθμίδας» (Gr:33). Ταυτίζεται με την ανάλυση του Menger, στην οποία υποδηλώνεται εμμέσως η έννοια της παραγωγικής διαδικασίας βάσει του καταμερισμού της εργασίας, μέσω του οποίου παράγεται το τελικό προϊόν και των σταδίων που αυτό προϋποθέτει. Παράλληλα με αυτόν τον τρόπο χαράσσονται και τα όρια της ατομικής ανάλυσης και η μετάβαση από την χρηστική προς την παραγωγική πλευρά ανάλυσης του οικονομικού φαινομένου. Αυτή η διάσταση λαμβάνεται υπόψη από την πλευρά της βεμπεριανής ανάλυσης στο σημείο επτά, όπου ορίζεται η αφηρημένη έννοια της αξίας, όπου κατά τον Weber προϋποτίθεται μια απομονωμένη οικονομία χωρίς ανταλλαγές, αναγόμενη σε «υπεριστορική σταθερά», καθώς «η αφηρημένη θεωρία παραβλέπει κατά πρώτον την τωρινή μορφή της ικανοποίησης των αναγκών και υποθέτει ατομικούς οικονομούντες, οι οποίοι βάσει δεδομένων αγαθών χρήσης και παραγωγικών μέσων (υλικών και εργασιακών) προβαίνουν σε οικονομική δραστηριότητα χωρίς ανταλλαγές (απομονωμένο οικονομείν : πρωτόγονη οικιακή οικονομία του χωρίς ανταλλαγή παρελθόντος - ενδεχόμενη κομμουνιστική μελλοντική κοινωνία)» (Gr:34). Κρίνεται με αυτό τον τρόπο ως «απλοϊκή» προϋπόθεση η κατασκευή της απομονωμένης οικονομίας, καθώς δεν υπάρχει μεταβολή του επιπέδου των αναγκών και θεωρείται δεδομένη η ποσότητα των αγαθών και των «αποθεμάτων», χωρίς παραγωγική δραστηριότητα (έννοια του νοικοκυριού). Στο τελευταίο σημείο της δεύτερης παραγράφου, εξετάζονται τα στοιχεία της οικονομίας – παραγωγή, ανταλλαγή. Η έννοια της παραγωγής ορίζεται ως «η μορφική μεταλλαγή των φυσικών δυνάμεων σε αναλώσιμη μορφή. Δεν είναι όλα τα αγαθά προϊόντα χρήσης. Παραγωγείν είναι μόνο μια από τις πλευρές της έννοιας του οικονομείν (haushalten), η οποία περιλαμβάνει και τη ρύθμιση της κατανάλωσης (verbrauch)» (Gr:38). Διευκρινίζεται ότι η ανωτέρω έννοια χρησιμοποιείται στην ευρύτερή της σημασία ούτως ώστε να αντιστοιχηθεί στη συνέχεια στην ανάλυση της παραγωγικής στην τρίτη

παράγραφο, στο πλαίσιο της εθνικής – λαϊκής οικονομίας. Στη συνέχεια του κειμένου προσεγγίζεται, βάσει μιας υπεριστορικής σημασίας, εξετάζοντας την δηλ. χωρίς ανταλλαγές, η παραγωγή – η οποία είναι παραγωγική αγαθών χρήσης και προσανατολίζεται στην αποδοτική ικανοποίηση των ατομικών αναγκών, και η επισήμανση της αξίας ενός αγαθού βάσει της χρήσης παραγωγικών μέσων (ιδιαίτερα της εργασίας). Επίσης, εξετάζονται οι παράγοντες της παραγωγής, με ιδιαίτερη έμφαση στην εργασία και η αντιδιαστολή της σε σχέση με τη ευρύτερη έννοια του οικονομείν, το οποίο περιλαμβάνει το οικονομικό διευθύνειν (haushaltendes Disponieren) επί του διαθέσιμου αποθέματος σε εργασία αλλά δεν περιορίζεται μόνο στην εργασία και τα προϊόντα (Gr:39). Η αναφορά στη διευθυντική λειτουργία της οικονομίας, φαίνεται εδώ να αντιστοιχεί με τη σμολεριανή διάκριση μεταξύ διευθύνουσας και διεκπεραιωτικής λειτουργίας²², η οποία ταυτόχρονα εισάγει ζητήματα χωρισμού στο εσωτερικό της κοινωνίας μεταξύ πνευματικής και σωματικής εργασίας. Χρησιμοποιείται μάλιστα ως συλλογιστική, η ανάπτυξη της αυστριακής σχολής (σημείο 7.2) ότι η εργασία δεν είναι από μόνη της σημαντική ή βάσει του γεγονότος ότι παρήχθη ένα αντικείμενο εργασίας ούτε αποτελεί το μέτρο για την αξία των αγαθών. Με άλλα λόγια την ίδια στιγμή που η ανάλυση επισημαίνει τη σπουδαιότητα της εργασίας, εμπεριέχει και την κριτική προς την εργασιακή θεωρία της αξίας (Smith, Marx). Παράλληλα στο ίδιο σημείο τονίζεται, ως προς την επάρκεια των υλικών αγαθών στη φυσική τους μορφή, πως μέσω της εξέλιξης του πολιτισμού, αυξάνεται η «αντίσταση της φύσης» με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένας «πλάγιος δρόμος» στην παραγωγή. Χαρακτηριστική είναι και η αναφορά και από εκπροσώπους της αυστριακής σχολής²³, θέτοντας εμμέσως και το ζήτημα της παραγωγικής διαδικασίας στο εσωτερικό της υποκειμενικής θεμελίωσης της αξίας ο οποίος επιβάλλεται εξαιτίας της υψηλότερης αποδοτικότητας της παραγωγής.

Στη συνέχεια ορίζεται η έννοια του καταμερισμού της εργασίας στην απομονωμένη μορφή οικονομίας ως η «συνένωση των περισσοτέρων σε μια εργασιακή λειτουργία μέσω κατανομής των επιμέρους μερών της εργατικής διαδικασίας υπό αυτήν. Είναι γνωστός και στις μη ανταλλακτικές οικονομίες ως καταμερισμός της εργασίας δίχως ανταλλαγές στο πλαίσιο μιας και της

²² Για τη διάκριση αυτή στο σμολεριανό έργο βλ. Γκιούρας (1992).

²³ Για την ανάλυση αυτού του ζητήματος βλ. Μπουχάριν (1988).

αυτής οικονομίας («τεχνικός» καταμερισμός της εργασίας). Το οικονομικό του κίνητρο είναι η αύξουσα αποδοτικότητα της εργασίας με τη μορφή της καταμερισμένης εργασίας. Όλη η οικονομική ιστορία είναι ιστορία του προοδευτικού καταμερισμού της εργασίας» (Gr:40). Επισημαίνεται η θεμελιακή έννοια της κλασικής (σμιθιανής) ανάλυσης, υπό το πρίσμα του τεχνικού χαρακτήρα της, ο οποίος δεν αναφέρεται στις μακροθεωρητικές και αξιακές του διαστάσεις. Οι παραπάνω συνδέσεις, όπως γίνεται ορατό και από την κατασκευή των εννοιών στο εσωτερικό του φορμαλιστικού υποδείγματος, φαίνεται να διαρρηγνύονται, με αποτέλεσμα να προκύπτει η κατάτμηση του αντικειμένου σε τυπικές του διαστάσεις. Αυτό αναδεικνύεται και κατά την ανάλυση της έννοιας της ανταλλαγής, που προσανατολίζεται και αυτή στο ατομιστικό πλαίσιο εξήγησης, αναδεικνύοντας όμως παράλληλα και την έλξη του από το σύγχρονο πλαίσιο καθώς αυτή ορίζεται διαμέσου της «ειρηνικής ιδιοποίησης», που βρίσκει το όριό της στην συνύπαρξη περισσότερων οικονομούντων, ιδιαίτερα στο πεδίο εξουσίας του καθενός. Χαρακτηρίζεται ως «φυσιολογικό μέσω» μεταβίβασης αγαθών βάσει της πληρωμής μεταξύ των ατόμων με κίνητρο την επίτευξη του κέρδους – κατά την υποκειμενική τους εκτίμηση – με βάσει την πληρέστερη ικανοποίηση των αναγκών, έως ότου φθάσουν στο «οριακό σημείο», κατά το οποίο δεν υπάρχει πλέον ενδιαφέρον για περαιτέρω ανταλλαγή των προϊόντων.

Στη συνέχεια μεταβαίνει στην εξέταση της λαϊκής οικονομίας, η οποία αντιπαράκειται από κομμουνιστικές και μη ανταλλακτικές μορφές οικονομίας, όπως γίνεται ορατό και στον ίδιο τον ορισμό της : «Στη σύγχρονη μορφή της οικονομίας είναι – σε αντίθεση με τις οικονομικές κοινότητες του χωρίς ανταλλαγές παρελθόντος και μιας ενδεχόμενης κομμουνιστικής οργάνωσης της οικονομίας, στις οποίες και στις δύο είναι κοινό, ότι λειτουργούν οικονομικά μόνο με αγαθά χρήσης και παράγουν μόνο τέτοια, ιδιαίτερα συνεπώς, ότι αυτές (α) παράγουν και διαχειρίζονται αγαθά προς ίδια ανάγκη (β) καταναλώνουν μόνο προσωπικώς αποκτώμενα αγαθά – ίδιον η συνύπαρξη ενός πλήθους ανεξάρτητων ατομικών οικονομούντων, εκ των οποίων καθένας παράγει αγαθά, τα οποία βάσει του ότι άλλοι τα έχουν ανάγκη και καταναλώνει αγαθά, τα οποία άλλοι παρήγαγαν « (Gr:42). Διαπιστώνεται η ύπαρξη ανεξάρτητων δρώντων, οι οποίοι δεν παράγουν προς ιδίαν κατανάλωση, δηλαδή η αποσύνθεσή της παραγωγικής από την

καταναλωτική δραστηριότητα, ως κατεξοχήν σύγχρονο στοιχείο. «Χαρακτηριστικό της είναι : (α) αρνητικά, η απουσία μιας σχεδιασμένης οργάνωσης του αμοιβαίου εφοδιασμού των αναγκών των ατομικά οικονομούντων (β) θετικά, ότι ως υποκατάσταση αυτής της σχεδιασμένης οργάνωσης και μιας διευθύνουσας θέλησης, δρα η ως μαζικό φαινόμενο η ανταλλαγή των αγαθών – κυκλοφορία των αγαθών -, της οποίας η παραγωγή, το οικονομείν (haushalt) η διανομή και η κατανάλωση των αγαθών ρυθμίζεται αυτόματα » (Gr:42) Τονίζεται ο μη ρυθμισμένος χαρακτήρας της σύγχρονης αστικής κοινωνίας, που αποσπάται από μερκαντιστικά και φεουδαρχικά πρότυπα δράσης. Παράλληλα όμως μέσω της απουσίας μιας διευθύνουσας θέλησης – την οποίαν θεματοποίησε μυστικιστικά ο οικονομικός Ιστορισμός , ετίθετο το ζήτημα της αναπαραγωγικής διαδικασίας, το οποίο φαίνεται να εξοβελίζεται από το φορμαλιστικό πλαίσιο ανάλυσης μέσω της κριτικής σε συλλογικά πρότυπα σκοποθεσιών, ταυτίζοντας τα με ένα είδος «υπερυποκειμένου». Θεμελιώδεις έννοιες της λαϊκής οικονομίας είναι η ατομική ιδιοκτησία και η οικονομική ελευθερία, η σχέση της ιδιοκτησίας με παραγωγικά μέσα , καθώς επίσης και η ελευθερία της εργασίας, η κάλυψη των αναγκών βάσει του ατομικού πράττειν, των συμφερόντων κέρδους και η ελευθερία της κυκλοφορίας (Gr:44).

Σημαντική είναι η εξέταση της αξίας στη λαϊκή οικονομία (αντιστοιχεί στην ανάλυση της δεύτερης παραγράφου) με αφετηρία τη διαπίστωση του φαινομένου της γενικευτικής ανταλλαγής, του προσδιορισμού των αγαθών βάσει της ανταλλακτικής τους χρήσης και των «δυνατοτήτων» ανταλλαγής ως προς την αγορά – η οποία ορίζεται ως σύμπλεγμα των ανταλλακτικών πιθανοτήτων ενός αγαθού (Gr:44). Η προσέγγιση του φαινομένου της διαμόρφωσης των τιμών πραγματοποιείται βάσει των ατομικών σκοποθεσιών – φορμαλιστικό υπόδειγμα και της ανταλλακτικής πράξης κάθε ατόμου, το οποίο επιζητά την μεγιστοποίηση του κέρδους του αφαιρώντας από πρότυπα δράσης συνολικής ωφέλειας, προσανατολιζόμενο βάσει του ατομικού του συμφέροντος. Σε ένα πιο «συγκεκριμένο» επίπεδο ανάλυσης, εισάγεται η έννοια του χρήματος, μέσω του οποίου πραγματοποιείται η μετάβαση από τη «φυσική» στην «χρηματική» οικονομία και αντιστοιχεί στη μετάβαση στη σύγχρονη μορφή οικονομίας στην οποίαν επισημαίνεται η χρησιμότητα της ανάλυσης του νόμου της οριακής χρησιμότητας, ο οποίος δρα ρυθμιστικά ως

προς όλα τα άτομα. Σε αυτήν την κατασκευή ακολουθείται το υπόδειγμα του προσδιορισμού της χρηματικής τιμής βάσει των εννοιών της προσφοράς και της ζήτησης (Gr:49). Όσον αφορά τη δεύτερη εισάγονται εκτός από το επίπεδο των αναγκών και της «αγοραστικής τάσης», η έννοια της «αγοραστικής δύναμης», στην οποία εξετάζεται η κατανομή του χρήματος και ο κοινωνικός χωρισμός σε κάτοχο και μη, εισάγονται δηλαδή ρεαλιστικά στοιχεία που υπονομεύουν το νεοκλασικό υπόδειγμα της προσφοράς/ζήτησης. «Η ζήτηση είναι επομένως προσδιορισμένη ως προς τα αγαθά κοινωνικά, μέσω του είδους της κατανομής της ιδιοκτησίας και του εισοδήματος. Η υψηλή οριακή χρησιμότητα του χρήματος για τους μη κατέχοντες είναι προσδιοριστική για τη ζήτηση όσον αφορά τη ζήτηση των μαζών – προς το ζην αγαθών» (Gr:49). Ως συντελεστές της διαμόρφωσης της τιμής των αγαθών κόστους προσδιορίζονται: (α) οι υποκειμενικές εκτιμήσεις των υποψηφίων αγοραστών (β) οι τεχνικές συνθήκες της παραγωγής και (γ) το είδος της κατανομής της ιδιοκτησίας και του εισοδήματος. Σημαντική είναι και η αναφορά που γίνεται στην έννοια της «αξιακής κυκλοφορίας» (Gr:51-52) ως θεωρητικό υπόδειγμα διαμόρφωσης της χρηματικής τιμής, εάν όλα τα οικονομικά μεγέθη λειτουργούσαν βάσει του ελεύθερου και πλήρους ανταγωνισμού. Τονίζεται δε η απόσταση της από την εμπειρική διαμόρφωση των τιμών και του επιπέδου των αναγκών, στο οποίο «οι εκτιμήσεις περί αξίας και οι αξιακές παραστάσεις, με τις οποίες το άτομο προβαίνει σε διάταξη σχετικά με τα αγαθά και το εισοδηματικό του ύψος, είναι σε μεγάλο βαθμό δεδομένα ως προϊόν εξέλιξης που διαρκεί αιώνες – στο εσωτερικό των οποίων έχει γεννηθεί – και η δεδομένη ιδιοκτησιακή και εισοδηματική κατανομή είναι μεν σε συνεχή, αλλά βραδεία επενεργούμενης μετατόπισης» (Gr:52). Προσεγγίζονται στοιχεία της ιστορικής παράδοσης, όπως είναι η παράδοση και τα ήθη τα οποία προσδιορίζουν την ατομική πράξη. Ως μετατοπίσεις της αξίας κυκλοφορίας, αναφέρονται οι μεγάλες τεχνικές επαναστάσεις, μεταλλάσσοντας τις τεχνικές συνθήκες της παραγωγής, οι οποίες μάλιστα θεωρούνται ως «κανονικές» αιτίες της μεταβολής του επιπέδου των αναγκών και της πραγματικής διαμόρφωσης των τιμών.

Στο τρίτο σημείο της τρίτης παραγράφου, πραγματοποιείται η παρουσίαση της έννοιας της παραγωγής στην κοινωνία της κυκλοφορίας, όπου πλέον έχουμε παραγωγή εμπορευμάτων, σε αντίθεση με τα απλά

αγαθά, η οποία προσανατολίζεται προς την αγορά, αίροντας την ισορροπία της παραγωγής και της κατανάλωσης (Gr:44). Παρακολουθώντας την εντασιακή σχέση που προκύπτει από την άρση όλων των δεσμεύσεων προαστικού και ηθικού τύπου και της εμπλοκής της τεχνολογίας στο σύγχρονο τρόπο παραγωγής αναφέρεται πως «η παραγωγή στην οικονομία της κυκλοφορίας είναι όχι μόνον αγώνας με την αντίσταση της φύσης αλλά επίσης με την αντίσταση των ανθρώπων (άλλων οικονομικών υποκειμένων). Επιδιώκει ως τελικό στόχο όχι ένα αποτέλεσμα απόδοσης των αγαθών αλλά της κατανομής των αγαθών».

Διευκρινίζεται ότι ο αγώνας μεταξύ των παραγωγών μπορεί να λάβει τη μορφή του ελεύθερου αγώνα ως προς τις τιμές είτε τη μορφή της ρυθμισμένης κυκλοφορίας, δηλαδή της εισροής των φόρων των μονοπωλίων κλπ. – δηλαδή φαινόμενα που θα εξετάζονται στο πέμπτο βιβλίο. Ως παράδειγμα ρυθμισμένου ανταγωνισμού αναφέρεται η μεσαιωνική κοινωνία (Gr:53) της οποίας κατάλοιπα εμφανίζονται και στη σύγχρονη κοινωνία, όπως τα καρτέλ και τα εργατικά συνδικάτα.

Η εξέταση της οργάνωσης της εργασίας στο εσωτερικό της κυκλοφορίας της εργασίας διεξάγεται μέσω της διάκρισης μεταξύ «συνεργασιακής»(genossenschaftlich) και «εξουσιαστικής»(herrschaftlich) μορφής της. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η δεύτερη μορφή θεωρείται ως χαρακτηριστική της σύγχρονης κοινωνικής μορφής, καθώς και η προσέγγιση της έννοιας της εξουσίας βάσει της διάθεσης επί της ελεύθερης εργασίας και των παραγωγικών μέσων και η διάθεση της εργασίας ως εμπόρευμα, δημιουργώντας την αντίστοιχη «αγορά εργασίας». Η εξουσία συνδέεται με περιεχομενικούς όρους της καπιταλιστικής κοινωνίας και όχι όπως γίνεται μεταγενέστερα με φορμαλιστικό τρόπο στο εσωτερικό του *Οικονομία και Κοινωνία*. Η έννοια της εργασίας συνδέεται με τους ιστορικούς όρους στην «ελεύθερή» της μορφή, όπως φαίνεται και από το παρακάτω απόσπασμα : «Η ιστορική προϋπόθεση της κυρίαρχης σημασίας αυτής της μορφής είναι ο βαθμός της διαφοροποίησης της ιδιοκτησίας, η οποία έχει οδηγήσει στην ύπαρξη μιας τάξης, της οποίας μοναδικό προϊόν ανταλλαγής είναι η εργατική της δύναμη. Με ποιον τρόπο εμφανίζεται αυτή η τάξη αφήνεται να αναφερθεί από την ιστορική μελέτη» (Gr:55).

Ως προϋπόθεση επίσης της παραγωγής στη μορφή της πλήρους χρηματικής οικονομίας είναι η ύπαρξη και διαρκής αναπαραγωγή του ιδιωτικού παραγωγικού κεφαλαίου, θέτοντας το ζήτημα της αναπαραγωγής – όπου επισημαίνεται η υπέρβαση των παρουσών αναγκών και της κάλυψης του κόστους – μια διαδικασία, η οποία δημιουργεί το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ των τάξεων και της δημιουργίας της έννοιας της υπεραξίας, δηλαδή ζητήματα που απωθούνται από την μεταγενέστερη βεμπεριανή θεμελίωση. Στο τρίτο σημείο παρουσιάζεται το φαινόμενο της επιχείρησης, η οποία βασίζεται στο κέρδος εξ ιδίων κινδύνων στο πλαίσιο της «λαϊκής οικονομίας» και η κυρίαρχη μορφή ως ατομική διεύθυνση σε αντιπαράθεση με προαστικές κοινωνίες : «Στην χωρίς ανταλλαγές οικονομία, στην οποία η εξασφάλιση των αναγκών οργανώνεται από λειτουργούς της ολότητας (πατριάρχες, υπαλλήλους) είναι άγνωστη η παραχώρηση αυτής της λειτουργίας στον ιδιωτικό τομέα, ενώ είναι χαρακτηριστικό της λαϊκής οικονομίας» (Gr:57). Αντιπαράκειται σε ρυθμισμένες μορφές της κυκλοφορίας, όπου το κέρδος είναι εξασφαλισμένο (κομμουνιστικό, μονοπωλιακό κέρδος), καθώς και η μετατόπιση του οργανωτικού παράγοντα στην επιχειρηματική δράση καθώς λείπει τόσο από την έννοια της «οικονομίας» και της «λαϊκής οικονομίας» . Η πρόταξη της επιχείρησης πριν από την περιουσία (Vermöögen) αντιστρέφει την προσέγγιση του καπιταλισμού από τον Schmolle²⁴(ο οποίος δεν δεχόταν τον όρο 'καπιταλισμός' ως περιγραφή της σύγχρονης κοινωνίας) και στρέφει το ενδιαφέρον της ανάλυσης της σύγχρονης κοινωνίας της αγοράς στη σκοπιά του επιχειρηματία ο οποίος διαθέτει τις οργανωτικές ικανότητες για την κατεύθυνση της παραγωγής.

Τίθενται σε κριτική περιεχομενικές έννοιες της οικονομίας όπως αυτή της «εθνικής περιουσίας»(Nationalvermöögen), η οποία συνδέεται τόσο με την κλασική πολιτική οικονομία(Smith) όσο και με το μέσο ιστορισμό(Wagner). Η έννοια της «εθνικής περιουσίας» πρόβαλλε την μακροθεωρητική διάσταση του αντικειμένου ως κοινωνία της εργασίας και έθετε ζητήματα αναδιανομής του κοινωνικού προϊόντος²⁵. Ο Weber απορρίπτει μακροθεωρητικούς όρους

²⁴ Για την ανάλυση της ιστορικής κατασκευής των πολιτικοοικονομικών εννοιών στο Grundriss του Schmolle βλ. Ψυχοπαίδης (1992).

²⁵ Για τη σχέση του Wagner με την κατασκευή φορολογικής αναδιανομής του 'εθνικού προϊόντος' βλ. Γκιούρας (2000) και για τις κοινωνικές πολιτικές στο έργο του Smith βλ. Γράβαρης (1993) και (1994).

αποκαθιστώντας τους από την πλευρά των ατομικών σκοποθεσιών. Η έννοια της «εθνικής περιουσίας» δεν παρέχει εξήγηση των αιτιών μεταβολής του συνολικού πλαισίου – μπορεί όπως αναφέρει η αύξηση των αγαθών να οφείλεται σε αίτια όπως η σπανιότητα (Gr:59). Τονίζεται πως η περιουσία είναι μια ιδιωτικοοικονομική έννοια, η οποία προϋποθέτει την εξέλιξη της κοινωνίας της κυκλοφορίας και της ενιαίας εκτίμησης βάσει του χρήματος, συνδεδεμένη με έννοιες όπως η διάκριση μεταξύ παρόντων και μελλοντικών αγαθών (Gr:30) σε σχέση με την εμφάνιση της πιστωτικής οικονομίας. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά στο εισόδημα ως αποτέλεσμα και ταυτόχρονα θεμέλιο της τελικής κατανομής των αγαθών, ως σαν να επισημαίνεται ο αντιφατικός χαρακτήρας της σύγχρονης οικονομίας, η οποία επιτρέπει την αφηρημένη πρόσβαση στα αγαθά αλλά ταυτόχρονα περιεχομενικά να αποκλείεται η πρόσβαση σε αυτά βάσει ιδιοκτησιακών τίτλων και αναπαραγωγικών όρων της.

Διατηρώντας την μεθοδολογική διάκριση του Menger μεταξύ ακριβούς και ρεαλιστικής κατεύθυνσης της θεωρητικής έρευνας, ο Weber αναθέτει στην ακριβή κατεύθυνση την έρευνα των απλούστερων κοινωνικών φαινομένων και στην ρεαλιστική την έρευνα των συνθετότερων μορφών της πλήρως εξελιγμένης σύγχρονης κοινωνίας.

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ WEBER ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (Roscher , Knies)

Η κατανόηση της προσπάθειας συγκρότησης της φορμαλιστικής μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών προϋποθέτει την ανακατασκευή της αντιπαράθεσής της με ένα κύριο υπόδειγμα που είναι γνωστό στην ιστορία της επιστημονικής σκέψης ως γερμανική Ιστορική Σχολή της πολιτικής οικονομίας. Η σχολή αυτή προσπάθησε να θέσει σε κριτική το επιχείρημα της κλασικής σχολής της πολιτικής οικονομίας (Smith, Ricardo) τονίζοντας ιστορικούς και ηθικούς όρους και προϋποθέσεις της οικονομικής πράξης εντάσσοντας την τελευταία στα πλαίσια μιας 'ηθικής ολότητας'. Η στροφή της παρούσας εργασίας προς την κατεύθυνση της ενασχόλησης με το επιχείρημα

της Ιστορικής σχολής υπαγορεύεται τόσο από την ίδια την συχνή αναφορά που γίνεται από την πλευρά και των δύο θεωρητικών του φορμαλισμού (Weber, Menger) ως τομή στην πανεπιστημιακή παράδοση της 'πρώιμης' Ιστορικής σχολής (Roscher, Knies) για την αυτοκατανόηση της ίδιας της φορμαλιστικής μεθόδου, όσο και από μια σχέση επικάλυψης που υπάρχει μεταξύ των δύο σχολών που προβάλλεται στο προσκήνιο της σύγχρονης έρευνας και έρχεται σε αντίθεση με απλοικές αντιπαραθέσεις ενός 'φορμαλιστικού' και ενός 'ιστοριστικού' στρατοπέδου. Οι κύριες μεταποπίσεις που λαμβάνει το νεότερο έναντι του παλαιότερου υποδείγματος συνίστανται κυρίως ως προς την προβολή της ατομικής πράξης, την δυνατότητα διατύπωσης 'νόμων' που διέπουν τα κοινωνικά φαινόμενα και την διάρρηξη αξιακών και μακροθεωρητικών όρων του αντικειμένου. Δεν πρέπει επίσης να παραμεληθεί η μετάβαση που παρατηρείται στο εσωτερικό της γερμανικής κοινωνίας από ένα υστεροφεουδαλικό καθεστώς την πολιτική και οικονομική ενότητα του οποίου εγγυόταν μια πατριαρχικού τύπου εξουσία σε ένα βιομηχανικό κράτος που ήταν αντιμέτωπο με καπιταλιστικές αντιθέσεις και την ανάδειξη νέων κοινωνικών δυνάμεων που αμφισβητούσαν την παραδοσιακή εξουσία. Ακριβώς αυτή η διάρρηξη σε κοινωνικό επίπεδο αντιστοιχεί σε επιστημολογικό επίπεδο στην προσπάθεια ανάδειξης μιας νέας 'κοινωνιολογικής' μεθόδου που θα ενσωματώνει τα νέα κοινωνικά μορφώματα και τις ρήξεις στο εσωτερικό της κοινωνίας αμφισβητώντας την παραδοσιακή προσέγγιση του αντικειμένου ως μιας 'ηθικής ολότητας' τονίζοντας τον προσανατολισμό σε ένα αστικό πλαίσιο δράσης και ταυτόχρονα θα αντιστέκεται στις προσπάθειες υπέρβασης του παραπάνω πλαισίου από σοσιαλιστικές τάσεις.

Στο κείμενο που δημοσίευσε ο M. Weber με τίτλο *"O Roscher, o Knies και τα λογικά προβλήματα της πολιτικής οικονομίας"*²⁶ που δημοσιεύτηκε μεταξύ του 1903-1906 (WL:1-145) διαγράφει τις μεθοδολογικές αποστάσεις του έναντι της πρώιμης Ιστορικής Σχολής της Πολιτικής Οικονομίας²⁷. Σημαντικό είναι ότι η επιλογή των δύο θεωρητικών του Ιστορισμού δεν είναι τυχαία, καθώς αποτέλεσαν την οικονομική ορθοδοξία κατά την διάρκεια του

²⁶ *"Roscher und Knies und die logischen Probleme der historischen Nationalökonomie"*, περιέχεται στις σελίδες 1-145 στη συλλογή *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* Tübingen, Mohr, 1968. Εφεξής στο κείμενο με τη συντομογραφία WL και αριθμό σελίδας.

²⁷ Για την κριτική στον πρώιμο ιστορισμό βλ. Ψυχοπαίδης (1994) και Rossi (1987).

19^{ου} αιώνα στον γερμανικό χώρο. Ο Knies υπήρξε δάσκαλος του Weber επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό την μέθοδο του²⁸. Ο ίδιος στο κείμενο της 'Αντικειμενικότητας' υπογραμμίζει ότι οι απόψεις του διαχωρίζονται από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της ιστορικής σχολής της οποίας παιδί είναι και ο ίδιος(WL:208).

Ήδη από τις πρώτες σελίδες του κειμένου εξετάζεται η ροσεριανή διάκριση μεταξύ 'φιλοσοφικών' επιστημών που εξετάζουν την εννοιακή σύλληψη της αφαίρεσης με αποκλεισμό των 'τυχαίων' φαινομένων και 'ιστορικών' που ανακατασκευάζουν την πραγματικότητα (Wirklichkeit) στην πλήρη της ρεαλιστικότητα (Realität). Αυτή η διάκριση αντιστοιχείται με την διάκριση που προτιμάται από την βεμπεριανή μεθοδολογία μεταξύ 'νομοθετικών' που τείνουν στο πρότυπο των 'ακριβών' φυσικών επιστημών (Gesetz) και επιστημών 'πραγματικών' που εξετάζουν την πολιτική ιστορία (Wirklichkeit). Τονίζεται η σημασία της συμβολής του Menger ως προς την διάκριση αυτή όμως ταυτόχρονα τονίζεται ότι κατέληξε σε 'εν μέρει μη ορθά συμπεράσματα' που φαίνεται να συνίσταται στον 'φυσικαλισμό' που διέπει και την κατασκευή των υπολοίπων ακριβών επιστημών όπως η πολιτική οικονομία(WL:188). Η διάκριση μεταξύ αυτών των επιστημών, ανάγεται σε διάκριση των γνωστικών ενδιαφερόντων των ίδιων επιστημόνων και όχι σε διάκριση που προκύπτει από τη "φύση" του αντικειμένου, όπως θεωρείτο στη μαρξική προσέγγιση, βάσει του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, μέσω του οποίου παράγεται η ίδια επιστημονική εργασία.

Βάσει της παραπάνω τυπολογίας, οι πρώτες ("νομοθετικές") τείνουν προς την "αυστηρότητα" και τη "μονοσημαντότητα" (WL:4) περιέχουν κρίσεις 'γενικής ισχύος' και πρέπει να είναι απόλυτα ακριβείς και μαθηματικής "ενάργειας"(Evidenz)(WL,σ.4). Οι δευτερες αντιθέτως, τείνουν προς την "ιδεογραφική", δηλαδή προς τη «γνώση αυτών των μερών της πραγματικότητας, τα οποία είναι για μας τα ουσιώδη στην ατομική "ιδιομορφία"(Eigenart) τους και χάριν αυτής»(WL:5). Περιγράφοντας ο Weber την "ιστορική" μέθοδο του Roscher²⁹, τονίζει ότι ο τελευταίος επιδιώκει την

²⁸ Για την επιρροή του Knies στον Weber βλ. Hennis (1987).

²⁹ Για την ιστορική μέθοδο του W. Roscher βλ. το έργο του *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, Erster Band des *Systems der Volkswirtschaft*, (24 Auflage bearbeitet von R. Pöhlmann), Stuttgart&Berlin, 1906. Εφεξής στο κείμενο με τη συντομογραφία Roscher

“πλήρη” περιγραφή της οικονομικής ζωής, σε αντίθεση με την πρόθεση της κλασικής σχολής, που ήταν η περιγραφή της ‘πολυειδούς’ (Mannigfaltigkeit) βάσει “απλών” δυνάμεων (Kräfte) και μέσω της επιλογής ουσιωδών πλευρών του υλικού που θα αναλυθεί (Stoffauswahl). Με έκπληξη όμως διαπιστώνεται η ροσεριανή θέση ότι τα καθήκοντα της ιστορικής σχολής της πολιτικής οικονομίας τέθηκαν από την κλασική σχολή και η εγγύτητα με τους Malthus και Rau. Η επισήμανση της σχέσης του Roscher με τους τελευταίους έχει και μια άλλη διάσταση που θέλει να τονίσει ο Weber. Το συντηρητικό επιχείρημα του Malthus υποστήριξε την ύπαρξη της μη παραγωγικής φεουδαρχικής τάξης για την ορθή λειτουργία της οικονομίας, εφόσον δημιουργούσε μέσα από την κατανάλωση ζήτηση στην αγορά και αποσοβούσε την καταστροφική τάση της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας. Ο Rau επίσης αποτέλεσε τον εκπρόσωπο μιας οικονομικής παράδοσης που προσπάθησε να συνδυάσει έννοιες της κλασικής πολιτικής οικονομίας με την καμεραλιστική παράδοση, η οποία είχε ως περιεχόμενο την κοινωνική ευδαιμονία των πολιτών που εγγυόταν η κρατική οντότητα.³⁰ Ο Roscher υπεστήριξε ότι η κλασική σχολή δεν μελέτησε την ιστορική εξέλιξη των οικονομικών φαινομένων και ιδιαίτερα την επίδραση εξωοικονομικών παραγόντων, το οποίο ανέλαβε ως καθήκον η Ιστορική Σχολή της Πολιτικής Οικονομίας. Αντικείμενο κριτικής από την πλευρά του Weber αποτελεί και η σύγκριση από την πλευρά του ροσεριανού επιχειρήματος της ομοιότητας των φυσικών επιστημών με την πολιτική θεωρία που ανευρίσκει τους νόμους εξέλιξης του κράτους οι οποίοι αντιστοιχούν στους ‘φυσικούς νόμους’ της οικονομίας (WL:7). Οι ‘φυσικοί νόμοι’ συνίστανται στα εξελικτικά στάδια που προσδιορίζονται από τους παράγοντες της εργασίας, του κεφαλαίου και της γαιοπροσόδου και παρατηρούνται στο εσωτερικό της εξέλιξης των ιστορικών κοινωνιών. Ταυτόχρονα, η παράθεση των τριών παραγόντων δεν προσανατολίζεται στις σχέσεις εξάρτησης ή μετατόπισης τους, αλλά στην αναγκαιότητα συνύπαρξης και των τριών στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας. Ιδιαίτερη σημασία έχει η δυνατότητα διατήρησης της γαιοκτητικής τάξης ώστε να αποσοβηθεί η διάσπαση της κοινωνικής ενότητας από την όξυνση της αντιπαράθεσης

1906 και αριθμό παραγράφου. Για μια ανάλυση του ροσεριανού έργου βλ. τα άρθρα Giouras (1995), Ikeda (1995), Krabbe (1995).

³⁰ Για την καμεραλιστική παράδοση βλ. Tribe (1984), Silvermann (1990).

μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Σκοπός της πολιτικοοικονομικής σκοπιάς του Roscher συνίσταται, όπως τονίζει ο Weber, στην κατασκευή ενός 'συστήματος βάσει εννοιών νόμων και γένους' στις οποίες δεν υπάρχει το στοιχείο της 'τυχαιότητας'. Δεν προσανατολίζεται προς την απόρριψη της λογικής μορφής της κλασικής σχολής, αλλά πρώτον, προς την κριτική της λεγόμενης 'φιλοσοφικής' μεθόδου που θέτει την κανονιστικότητα των γενικών όρων του φυσικού δικαίου και του ιδεαλισμού και δεύτερον κατά της αρχής της επιλογής ουσιωδών πλευρών του αντικειμένου. Η κριτική που ασκείται στην 'φιλοσοφική' σχολή αποτελεί ένα κλασικό μοτίβο του ιστορισμού κατά το οποίο δεν προτάσσεται ένα ορθοκανονιστικό πλαίσιο που αξιολογεί την ιστορική εξέλιξη, αλλά το ίδιο το πλαίσιο ανάγεται στις σχετικές συνθήκες δημιουργίας του και στην μείωση της δεσμευτικότητας του κανονιστικού περιεχομένου μέσα από την εφαρμογή του στην ιστορική εξέλιξη. Είναι χαρακτηριστικό ότι τίθεται σε κριτική το φυσικοδικαϊκό αίτημα της ισότητας και διαχωρίζονται η περιγραφική από την αξιολογική διάσταση, επισημαίνοντας ότι η φιλελεύθερη σχολή ερεύνησε σχεδόν αποκλειστικά την περιγραφική ενώ η σοσιαλιστική την αξιολογική διάσταση (Roscher 1906:22).

Κατά τον Weber, το μεθοδολογικό πρότυπο του Roscher υπήρξε η Ιστορική Σχολή του Δικαίου στην Γερμανία (Savigny). Όμως, όπως τονίζει, «[...]Στην αλήθεια πρόκειται – όπως ουσιαστικά ήδη ο Menger έχει διαγνώσει για μια χαρακτηριστική επανερμηνεία αυτής της μεθόδου» (WL:9). Η ιδέα του "πνεύματος του λαού" (Volksgeist), είναι μια "ουσιολογική" έννοια, από την οποία "εκπορεύονται" όλες οι υπόλοιπες. Μια περαιτέρω επιρροή του Roscher, είναι η φιλοσοφία του Fichte και η σύνδεση που εμπεριέχεται σε αυτήν μεταξύ του λαού και του ανθρώπινου οργανισμού. Η σταδιακή ανάπτυξη της μορφής του κράτους και του δικαίου, όπως και στην οικονομία, βιώνεται ως ένα μέρος, κατά αναλογία της εξέλιξης της ζωής του ανθρώπου (WL:10). Αυτή η ρομαντική, ανθρωπομορφική σύλληψη, προέρχεται από τους Fichte και A.Müller, οι οποίοι αντιτάσσονταν στην "ατομικιστική" σύλληψη του κοινωνικού ως "ενός πλήθους από άτομα" (Roscher 1906:12,13). Ο Roscher, συνεπώς, τονίζει την έννοια του Οργανισμού, ως μορφή εξήγησης της ουσίας του λαού και της "λαϊκής οικονομίας" αντιπαρατιθέμενη σε ορθολογικές κατασκευές της έννοιας του 'λαού' ως της 'ολότητας των πολιτικά συνενωμένων πολιτών του κράτους' (WL:10). Η ορθολογική αυτή κατασκευή

προσανατολίστηκε σε διαφωτιστικές κατασκευές που τόνισαν την κυριαρχία της 'λαϊκής θέλησης' που εκφράστηκε μέσα από τις αρχές του αστικού συντάγματος. Κεντρικής σημασίας για την κατανόηση της ροσεριανής θεωρίας, αναδεικνύεται η αντίθεση μεταξύ "ατομισμού" και "οργανισμού" που εκφράζει σε κοινωνικό επίπεδο την αδυναμία ενσωμάτωσης αστικών αρχών και προσπάθειας διατήρησης ενός 'οργανικού' παραδοσιακού πλαισίου ενσωμάτωσης των κοινωνικών δυνάμεων (WL:10,11, για την επιρροή από τον Müller).

Μια κύρια μετατόπιση που παρατηρείται στη μεθοδολογία του Weber σε σχέση με την ιστορική σχολή είναι ως προς την απόρριψη της έννοιας του "λαού". Η ιστορική σχολή προσπάθησε μέσω μιας οντολογίας εθνικού βίου να τονίσει το κοινωνικό στοιχείο που συνδέει τα άτομα στο επίπεδο της συμμετοχής τους σε 'κοινωνικούς κύκλους'(όπως η οικογένεια, η φυλή, το επάγγελμα) μέσω των οποίων αναπτύσσονται κοινωνικοί δεσμοί που δεν ανακατασκευάζονται με ορθολογικό τρόπο. Το ίδιο το έθνος- που εκφράζεται στα έργα του Ιστορισμού ως 'εθνική ψυχή', 'εθνικός χαρακτήρας' και 'εθνικό πνεύμα'- αποτελεί τον ευρύτερο 'κοινωνικό κύκλο' ο οποίος περιλαμβάνει τους εγγύτερους κύκλους και αποτελεί το 'περιεχόμενο' που αντανακλάται σε συλλογικές μορφές όπως το κράτος. Ακριβώς αυτό που τονίζεται στη βεμπεριανή κριτική είναι αυτή η 'εποπτική- εναργής' διάσταση η οποία δεν διευκρινίζεται επιστημονικά, οδηγούμενη με αυτόν τον τρόπο στην μυστικοποίησή της και λαμβάνοντας συνεπώς έναν "ανορθολογικό" χαρακτήρα (WL:11).

Βασική μεθοδολογική έννοια για την προσέγγιση του αντικειμένου στη ροσεριανή θεωρία, είναι οι "παραλληλισμοί" μεταξύ ιστορικών μορφωμάτων. «Οι λαοί είναι μεν-θεωρεί [ο Roscher]-στην πραγματικότητα τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους όσο και τα ανθρώπινα άτομα-αλλά όπως αυτή η διαφορετικότητα δεν εμποδίζει τους ανατόμους και τους φυσιολόγους να προβούν μέσω της παρατήρησης σε αφαίρεση από τις ατομικές διαφορές, τόσο δεν απαγορεύει η ατομική "ίδιομορφία" τους στον θεωρητικό της ιστορίας, να τα πραγματεύεται ως υποδείγματα γένους και να προβαίνει σε συγκρίσεις στην ανάπτυξη μεταξύ τους, ούτως ώστε να ανευρίσκονται παραλληλισμοί»(WL:11-12). Η κατασκευή των παραλληλισμών μεταξύ κοινωνικών φαινομένων μπορεί να λάβει κατά τον Βέμπερ τρεις διαστάσεις:πρώτον, είτε ως γενικές αιτιακές μορφές της

εξήγησης, δεύτερον, ως μέσα για το σχηματισμό ατομικών εννοιών, που είναι σημαντικές για την επιστήμη. Μόνο αυτό το δεύτερο είναι επιτρεπτό στο πλαίσιο της βεμπεριανής μεθοδολογίας. Τρίτον, ως ανάπτυξη των φαινομένων από την "έννοια". Η τελευταία αυτή διάσταση αντιστοιχεί κατά τον Βέμπερ στην έννοια της εγελιανής "εκπόρευσης" (WL:15). Η προσέγγιση αυτή, κατά τον Weber, καταργεί τη διάσταση μεταξύ εμπειρικής πραγματικότητας και εννοιακής κατασκευής, ανάγοντας τη μία στην άλλη, χωρίς να υπάρχει κενό εξηγητικό. Κατά τη βεμπεριανή προσέγγιση λοιπόν μέσω της "εκπόρευσης", το αντικείμενο συλλαμβάνεται στην "αντικειμενική" του φύση. Η σχέση του Roscher με την εγελιανή φιλοσοφία, καθορίστηκε, κατά την άποψη του Weber, μέσω της σχολής του Göttingen: Ranke, Gervinus και Ritter, (WL:16). Για τον Weber, παρ' όλες τις αποστάσεις που κρατά εξαιτίας του θρησκευτικού περιεχομένου της η ροσεριανή θεωρία, έναντι της εγελιανής, βρίσκεται εντούτοις ενταγμένη στην αντίληψη της "εκπόρευσης" των φαινομένων από μία αιτία. Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι κατά την αντίθεση μεταξύ "φιλοσοφίας" και "ιστορικής" μεθόδου, ο Roscher δεν αναφέρει στους εκπροσώπους της πρώτης το όνομα του Hegel (WL:16). Για την κατανόηση της μεθόδου, προβάλλεται η αντίθεση μεταξύ "φιλοσοφίας" και "ιστορικής" εξήγησης. «Κάθε "φιλοσοφική" εξήγηση είναι ορισμός (Definition), κάθε ιστορική όμως εξιστόρηση (Schilderung)» (WL:16). Άρα στην ροσεριανή θεωρία προεξάρχει ως πρότυπο η "ατομική" εξήγηση των φαινομένων, αλλά και η ανορθολογικότητα του ιστορικού πράττειν, καθώς κάθε ιστορική εξήγηση προσκρούει στο λεγόμενο "βάθος απεικόνισης" (Hintergrund), το οποίο δεν υπόκειται σε εξήγηση (WL:19). Διαγράφεται με αυτόν τον ρητό τρόπο, το ανορθολογικό πλαίσιο ανάλυσης της Ιστορικής Σχολής της Πολιτικής Οικονομίας, το οποίο σε σχέση με την εγελιανή ανάγεται σε μια θεολογική οντολογία, που δεσμεύει την δυνατότητα ορθολογικής κατασκευής «Εάν αναρωτούμαστε που έγκειται για τον Roscher το κύριο εμπόδιο για να αποδεχθεί την εγελιανή μορφή της υπέρβασης των ορίων της διαλεκτικής γνώσης, παρόλο που κατ' αρχάς σκέπτεται με όμοιο τρόπο τη σχέση μεταξύ έννοιας και πραγματικότητας, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας πρωτίστως την θρησκευτική του στάση.» (WL:20) Ο 'πατριάρχης' του πρώιμου ιστορισμού ασκεί κριτική σε προσεγγίσεις που προέβαλλαν τον ατομικιστικό-φορμαλιστικό χαρακτήρα της μεθοδολογίας. Ένα τέτοιο παράδειγμα υπήρξε η

καντιανή φιλοσοφία, την οποίαν θεωρεί εκπρόσωπο του 'υποκειμενισμού'. Αντίθετα από την τυπική ατομιστική επιστημολογία θεωρείται ότι η ανάλυση των φαινομένων είναι εφικτή σε αναλογία με μία "φυσιολογία". Σε αυτήν ακριβώς αντίληψη των φαινομένων ασκεί κριτική η βεμπεριανή ανάλυση, επιρρίπτοντας του τη μορφή του "Νατουραλισμού" (WL:23). Η ροσεριανή προσέγγιση εκλαμβάνει την εξέλιξη των ιστορικών "περιόδων", ως μία διαδικασία "γήρανσης" και "θνησιμότητας" των λαών (WL:26), ανάλογη με αυτήν του ανθρώπινου οργανισμού. Αυτή η διαδικασία κυκλικής εναλλαγής των κοινωνιών που λαμβάνεται από παραδοσιακές θεωρίες έρχεται σε αντίθεση με την διαφωτιστικού περιεχομένου έννοια της 'προόδου', καθώς δεν γίνεται αποδεκτή η σύλληψη του αντικειμένου βάσει κάποιων έλλογων αξιών. Παρατηρείται η ανορθολογικοποίηση του ιστορικού αντικειμένου, καθώς τονίζεται η αδυναμία αιτιακής προσέγγισης της "θνησιμότητας" - "ανάλογη της αιτίας θανάτου των ανθρώπων". Παρόλα αυτά ανευρίσκονται στην ίδια την περιγραφή της 'θνησιμότητας' συνδέσεις με ηθικές διαστάσεις όπως της 'κατάχρησης των ιδεωδών', της 'αποχαύνωσης μέσω της φιληδονίας' και της αναγκαιότητας ύπαρξης μιας μέσης κοινωνικής τάξης που προσανατολίζεται στο δημόσιο αγαθό (Roscher 1906:264). Σημαντικό είναι ότι η βεμπεριανή ανακατασκευή αποδέχεται την απόρριψη της έννοιας της 'προόδου' και δεν θέτει σε κριτική την απαισιόδοξη εναλλαγή των κοινωνιών και την δυνατότητα επανάκαμψης κοινωνικών μορφών, αλλά αυτό που κυρίως τίθεται σε κριτική είναι οι αξιολογικές συνιστώσες της ροσεριανής μεθόδου και η έννοια του οργανισμού που θέτει σε μια συνεκτική μορφή τις επιμέρους πλευρές του αντικειμένου. Αυτό φαίνεται από την υιοθέτηση της κριτικής του Hintze, όπου τίθεται η αδυνατότητα της 'νομοτελειακής' παραδοσιακής σύλληψης του πολιτικού φαινομένου από την ροσεριανή μέθοδο και προτάσσεται η ανάδειξη της 'ιδιαιτερότητας' των ιστορικών μορφών. Εδώ συνδέεται και η προηγούμενη προσπάθεια άρσης της σύνδεσης μεταξύ των εννοιών γένους και των πραγματικών όρων σε αναφορά με την εγγελιανή φιλοσοφία, καθώς και η αναφορά ότι η ροσεριανή μέθοδος πολύ ορθά διέγνωσε την ουσία της ιστορικής ανορθολογικότητας (WL:17). Σε αυτήν την διάσταση θα αρθρωθεί η επιστημολογία της τρίτης γενιάς της Ιστορικής σχολής και σε σχέση με το ζήτημα των 'αξιολογικών κρίσεων', όπου σε αντίθεση με την πρώτη γενιά που προέτασε την έννοια του 'οργανισμού' και της δεύτερης που τόνισε την

αντικειμενικότητα του δημόσιου φορέα στο εσωτερικό του κοινωνικού αντικειμένου, θα προβληθεί το πρότυπο της 'ελεύθερης αξιών' επιστήμης όπου είναι δυνατό εναλλακτικοί συνδυασμοί των φορέων δράσης να προωθούν την ενδυνάμωση του σύγχρονου κοινωνικού πλαισίου³¹.

Εξετάζοντας τη σύλληψη της πολιτικής οικονομίας, ο Roscher προβάλλει τον "οργανικό" χαρακτήρα της "λαϊκής οικονομίας" (Volkswirtschaften), η οποία δεν είναι το απλό άθροισμα των ατομικών οικονομιών" (Einzelwirtschaften). Αυτό υπήρξε μία μετατόπιση που έλαβε η φορμαλιστική επιστημολογία όπως διατυπώθηκε στο έργο του Menger, όπου προτάσσεται ένα σύγχρονο αστικό πλαίσιο 'διαπλοκής' των οικονομιών και αφαιρείται η δεσμευτικότητα της δημόσιας οικονομίας που και αυτή παρατίθεται ως ένα μέρος της 'διαπλοκής'. Κεντρικό ζήτημα της ροσεριανής πολιτικής οικονομίας υπήρξε το εξής: «Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε τη συγκρότηση και τη διατήρηση θεσμών του οικονομικού βίου, οι οποίοι δεν δημιουργήθηκαν συλλογικά και σκόπιμα, αλλά παρόλα αυτά λειτουργούν – σύμφωνα με την δική μας αντίληψη – σκόπιμα;» (WL:29). Έτσι τίθεται στο προσκήνιο το αξιακό-τελεολογικό ζήτημα και το ζήτημα της κοινωνικής αναπαραγωγής-ή των "μη αναμενόμενων αποτελεσμάτων του πράττειν" κατά Menger-, ένα ζήτημα που απωθείται από την βεμπεριανή μεθοδολογία, ώστε να μην θεματοποιηθούν συλλογικές έννοιες της επιστήμης. Στη ροσεριανή θεωρία ανευρίσκεται ένα φυσικοδικαιϊκό μοντέλο ανάλυσης, καθώς το άτομο διαιρείται σε "ορμές" και "δυνάμεις", αφενός εγωιστικές, οι οποίες παράγουν το οικονομικό-ανταγωνιστικό πράττειν και αφετέρου σε "δυνάμεις", οι οποίες παράγουν τις πολιτικές μορφές (WL:30). Αυτές οι μορφές είναι, η "επιείκεια" (Billigkeit), το "δίκαιο" (Recht), η "αγαθή προαίρεση" (Wohllwollen), η "τελειότητα" (Vollkommenheit) και η "εσωτερική ελευθερία" (innere Freiheit). Μεταξύ αυτών των "ορμών, υφίσταται μια "ισορροπία", ένα "μέτρο", το οποίο "χαλιναγωγεί" το εγωιστικό πράττειν (WL:31). Η παραπάνω επισήμανση από την πλευρά του πρώιμου οικονομικού ιστορισμού συνδέεται όπως φαίνεται και στην υποσημείωση 9 της παραγράφου 11 των *Grundlagen der Nationalökonomie* με το λεγόμενο 'πρόβλημα A.Smith' στο οποίο αμφισβητήθηκε η σχέση της 'Θεωρίας των ηθικών συναισθημάτων' με τον

³¹ Προς αυτήν την κατεύθυνση βλ. Γκιούρας (2001).

‘Πλούτο των Εθνών’. Ο Roscher φαίνεται πως μένει στο πλαίσιο ενός αξιακού μέτρου που μειώνει τις ‘εγωιστικές’ ορμές αντλώντας όμως την θέση αυτή όχι από το επίπεδο της σχέσης της σύγχρονης αγοράς και της πολιτικής δομής όπως στην κλασική θεωρία, αλλά αρύοντας το επιχείρημά του από μια θρησκευτική διάσταση. Αυτή η θέση υποβάλλεται σε κριτική από τον Weber, καθώς επισημαίνεται ότι υπάρχει μια τελεολογική “εισροή” κατά την περιγραφή του οικονομικού πράττειν. «Δεν ήταν δυνατόν και σε αυτόν να διαφύγει, ότι στους ιδιαίτερους τομείς του σύγχρονου οικονομικού βίου, στις συναλλαγές των χρηματιστηρίων, των τραπεζών, στο σύγχρονο εκτεταμένο εμπόριο, στους καπιταλιστικούς ανεπτυγμένους τομείς της παραγωγής αγαθών, η πραγματική ζωή δεν παρουσιάζει κανένα σημείο οιασδήποτε διακοπής της “οικονομικής” ιδιότητας που να έχει προκληθεί από άλλες “ορμές”»(WL:31). Με αυτόν τον τρόπο, διαγράφεται η βεμπεριανή θέση, πως μόνο το εγωιστικό πράττειν είναι επιστημονικά δυνατόν να εκλαμβάνεται ως μεθοδολογική αφετηρία.(WL:127) και απορρίπτει οποιαδήποτε σύνδεση μεταξύ κοινωνικών μορφών και ψυχικών ορμών εξετάζοντας την σύνδεση μεταξύ υποκειμενικού νοήματος και κοινωνικών μορφών. Αυτή η διαπίστωση της αδυναμίας χαλιναγώγησης του εγωισμού, αναγκάζει τον εκπρόσωπο του πρώιμου οικονομικού ιστορισμού να καταφύγει σε μια θρησκευτικής υφής σύλληψη του “ιδεατού σκοπού”, που διέπει τον κόσμο (WL:31) και εκλαμβάνει το αντικείμενο ως ένα “Όλον”, από το οποίο δεν είναι δυνατόν να εξεασθούν μορφώματα όπως το κράτος και το δίκαιο, απομονωμένα, καθώς αποτελούν τόσο αίτιο, όσο και αποτέλεσμα. Ο Weber θεωρεί ότι με αυτόν τον τρόπο η ροσεριανή μέθοδος περιπίπτει σε μία μορφή “κυκλικής εξήγησης” (WL:34) και άρα το ζητούμενο της απιακής ανακατασκευής του αντικείμενου να περιπίπτει σε μία “αοριστία”. Η παραπάνω θέση έρχεται σε αντίθεση με την κλασική Σχολή της Πολιτικής Οικονομίας, για την οποία ως μοναδική μεθοδολογική αρχή εθεωρείτο ο εγωϊσμός. Ανακατασκευάζεται λοιπόν από την πλευρά της ιστορικής μεθόδου το κλασικό επιχείρημα χωρίς τις ηθικές και αξιακές διαστάσεις, που περιλαμβάνει. (WL 31). Παρ’ όλα αυτά ο Weber αναγνωρίζει πως η κλασική Σχολή ταυτίζει το εμπειρικό αντικείμενο με την αξιακή διάσταση (WL:32) και ταυτόχρονα απορρίπτεται η θέση της κλασικής θεωρίας ότι μέσω της ενεργοποίησης εγωιστικών δράσεων εξασφαλίζεται η πρόοδος σε κοινωνικό επίπεδο μέσω της απασχόλησης παραγωγικών πόρων

και του προσανατολισμού στην έννοια της 'φυσικής πιμής'. Σε αντίθεση με την "οργανική" αντίληψη, η βεμπεριανή ανάλυση αποδέχεται ότι στον χώρο των κοινωνικών επιστημών ενυπάρχει, μέσω της μελέτης του μικρότερου μέλους (άτομο), πρόσβαση στο αντικείμενο. Τονίζεται μάλιστα ρητώς, η συμβολή του ίδιου του Mengger στην κατεύθυνση αυτής της έρευνας (WL:35) και έτσι διαγράφεται η ίδια η μεθοδολογική αφετηρία της βεμπεριανής ανάλυσης, η οποία σε συμφωνία με την θεωρία της "οριακής χρησιμότητας", εκκινεί από τους ατομικούς δρώντες, θεωρώντας πως η μελέτη της κοινωνίας προσεγγίζεται μέσω της δράσης αυτών (ατομικιστικό πρότυπο).

Αξιο επισήμανσης είναι η κριτική, στην οποία προβαίνει ο Weber σε σχέση με ορισμένες "σοσιαλιστικές"- όπως ο ίδιος τις αντιλαμβάνεται- διαστάσεις του έργου του Roscher (WL:37). Ο Weber προσάπτει την κατηγορία , πως η επιδίωξη (Roscher 1906:253) της "πλήρους" ικανοποίησης των αναγκών των δρώντων, που επικαλείται η "λαϊκή οικονομία", προϋποθέτει τη γνώση των "αληθινών" αναγκών, δηλαδή την εισροή καθαρά "περιεχομενικών" οικονομικών αξιακών κρίσεων (WL:39,37.). Σε αυτό το σημείο, θεωρεί πως η ροσεριανή και η κλασσική Σχολή ταυτίζονται - περί υπάρξεως δηλαδή "υλικών" όρων του αντικειμένου. Προκαταλαμβάνεται η μεταγενέστερη διάκριση(στο *Οικονομία και Κοινωνία*) μεταξύ "τυπικών" και "υλικών" πλευρών της ανάλυσης στον τομέα της οικονομίας και του δικαίου. Κινείται στον άξονα κριτικής έναντι του σοσιαλιστικού και ιστοριστικού προτύπου ανάλυσης και της συνεπαγόμενης "κάλυψης αναγκών" του κοινωνικού συνόλου, δηλαδή της σύνδεσης επιστημονικών όρων και συλλογικών σκοποθεσιών από την πλευρά του αντικειμένου. Επίσης η έννοια της οικονομικής πολιτικής στο ροσεριανό έργο συνδέεται με την 'πρώθηση του εθνικού πλούτου' και της 'βελτίωσης των παραγωγικών δυνάμεων' υπονομεύοντας την σχετικιστική δομή και συνδέεται με αξιακές κρίσεις που εκφεύγουν της υποκειμενικής διάστασης. Οι δύο παραπάνω έννοιες που αμφισβητούνται από την βεμπεριανή μέθοδο έχουν την καταγωγή τους στο έργο του Smith και αποτελούν τις μακροθεωρητικές κανονιστικές διαστάσεις που δεσμεύουν τις ατομικές σκοποθεσίες εντάσσοντάς τις σε ένα πλαίσιο αναπαραγωγής των παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας σε σχέση με την διανομή του κοινωνικού προϊόντος και συσχετισμού του καταμερισμού της εργασίας με την διάταξη ενός αξιακού

ορθοκανονιστικού πλαισίου δημοσίου οφέλους και κοινωνικής δικαιοσύνης. Η κριτική έναντι του Roscher, ολοκληρώνεται με την απόρριψη της "αντικειμενικής" βάσης για την παραγωγή των αξιών και της σύλληψης της οικονομικής πολιτικής, ως μια "θεραπευτικής" (WL:38). Περιέχεται, κατά τον Weber, ένα βιολογικό υπόβαθρο, η "αντικειμενικά αντιληπτή φυσιολογική κατάσταση της "υγείας" (WL:39) του κοινωνικού σώματος και την σκοποθεσία από την πλευρά του ιατρού που προβαίνει στην θεραπεία. Ο Roscher υπεστήριζε μια πολιτική εναρμονισμού των κοινωνικών αντιθέσεων έναντι των αυξανόμενων εντάσεων του καπιταλισμού ο οποίος είχε διαλυτικές επιδράσεις στην σύσταση της εθνικής οργανικότητας μέσα από την απορρόφηση των ατόμων στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Για αυτό τόνισε την αναγκαιότητα διατήρησης των γαιοκτητικών και μικροαστικών στρωμάτων που διατηρούν το 'κοινό αγαθό' της διατήρησης της οργανικής μορφής και δρουν ανασταλτικά στις εντάσεις μεταξύ καπιταλιστών και εργατικής τάξης. Για την διατήρηση αυτού του οργανικού προτύπου το ροσεριανό έργο κινήθηκε στην ανάγκη υλοποίησης πρώτον μιας αναδιανεμητικής πολιτικής- εδώ βρίσκεται η 'σοσιαλιστική' του διάσταση- μέσω του κράτους που θα απωθούσε και την προβολή των κοινωνικών 'δικαιωμάτων' και δεύτερον, στην ενεργοποίηση του κινήτρου της 'αγάπης' για τα οικονομικά ασθενή στρώματα - σε αυτό το σημείο ανευρίσκεται και μια πραξεολογική διάσταση του θρησκευτικού του πυρήνα (Roscher 1906:11). Η κριτική εστιάζεται ακριβώς στην ανάμειξη θεωρητικών προτάσεων με κρίσεις για τη σημαντικότητα του αντικειμένου και τις αξιολογήσεις σε ατομικό επίπεδο, εγείροντας ταυτόχρονα το αίτημα άρσης της ανωτέρω αναμείξεως (ακριβές πρότυπο επιστημών). Το αίτημα άρσης της ανάμειξης της ιστορικής, αξιακής και ηθικής διάστασης, επισημαίνεται και στην αναφορά που γίνεται στη συζήτηση μεταξύ του Roscher και του Kautz (WL:40).

Στο δεύτερο μέρος του κειμένου, εξετάζονται τα προβλήματα που ανακύπτουν σε σύγχρονες του Weber θεωρίες (Wundt, Münsterberg, Simmel, Gottl), οι οποίες επεξεργάζονται το ζήτημα των αξιών και του ανορθολογισμού των κοινωνικών επιστημών. Οι παραπάνω προσεγγίσεις συνδέονται με την θεωρία του Knieps, ο οποίος προβαίνει στην διάκριση ανάμεσα σε φυσικές επιστήμες, επιστήμες του πνεύματος και ιστορικές επιστήμες. Οι τελευταίες διαχωρίζονται από τις δύο πρώτες κατά το ότι εξετάζουν τόσο εξωτερικές

διαδικασίες όσο και εσωτερικές διαδικασίες. Το πράττειν διαχωρίζεται βάση της "ελευθερίας της θελήσεως" σε "ελεύθερο"- "ανορθολογικό" και σε "υποκείμενο σε νόμους"- φυσικό πράττειν (WL:44-45).

Σημαντική για την κατανόηση της ανάλυσης του Knieps είναι η αντιστοιχία μεταξύ της "ελευθερης" ("μη υποκείμενης σε εξήγηση") πράξης και της "ατομικής" διαμόρφωσης των συνθηκών της οικονομίας, βάση της γεωγραφικής και κλιματολογικής της κάθε περιοχής, η οποία αποκλείει τη διατύπωση γενικών νόμων του ορθολογικού πράττειν (WL:45). Αυτή η επισήμανση αποτελεί μια έμμεση κριτική έναντι του "ανορθολογισμού" τον οποίον εμπεριέχουν οι ιστορικές αναλύσεις. Η ανωτέρω αντιδιαστολή μεταξύ "ελεύθερου" και "υποκείμενου σε νόμους" πράττειν δεν ανευρίσκεται μόνο στον Knieps, αλλά και σε άλλες σύγχρονες του θεωρήσεις (WL:45). Η αντιδιαστολή αυτή αντιστοιχεί στην αντιδιαστολή του Wundt μεταξύ "δημιουργικής" έννοιας της προσωπικότητας και στο "μηχανιστικό" πράττειν των φυσικών φαινομένων (WL:49). Σημαντικές για την κατανόηση της συνάφειας μεταξύ βεμπεριανής και μενκεριανής μεθοδολογίας είναι οι αναφορές που γίνονται από την πρώτη για την θεωρία της οριακής χρησιμότητας. Αναλύοντας την προσέγγιση του Gottl³², ο Weber εμμέσως αποδέχεται ότι οι έννοιες που χρησιμοποιεί η "θεωρία της οριακής χρησιμότητας", της "ανάγκης" και του νοικοκυριού" (WL:117) προϋποθέτουν την έννοια της "προσαρμογής" (Anpassung), που έχει βιολογική (και συνεπώς αξιολογική) θεμελίωση. Όμως παράλληλα προστίθεται ότι πρόθεση δεν είναι να υποβαθμιστεί η αξία της αυστριακής σχολής. Αντιθέτως αποτελεί πρόοδο η κατασκευή μιας αντικειμενικής κατάστασης, η οποία υπερβαίνει οποιοσδήποτε "ψυχολογιστικές" προσεγγίσεις. Η "αφηρημένη" θεωρία, κατά την άποψη του Weber, απεμπλέκεται από την κατηγορία του "ψυχολογισμού": «Με οιαδήποτε "ψυχολογία", είτε είναι "ατομικές", είτε "κοινωνικής ψυχολογίας", δεν έχει το παραμικρό να κάνει η θεωρία της "οριακής χρησιμότητας"» (WL:118). Για την ανωτέρω συνδεση ευθύνονται κατά τον Weber ορισμένες εκφράσεις του ίδιου του Menger, αλλά και άλλων εκπροσώπων της σχολής. Μια ανάλογη προσπάθεια υπεράσπισης της σχολής απέναντι σε ψυχολογιστές (όπως ο Brentano) αναλαμβάνει και στο

³² Για την κριτική του Weber στον Gottl βλ. Hennis (1987), Tenbruck (1999).

άρθρο του "Η θεωρία της οριακής χρησιμότητας και ο ψυχοφυσικός θεμελιώδης νόμος"(WL:360-375).

Για την κατανόηση της ίδιας της βεμπεριανής μεθόδου, αποκαλυπτική είναι η αποσαφήνιση των εννοιών του "μέσου" και "σκοπού" μέσω του τεχνικού τους χαρακτήρα. «Σε όποιες περιπτώσεις "κατανοούμε" το ανθρώπινο πράττειν ως πράττειν που εξαρτάται από σαφώς συνειδητούς και ηθελημένους "σκοπούς" και σαφή γνώση των "μέσων", στις περιπτώσεις αυτές η κατανόηση αυτή επιτυγχάνει αναμφισβήτητα έναν ιδιαίτερα υψηλό βαθμό "μέσων" προς τον "σκοπό" είναι μια ορθολογική σχέση και σε ένα ιδιαίτερο βαθμό προσοχή στη γενικεύουσα αιτιακή θεώρηση με την έννοια της "ισχύος νόμου". Δεν υπάρχει ορθολογικό πράττειν δίχως αιτικό εξορθολογισμό του υπό εξέταση τμήματος που ξεχωρίζουμε από την πραγματικότητα, διακρίνοντας σε αυτό το αντικείμενο και τα μέσα επίδρασης του πράττειν, δηλαδή δίχως την ένταξη του σε ένα πλέγμα εμπειρικών κανόνων που αναφέρονται στην αναμενόμενη επιτυχία μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς»(WL:127).

Συνεπώς, η βεμπεριανή μεθολογία έχει θεμέλιο την έννοια του φορμαλισμού της αιτιότητας. Η ευρύτερη έννοια της ορθολογικότητας που υπάρχει επιστημονικά είναι αυτή της ορθολογικότητας της εξατομικευμένης δράσης βάσει της αριστοποίησης. Παράλληλα όμως διαπιστώνεται ότι για να γίνουν κατανοήσιμες οι πράξεις ερευνάται «[...]για ποιο λόγο ένα γνωστό σε εμάς κίνητρο του δρώντος συνέπεια της επιλογής των μέσων είχε ένα διαφορετικό αποτέλεσμα από αυτό που υποκειμενικά ανέμενε ο δρών» (WL:129). Σε αυτό το σημείο επισημαίνεται η ύπαρξη-που ταυτόχρονα αποτελεί και όριο της ανάλυσης βάση της ατομικές δράσεις-των "μη αναλογισθέντων αποτελεσμάτων του ατομικού πράττειν", χωρίς περαιτέρω όμως να αναλύονται τα ζητήματα που ανακύπτουν με την θεματοποίηση τους, όπως στον Menger που συνδέονται με την δημιουργία θεσμικών όρων και διαδικασιών.

Η κατασκευή των "ιδεοτύπων", κατά την βεμπεριανή μεθοδολογία, αντιστοιχεί προς την κατασκευή των 'νόμων' της πολιτικής οικονομίας, οι οποίοι λαμβάνουν ως συνθήκη ανάλυσης την αυστηρά ορθολογική συμπεριφορά του δρώντος(WL:130).Οι ιδεατοί τύποι δεν αξιώνουν "ισχύ" των υποθέσεών τους, όπως συμβαίνει στις φυσικές επιστήμες, οδηγούμενοι με

αυτόν τον τρόπο σε αντίθεση με τους λεγόμενους *Realtypen* της Ιστορικής Σχολής της Πολιτικής Οικονομίας (Schmoller). Η "ισχύς" τέτοιων θεωρητικών σχημάτων συνεπώς δεν βασίζεται σε κάποιου είδους ψυχολογία, αλλά στις έννοιες του μέσου και του σκοπού.

Κατά τον Weber είναι δυνατή η ορθολογική ανακατασκευή της «αποφάσεως» του δρώντος. Η μέθοδος προσανατολίζεται σε μια διάσταση ελευθερίας που είναι δυνατόν να ανακατασκευαστεί στο σύγχρονο πλαίσιο και συνίσταται στην δυνατότητα ορθολογικής δράσης του ατόμου μέσα στο θεσμικό πλαίσιο. Όσο πιο ελεύθερη είναι η πράξη από «εξωτερικό εξαναγκασμό» ή «ανορθολογισμό προερχομένου από πάθη», τόσο πιο ορθολογικά σταθμίζει ο δρων τα μέσα που φαίνονται ότι είναι κατάλληλα για την πραγμάτωση του σκοπού. (WL:132). Η «ελευθερία» από εξωτερικά εμπόδια, παραπέμπει στην άρση της ανάμειξης πολιτικού και οικονομικού και στη μείωση της κρατικής παρέμβασης στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, αλλά και στην παρεμπόδιση «ανορθολογικών»-φεουδαρχικών -στοιχείων και δομών. Η φράση «όσο πιο ελεύθερα» σκέφτεται ο δρων, συνεπάγεται όσο πιο «ορθολογικά» «σύγχρονα»-«καπιταλιστικά», βρίσκει αντιστοίχιση στο αίτημα επιβολής της αστικής διάκρισης πολιτικού και κοινωνικού και στην μείωση της κρατικής παρέμβασης και στην ανάπτυξη του παγκοσμίου καπιταλισμού και παράλληλα θεματοποιείται η δράση των ορθολογικών δρώντων στο πλαίσιο ενός «ανορθολογικού» πλαισίου που παραπέμπει στην ανορθολογική μορφή του σύγχρονου καπιταλισμού. Η βεμπεριανή έννοια της ατομικής ελευθερίας αντικαθιστά τόσο την φυσικοδικαιική θεμελίωσή της ως αξίας που θέτει σε κριτική ιστορικές μορφές που δεν έχουν εκπληρώσει το ελευθεριακό αίτημα, αλλά και την ροσεριανή αντίληψη της έννοιας της ελευθερίας ως εξευγενισμού των ηθών, μείωση των ανελεύθερων σχέσεων και των μη πολιτισμένων σχέσεων, όπως η σκλαβιά (Roscher 1906: 67)

Ασκώντας κριτική στην ρομαντική έννοια της «προσωπικότητας», η οποία προϋποθέτει ένα μυστικιστικό υπόβαθρο, τονίζεται πως για την «ερμηνεία» η «προσωπικότητα» δεν είναι ένα αίτιο, αλλά αντιθέτως το μοναδικά ανακατασκευάσιμο ορθολογικό σημείο -όταν βεβαίως κατά τον Βέμπερ δεν αναμειγνύεται με τελεολογικά κριτήρια. Η θεωρία της 'συνολικής προσωπικότητας' ανάγεται στην αριστοτελική σχέση μεταξύ πολιτείας και μελών της θεωρώντας την σχέση αυτή ως δεδομένη και συνδεόμενη με μια

ευρύτερη πολιτισμική ολοκλήρωση του ατόμου. Υπερβαίνοντας το ζήτημα της «ελευθερίας της θελήσεως», τονίζει πως : «Τον εργοστασιάρχη στον ανταγωνισμό, τον μεσίτη στο χρηματιστήριο πολύ λίγο τον βοηθά η πίστη στη δική του 'ελευθερία της θελήσεως'. Έχει την επιλογή μεταξύ της οικονομικής εξαφανίσεως ή της τήρησης πολύ συγκεκριμένων αρχών της οικονομικής συμπεριφοράς» (WL:133). Στο παραπάνω απόσπασμα διαγράφεται το θεσμικό- κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται το άτομο και της δυνατότητας ορθολογικής δράσης ώστε να διατηρήσει την ύπαρξή του. Η βεμπεριανή μέθοδος αρνείται την θεματοποίηση του θεσμικού πλαισίου ανεξάρτητα από τον προσανατολισμό του υποκειμενικού νοήματος και συνεπώς αρνείται την κοινωνική αιτιότητα ανεξάρτητα της ατομικής πράξης.

Υφίσταται συνεπώς μια αντιστοιχία μεταξύ φυσικοεπιστημονικών και ιστορικών τρόπων εξήγησης μέσω της έρευνας του «αποχρώντος λόγου». Με αυτόν τον τρόπο, αποφεύγεται η «μυστικοποίηση» και η «ανορθολογικοποίηση», η οποία παράγεται μέσω κατασκευών, όπως ο εγγελιανής προελεύσεως «αποκρυφισμός» (WL:134). Αυτό είναι εφικτό μέσω της απόρριψης των «εννοιών γένους»(Gattungsbegriffe) και των «νόμων», ως αποκλειστικού σκοπού της έρευνας (WL:137).

Ολοκληρώνοντας την κριτική του, στρέφεται στην εξέταση της θεωρίας του Knies, αναλύοντας τα θεμέλια της αντίληψης του περί «ελευθερίας της θέλησης» και τις συνέπειες που εξάγονται στο θεωρητικό επίπεδο . Και αυτή εντάσσεται στην «οργανιστική» σχολή εξήγησης των κοινωνικών φαινομένων, που έχει σαφή επιρροή από την Ιστορική Σχολή του Δικαίου (WL:138). Η έννοια της «προσωπικότητας» στον Knies, έχει ως προϋπόθεση της ένα «ουσιολογικά» υπόβαθρο, εκλαμβανόμενη ως μια ενότητα: «Ο άνθρωπος είναι μια οργανική ύπαρξη και μοιράζεται μαζί με τους άλλους οργανισμούς την θεμελιώδη ορμή της «αυτοδιατήρησης» και της «τελειοποίησης», μια «ορμή», η οποία είναι-κατά τον Knies- ως «φιλαυτία» εντελώς «φυσιολογική» και συνεπώς «ηθική», ιδιαίτερος αφού δεν περιέχει καμία αντίθεση στην «αγάπη για τον πλησίον» και στην «αλληλεγγύη», παρά μόνο στην περίπτωση «εκφυλισμού» της σε «εγωισμό», είναι τόσο μια «ανωμαλία», όσο και για αυτό βρίσκεται σε αντίφαση με εκείνες τις κοινωνικές «ορμές» (WL:138). Όμως οι δύο ανωτέρω αναφερθείσες κατηγορίες «ορμών», δεν βρίσκονται σε αντίθεση, αλλά εξαιτίας μιας τρίτης αρχής, της «επιείκιας» και

του «αισθήματος δικαίου», συμβάλλουν στην ενότητα της προσωπικότητας (WL:139). Αυτή η ενότητα δεν συμβάλλει με την προοδευτική ανάπτυξη του πολιτισμού στημόνομερή αύξηση του εγωισμού, αλλά-και σε αντίθεση κατά τον Weber-με την κλασσική σχολή της πολιτικής οικονομίας- αντίθετα στη μείωση του εγωισμού (WL:139). Κατά την άποψη του Knies, το βασικό σφάλμα της κλασσικής σχολής της πολιτικής οικονομίας, υπήρξε ο επιμερισμός του ατόμου σε ξεχωριστές «ορμές» (WL:140). Χαρακτηριστική για την κριτική που ασκείται στην αφαιρετική διαδικασία της πολιτικής οικονομίας, είναι η παρομοίωση με την μεθόδο ενός χημικού, ο οποίος είναι σε θέση να αναλύσει τα επιμέρους στοιχεία, που αποτελούν μια χημική ένωση, σε αντίθεση με την έρευνα της ανθρώπινης «ψυχής», η οποία παραμένει κάτι το «αδιάσπαστο» .

Κατά τον οικονομικό ιστορισμό υπάρχει μια αναλογία μεταξύ «ανθρώπινου οργανισμού» και «λαικού οργανισμού», και μάλιστα τονίζεται ότι το περιεχόμενο της έννοιας του λαού δεν χρήζει εννοιολογικής ανάλυσης, καθώς άμεσα εποπτικά και εναργώς διαπιστώσιμο (WL:11). Ο Weber επισημαίνει ότι με αυτόν τον τρόπο δεν θεματοποιείται το ζήτημα της σχέσης μεταξύ έννοιας και εμπειρικής πραγματικότητας και αυτές συνδέονται μέσω ενός διαισθητικού-ανορθολογικού πλαισίου ανάλυσης. (WL: 145). Ο Knies στρέφεται κατά της «απομονώσεως» ως μεθόδου μελέτης των κοινωνικών φαινομένων, τονίζοντας πως τα παραπάνω είναι δυνατόν να αναλυθούν μόνον ως στοιχεία των συνολικών συνθηκών μιας κοινωνικής ολότητας, καθώς με αυτόν τον τρόπο διαγράφονται οι σχέσεις τους και οι συνδέσεις τους με τα υπόλοιπα φαινόμενα (WL:141). Ο «λαός»(Volk) είναι φορέας ενωτικών «δυνάμεων», οι οποίες με τη σειρά τους παράγονται μέσω ενός κοινωνικού πυρήνα. Δεν είναι τα επιμέρους φαινόμενα του πολιτισμού οι συντελεστές του «ολικού χαρακτήρα», αλλά αντιστρόφως, είναι ο ίδιος ο «ολικός χαρακτήρας» που αποτελεί τον θεμελιώδη λόγο των ίδιων των φαινομένων (WL:142). Χαρακτηριστική είναι επίσης η περιγραφή της «λαικής οικονομίας» : «Δεν είμαστε μόνον εξουσιοδοτημένοι, αλλά στην πράξη αναγκασμένοι, να αντιληφθούμε την λαική οικονομία με την κοινωνική της διάρθρωση και την κρατική της νομική τάξη ως ένα οργανικό δημιούργημα». Απαρτιζόμενο από επιμέρους οικονομίες είναι μόνον το «σώμα» της λαικής οικονομίας-κάτι που την διακρίνει από τους φυσικούς οργανισμούς-ενώ η αιτία συναρμογής τους βρίσκεται έξω από τις ίδιες.» (WL:142) Κατά τον Weber μια «βιταλιστικού»

περιεχομένου «δύναμη», η οποία έχει σαφή αντιστοίχιση στην ροσεριανή έννοια του «βάθους απεικονίσεως» (WL:143). Υπάρχει όμως και μια μετατόπιση σε σχέση με τη ροσεριανή θεωρία, καθώς κατά τον Knies πάνω από τους επιμέρους λαούς, βρίσκεται, ως κορωνίδα της ανθρώπινης υπάρξεως, η έννοια της «ανθρωπότητας», μέσα στο πλαίσιο εξέλιξης της οποίας, οι επιμέρους «λαοί» λαμβάνουν την «ατομικότητα» τους. (WL:143-144). Προβαίνει στην ταύτιση μεταξύ της έννοιας της κοινωνικής γενικότητας («του πραγματικού συλλογικού σώματος») και της επιστημονικής γενίκευσης («έννοια του γένους»). Επίσης, σε ένα δεύτερο ζεύγος εννοιών, της «ισχύος νόμου» και της «αιπιότητας», η οποία σύνδεση, κατά τον Weber, είναι «ένα νόμιμο παιδί της πανλογιστικής διαλεκτικής της εξέλιξης» (WL:144). Αυτό που εννοείται στον Knies ως «ισχύς νόμου», είναι η κατανόηση της εξέλιξης της ιστορίας της ανθρωπότητας, μέσω εκείνης της ενιαίας «κινητήριας δύναμης», από την οποίαν εκπορεύονται όλα τα επιμέρους φαινόμενα ως εξωτερικεύσεις της μορφής της (WL:145). Αυτές οι συνδέσεις εννοιών τίθενται σε κριτική από την πλευρά της βεμπεριανής μεθοδολογίας, καθώς δεν είναι επιστημονικά αποδεκτό να λειτουργεί ως αίτιο μιας εξέλιξης, η θεωρητική προσέγγιση της παραπάνω διαδικασίας.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟΥ M.WEBER

Η συγκρότηση του φορμαλιστικού υποδείγματος εξήγησης των φαινομένων στο επίπεδο των κοινωνικών επιστημών, όπως αυτό εκφράστηκε μέσα από το έργο του Weber, τίθεται μέσω της αντιπαράθεσής του με προηγηθέντα επιστημολογικά υποδείγματα : της ιστορικής σχολής της πολιτικής (λαϊκής) οικονομίας, με κύριο εκπρόσωπο τον Schmoller, της μαρξικής κριτικής συγκρότησης και της προβολής μιας δεσμευτικής έκθεσης των κατηγοριών (Darstellung) και. Τέλος, μιας ιδεαλιστικής παράδοσης η οποία αξίωσε τη δεσμευτικότητα ενός γενικού κατηγοριακού πλαισίου για τη σύλληψη των φαινομένων του κοινωνικού βίου.

Το βεμπεριανό πρόγραμμα εκφράστηκε κυρίως στα κείμενα «*Η αντικειμενικότητα της κοινωνιολογικής και κοινωνικοπολιτικής γνώσης*» (1904), «*Το νόημα της αξιολογικής ελευθερίας στην κοινωνιολογική και οικονομική*

επιστήμη» (1917) και «Επιστήμη ως Επάγγελμα» (1917)³³, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους με έναν κοινό προβληματισμό ως προς τη θέση των όρων του μακροθεωρητικού εννοιακού πλαισίου και του αξιολογικού προβλήματος. Ήδη στο πρώτο τμήμα του κειμένου της *Αντικειμενικότητας*, τίθεται το αίτημα της άρσης της ανάμιξης μεταξύ περιγραφικών και αξιολογικών διαστάσεων της ανάλυσης των κοινωνικών φαινομένων. Όπως σημειώνεται : «Κατά αυτόν το διαχωρισμό εκδηλώθηκαν δύο γνώμες : η μὲν ὅτι αναλλοίωτοι, ταυτόσημοι φυσικοί νόμοι, η δὲ ὅτι μια μονοσήμαντη αρχὴ ἀνάπτυξης διέπει τα οικονομικά γεγονότα και, κατὰ συνέπεια, ὅτι το δέον συμπίπτει εἴτε, στην πρώτη περίπτωση, με το αναλλοίωτο ον, εἴτε, στη δεύτερη περίπτωση, με το αναποφεύκτως γίνεσθαι. Ἀργότερα, με την ἀφύπνιση της ιστορικής συνείδησης επικράτησε στην επιστήμη μας ἡ ἀποψη της ἐξελικτικῆς περὶ ἠθικῆς θεωρίας και του ιστορικού σχετικισμού [...] να ἀνυψώσει την οικονομική επιστήμη εἰς περιωπὴν ἠθικῆς επιστήμης, θεμελιωμένης πάνω σε ἐμπειρικές βάσεις» (ΔΘ 15). Ἀπὸ το ἀνωτέρω εἶναι ἐμφανὴς ἡ ἀντιπαράθεση, ἀφ' ἐνός, με τὴ σχολή του πρώιμου ιστορισμοῦ της πολιτικῆς οικονομίας (Roscher), ὁ ὁποῖος μὲσω «παραλληλισμῶν» μεταξύ κοινωνικῶν μορφωμάτων διετύπωνε τὸ αἶτημα της συγκρότησης μιας δεσμευτικῆς ἀρχῆς στην ιστορική ἐξέλιξη και, ἀφ' ἑτέρου, με προσεγγίσεις τύπου Hegel ὅπου τὸ «πνεῦμα» ἀποτελεῖ τὸν προσανατολισμὸ για τὴν ἐνταξὴ των «τυχαίων» στιγμῶν της ιστορίας σε ἕνα πλαίσιο ἀνόρθωσης ἐνός σύγχρονου ἐλευθεριακοῦ πεδίου δράσης³⁴. Ἐπίσης, ἀντιπαράθεται στην προσέγγιση του Schmoller, ὁ ὁποῖος προσπάθησε να θεμελιώσει μια ἠθική επιστήμη πάνω σε ἐμπειρικά-ιστορικά θεμέλια ὥστε βάσει αὐτῆς να παράγονται κριτήρια ὀρθοῦ πράττειν και «ὀρθές» συνδέσεις μεταξύ των μερῶν ἐνός ιστορικοῦ μορφώματος. Πριν λοιπὸν συνεχίσουμε τὴν ἀνάλυση του βεμπεριανοῦ ἐπιχειρήματος, καθίσταται ἀναγκαῖο να σκιαγραφήσουμε τα

³³ «Die 'Objektivität' sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis», σελ. 146-214, «Der Sinn der 'Wertfreiheit' der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften», σελ. 489-540, «Wissenschaft als Beruf», σελ. 582-613 *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, Mohr, 1968, και «Ἡ 'αντικειμενικότης' της κοινωνιολογικῆς και κοινωνικοπολιτικῆς γνώσεως», σελ. 13-83 στο M.Weber, Δοκίμια ἐπὶ της θεωρίας των κοινωνικῶν επιστημῶν, μτφρ. Α.Γρηγορογιάννη, Ἀθήνα, 1972, Τομ. Α', «Τὸ νόημα της 'αξιολογικῆς ἐλευθερίας' εἰς τὰς κοινωνιολογικὰς και τὰς οικονομικὰς επιστήμας», σελ. 61-116, ὁ.π., τομ. Β' και «Ἡ Επιστήμη ὡς Επάγγελμα», σελ. 139-168, ὁ.π., τομ. Β', ἐφεξῆς στο κείμενο με τὴ συντομογραφία ΔΘ και ἀριθμὸ σελίδας.

³⁴ Για τὴν ἐγγεληνὴν φιλοσοφία βλ. Ψυχολαΐδης (1994) και Νουτσόπουλος (2000).

κύρια χαρακτηριστικά της σμολεριανής προσέγγισης, ώστε περαιτέρω να γίνει σαφές η προσπάθεια της φορμαλιστικής προσέγγισης και οι αποστάσεις έναντι της πρώτης³⁵. Ο Schmoller προβάλλει ένα πρότυπο ιστορικής επιστήμης η οποία κατά την εξέλιξη των κοινωνικών φαινομένων αντιλαμβάνεται την προσέγγισή τους σε ένα μοντέλο εξισορρόπησης μεταξύ διαφορετικών σκοπιών και σε κανονιστικά πλαίσια που εξασφαλίζουν την παραπάνω συνοχή, η οποία θεωρείται και συνοχή του αντικειμένου. Η έννοια της «εξιστόρησης» συμπληρώνεται με μια θεωρία των «ηθικών δυνάμεων», ανατρέχοντας σαφώς, όπως φαίνεται στο κείμενό του για τη «Δικαιοσύνη³⁶», στην παράδοση του σκωτικού διαφωτισμού του A. Smith, οι οποίες μετριάζουν τα αυστηρά εγωιστικά μοτίβα του σύγχρονου καπιταλισμού και τείνουν σε «κολλεκτιβιστικά» μοτίβα εξήγησης όλων των κοινωνικών φαινομένων. Αποτελεί δε την επιστημολογική απάντηση στη μονομερή, όπως την αντιλαμβάνεται ο Schmoller, εξήγηση που παράγεται είτε από την απλή παράθεση ιστορικών δεδομένων, είτε από την ύπαρξη μιας επιστήμης της Ψυχολογίας, η οποία θεωρεί ότι είναι ικανή να εξηγήσει το σύνολο των κοινωνικών φαινομένων. Χαρακτηριστική είναι η κριτική του στη θεωρία του Lamprecht για την «απολυτότητα» των ψυχολογικών νόμων. Στο κυριότερο έργο του, το *Grundriss*³⁷, ο Schmoller καθιστά σαφές ότι κατά την ιστορική εξέλιξη παράγεται μια «ηθική ατμόσφαιρα», όπως την αποκαλεί, η οποία μετριάζει την «κτητική ορμή» (Erwerbstrieb), οδηγώντας σε ευρύτερους «συνειδησιακούς κύκλους» και στην παραγωγή μιας ενοποίησης των αντιτιθέμενων μεταξύ τους σκοπιών και στη συμφωνία πάνω σε βασικές αρχές. Σε αντίθεση με την παραπάνω προσέγγιση, ο Weber δεν καταφάσκει τη δεσμευτικότητα των επιστημονικών προτάσεων περί ηθικής τελεολογίας και συνοχής του αντικειμένου αλλά, αντίθετα προβάλλεται ο εντασιακός χαρακτήρας του. Η βεμπεριανή ανάλυση στρέφεται προς τον τεχνικό χαρακτήρα της ατομικής πράξης και την απώθηση του καθορισμού της από κοινωνικά πλαίσια, όπως προβλήθηκε από την ιστοριστική προσέγγιση : «με την επιστημονική έρευνα συνδέεται στενά το ζήτημα της καταλληλότητας των μέσων επί δεδομένου σκοπού» (ΔΘ16). Στο δρώντα αποδίδεται η δυνατότητα

³⁵ Για την ανάλυση του Schmoller βλ. Backhaus (1989), Giouras (1994).

³⁶ «Die Gerechtigkeit in der Volkswirtschaft», Schmolliers Jahrbuch, 1881, «Η δικαιοσύνη στην λαϊκή οικονομία», μτφρ. Θ. Γκιούρας.

³⁷ *Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, München-Leipzig, 1900-1908.

στάθμισης των μέσων προς την επίτευξη συγκεκριμένου σκοπού ο οποίος είναι πιθανόν να καμφθεί σε έναν άλλο πιο συμφέροντα σκοπό εάν προκύψει η πιθανότητα να αυξηθεί το «κόστος υλοποίησής» του. Πάντως, και σε αυτή την τεχνική στη μορφή της πρότασης, επισημαίνονται στο ίδιο το κείμενο οι «δεδομένες συνθήκες» και οι «μη ηθελημένες συνέπειες της δράσης» σκιαγραφώντας ότι πίσω από τις έννοιες αυτές, λανθάνει το μακροθεωρητικό πλαίσιο των όρων του πράττειν. Αυτό όμως το πλαίσιο, έχει εξοβελιστεί από τη φορμαλιστική ανάλυση, η οποία αποδίδει πρωταρχικότητα στην ατομική πράξη. Με σαφή πολιτική διάσταση, η φορμαλιστική ανάλυση απωθεί τόσο την ορθολογικότητα του μακροθεωρητικού πλαισίου, όσο και τη δυνατότητα, κατά την εξέλιξη της έρευνας, το ίδιο το ατομικό πράττειν να προσεγγιστεί ως εκδήλωση αυτού του πλαισίου (ΔΘ17) «Η επιστημονική διαπραγμάτευση των αξιολογικών κρίσεων δεν αποβλέπει μόνο στην κατανόηση και την επιβίωση των επιδιωκόμενων σκοπών και των ιδεωδών, τα οποία θεμελιώνουν τους σκοπούς αυτούς, αλλά επιδιώκει προπαντός να μας διδάξει να αποφαινόμεθα πάνω σε αυτούς κριτικά. Η κριτική αυτή βεβαίως έχει διαλεκτικό αποκλειστικά χαρακτήρα. Είναι δυνατό δηλ. να περιέχει μόνο τυπικώς λογική απόφαση ως προς υλικό το οποίο ενυπάρχει στις ιστορικά δεδομένες αξιολογικές κρίσεις και ιδέες : να συνιστά έλεγχο των ιδεωδών σύμφωνα προς το αξίωμα της απουσίας εσωτερικής αντίφασης του επιδιωκόμενου» (ΔΘ18). Μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι ανάγεται σε ασθενώς επιστημονικό κριτήριο ένα συνεκτικό πλαίσιο συνεπούς παράθεσης μέσων προς συνέπειες, το οποίο όμως δεν αναστοχάζεται τις συνθήκες παραγωγής του και την πρωταρχικότητα που αποδίδει στον τυπικό χαρακτήρα του λογικού ατομισμού. Δεύτερον, οι αξίες εξοβελίζονται σε ένα «προεπιστημονικό» πεδίο με ανορθολογικό περιεχόμενο «μη προσαρμοστικότητας» στις μεταβολές του νοήματος της πράξης. Επανέρχεται η ανπιδιαστολή που ενυπάρχει στην καντιανή κατασκευή μεταξύ υποθετικών και κατηγορικών προσταγών (καθολικών) με αναστροφή βέβαια της σχέσης τους³⁸. Απωθείται έτσι ένα εναλλακτικό πρότυπο δράσης, το οποίο θεωρείται ως μη επιστημονικό, όπου ο σκοπός του ενός δε μετατοπίζεται κάθε φορά προς ένα άλλο σκοπό, ο οποίος εξυπηρετεί με καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα του, αλλά προς το

³⁸ Για τη σχέση με την καντιανή φιλοσοφία βλ. Ψυχοπαϊδης (1994).

σκοπό του άλλου δρώντος, ο οποίος μέχρι εκείνο το σημείο θεωρείται ως το μέσο για την επίτευξη του σκοπού του άλλου, με αποτέλεσμα να παράγεται ένας κοινός σκοπός μεταξύ τους, δηλ. να παράγεται αξία. Στον Weber, με άλλα λόγια, έχουμε απόρριψη της συλλογικής μορφής δράσης και της συναίνεσης ως όρων εμφάνισης του αντικειμένου, αλλά αντίθετα έχουμε την εμμονή στις ατομικές σκοποθεσίες και την υπονόμηση επίκλησης οποιασδήποτε συλλογικότητας. Η εν λόγω απόρριψη θέτει και το ζήτημα των αξιών εκτός του επιστημονικού ορίζοντα: «Η απόφαση περί της ισχύος των αξιών είναι υπόθεση της πίστης, πιθανώς δε και έργο μιας αφηρημένης θεώρησης και ερμηνείας του νοήματος της ζωής και του κόσμου αλλά δεν αποτελεί βεβαίως αντικείμενο μιας εμπειρικής επιστήμης» (ΔΘ19). Αυτή η συνεχής προσπάθεια απώθησης των συλλογικών αξιών και του κοινωνικού τους περιεχομένου φαίνεται και στο ακόλουθο απόσπασμα στο οποίο παρατηρούμε μια μετατόπιση της δυνατότητας του ορθολογισμού του όλου: «ας αναλογιστούμε αίφνης τα δάνεια σε καταστάσεις ανάγκης, τις συγκεκριμένες επιδιώξεις της κοινωνικής υγιεινής, την πρόνοια υπέρ των απόρων [...] Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το μόνο θέμα το οποίο προκύπτει, τουλάχιστον φαινομενικά, αφορά τα κατάλληλα μέσα προς επίτευξη του σκοπού» (ΔΘ19). Συμπληρώνεται δε ότι η εν λόγω επίτευξη επιτυγχάνεται μόνο μέσω του στοιχείου της «αγωνιστικότητας» υπέρ κάποιας πολιτικής (κοινωνικού χαρακτήρα), η οποία όμως με τη σειρά της δεν ανάγεται σε ταξικά συμφέροντα, αλλά ούτε και σε κοσμοθεωρίες (Weltanschauungen) (ΔΘ20) (στις δύο αυτές έννοιες, ταξικά συμφέροντα και κοσμοθεωρίες, αναγνωρίζεται μια σχέση «εκλεκτικής συγγένειας»). Όπως έχει γίνει ήδη κατανοητό, τίθενται σε κριτική απόπειρες αναγωγής της πραγματικότητας σε μια αρχή όπως αυτή της αναπαραγωγής του αντικειμένου, της δικαιοσύνης, της ισότητας απορρίπτοντας ταυτόχρονα τη δεσμευτικότητά τους. Αντίθετα, καταφάσκειται ένα ανταγωνιστικό, μη συναινεσιακό πρότυπο εμφάνισης των κοινωνικών αντιθέσεων. Δε γίνεται αποδεκτή επίσης η εξαγωγή πολιτιστικών περιεχομένων από πολιτιστικά ιδεώδη τα οποία είναι μεταβλητά και δεν δεσμεύονται από μια προσανατολισμένη σε ορθοκανονιστικό πλαίσιο έννοια μιας προόδου του ανθρώπινου γένους υιοθετώντας την ροσεριανή κριτική στην έννοια του διαφωτισμού: «οι κοσμοθεωρίες δε δύνανται ποτέ να είναι το προϊόν μιας προόδου της εμπειρικής γνώσης. Κατ' ακολουθία τα ανώτατα

ιδεώδη, τα οποία μας κινούν πλέον ισχυρώς, δεν ασκούν επίδραση σε κάθε εποχή παρά μόνο σε συνεχή πάλη προς άλλα ιδεώδη» (ΔΘ21).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ένταξη του προβληματισμού του Weber στο πλαίσιο της συζήτησης για τη μέθοδο (Methodenstreit) των κοινωνικών επιστημών, η οποία διεξήχθη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα μεταξύ της αφηρημένης σχολής (Menger) και της ιστορικής σχολής της λαϊκής οικονομίας (Schmoller) ώστε να αποκαταστήσει τις προϋποθέσεις ένταξης των διαστάσεων μεταξύ θεωρίας και ιστορίας. Η ανάδειξη μιας διαδικασίας ως κοινωνικο-οικονομικής δεν αποτελεί όπως τονίζεται κάτι το αντικειμενικό αλλά, αντιθέτως, εξαρτάται από την κατεύθυνση (Richtung) του γνωστικού ενδιαφέροντος των επιστημόνων και της «ειδικής πολιτιστικής σημασίας» που του αποδίδεται. Άρα το στοιχείο της «ιδιομορφίας» ενός φαινομένου είναι αυτό που το καθιστά άξιο ανάλυσης. Επειδή έχει εξοβελιστεί ένα πλαίσιο ένταξης κάθε στοιχείου σε ένα σύνολο (τελεολογία) και του τρόπου μέσω του οποίου υπάρχει αυτό το στοιχείο μέσα στο σύνολο, εμφανίζονται τα στοιχεία μιας τέτοιας συνολικής δόμησης αποσπασματικά, αφ' ενός, ως στοιχεία της σημαντικότητας (relevance) και, αφ' ετέρου, της τροπικότητας (modality, adäquanz). Χαρακτηριστική είναι η αναφορά που γίνεται στην παράθεση των «οικονομικώς σημαντικών» και των οικονομικώς εξαρτημένων». Ως κύριο υπόδειγμα επιλέγεται η έννοια του κράτους : «Σε αναφορά με τα δημόσια οικονομικά αποτελεί οικονομικό φαινόμενο. Εφ' όσον, από την άποψη της νομοθεσίας ή αλλιώς, επιδρά [ενν. το κράτος] επί του οικονομικού βίου ... είναι φαινόμενο οικονομικώς σημαντικό. Τέλος, στο βαθμό που η συμπεριφορά και η ιδιοσυστασία του κράτους, ακόμα και στις μη οικονομικές του σχέσεις, επηρεάζεται και από οικονομικά ελατήρια, αποτελεί φαινόμενο οικονομικώς εξαρτημένο» (ΔΘ29). Βέβαια, αυτό το 'όλο' που καθορίζει τις σχέσεις μεταξύ των στοιχείων δεν προσδιορίζεται, με αποτέλεσμα να είναι «ρευστή» η κατηγοριοποίηση των οικονομικών φαινομένων, καθώς έχει αποκλεισθεί η δυνατότητα ιεράρχησης μεταξύ επιφανειακών και περιεχομενικών πλευρών του αντικειμένου. Αντιθέτως, παρατηρείται συνεχώς η στροφή προς τις υποκειμενικές σκοποθεσίες και τη θεματοποίηση των υποκειμενικών κινήτρων, όπου η ικανοποίηση μιας ανάγκης, ακόμα και από τις πλέον μη υλικής, να θεωρείται ως κριτήριο ένταξης σε επιστημονική βάση. Αντιστέκεται συνεχώς η ανάλυση να περάσει

στην υλική συνάρτηση των οικονομικών σχέσεων και στη σχέση μεταξύ τάξεων ως σκοπό της επιστήμης και στρέφει το ενδιαφέρον συνεχώς προς «εποπτικές» κατηγορίες «του όλου πολιτιστικού μορφώματος» οι οποίες «διαμεσολαβούνται στο μυαλό των δρώντων» (ΔΘ32-33) : «είμαστε απαλλαγμένοι από την παλιά πίστη, σύμφωνα με την οποία, το σύνολο των πολιτιστικών φαινομένων είναι δυνατόν να αναχθή σε προϊόν υλικών καταστάσεων συμφερόντων» (ΔΘ33). Στη μαρξική προσέγγιση επιρρίπτεται η κατηγορία του αναγωγισμού, διατηρώντας ταυτόχρονα τη μαρξική προσέγγιση σε μια ιδεοτυπική βάση, αφαιρώντας δηλαδή τη διαφωτιστική και πραξεολογική διάστασή της αλλά και αίρωντας την πολυπλοκότητα της μαρξικής κατασκευής στην οποία το «συγκεκριμένο» προκύπτει στο τέλος της ανάπτυξης των κατηγοριών³⁹. Στη βεμπεριανή θεωρία αποδίδεται πρωταρχικότητα στις «μορφές» των φαινομένων, καθώς έχει απορριφθεί οποιοδήποτε πλαίσιο δράσης περιεχομενικών δυνάμεων, εκδήλωση των οποίων θα αποτελούσαν οι οποιοσδήποτε μορφικές μεταβολές. Απορρίπτονται επίσης λειτουργιστικές εξηγήσεις όπως αυτές του «εθνικού χαρακτήρα», του «περιβάλλοντος» (Millieu) ή των «περιστάσεων των καιρών» (Zeitumstände). Η ανάλυση εμμένει στο επιμέρους (θετικισμός της μεθόδου) των πολιτισμικών φαινομένων, είτε πρόκειται για ιστορικές μορφές, είτε για ατομικούς δρώντες (αναδιπλασιασμός του θετικισμού) και επιδέχεται αμέτρητους συνδυασμούς μεταξύ αυτών των στοιχείων ώστε να εμφανισθούν πλευρές του πραγματικού. Η πραγματικότητα αντιμετωπίζεται κατά συνέπεια ως μια «απολύτως άπειρη πολυμέρεια» (Mannigfaltigkeit) η οποία δεν εξαντλείται επιστημονικά. Ήδη με την επιλογή αυτή, η ανάλυση στρέφεται στο επιμέρους με συνέπειες και για τη συγκρισιμότητα μεταξύ των επιστημονικών θεωριών σε ομαλό επιστημολογικό επίπεδο.

Αλλά και στην έννοια του νόμου στις κοινωνικές επιστήμες παρατηρείται μια μετατόπιση. Η βεμπεριανή θεωρία απομακρύνεται από επιστημολογικές εξηγήσεις βάσει του νόμου ως επανάληψης ορισμένων αιτιοκρατικών συνδέσεων είτε μέσω μιας επαγωγικής διαδικασίας είτε μέσω μιας άμεσης «ενάργειας» (ΔΘ38). Επιτίθεται με αυτόν τον τρόπο, σε εκπροσώπους της ιστορικήςσχόλης ότι προσανατολίζονται σε ένα «σύστημα

³⁹ Βλ. Bader (1975), Ψυχοπαϊδης (1999), Νουτσόπουλος (2000).

προτάσεων» βάσει των οποίων είναι δυνατό να προσεγγιστεί η πραγματικότητα. Η μετατόπιση γίνεται από ένα «ατομικό σύστημα» (individuelle Konstellation) σε ένα προηγηθέν ατομικό σύστημα, το οποίο δεν κάμπτεται βάσει ενός υπερβατολογικού σκοπού, αλλά ακολουθεί μια άπειρη «νομοτελειακή» πορεία. Τίθεται επίσης σε κριτική οποιαδήποτε «πρωταρχική κατάσταση» (Urzustand) η οποία θα ήταν δυνατό να οδηγήσει σε φυσικοδικαιικά μοντέλα εξήγησης του κοινωνικού και στα οποία βάσει της άρσης της φυσικής κατάστασης και της επιβολής ενός αξιολογικού πλαισίου (ελευθερία και ισότητα) προκύπτει ένα μοντέλο «ορθού πράττειν», αλλά και μια δεσμευτικότητα ως προς τη μέθοδο⁴⁰. Μια περαιτέρω μετατόπιση πραγματοποιεί το βεμπεριανό φορμαλιστικό πρότυπο σε σύνδεση με την έννοια του νόμου μέσω μιας περιγραφικής ψυχολογίας τύπου Lamprecht και Wundt⁴¹. Η ίδια η ενιαία επιστήμη της ψυχολογίας, υποκαθιστά τη θεμελίωση τόσο των φυσικών όσο και των πρακτικών επιστημών σε ενιαίο υπερβατολογικό πλαίσιο αντίστοιχο του καντιανού, θέτοντας το ζήτημα της ενότητας των επιστημών. Τόσο το ενιαίο υπερβατολογικό πλαίσιο, όσο και η θεωρία του Wundt περί αξιόγένεσης των φαινομένων απορρίπτεται προκρίνοντας την αντίληψη της πολυείδειας του αντικειμένου, η οποία ήδη σαν επιστημολογική θέση στρέφει το ενδιαφέρον προς την εξέταση της «ιδιομορφίας» των φαινομένων. Με αυτό τον τρόπο, απορρίπτεται η σύνδεση μεταξύ νόμου και περιεχομένου του κοινωνικού αντικειμένου καθώς και οποιαδήποτε ενιαία εξήγηση βάσει ενός εξελικτικού προτύπου των κοινωνικών δυνάμεων. Μετατοπίζεται έτσι η ανάλυση στη μέθοδο του «καταλογισμού» της πράξης (ΔΘ45). Η επιστημονική γενίκευση αποσυνδέεται, με αυτόν τον τρόπο, από την κοινωνική γενίκευση και η έννοια του νόμου από αυτήν της αιτιότητας καθορίζοντας την «αυθαιρεσία» του ίδιου του ιδεοτυπικού τρόπου της έρευνας. Η έννοια του νόμου, όπως τονίζεται, είναι σημαντική αλλά αυτό που αποτελεί θεμελιωτικό σημείο και καθιστά κατανοητό ένα πολιτιστικό φαινόμενο είναι η αναγωγή του σε αξιακές ιδέες, οι οποίες δεν επιδέχονται ορθολογικής θεμελίωσης, απορρίπτοντας άλλες προσεγγίσεις όπως της κοινωνιολογίας της γνώσης, η οποία στο όνομα μιας

⁴⁰ Βλ. Αγγελίδης (1994).

⁴¹ Για την κριτική στο συσχετισμό πολιτισμικών μορφωμάτων και ψυχικών δομών όπως προβλήθηκε στους Lamprecht και Wundt βλ. Burger (1994).

«αντικειμενικότητας», που είναι δυνατόν να γνωσθή, εξετάζει την ταξική εξάρτηση των επιστημόνων. Δεν αποτελεί λοιπόν μια καταστροφή του αντικειμένου η αναγωγή στις αξιακές στάσεις των επιστημόνων αλλά το μόνο σταθερό σημείο μορφοποίησής του (Formulierung).

Σημαντική είναι και η αντιμετώπιση φαινομένων μαζικού χαρακτήρα όπως γίνεται εμφανές στο παράδειγμα της ανταλλαγής (ΔΘ 43,67). Το φαινόμενο εξετάζεται ως προς την ιδιομορφία του και όχι ως προς τους όρους αναπαραγωγής του (όπου προστίθεται ο νόμος της οριακής χρησιμότητας). Ο Weber αναλύει ότι η γενικότητα ενός νόμου δε συμβάλλει στον «αιτιακό καταλογισμό» (Kausale Zurechnung) των ατομικών φαινομένων και στην κατανόηση της σημασίας των πολιτιστικών πορειών (Vorgänge). Παρ' όλα αυτά νομιμοποιείται η χρήση αυτών των γενικών προτάσεων και γενετικών εννοιών αφού δεν είναι δυνατόν «να επιτευχθεί ένας καταλογισμός νομολογικής γνώσης, χωρίς τη γνώση κανονικοτήτων των αιτιωδών συναρτήσεων» (ΔΘ45). Για τη δε ένταξη και σύνδεση μεταξύ των προσηκόντων ενεργοποιείται η «φαντασία» του επιστήμονα ιστορικού, ο οποίος θα ολοκληρώσει το αποτέλεσμα αυτό (ΔΘ45) παραλληλίζοντας την ορθότητα των «οικονομικών νόμων» με την κατηγορία της της «αντικειμενικής δυνατότητας». Αυτές οι κανονικότητες δεν είναι σκοπός αλλά μέσο της γνώσης. Άρα λοιπόν αποτελούν μέσο και για τον επιμέρους δρώντα ο οποίος αποκόπτει τα κίνητρα του από ένα ορθολογικό πλέγμα νομιμοποίησης της θεωρίας του πράττειν. Με την αποδοχή της 'φαντασίας' του επιστήμονα για την ανακατασκευή ενός κοινωνικού μορφώματος η βεμπεριανή μέθοδος ενσωματώνει θεμελιωτικές έννοιες του ιστοριστικού και ανορθολογικού επιχειρήματος παρόλο που η ίδια προβάλλει το πρότυπο μιας ορθολογικά φορμαλιστικής μεθόδου.

Αναγκασμένη να αντιμετωπίσει το αίτημα της αξιακής φύσης επιμέρους πολιτιστικών μορφωμάτων ως ολοτήτων με συνεκτικό αξιακό πλαίσιο, αναστρέφει την έννοια του πολιτισμού στο ατομικό πεδίο δράσης : «δεν είναι ότι βρίσκουμε αξιόλογο κάποιον ορισμένο πολιτισμό ή τον πολιτισμό εν γένει» (ΔΘ47). Το κύριο πρόβλημα του Weber είναι η αδυναμία της οικονομικής επιστήμης να «διαγνώσει σαφώς τη σχέση μεταξύ εννοίας και πραγματικότητας» (ΔΘ52) με αποτέλεσμα την «επιβολή του νατουραλισμού». Γι' αυτό το λόγο στρέφεται στην εξέταση της σχέσης θεωρίας και ιστορίας

όπως θεματοποιήθηκε στην περίφημη 'έριδα περί της μεθόδου'. Ο Weber θεωρεί ως επίτευγμα της αφηρημένης μεθόδου (Menger) την αδυναμία υποκατάστασης της ιστορικής γνώσης με τη διατύπωση νόμων ή ότι μέσω της αντιπαράθεσης ιστορικών παρατηρήσεων είναι δυνατόν να επιτευχθεί η διατύπωση νόμων. Σε ένα γράμμα του προς τον Brentano επισημαίνει ότι ο Menger στα σημαντικότερα σημεία της μεθοδολογικής διαμάχης του με τον Schmoller είχε δίκιο⁴². Για τον Weber η αφηρημένη μέθοδος εκκινά από μια αντίληψη άμεσης «ενάρχειας» (Evidenz) η οποία καθιστά νοητή την πραγματικότητα και τη διατύπωση «ευαισθητικά» άμεσων ενεργών νόμων. «Μολονότι ο δημιουργός της θεωρίας περί του θεμελιώδους μεθοδολογικού διαχωρισμού μεταξύ νομολογικής και ιστορικής γνώσης υπήρξε ο πρώτος και ο μόνος ο οποίος καθόρισε αυτό το διαχωρισμό, δεν παρέλειψε λιγότερο να αξιώσει ότι οι προτάσεις της αφηρημένης θεωρίας έχουν μια εμπειρική ισχύ υπό την έννοια της δυνατότητας παραγωγής της πραγματικότητας από τους νόμους» (ΔΘ54). Αυτό που τίθεται σε κριτική είναι η έννοια μιας ενότητας του αντικειμένου που υποθάλπεται στο μενγκεριανό επιχείρημα μέσω μιας άθροισης όλων των «ακριβών» (exakten) θεωριών, οι οποίες θα αντιστοιχούσαν όπως η ακριβής οικονομική θεωρία σε υπόλοιπους παράγοντες, ώστε να επιτευχθεί η προσέγγιση της «αληθούς πραγματικότητας» (Realität), δηλαδή αυτό το κομμάτι από το «σύνολο της πραγματικότητας» (Wirklichkeit) το οποίο είναι «άξιο γνώσης». Αυτή η σύνδεση θα επιτυγχάνετο, κατά την αντίληψη του Weber για την οριακή σχολή, μέσω της ποσοτικής στάθμισης και θα οδηγούσε σε έναν «προσδιορισμό» του πράττειν (determiniert). Η κριτική που ασκείται, έγκειται στη ριζοσπαστικοποίηση του σχετικισμού της οριακής σχολής εφ' όσον, κατά τη βεμπεριανή άποψη, δεν είναι δυνατή η επίτευξη της «συνολικότητας» (Gesamtheit) της πραγματικότητας, η οποία υποθάλπει πίσω από το επιχείρημα της αθρόισεως των «ακριβών» θεωριών. Επιρρίπτεται και στη μενγκεριανή θεωρία η κατηγορία ότι προσπάθησε να κατασκευάσει «κάτι συγγενές προς τις φυσικές επιστήμες» (φυσικαλισμός) και ότι προέβαλλε το αίτημα μιας ενότητας των επιστημών ως αίτημα πίσω από τη διατύπωση των προτάσεών της. Αποστάσεις λαμβάνει έναντι μιας ψυχολογικής προσέγγισης

⁴² Παρατίθεται στο Max Weber- *Gesamtausgabe* II/5, Briefe 1906-1908, σελ.688, Tübingen, Mohr, 1990.

των κοινωνικών φαινομένων είτε αυτή προβάλλετο ως μια «εμπειρική ψυχολογία» (Schmoller), είτε ως «ψυχολογία βάσει εγωιστικής δράσης». Παρ' όλα αυτά, όπως δείχνει το κείμενο του 1909 για την οριακή σχολή⁴³, διατηρείται η τυπική μορφή κατασκευών της οριακής μεθόδου, όταν κατασκευάζονται έννοιες όπως του «ελεύθερου ανταγωνισμού» και του αυστηρά «ορθολογικού πράττειν» αφαιρώντας οποιαδήποτε σύνδεσή τους με αξιολογικές κρίσεις. Σημειώνεται ότι με αυτές τις κατασκευές «μπορούμε να παραστήσουμε πραγματικά, κατά τρόπο απτό και κατανοητό, την ιδιομορφία των σχέσεων σύμφωνα με ένα ιδεατό τύπο» (ΔΘ56). Δεν είναι όπως τονίζεται μια «έκθεση» (Darstellung) του πραγματικού, αλλά θέλει να παρέχει μονοσήμαντα μέσα έκφρασης για μια τέτοια έκθεση (Zurechnungsurteil). Σε αυτήν την κατηγορία εννοιών εντάσσονται και μακροθεωρητικές έννοιες των επιπέδων εξέλιξης(παραδείγμα η οικονομία της σύγχρονης πόλης) . Σημαντικός είναι ο τρόπος διατύπωσης τέτοιων προτάσεων. Δίδεται πρωταρχικότητα στη φαντασία των επιστημόνων, οι οποίοι θεωρούνται οι πρωταρχικοί πυρήνες της επιστημολογικής κατεύθυνσης, για την κατασκευή των προτάσεων οι οποίες θεωρούνται ως προσήκουσες για τη νομολογική μας γνώση (Wissen). Ως κριτήριο δε της κατασκευής τέτοιων προτάσεων αποτελεί η επιτυχία για τη γνώση συγκεκριμένων πολιτιστικών φαινομένων . Άρα λοιπόν η συνεκτικότητα που αποδίδετο από την ιστορική σχολή σε επιμέρους «μορφώματα» αποδομείται καθώς οι έννοιες ανάγονται στο «ενδιαφέρον των επιστημόνων» οι οποίοι τις κατασκευάζουν.

Χαρακτηριστική είναι η μετατόπιση προς την αποδοχή «γενετικών» εννοιών οι οποίες ερευνούν «ιστορικές ατομικότητες» (ΔΘ60). Άρα λοιπόν, για λόγους έκθεσης, ο Weber δέχεται την ύπαρξη της ολότητας για τέτοιες προτάσεις(όπως και ο Menger) σπεύδοντας όμως ταυτόχρονα να θεματοποιήσει το ζήτημα της άρσης της ανάμιξης μεταξύ θεωρίας και ιστορίας. Αυτό έχει δύο συνέπειες : αφ' ενός αφαιρείται η πραξεολογική διάσταση που ενδεχομένως να είχε η διατύπωση θεωριών και σύνδεσής τους με την πραγματικότητα και, αφ' ετέρου, αποκηρύσσονται οι λεγόμενες θεωρίες των «εξελικτικών σταδίων» που θα είχαν αυτοί οι γενετικοί τύποι. Το παράδειγμα που επιλέγεται για μια τέτοια γενετική σύλληψη είναι η μετάβαση

⁴³ "Die Grenznutzlehre und das 'psychophysische Grundgesetz' ", 384-399, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, Mohr, 1968.

από τη βιοτεχνική στην καπιταλιστική κοινωνία : «μπορούμε π.χ να καταλήξουμε στο θεωρητικό συμπέρασμα ότι σε μια αυστηρά βιοτεχνικά οργανωμένη κοινωνία, μοναδική πηγή της συσσώρευσης του κεφαλαίου μπορεί να είναι η γαιοπρόσδοος. Σύμφωνα με το συμπέρασμα αυτό θα μπορούσαμε ίσως να κατασκευάσουμε, δε χρειάζεται να εξετάσουμε στο σημείο αυτό την ορθότητα της κατασκευής, μια καθαρά ιδεατή εικόνα ενός μετασχηματισμού της βιοτεχνικής μορφής της οικονομίας σε μια καπιταλιστική, μια εικόνα που προσδιορίζεται από ορισμένους απλούς συντελεστές όπως το περιορισμένο έδαφος, ο αυξανόμενος πληθυσμός, η εισροή ευγενών μεταλλων και ο εξορθολογισμός της ζωής. Κατά πόσον η εμπειρική ιστορική πορεία της εξέλιξης ήταν πράγματι αυτή που κατασκευάσαμε, αυτό δεν μπορεί να διερευνηθεί παρά μόνο με τη βοήθεια της κατασκευής αυτής ως ευρετικό μέσο, συγκρίνοντας τον ιδεατό τύπο με τα γεγονότα» (WL:203).

Δύο παραδείγματα ανακατασκευής μακροθεωρητικών εννοιών βάσει ατομικών όρων είναι οι έννοιες της «αξίας» και του «κράτους». Ως προς την πρώτη, αφαιρείται η πραξεολογική διάσταση μετασχηματίζοντάς την στην «αφηρημένη ιδέα της αξίας» που λαμβάνει ο Weber από την οριακή θεωρία υπερασπίζοντάς την απέναντι σε μομφές που ήγειρε ο μαρξισμός ότι αποτελούσε ιστορία «Ροβινσονιάδων» (ΔΘ62). Το κράτος, μετατοπίζεται από όρο της ατομικής δράσης σε μέσο το οποίο διαμεσολαβείται στα κεφάλια των ατόμων. Απορρίπτεται η ανακατασκευή του θεσμικού- κοινωνικού αντικειμένου ανεξάρτητα από την σύνδεσή του με το υποκειμενικό νόημα των επιμέρους δρώντων. Ο ίδιος ο «τύπος» όπως είναι η οικονομία και η πολιτική και μέσα στα πλαίσια των οποίων δραστηριοποιούνται τα άτομα δεν ανακατασκευάζεται από την πλευρά της μορφοποίησης σχέσεων αλλά αντίθετα οι σχέσεις εμφανίζονται από την πλευρά των δρώντων ως 'ιδιότητές' τους και οι σχέσεις μεταξύ των «τύπων» μεσολαβούνται στο μυαλό των δρώντων οι οποίοι αποτελούν το έσχατο μεθοδολογικό σημείο.

Η δεύτερη μεγάλη συζήτηση, στην οποία εντάσσεται το βεμπεριανό έργο, υπήρξε η συζήτηση για τις αξιολογικές κρίσεις (Werturteilsdiskussion) που διεξήχθη στο εσωτερικό της Ένωσης για την Κοινωνική Πολιτική (Verein

für Sozialpolitik) κατά τη διάρκεια των ετών 1909-1914⁴⁴. Αποτέλεσμα αυτών των συζητήσεων υπήρξε το κείμενο της *Αξιολογικής Ελευθερίας* (*Wertfreiheit*), το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε το 1913 και με αναθεωρημένη μορφή το 1917. Το κύριο αίτημα που προβάλλει στο κείμενο ο Weber είναι αυτό της άρσης της ανάμειξης αξιολογικών κρίσεων και περιγραφικών όρων στο εσωτερικό της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας. Μια τέτοια πρόσμιξη, σύμφωνα με τον Weber, υπάρχει στο σμολεριανό έργο συγκαλύπτοντας εξουσιαστικές σχέσεις μέσω μιας «συναίνεσης» στο επίπεδο «σύγκλισης» των αξιολογικών τάσεων πάνω στα μεγάλα προβλήματα της εποχής. Το επιχείρημα βέβαια του Schmoller, όπως αυτό διαφαίνεται στον πρυτανικό λόγο του (1897), θέτει το ζήτημα των μεταβαλλόμενων όρων των θεωριών και ενός προνομιακού-αξιακού πλαισίου, στο οποίο ενυπάρχουν κριτήρια για την προσέγγιση προς μια αντικειμενική έρευνα⁴⁵. Βέβαια αυτή η ρύθμιση της επιστημονικής αλήθειας, στην οποία θα αποκαλυφθεί το «κοινό καλό», εγείρει τη μομφή, από τη βεμπεριανή σκοπιά, ότι βάσει αυτών ακριβώς των κριτηρίων αποκλείονται τάσεις της επιστημονικής σκέψης όπως οι καθηγητές της θεωρίας της οριακής χρησιμότητας και της μαρξιστικής κατεύθυνσης (ΔΘ67). Αντίκειται δε στην αρχή που ισχύει στην Ολλανδία της ισότιμης εκπροσώπησης βάσει της δυνατότητας της οικονομικής δύναμης γιατί έτσι θα «παραχωρείται το προβάδισμα μόνο σε αυτούς που έχουν χρήματα και επιπλέον σε αυταρχικές οργανώσεις που κατέχουν εξουσία». Αντίθετα ο Weber, προκρίνει το σχετικισμό στις αξιολογικές κρίσεις και την εναλλακτικότητα των συνδυασμών του αντικειμένου στο οποίο επιτρέπονται διαφορετικές επιστημολογικές θεμελιώσεις, αφού αυτό έχει αποδομηθεί σε άπειρους συνδυασμούς στοιχείων και δεν έχει τη δεσμευτικότητα ενός «οργανικού» μορφώματος, το οποίο θεωρούσε ο οικονομικός ιστορισμός ότι ήταν δυνατό να προσεγγισθεί και να εξαχθούν δεσμευτικά κριτήρια. Χαρακτηριστική είναι, από τη μια πλευρά, στο πλαίσιο των συζητήσεων της Ένωσης, η απόκρουση της ανάμειξης κρατικο-δημοσιουπαλληλικών στοιχείων και επιχειρηματικών

⁴⁴ Οι εισηγήσεις του Weber στο πλαίσιο των συζητήσεων στην Ένωση για την Κοινωνική Πολιτική έχουν εκδοθεί στη συλλογή *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen, Mohr, 1924, εφεξής στο κείμενο με τη συντομογραφία SSP.

⁴⁵ «Μεταβαλλόμενες θεωρίες και σταθερές αλήθειες στο πεδίο των πολιτικών και κοινωνικών επιστημών και η σημερινή γερμανική οικονομική επιστήμη», μτφρ. Θ. Γκιούρας, περιέχεται στις σελίδες 209-235 στη συλλογή *Κείμενα Πολιτικής Οικονομίας και Θεωρίας της Πολιτικής*, (επ.) Μ. Αγγελίδης-Κ. Ψυχοπαίδης, Εξάντας, Αθήνα, 1992.

μονάδων (SSP:394-407) και η αμφισβήτηση της ύπαρξης της γραφειοκρατίας ως μιας «ουδέτερης και αντικειμενικής δύναμης», η οποία ίσταται πάνω από τα ιδιαίτερα συμφέροντα της κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, χαρακτηριστική είναι η απόκρουση των «ψευδοαντικειμενιστών», όπως ονομάζονται στο κείμενο για την αξιολογική ελευθερία οι εκπρόσωποι της συντηρητικής πτέρυγας της Ένωσης (Ehrenberg, Voigt, SSP:420-430), οι οποίοι αντιπάσσαντο στο αίτημα για κοινωνική μεταρρύθμιση «Η αναμφίβολη ύπαρξη αυτών των αξιολογικώς ψευδοαδεσμεύτων στοιχείων, τα οποία από πρόθεση μεροληπιούν, επιπλέον δε ενισχύονται στους άλλους επιστημονικούς κλάδους από ισχυρούς κύκλους συμφερόντων, σκληρούς και γνωρίζοντες τους σκοπούς των, καθιστά με ευκολία κατανοητό ότι ένας σημαντικός αριθμός επιστημόνων, ακριβώς ανεξαρτήτων εσωτερικώς, επιμένει στις μέρες μας στην από καθέδρας αξιολόγηση» (ΔΘ 66-67, τ.β').

Εξαιτίας της απόρριψης θεσμολογικών κριτηρίων (Schmoller), ώστε να υπάρχει ένα πλαίσιο «επιστημονικότητας» αυτό μετατοπίζεται προς την διάσταση της «ευθύνης» των επιστημόνων να είναι «έντιμοι» στις εκτιμήσεις τους. Το στοιχείο της «ευθύνης» φαίνεται ότι αποτελεί το κοινό στοιχείο σε μορφές του πολιτικού, ο οποίος αντιπαρά τίθεται στον τύπο του γραφειοκράτη, και του επιχειρηματία, ο οποίος αντιπαρά τίθεται στον εισοδηματία, αλλά και του ελεύθερου επιστήμονα, ο οποίος αντιπαρά τίθεται στη δέσμευση της κρατικής αυθεντίας και των επιμέρους συμφερόντων και «συντάσσει» το άμορφο υλικό το οποίο έχει αποδομηθεί σε άπειρους συσχετισμούς. Αφού έχει απορριφθεί η δυνατότητα θεμελίωσης των αξιών, οι οποίες ανάγονται στον θελησιοκρατικό προσδιορισμό που συνδέει την βεμπεριανή με την ιστορική αδυνατότητα θεμελίωσης αξιών (η οποία σε εκπροσώπους του οικονομικού ιστορισμού συνδέονταν με την θεολογική 'πίστη'), ως επιστημονικό κριτήριο απομένει η ανάδειξη των συνεπειών (Gebot der Konsequenz) των «αξιακών στάσεων» και την κρίση τους στο επίπεδο της ατομικής «ευθύνης».

Το κείμενο του Weber αποδέχεται τον αντινομικό χαρακτήρα μεταξύ αξιών και περιγραφικών όρων και μάλιστα κάνει λόγο για τον «αγώνα μεταξύ των αξιών» ο οποίος δεν εναρμονίζεται ούτε βάσει ενός πατριαρχικού-οργανικού μοντέλου ιεράρχησης, ούτε μέσω ενός ορθολογικού πλαισίου. Η σύγκρουση των αξιών δεν αποτελεί εμφάνιση της πραγματικής τους

σύγκρουσης στο εσωτερικό του αντικειμένου. Αντίθετα, προτείνεται ο «πολυθεισμός των αξιών» οι οποίες έχουν μετέλθει της ιστορικής τους μετεξέλιξης μέσω της «απομαγικοποίησης» και του «εξορθολογισμού» του κόσμου. Άρα, φαίνεται ότι οι αξίες μετέχουν ενός σύγχρονου αστικού πλαισίου δράσης το οποίο είναι υποχρεωμένος να αναγνωρίσει ο επιστήμονας. Αυτό που είναι ζήτημα είναι το πλαίσιο του 'πολυθεισμού των αξιών'. Μέσα από τις συζητήσεις στην Ένωση για την Κοινωνική Πολιτική φαίνεται να είναι η προώθηση του έθνους σε μια σύγχρονη μορφή που δε θα δεσμεύεται από ένα προϋπάρχον αξιακό πλαίσιο, αλλά θα αναπροσαρμόζεται, βάσει των μεταβαλλόμενων συνθηκών(SSP:416). Αντίθετα σε λειτουργιστικούς όρους όπως η έννοια της «προσαρμογής» (Anpassung). Η έννοια της «προσαρμογής» αποτελεί μια στάση που συνδέεται με την σκοπιά του γραφειοκράτη, όπως φαίνεται και από τις μελέτες του για την οικονομική ηθική των παγκόσμιων θρησκειών όπου αναδεικνύεται ότι ο κινέζικος πολιτισμός σε αντίθεση με την προτεσταντική στάση, προσανατολίστηκε προς το πρότυπο μιας γραφειοκρατικής δομής και αναπαρήγαγε παραδοσιακές δομές εξουσίας. Σε αντίθεση με την έννοια της «προσαρμογής» που συνδέεται με την στάση του γραφειοκράτη, εμφανίζεται η «χαρισματική» στάση που εισάγει καινοτομίες στο θεσμικό επίπεδο και «ανατροφοδοτεί» τον «κοινωνικό οργανισμό».

Το κείμενο της *Αξιολογικής ελευθερίας* περιέχει την κριτική στην θεωρία του A. Wagner. Η συζήτηση έχει διεξαχθεί στα πλαίσια της Ένωσης και περιέχει την απόσταση που λαμβάνει ο Weber από «τεχνικές» αναγνώσεις του πολιτισμού και της πρωτοκαθεδρίας του τεχνικού-μηχανιστικού παράγοντα ως εξηγητικό μοντέλο της ιστορικής εξέλιξης. Η βαγκνεριανή θεωρία είχε διατυπώσει τον αποκαλούμενο «νόμο της αυξανόμενης κρατικής δραστηριότητας» ο οποίος στο εσωτερικό του είναι ταυτολογικός, καθώς προβάλλει την αύξηση του δημόσιου χαρακτήρα των οικονομικών σχέσεων ως αξία η οποία λαμβάνεται από την ιστορική εξέλιξη. Η βεμπεριανή μέθοδος άσκησε κριτική ακριβώς στην ταύτιση εξελικτικών νόμων και παραγωγής αξιών, τονίζοντας ότι η βαγκνεριανή θεωρία μετατρέπεται σε μια τεχνική παραγωγή του κοινωνικού, απορροφώντας τον πολυθεισμό των αξιών σε ένα γραφειοκρατικό κρατικό πλαίσιο(SSP:412-416). Σε αυτό το σημείο ενεργοποιείται το επιστημολογικό πρότυπο του φερμαλισμού, το οποίο στην

τάση απορρόφησης της αξιακής πολυειδείας από μια αξία που ταυτίζεται με την ιστορική εξέλιξη, αντιπείνει το «αγωνιστικό» στοιχείο ως αμφισβήτηση της παγίωσης μιας γραφειοκρατικής εξουσίας.

Η τρίτη μεγάλη συζήτηση στην οποία μετείχε ο Weber υπήρξε αυτή των πανεπιστημιακών του Γερμανικού Έθνους (Deutsche Hochschullehretag) η οποία συνδέεται με αυτήν της Ένωσης για το αίτημα της αξιολογικής ελευθερίας⁴⁶. Στην 4^η ημερίδα του «Συνδέσμου για τα Πανεπιστήμια», που έγινε τον Οκτώβριο του 1911, τέθηκαν τα ζητήματα σύγκρισης των αμερικανικών και των γερμανικών πανεπιστημίων σε σχέση με 5 θέματα : 1) το ερώτημα της επιφόρτισης των λεκτόρων με διοικητική εργασία, 2) το ερώτημα της επιρροής της διδακτικής ελευθερίας μέσω καπιταλιστικών και πολιτικών συμφερόντων, 3) της διδακτικής δραστηριότητας, 4) το αποτέλεσμα ότι τα αμερικάνικα πανεπιστήμια δε διαπαιδαγωγούν δημοσίους υπαλλήλους και 5) οι δυνατότητες ανόδου βάσει της αξιοκρατίας. Αυτά τα θέματα αποτελούν το πρώτο μέρος της διάλεξης «*Επιστήμη ως Επάγγελμα*» (1917), που αναφέρεται στις «εξωτερικές συνθήκες» της πανεπιστημιακής έννοιας του «επαγγέλματος» όπου ο Weber αναφέρει την αξιολογική θέση των αμερικανικών πανεπιστημίων και την σταδιακή ένταξή τους στο γραφειοκρατικό μηχανισμό, αλλά και την «εξάρτηση» και «καθυστέρηση» των αντίστοιχων γερμανικών εξαιτίας της «εμπλοκής» τους με την κρατική και στρατιωτική ηγεσία, όπως έδειξε η αναφορά στην «υπόθεση Bernhard» (1908) : «μόνο εκεί που ... τα κοινοβούλια ή, ως προς τη δική μας χώρα μέχρι σήμερα, οι μονάρχες (και στις δύο περιπτώσεις η επίδραση είναι του αυτού είδους) ή σήμερα πλέον τα επαναστατικά καθεστώτα επεμβαίνουν για πολιτικούς λόγους, μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι μόνο οι άνετες μετριότητες ή οι φιλότιμοι υπάλληλοι έχουν την τύχη με το μέρος τους»⁴⁷. Όσον αφορά το δεύτερο μέρος της διάλεξης χρήσιμο είναι να επισημανθεί ότι οι θέσεις του Weber διατυπώνονται ως απάντηση στο βιβλίο του F.X.Schwab «*Beruf und Jugend*»⁴⁸ το οποίο αιτείται την επιστροφή σε ένα ρομαντικό αντικαπιταλιστικό ιδεώδες στραμμένο στην αρχαιότητα και προτείνοντας την

⁴⁶ Βλ. το άρθρο του Hennis (1994) για το πλαίσιο της συζήτησης και τη θέση του Weber.

⁴⁷ Hennis (1994:143).

⁴⁸ Για το πλαίσιο της συζήτησης Schluchter (1998), και για την κριτική σε ρομαντικά και προαστικού περιεχομένου επιστημολογικά πρότυπα βλ. Mommsen (1987).

«πλήρη και όμορφη» ανθρωπότητα, χωρίζοντας, παράλληλα, τις έννοιες του επαγγέλματος και της ζωής με νόημα. Στην κριτική σε «είδωλα» όπως το «βίωμα» και η «προσωπικότητα» στρέφεται ο Weber εμμένοντας στο αστικό πλαίσιο δράσης όπου έχει επέλθει ένας «πολυθεϊσμός των αξιών» και μέσω της διαδικασίας «απομαγικοποίησης» έχουν εξαλειφθεί περιεχομενικές θεμελιώσεις θρησκευτικού, δογματικού και αυταρχικού χαρακτήρα. Στην *Επιστήμη ως Επάγγελμα* το επιχείρημα αναπτύσσεται από την πλευρά της σταδιακής υποκατάστασης του «ανθρώπου της πολιτιστικής ευρύτητας»(Kulturmensch) από τον «ειδικό επιστήμονα»(Fachmensch) ο οποίος διακρίνεται από την «αξιοφοβία»(όπως γράφει σε ένα γράμμα) και μετατρέπει όλα τα σημαντικά σε 'τεχνικά' ζητήματα, σε αντίθεση με τον πρώτο που έχει το θάρρος να τοποθετείται αξιολογικά βάσει των 'ηθικών αρετών' του καθήκοντος, της διαύγειας και του συναισθήματος της ευθύνης και απαιτείται από αυτόν ως τελική επιστημολογική αξία η «διανοητική εντιμότητα»(intellektuelle Rechtschaffenheit), η οποία φαίνεται να αποτελεί η συγκροτητική αξία της βεμπεριανής μεθόδου⁴⁹. Καθώς έχει απορριφθεί μια διάσταση 'προόδου' της επιστήμης αίρεται και η δυνατότητα διάσωσης του «ανθρώπου της πνευματικής ευρύτητας» «Είναι η μοίρα των καιρών μας, εν συνδυασμό προς την εκλογίκευσιν και τον διανοητισμόν της, προ παντός δε την αποβολήν του μαγικού στοιχείου, ότι ακριβώς αι τελικάί και πλέον υπέροχοι αξίαί έχουν αποσυρθή από την δημοσιότητα και έχουν επιστρέψει είτε εις το απόκοσμον βασιλείον μιας μυστικής ζωής, είτε εις την αδελφότητα των άμεσων σχέσεων των ατόμων.»(ΔΘ167,τ.Β)

Ένας τέτοιος κίνδυνος να μετατραπούν οι αξιακές στάσεις σε θεολογικού περιεχομένου φανατισμούς και άρνησης της νεωτερικότητας με αποτέλεσμα να προσανατολίζονται σε 'κοινοπιστικού' τύπου σχέσεις αναβίωσης μυστικιστικών και ανορθολογικών δομών. Αυτή η θρησκευτικού περιεχομένου αντίδραση στον τεχνολογικό χαρακτήρα της σύγχρονης εποχής περιγράφεται ως «θυσία του διανοητικού»(Opfer des Intellekts) «Διότι τοιαύτη θυσία του διανοητικού στοιχείου, επ' ωφελεία μιας άνευ όρων θρησκευτικής αφοσιώσεως, είναι εν πάση περιπτώσει ηθικώς κάτι άλλο από την υπεκφυγήν εκείνων των απλών καθηκόντων της διανοητικής ευθύνης, η οποία εκδηλούται

⁴⁹ Για την έννοια της επιστήμης και τη θέση του επιστήμονα βλ. Ψυχουπαίδης (1993), (1994), Hennis(1987), Prewo(1979), Schluchter (1980), Weiss(hg.) (1989), Wagner&Zipprian (1994).

όταν έχωμεν σαφώς το θάρρος των ιδίων ημών τελικών λήψεων θέσεως, αλλ' επιδιώκομεν να ελαφρύνωμεν αυτάς με ένα ασθενή σχετικισμόν. Και το καθήκον αυτό τοποθετείται δι' εμέ υψηλότερον από οιασδήποτε προφητείαν της καθέδρας, η οποία δεν διασαφεί ότι εντός των χώρων των πανεπιστημιακών παραδόσεων δεν υπάρχει καμμία άλλη αρετή, από αυτήν ακριβώς απλή διανοητική ευθύνη»(ΔΘ168,τ.Β)

ΚΕΦ. 4 Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Το δεύτερο κεφάλαιο του *Οικονομία και Κοινωνία*⁵⁰ οριοθετεί τη στάση του Weber έναντι του αξιολογικού ζητήματος και των μακροθεωρητικών προσεγγίσεων προβάλλοντας παράλληλα τη 'νέα' κοινωνιολογική επιστημολογία κατά την εξέταση του οικονομικού φαινομένου. Η τελευταία εκκινά από τους κατεχοχόν 'αφηρημένους' 'ατομικούς' και 'απλούς' εννοιολογικούς προσδιορισμούς εισάγοντας σταδιακά κατά την πρόοδο της ανάλυσης μακροθεωρητικά και αξιακά στοιχεία, τα οποία φαίνεται και να αποκαθιστούν το πλαίσιο σχεσιακής ένταξης των κατά την αρχή της ανάλυσης απροσδιόριστων και αφηρημένων όρων⁵¹.

Ήδη από την εισαγωγή του κεφαλαίου των κοινωνιολογικών κατηγοριών της οικονομίας απωθείται η αντικειμενική-εργασιακή θεωρία της αξίας ώστε να αποφευχθούν ζητήματα μεθοδολογικού ολισμού, και να στραφεί στην υποκειμενική θεωρία της αξίας ώστε να προβληθεί η δομή της εξατομίκευσης και να αφαιρεθεί η πολιτική διάσταση σαν εσωτερικό στοιχείο του αντικειμένου της πολιτικής οικονομίας. Ο ορισμός της έννοιας της οικονομίας διακρίνει μεταξύ της οικονομικά 'προσανατολισμένης' συμπεριφοράς η οποία κατά το νόημα τείνει προς την μέριμνα επιθυμίας 'ωφελειών' (Nutzleistungen) και αφετέρου της οικονομικής πράξης ως 'ειρηνικής άσκησης της εξουσίας διαθέσεως' σε αναφορά με την σχεδιασμένη δράση της 'ορθολογικής κατά τον σκοπό' πράξης που κινείται στο πλαίσιο της 'οικονομικής εκμετάλλευσης' ως επιχειρηματικό πράττειν. Εμφανής είναι στον ορισμό η προσπάθεια απεμπλοκής της ατομικής οικονομικής πράξης από τον κοινωνικό της προσδιορισμό και ταυτόχρονα η πρόταξη του βαθμού κατά τον οποίο ο ίδιος ο όρων ασκεί εξουσία διαθέσεως στα αγαθά και τους αποδίδει ένα ατομικό νόημα. Παρόλα αυτά εμφιλοχωρεί το σύγχρονο πλαίσιο ένταξης των ατομικών σκοποθεσιών, σε έννοιες όπως η 'ειρηνική' άσκηση εξουσίας

⁵⁰ M. Weber, *Κοινωνιολογία της Οικονομίας*, μτφρ. Θ. Γκιούρας, Κένταυρος, Αθήνα, 2000, εφεξής στο κείμενο με τη συντομογραφία ΚΟ και αριθμό σελίδας.

⁵¹ Για μια ανάλυση του κεφαλαίου βλ. Ψυχοπαϊδης (1993), Bader (1975), Marcuse (1965), Mommsen (1988).

διαθέσεως που προϋποθέτει, χωρίς να αναφέρεται, την διαδικασία μετάβασης σε ένα αστικό πλαίσιο, στο οποίο υπάρχει η εγγύηση των οικονομικών σχέσεων και έχει επιβληθεί η σύγχρονη κρατική μορφή χωρίς να υπάρχει ένα συνολικό σχέδιο συλλογικής δράσης. Η παραπάνω διαδικασία εκφράστηκε στην παράδοση του κλασικού πολιτικοοικονομικού επιχειρήματος με τις έννοιες του 'άκρατου' και του 'μετριασμένου' εγωισμού που αντιστοιχούν εν πολλοίς με την μετάβαση από μια προαστική σε μία αστική δομή⁵². Αυτή η αστική δομή εκφράζεται στις βεμπεριανές έννοιες από την πρόταξη του 'ορθολογισμού κατά τον σκοπό', της σχετικοποίησης της αξιακής διάστασης καθώς και της έννοιας της 'κατανόησης' -μια έμμεση αναφορά στην έννοια του 'μετριασμένου εγωισμού'- όπου στο πλαίσιο της σύγχρονης αγοράς ο ατομικός ὄρων μπορεί να μπαίνει στη θέση του άλλου μέσω της δομής των συμφερόντων⁵³.

Η 'κοινωνιολογική' προσέγγιση του οικονομικού φαινομένου γίνεται με 'αφηρημένο' τρόπο μέσω της ανάδειξης του ατομικού 'νοήματος' και αποχωρισμού του από το πλαίσιο δημιουργίας του και ένταξής του σε σκοποθεσίες συλλογικών νοημάτων. Παρόλο ότι προβάλλεται η ατομική πράξης μέσα από την αναφορά στην 'επιλογή των μέσων' προς την επίτευξη ενός σκοπού, ταυτόχρονα γίνεται αναφορά στα 'εμπόδια' και 'συνέπειες' που η πράξη κατά την πορεία της συναντά, θεματοποιώντας την ύπαρξη των κοινωνικών συνθηκών που επηρεάζουν την κίνηση και τα αποτελέσματα της ατομικής σκοποθεσίας. Σημαντική για τον Weber είναι η αναγνώριση από την πλευρά της υποκειμενικής θεωρίας της αξίας της πρόταξης του νοηματικού παράγοντα ο οποίος κατασκευάζει την ενότητα των οικονομικών σχέσεων και τις καθιστά κατανοητές μέσω της 'μέριμνας' και όχι η 'αντικειμενική αναγκαιότητα' (ΚΟ,27). Ο ορισμός της 'οικονομικής πράξης' όμως δεν πρέπει να εκκινά από 'καταναλωτικές ανάγκες' αλλά προσανατολίζεται προς τις 'ωφέλειες'(Nutzleistungen) και την 'μέριμνα' για την κάλυψή τους, γεγονός που συνδέει τόσο την πρωτόγονη οικονομία κάλυψης αναγκών όσο και την σύγχρονη οικονομία επικέρδειας. Η προβολή της έννοιας της οικονομικής 'μέριμνας' από την πλευρά του ατόμου συντάσσεται με την αντίστοιχη

⁵² Βλ. Αγγελίδης (1991).

⁵³ Προς αυτήν την κατεύθυνση βλ. Ψυχουπαίδης (1993), προς την αντίθετη βλ. Κονιαβίτης (1993).

μεθοδολογική κατασκευή του Menger. Ένα ακόμη σημείο που εμφανίζεται η σχέση με την αυστριακή σχολή είναι ο ορισμός της οικονομικά προσανατολισμένης δράσης. Αυτή οριοθετείται σαν προνοητική επιλογή σκοπών σε αναφορά με τον προσανατολισμό στη σπάνη των μέσων. Συνδέεται με τον πολιτικό προσανατολισμό μέσω του 'αγωνιστικού' στοιχείου και του συνδυασμού μέσων-σκοπών, όχι μέσω ενός ενιαίου μοντέλου αλλά σε ένα πλαίσιο 'αντιστοιχίσεων' εξωτερικού τύπου. Απορρίπτονται με αυτόν τον τρόπο θεμελιώσεις που πρότειναν την δυνατότητα εξισορρόπησης της οικονομίας και της πολιτικής και στο πλαίσιο κάποιων όρων δινόταν η δυνατότητα στην πολιτική να παρεμβαίνει για την αποκατάσταση ανισορροπιών και κρίσεων του οικονομικού φαινομένου. Αντίθετα στην βεμπεριανή προσέγγιση σχετικοποιείται η αξιακή διάσταση της πολιτικής, το κοινωνικό πλαίσιο δράσης της και αίρεται οποιαδήποτε ιεράρχηση μεταξύ οικονομίας και πολιτικής αφού η γνώση των συνθηκών στον τομέα της οικονομίας είναι ανώτερη από ότι στον γραφειοκρατικό μηχανισμό(Sachkenntniss) γιατί η γνώση και οι συνέπειες των πράξεων της καπιταλιστικής επιχείρησης αποτελούν για την τελευταία ένα άμεσο ζήτημα ύπαρξής της (WG,574). «Το πόσο λάθος είναι να θεωρείται, ιδιαίτερα για την(ανεξάρτητα με ποιο τρόπο οριζόμενη) οικονομία, ότι εννοιολογικά είναι μόνον 'μέσον' – σε αντίθεση π.χ. προς το 'κράτος'- φαίνεται ήδη από το ότι μπορεί κανείς να ορίσει ιδιαίτερα το κράτος μόνον μέσα από αναφορά των μέσων που αυτό χρησιμοποιεί σήμερα με μονοπωλιακό τρόπο (βία)» (ΚΟ,28)

Στο σημείο 5 της ίδιας παραγράφου σημαντικός είναι ο διαχωρισμός της έννοιας της 'τεχνικής' από την 'οικονομία' που αποβλέπει στην απεμπλοκή της εξάρτησης μεταξύ τεχνολογικών μεταβολών και οικονομικών σχέσεων, όπως διατυπώθηκαν στις λεγόμενες 'υλιστικές εξισώσεις'(βλ. SSP:450)⁵⁴ και ταυτόχρονα απορρίπτεται η κατεύθυνση του συνολικού καταμερισμού της εργασίας ο οποίος συνδέεται με 'συμφέροντα οικονομικού εφοδιασμού' μέσω των οποίων θεματοποιείται ένας συλλογικός σκοπός της οικονομίας απορροφώντας ζητήματα 'σπανιότητας' αγαθών και θα κυριαρχούσε μια προσπάθεια ιεράρχησης συλλογικών αναγκών της κοινωνίας. Ο μετριασμός της σημαντικότητας του στοιχείου της τεχνικής

⁵⁴ *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen, Mohr, 1924, εφεξής στο κείμενο με τη συντομογραφία SSP και αριθμό σελίδας.

πραγματοποιείται μέσω της αναφοράς σε 'έξωοικονομικά κίνητρα' τα οποία προσδιόρισαν την οικονομική εξέλιξη του καπιταλισμού(όπως διατυπώθηκε στην 'Προτεσταντική ηθική'⁵⁵) καθώς και η μετατόπιση της ανάλυσης προς την διάσταση του 'ορθολογικού υπολογισμού' ο οποίος λειτούργησε ως προϋπόθεση για την εμφάνιση της 'ορθολογικής τεχνικής'.

Από την πρώτη παράγραφο και την οριοθέτηση του οικονομικού πράττειν η ανάλυση μεταβαίνει στην έννοια των 'αγαθών'(Güter)⁵⁶ και 'υπηρεσιών'(Leistung) μέσω της 'ωφέλειας' με απευθείας αναφορά στο έργο της αυστριακής σχολής, η οποία προσεγγίζει το ζήτημα των οικονομικών σχέσεων (τόκος, συναλλαγματικές σχέσεις) και η οποία διατηρεί ως συστατική την έννοια της υποκειμενικής σκοπιάς και των 'πιθανοτήτων'(Chance) δυνατοτήτων χρήσης. Ήδη βρισκόμενη σε αδυναμία συγκρότησης μακροθεωρητικών όρων καθώς έχει επιλεγεί η ατομική διάσταση η βεμπεριανή κατασκευή επισημαίνει ότι για έννοιες που εντάσσονται στην 'εποπτική' έννοια της 'υπηρεσίας' η οποία έχει αντικαταστήσει αυτήν της εργασίας που περιορίζεται στην διάσταση της παραγωγής του οικονομικού πράττειν απαιτείται μια 'ιδιαίτερη διαπραγμάτευση' και η ανάλυσή της γίνεται μέσω της έννοιας του καταμερισμού της εργασίας καθώς πρέπει πρώτα να αναλυθούν μορφές της σύγχρονης δομής ώστε να μην προταχθεί η έννοια της 'ελεύθερης εργατικής δύναμης' ως συστατικής του αντικειμένου.

Στην συνέχεια πραγματοποιείται ο διαχωρισμός του οικονομικού προσανατολισμού του πράττειν σε 'παραδοσιακό' και 'ορθολογικό κατά το σκοπό'. Το παραδοσιακό πράττειν φαίνεται να μετριάζει την αποδοχή ενός διευρυμένου ορθολογικού μοντέλου και λειτουργεί ως όρος γενίκευσης των ατομικών προσανατολισμών. Το ορθολογικό πράττειν καθορίζεται από το 'διευθυντικό'(leitende) πράττειν που προϋποθέτει τον διαχωρισμό του καταμερισμού της εργασίας ανάμεσα σε 'διευθυντικό' και 'διεκπεραιωτικό'(ausführende)πράττειν⁵⁷ νομιμοποιώντας τον χωρισμό σε απόφαση και εκτέλεση και της εκμετάλλευσης ως 'συστατικές' των ανθρώπινων κοινωνιών. Αναδεικνύεται επίσης ο χωρισμός του ορθολογικού

⁵⁵ Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού, μφρ. Μ. Κυπραίος, Gutenberg, Αθήνα, 1978.

⁵⁶ Η πρόταξη της έννοιας του αγαθού στρέφεται προς την υποκειμενική θεωρία της αξίας και την παράδοση του οικονομικού ιστορισμού(Roscher).

⁵⁷ Για αυτήν την διάκριση βλ. Γκιούρας (1992).

κατά τον σκοπό από το αξιακό με μια ευρύτερη διαδικασία ιστορικού χωρισμού τους στο πλαίσιο σύγχρονων κοινωνιών της αγοράς και της αναφοράς στην υπέρβαση της ισχύος της παραδοσιακής συμπεριφοράς 'διευκολύνοντας' την διαμόρφωση της κεφαλαιοκρατικής ορθολογικής οικονομίας. Δίδεται πρωταρχικότητα στην έννοια του ανταλλακτικού πράττειν με αναφορά στην κοινωνιολογική έννοια της 'συνεννόησης' (Einverständnis) - 'συμβιβασμός συμφερόντων'- η οποία αποτελεί την διαδικασία αντιστοίχισης των 'πιθανοτήτων' να μεταβληθούν τα μέσα συντήρησης μέσω συμβάσεων στο πλαίσιο της αγοράς ή αποκόμισης κέρδους και όχι μέσω του συλλογικού εφοδιασμού με τα μέσα συντήρησης που θα προέκυπτε από αλληλέγγυο πράττειν ή άρσης των κοινωνικών όρων⁵⁸. Το παραπάνω διαφαίνεται και στην διάκριση μεταξύ αφενός παραδοσιακής και αφετέρου ορθολογικής ανταλλαγής, κατά την οποίαν εισέρχεται το άτομο είτε για να αποκομίσει όφελος είτε μέσω εξαναγκασμού που επιβάλλεται από οικονομική 'δύναμη' ή 'ανάγκη' «Στην πρώτη περίπτωση είναι ως προς τις συνθήκες της σε μεγάλο βαθμό ατομικά προσδιορισμένη και, με αυτήν την έννοια, ανορθολογική τα πλεονάσματα των νοικοκυριών εκτιμώνται, για παράδειγμα, ως προς τη σπουδαιότητά τους σύμφωνα με το ατομικό οριακό όφελος της μεμονωμένης οικονομίας [...] Ένας έλλογος αγώνας ανταλλαγής αναπτύσσεται μόνον σε περίπτωση αγοραίων αγαθών και σε μεγαλύτερο βαθμό για αγαθά που χρησιμοποιούνται ή ανταλλάσσονται εντός μιας οικονομίας επικέρδειας.» (ΚΟ,43)

Η ανάλυση είναι ήδη φανερό ότι κινείται προς την διάσταση του ατομικού ορθολογικά ανταλλακτικού πράττειν στο πλαίσιο της αγοράς. Μετά την θεματοποίηση του αγοραίου πράττειν θεματοποιείται η έννοια των 'συνδέσμων' (Verband) στο πλαίσιο των οποίων δραστηριοποιείται και από τους οποίους προσδιορίζεται το πρώτο. Η έννοια του συνδέσμου εντάσσει το οικονομικό πράττειν σε κανονιστικές διατάξεις στην διαμόρφωση των οποίων δεν συνέβαλλαν οι ατομικοί δρώντες και στα οποία υπάγονται μέσω 'καταστατικών' και καταναγκασμού. Αυτοί είναι ο οικονομικά ενεργός σύνδεσμος (αστικό κράτος) που προσεγγίζει την έννοια του 'ιδρύματος', ο οικονομικός σύνδεσμος (καρτέλ, μετοχικές εταιρίες, επιχειρήσεις), ο

⁵⁸ Σχετικά βλ. Ψυχοπαίδης (1994).

οικονομικά ρυθμιστικός σύνδεσμος (συντεχνίες, σωματεία, συνδικάτα, καρτέλ) και ο διατακτικός σύνδεσμος (καθαρό κράτος δικαίου). Η ανάλυση σχετικοποιεί κλασικές έννοιες όπως της αυτονομίας της ατομικής ιδιοκτησίας μέσω της εμφάνισης μεγάλων επιχειρήσεων όπως τα καρτέλ αλλά και 'υλικών' διατάξεων όπως τα συνδικάτα που διεκδικούν μορφές κοινωνικών δικαιωμάτων διαγράφοντας και τη μετάβαση στη μορφή του μονοπωλιακού καπιταλισμού, στο εσωτερικό του οποίου η πιθανότητα για κέρδος δεν εξασφαλίζεται από τον ελεύθερο ανταγωνισμό αλλά σε αυξημένο βαθμό από 'ρυθμιστικές' μονοπωλιακές επιχειρήσεις. Αυτό γίνεται φανερό στον ορισμό της ιδιοκτησίας ως απόκτησης πιθανοτήτων μιας κλειστής σχέσης και της μετατροπής της σε ανοικτή με σκοπό την εκποίησή της. Στην ίδια κατεύθυνση σχετικοποιείται και η έννοια του φιλελεύθερου καθαρού κράτους δικαίου καθώς όπως επισημαίνεται ακόμη και σε καθαρά συμβολιακές πράξεις εμπιλοχωρούν 'υλικές' σχέσεις οι οποίες ακυρώνουν την αυτονομία των δρώντων όπως η εργασιακή σύμβαση (ΚΟ,47).

Καθώς η ανάλυση δεν αποδέχεται μια αυστηρή διάταξη των εννοιών αυτές κατασκευάζονται από πλέον αφηρημένες προς την κατεύθυνση του ορθολογικού πράττειν στο πλαίσιο της σύγχρονης αγοράς διαγράφοντας μια ασθενή διάταξη του εννοιακού πλαισίου. Η μεθοδολογία ανακατασκευάζει φαινόμενα των κοινωνικών μορφών που αποτελούν ταυτόχρονα αποσιωπηθείσες προυποθέσεις της ατομικής δράσης ως 'συναρμογής' των προσανατολισμών του νοήματος των δρώντων. Σε αυτήν την διάσταση προσεγγίζεται και το χρηματικό φαινόμενο που αποτελεί ταυτόχρονα προϋπόθεση ανάπτυξης της αγοράς «Σε αυτήν την περίπτωση όμως ο προσανατολισμός αναφέρεται πρωτογενώς στη θέση του χρήματος ως ανταλλακτικού μέσου- και αυτό σημαίνει στη δυνατότητα ότι θα γίνει μελλοντικώς αποδεκτό με μία(κατά προσέγγιση εκτιμηθείσα) αναλογία τιμών από ένα ακαθόριστο πλήθος άλλων ατόμων, έναντι καθορισμένων ή ακαθόριστων αγαθών» (ΚΟ,204) Εμφανής είναι εδώ η σύνταξη με την αυστριακή σχολή της πολιτικής οικονομίας καθώς η κοινωνική μορφή ανάγεται στην ατομική διάσταση του υποκειμενικού νοήματος και ταυτόχρονα υιοθετείται η θεωρία του von Mises ως προς την 'υλική' διάσταση του χρηματικού φαινομένου και την κριτική που άσκησε στην αδυνατότητα του

σοσιαλιστικού πρότυπου⁵⁹ καθώς δεν υπακούει σε κριτήρια τυπικής ορθολογικότητας (τιμές, χρήμα, αγορά), τα οποία θεωρούνται ως όρια του σύγχρονου πράττειν. Η κατασκευή του φαινομένου του χρήματος στην παραπάνω θεωρία τονίζει την λειτουργία του ως 'μέσου ανταλλαγής' και όχι ως 'γενικού ισοδυναμού' ταυτόχρονα όμως διαθλά την αυστηρά ατομιστική μεθοδολογία καθώς στρέφει την ανάλυση προς την κοινωνική πλευρά της οικονομικής ζωής, η οποία δεν συνίσταται σε κάτι αντικειμενικό ως 'φυσική ιδιότητα των ίδιων των αγαθών', αλλά παράγεται 'σε τελευταία ανάλυση από τις ανθρώπινες διαδικασίες αξιολόγησης των επιμέρους αγαθών'. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η κριτική στην 'κρατική θεωρία του χρήματος'(Knarps) η οποία συσχέτισε την εμφάνιση του χρήματος με το δικαίκο φαινόμενο, και τόνισε την προέλευσή του ιστορικά μέσω των κρατικών χρεών. Ο Weber στρέφει την ανάλυση προς τις ατομικές σκοπιές των δρώντων αμφισβητώντας την δεσμευτική κρατική διάσταση ως ενός αντικειμενικού-ουδέτερου παράγοντα. Προειδοποιεί μάλιστα προ του κινδύνου επιβολής 'υλικών' αιτημάτων στο εσωτερικό μιας κρατικής ρυθμιστικής προοπτικής, της επιβολής ανορθολογικών περιεχομένων σοσιαλιστικού προτύπου και προτάσσει μια ελεύθερη αγορά για την λειτουργία μιας δυναμικής οικονομίας.

Όλο το εννοιακό πλαίσιο της βεμπεριανής μεθοδολογίας φαίνεται πως έλκεται από το πρότυπο της σύγχρονης κοινωνίας της αγοράς καθώς εμφιλοχωρούν συνεχώς όροι δράσης ενός ορθολογικού οικονομικού πράττειν, με την πρόθεση βέβαια από την πλευρά της φορμαλιστικής μεθοδολογίας αυτές οι έννοιες να έχουν ένα αφηρημένο περιεχόμενο ώστε να εφαρμόζονται σε διαφορετικά ιστορικά πλαίσια . Αυτό γίνεται σαφές και στην έννοια της 'κατάστασης της αγοράς', όπου αντιπαρατίθενται αφενός 'ρυθμισμένες'(Marktregulierung) με 'ελεύθερες'(Marktfreiheit) διαστάσεις του φαινομένου της αγοράς. Οι αγοραίες ρυθμίσεις καθορίζονται παραδοσιακά, συμβατικά, μέσω του δικαίου αλλά και μέσω της σύγχρονης 'κατάστασης συμφερόντων' -'υλική' αγοραία ρύθμιση υπό 'τυπική' αγοραία ελευθερία(KO,60). Σε αυτό το σημείο έχουμε μέσω της αναφοράς στην 'κατάσταση των συμφερόντων'(Interessenlage) της εμφάνισης μονοπωλιακών καταστάσεων καταφάσκοντας όμως την διατήρησή τους στο εσωτερικό της

⁵⁹ Για την κριτική της αυστριακής σχολής στο σοσιαλιστικό πρότυπο βλ. Αγγελίδης (1993), Ιωαννίδης (1993).

αγοράς και απωθώντας οποιαδήποτε προσπάθεια αντιμονοπωλιακής πολιτικής προς όφελος του κοινωνικού συνόλου, όπως εμφανίστηκε στην αντιπαράθεσή του Weber με τον G.Schmoller. Ο Weber αντιτάχθηκε στη συμμετοχή κρατικών λειτουργιών στα διοικητικά συμβούλια των καρτέλ με σκοπό να μετριαστεί το 'εγωιστικό πνεύμα της ιδιωτικής επιχείρησης'(SSP:399-407), επισημαίνοντας ότι το συγκροτησιακό στοιχείο της επιχείρησης είναι η σκοπιά της διεύθυνσης του επιχειρηματία, ο οποίος συγκροτεί την 'ευθύνη' του μέσα από τον 'αγώνα'. Η επέμβαση στο επίπεδο της αγοράς και η υποκατάσταση της επιχειρηματικής δράσης από δημόσιους φορείς, οδηγεί στην αποθάρρυνση της επιχειρηματικότητας και της συρρίκνωσης των δυναμικών στοιχείων⁶⁰. Η ύπαρξη σύστασης καρτέλ στο εσωτερικό της αγοράς αναχαιτίζει τις τάσεις κατάρρευσης του καπιταλιστικού συστήματος μέσω των εντεινόμενων οικονομικών κρίσεων υπερπροσφοράς όπως διατυπώθηκε στο 'Κομμουνιστικό μανιφέστο', καθώς 'μετριάζεται' η ένταση των κρίσεων και ο αδυσώπητος ανταγωνισμός μεταβαίνει σε μορφές ρύθμισης των τιμών και της διάθεσης των εμπορευμάτων. Ακόμα, η ύπαρξη μεγάλων επιχειρήσεων συμβάλλει στον αυξανόμενο χαρακτήρα της γραφειοκρατικής τους δομής, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα κοινωνικό στρώμα ιδιωτικών υπαλλήλων δίπλα στο εργατικό προλεταριάτο, των οποίων τα συμφέροντα αντιτίθενται στην 'δικτατορία του προλεταριάτου'(SSP 507-508). Η θέση αυτή αμφισβητεί την ενιαία φύση της εργατικής τάξης απορρίπτοντας την δυνατότητα σύγκρουσης δύο ενιαίων ταξικών σχηματισμών. Η ιστορική διαδικασία λανθάνει πίσω από τις έννοιες καθώς διαπιστώνεται ότι οι αρχικές αγοραίες ρυθμίσεις κυριαρχούνταν από ανορθολογικά παραδοσιακού περιεχομένου συμφέροντα(θρησκευτικά, πατριαρχικά, νομοκατεστημένα στρώματα) που δεν ήταν προσανατολισμένα στις 'δυνατοότητες αγοραίας επικέρδειας' , καθώς και της πρώιμης κεφαλαιοκρατίας που δεν έχει επιτύχει την αγοραία ελευθερία. Η παραπάνω επισήμανση συνδέεται με την διαδικασία εμφάνισης του καπιταλιστικού

⁶⁰ Σε αυτό το σημείο και η αυστριακή σχολή της πολιτικής οικονομίας υπογραμμίζει την αδυναμία της πολιτικής-μέσω του κρατικού σχεδιασμού- να υλοποιήσει συλλογικούς σκοπούς καθώς οποιαδήποτε επέμβαση στην αγορά αποθαρρύνει τα δυναμικά στοιχεία της. Βλ. Ιωαννίδης (1993).

φαινομένου, καθώς όπως τονίστηκε στην *Προτεσταντική ηθική*⁶¹, αυτό προέκυψε όχι μέσω πολιτικών μονοπωλίων και του κρατικού σχεδιασμού, αλλά μέσα από την μικρή επιχείρηση και του αυτοεξαναγκασμού και της πειθαρχίας που επέβαλλαν οι πρώτοι καπιταλιστές.

Η έννοια της ρύθμισης συνδέεται με την διάσταση του εφοδιασμού με αγαθά ο οποίος προβάλλεται από κοινωνικές ομάδες με αξιολογικό περιεχόμενο. Στο εσωτερικό της βεμπεριανής εννοιακής κατασκευής εκφράζεται ως 'υλική' ορθολογικότητα με σαφή έλξη από την αντίστοιχη έννοια του Menger της 'λαϊκής οικονομίας' και αντιπαραβάλλεται στην 'τυπική' ορθολογικότητα που αντιστοιχεί στα μορφικά στοιχεία (ΚΟ,63-64). Αμφισβητείται η δυνατότητα ανακατασκευής του αντικειμένου μέσω των μακροθεωρητικών, συλλογικά αξιακών σκοποθεσιών (περιεχομενική διάσταση) και αντίστροφα προκρίνεται η υποκειμενική σκοποθεσία (μορφική διάσταση) η οποία διακρίνεται από 'μονοσημαντότητα' και 'ακρίβεια' καθώς όπως έχει ήδη τονιστεί στην μεθοδολογική θεμελίωση, το υποκειμενικό νόημα αποτελεί την αφετηρία της κοινωνιολογικής μεθόδου, αντίθετα με την υλική διάσταση που διακρίνεται από 'ασάφεια' και 'πολυσημαντότητα' και εκκινά από 'ηθικές, πολιτικές, ωφελιμιστικές, ηδονιστικές, νομικοταξικές, εξισωτικές ή κάποιες άλλες αξιώσεις' και με βάση κάποιο 'αντικειμενικό μέτρο'(Wertmasstab) προσανατολίζεται προς τη αλλαγή των όρων της σύγχρονης οικονομίας. Τονίζεται δηλαδή ότι μόνο μέσω του κατά σκοπό ορθολογικού πράττειν από την πλευρά επιμέρους ατόμων και όχι από κάποια έννοια 'ορθολογισμού του όλου' ο οποίος συνδέεται με την συνολική κοινωνική αναπαραγωγή και μορφές συλλογικοτήτων είναι δυνατόν να επιτευχθεί στο επίπεδο της κοινωνίας κάποιο μέγιστο όφελος και όχι μέσω της αναδρομής σε κάποιες κοινωνικές ανάγκες. Σε πολιτικό επίπεδο η παραπάνω κριτική στην έννοια της 'υλικής ορθολογικότητας' ερμηνεύεται ως αφαίρεση της δυνατότητας των μη κατόχων των μέσων παραγωγής να μεταβάλλουν την κοινωνική τους κατάσταση μέσω της αφαίρεσης δεσμευτικότητας της συλλογικής δράσης άρα και της δυνατότητας πολιτικής μεταρρύθμισης προς

⁶¹ «Αλλά ακριβώς από αυτή τη μικρή καπιταλιστική τάξη και όχι από τους μεγάλους οικονομικούς μεγιστάνες, μονοπωλητές, κρατικούς προμηθευτές, βασιλικούς χορηγητές, αποικιακούς επιχειρηματίες κλπ., γεννήθηκε αυτό που ήταν χαρακτηριστικό στο δυτικό καπιταλισμό η αστική ιδιωτικοοικονομική οργάνωση της βιομηχανικής εργασίας», σελ. 270, Η *προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, μτφρ. Μ.Κυπραίος, 1978.

ένα δικαιότερο σύστημα κοινωνικής διανομής πλούτου. Απέναντι στην υλική κριτική του οικονομικού αποτελέσματος είναι δυνατόν να σταθεί αυτόνομα μια 'ηθική, ασκητική' κριτική τόσο της οικονομικής νοοτροπίας όσο και των οικονομικών μέσων πράγμα που όπως τονίζεται 'χρήζει προσοχής'.

Στην επόμενη παράγραφο εξετάζεται η ορθολογικότητα του χρηματικού υπολογισμού και τονίζεται ο διαχωρισμός μεταξύ 'επικέρδειας'(Erwerben) και 'νοικοκυριού'(Hauhalten). Η ανάλυση προσανατολίζεται προς την πρώτη έννοια που καθορίζεται από το κέρδος καθώς η δεύτερη θεμελιωμένη από την έννοια του οριακού οφέλους προσανατολίζεται προς τις κοινωνικές ανάγκες παραμελώντας την ύπαρξη των παραγωγικών μέσων και της σχέσης μεταξύ κάλυψης αναγκών και δαπάνης για την ικανοποίησή τους. Η κριτική στην έννοια του 'νοικοκυριού' έχει ως σκοπό την αποστασιοποίηση από επιχειρήματα τα οποία εξέταζαν την οικονομική διαδικασία μακροθεωρητικά μέσω των αναπαραγωγικών της διαδικασιών και έθεσαν το ζήτημα της σχέσης μεταξύ κοινωνικών ομάδων και τάξεων «Ένα ενιαίο νοικοκυριό με το μέγιστο εύρος θα ήταν μία κομμουνιστική λαϊκή οικονομία, και με το ελάχιστο εύρος ήταν η πρωτόγονη οικογενειακή οικονομία, η οποία συμπεριλάμβανε το σύνολο ή την πλειοψηφία των υπηρεσιών παραγωγής αγαθών(κλειστή οικιακή οικονομία)» (ΚΟ,125) Σε αυτό το σημείο αποκαλύπτεται η επιρροή της μενγκεριανής μεθοδολογίας, στο εσωτερικό της οποίας προβάλλεται η έννοια της 'διαπλοκής' των οικονομιών ως συνδυασμών μεταξύ των ατόμων αναπαραγόμενη στο εσωτερικό της βεμπεριανής μεθοδολογίας ως προσανατολισμοί και πιθανότητες. Το παραπάνω συναρτάται με την υποκατάσταση του κοινωνικού αντικειμένου μέσω της προσέγγισής του από εξωτερικές αντιστοιχίσεις 'τύπων' στο εσωτερικό των οποίων λαμβάνει χώρα το ατομικό πράττειν. Αυτή η υποκατάσταση μιας δεσμευτικής θεωρίας σχέσεων μεταξύ 'τύπων' φαίνεται στο σημείο 3 της 15^{ης} παραγράφου όπου τίθεται σε αμφισβήτηση η θεωρία των 'εξελικτικών επιπέδων' περί παράλληλης μεταβολής της εσωτερικής δομής του οικονομικού 'τύπου' βάσει της επίδρασης του πολιτικού 'τύπου' και προτείνεται η εξέταση του επιμέρους ιστορικού συσχετισμού των δύο τύπων(ΚΟ,117-118).

Παρόλη την προσπάθεια απώθησης της σύγχρονης σκοπιάς ως δεσμευτικής του εννοιακού πλαισίου, η εξέταση του οικονομικού φαινομένου τείνει συνεχώς προς την κατεύθυνση υιοθέτησης ακριβώς ενός τέτοιου

πλαίσιου όπως φαίνεται στις έννοιες της επικέρδειας (Rentabilität) και του κεφαλαιουχικού υπολογισμού (Kapitalrechnung) ως ιδιαίτερης μορφής του χρηματικού υπολογισμού. Ο ίδιος ο ορισμός της έννοιας του κεφαλαίου εντάσσεται στην υποκειμενική σκοπιά της εκτίμησης του χρηματικού υπολογισμού από την πλευρά του επιχειρηματία και των μέσων που διαθέτει προς επενδυτικούς σκοπούς, απορρίπτοντας την προσέγγισή της βάσει των ταξικών σχέσεων και των κοινωνικών όρων αναπαραγωγής της. Οι ίδιοι οι κοινωνικοί όροι παραγωγής τίθενται ως μέσα που χρησιμοποιεί ο επιχειρηματίας, από την πλευρά του οποίου προσδιορίζονται οι σκοποί της οικονομικής δράσης. Στην προοπτική αυτής της μεθοδολογικής μετατόπισης προβάλλονται οι έννοιες της 'αποδοτικότητας' και του 'κέρδους' σε αντίθεση με το 'οριακό όφελος' στο πλαίσιο της 'κατάστασης της αγοράς' ασκώντας ταυτόχρονα κριτική στο νεοκλασικό πρότυπο της οικονομικής επιστήμης. «Για την οικονομική θεωρία, ο οριακός καταναλωτής είναι ο καθοδηγητής της κατεύθυνσης της παραγωγής. Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τη θέση δύναμης, αυτό ισχύει σήμερα μόνον υπό όρους, καθώς ο 'επιχειρηματίας' μπορεί σε μεγάλο βαθμό να 'αφυπνίσει' και να 'κατευθύνει' τις ανάγκες του καταναλωτή, εφόσον ο τελευταίος δύναται να αγοράσει» (ΚΟ, 75). Χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια να στραφεί το ενδιαφέρον της έρευνας προς την διάσταση ατομικών, επιμέρους σκοπιών ώστε να μην συνδέονται με ταξικούς όρους ένταξης της συμπεριφοράς τους και συγκεκριμένα προς την 'ηγετική' μορφή του επιχειρηματία ο οποίος φαίνεται να τροφοδοτεί και να κατευθύνει τις οικονομικές πράξεις. Στο έργο του Schmolter προβλήθηκε το πρότυπο ενός 'ηθικά εκπαιδευμένου' επιχειρηματία, ο οποίος αντιπαραβάλλεται στον χωρίς μέτρο 'εγωιστή' επιχειρηματία της πρώιμης κεφαλαιοκρατίας και προσανατολίζεται στην άμβλυση των αντιθέσεων στο εσωτερικό της επιχείρησης⁶². Ο Weber αντιστρέφει τα δύο πρότυπα επιχειρηματία (βλ. την κριτική στην διάκριση μεταξύ 'φιλοχρήματων' και 'αλτρουιστών' SSP:401), προβάλλοντας στην *Προτεσταντική Ηθική* τον ηθικά

⁶² «Επίσης η μορφή του πράττειν που διαμορφώνεται ιστορικά από την πρωσική μοναρχία χρησιμεύει ως πρότυπο του πράττειν στις εργασιακές σχέσεις «Όποιος γνωρίζει τη σχέση των αξιωματικών μας με τους στρατιώτες μας, ξέρει ότι έχω δίκιο, όταν τόσες φορές στις πανεπιστημιακές παραδόσεις και σε γραπτά υποστηρίζω πως αν οι επιχειρηματίες μας και οι υπάλληλοί τους είχαν την ίδια σχέση με τους εργάτες τους όπως εκείνη ανάμεσα στους αξιωματικούς και τους στρατιώτες μας, τότε δεν θα υπήρχε στη Γερμανία κανένα κοινωνικό ζήτημα», Γκιούρας (1992, 130)

προσανατολισμένο επιχειρηματία σε αντίθεση με τον σύγχρονο τύπο των αμερικάνικων καρτέλ που δραστηριοποιείται χωρίς κάποιο ηθικό κίνητρο. Ο επιχειρηματίας αποτελεί το χαρισματικό στοιχείο, που μέσω του 'αγώνα' αποκτά δύναμη(Macht) και η ευθύνη(Verantwortung) του προκύπτει από αυτή τη δύναμη(PS:335). Στην ανάλυση του χαρίσματος περιγράφεται ο ανταγωνισμός στο εσωτερικό της καπιταλιστικής οικονομίας μεταξύ χαρίσματος και επιχείρησης(Betrieb), δηλαδή μεταξύ εποπτικών και δομικών πλευρών του αντικειμένου(WG:659). Ταυτόχρονα, στο πλαίσιο της έννοιας του 'πνεύματος' του καπιταλισμού, τονίζει την ηθικά ορθολογική οργάνωση απέναντι στις απόψεις του Sombart που τόνισαν τόσο τον καθορισμό της από υλικές σχέσεις(*Der moderne Kapitalismus*), όσο και τα βιολογικά θεμέλια της επιχειρηματικής φύσης(*Der Bourgeois*⁶³). Η θεμελίωση της επιχειρηματικής φύσης σε βιολογικά θεμέλια και η προβολή του 'ριψοκίνδυνου' χαρακτήρα της συνδέεται κατά τον Weber με την 'ανορθολογική' μορφή καπιταλισμού και δεν διακρίνει το περιεχόμενο της σύγχρονης μορφής⁶⁴.

Η διάκριση που είδαμε στην 9^η παράγραφο μεταξύ τυπικής και υλικής ορθολογικότητας επηρεάζει και την ίδια την συγκρότηση του 'κεφαλαιουχικού υπολογισμού' καθώς συνδέεται ως προς την τυπική διάσταση με την μορφή του 'αγώνα του ανθρώπου ενάντια στον άνθρωπο' και μάλιστα με μια 'ειδική' προϋπόθεση και όχι βάσει της ικανοποίησης των αναγκών, αλλά βάσει της σύνδεσης μεταξύ των τιμών, της αποδοτικότητας και των καταναλωτών, η οποία συνίσταται στην μορφή του αγώνα μέσω των δυνατοτήτων ανταγωνισμού 'πλουσιότερων εισοδηματικά καταναλωτών' και κατώτερης δυνατότητας προσφοράς παραγωγών προσεγγίζοντας με αυτόν τον τρόπο την σχέση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης σε σύνδεση με το νέο κοινωνιολογικό πρότυπο, ασκώντας κριτική στην οριακή θεωρία, τονίζοντας πως μόνον η 'δυναμένη για αγορά ανάγκη ικανοποιείται'. Ως διεύρυνση της οριακής θεωρίας η οποία προσέγγισε την έννοια του κεφαλαίου μέσω της οριακής χρησιμότητας μεταξύ 'παρόντων' και 'μελλοντικών' αγαθών(Böhm-

⁶³ Ο Αστός. *Πνευματικές προϋποθέσεις και ιστορική πορεία του δυτικού καπιταλισμού*, μτφρ. Κ.Κουτσουρέλης, Νεφέλη, Αθήνα, 1998.

⁶⁴ Βλ. *Προτεσταντική Ηθική*, ό.π., σελ. 50, «Η καπιταλιστική κερδοσκοπία σαν μια 'περιπέτειά' που προσιδιάζει στον τρόπο εξωτερικής λειτουργίας της σε όλα τα οικονομικά καθεστώτα, που γνώριζαν το εμπόριο με χρήση του χρήματος και πρόσφεραν ευκαιρίες [...] ανταποκρίνεται παντού από άποψη εσωτερικής στάσης στη νοοτροπία του τυχοδιώκτη, που χλευάζει γενικά κάθε ηθικό περιορισμό».

Bawerk)⁶⁵ η κοινωνιολογική μεθοδολογία όπως επισημαίνεται εξετάζει επιπλέον σε ποια μορφή οικονομίας εκδηλώνεται αυτό το πράττειν δηλαδή στις οικονομίες επικέρδειας, καθώς και της καθοριστικής θέσης 'δύναμης'(Macht) ανάμεσα στους επιχειρηματίες και στα νοικοκυριά που δρουν τόσο ως καταναλωτές, όσο και προσφέροντας εργατική δύναμη. Η 'κατάσταση δύναμης' συνδέεται με την ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ώστε να παραχθεί ο τόκος κεφαλαίου που δεν συνδέεται με την εκμετάλλευση της ξένης εργασίας αλλά με συμπεριφορές επικέρδειας .

Σημαντική ως προς την εξέταση σύγχρονών του προσπαθειών αναδύσεως σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών προτύπων κοινωνικής δράσης, αποτελεί η διάκριση μεταξύ 'εκχρηματισμένης' και 'φυσικής' οικονομίας, που αντιστοιχεί στον διαχωρισμό μεταξύ αστικών και μη αστικών δομών. Όπως αναφέρεται, μια ενδεχόμενη κομμουνιστική δομή προσεγγίζει την φυσική οικονομία στην οποία θα εκλείπει ο σύγχρονος βιομηχανικός τρόπος παραγωγής και η τυπική ορθολογικότητα αντικαθίσταται από 'αξιολογικά- αλτροιστικά' αιτήματα, η σύγκριση δε μεταξύ διαφορετικών ειδών αγαθών και της κατεύθυνσης της παραγωγής τους θα είναι εφικτή είτε μέσω της σύνδεσης με την 'παράδοση' είτε μέσω μιας 'δικτατορικής εντολής', η οποία θα ρύθμιζε την κατανάλωση σε αντίθεση με τον υπολογισμό βάσει της αποδοτικότητας και την μεγάλη σύγχρονη επιχείρηση. Θεωρείται μάλιστα ότι το αίτημα μιας 'κοινωνικοποίησης'(Sozialisierung) , χωρίς να αίρει την 'κυριαρχία του ανθρώπου επί του ανθρώπου' όπως επαγγέλλονται σοσιαλιστικές θεωρίες, μετατοπίζεται από καθαρά τεχνικά ζητήματα σε 'ηθικά και απόλυτα' αιτήματα-σοσιαλισμός των φρονημάτων- στα οποία έχει αφαιρεθεί ήδη η επιστημονική δεσμευτικότητα. Στην φορμαλιστική θεμελίωση δεν διαγράφεται απευθείας ένα αξιολογικό πλαίσιο, αλλά προβάλλοντας το αίτημα της ελευθερίας των αξιών στρέφει την ανάλυση από την θεμελίωση ενός τέτοιου αξιολογικού πλαισίου στην επισήμανση των 'συνεπειών' που θα είχε η επικράτηση του. Βάσει αυτής της επιστημολογικής κριτικής τονίζεται ότι και το πλαίσιο των 'σοσιαλιστικών συλλογικών αξιών', ενώ συντάσσεται υπό την ελπίδα συγκρότησης μιας δικαιότερης τάξης θα έχει ως συνέπεια να

⁶⁵ Για την ανάλυση της θεωρίας του κεφαλαίου ως σχέσης μεταξύ παρόντων και μελλοντικών αγαθών βλ. Μπουχάριν (1988).

συγκροτηθεί ένα στατικό γραφειοκρατικό μοντέλο αυταρχικής απολίθωσης με αρνητικές διαστάσεις για την ατομική ελευθερία.

Αποκαλυπτική του τρόπου κατασκευής και συνδυασμού των εννοιών της φορμαλιστικής μεθοδολογίας είναι η αναφορά στη σχέση μεταξύ 'τυπικής ορθολογικότητας' και 'υλικών' προϋποθέσεων της, οι οποίες αποτελούν την ανάδειξη μιας 'ασθενούς έκθεσης των κατηγοριών' που εκφράζεται στον 'αγώνα'(Kampf) στην αγορά μεταξύ αυτόνομων οικονομικών υποκειμένων, στον κεφαλαιουχικό υπολογισμό, ο οποίος έχει ως προϋπόθεσή του την ύπαρξη 'ελεύθερης αγοράς' την πειθαρχία στο εσωτερικό της καπιταλιστικής επιχείρησης και την ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής. Σε αυτό το σημείο επισημαίνεται και το αδιέξοδο που περιέρχεται η φορμαλιστική επιστημολογία καθώς η τυπική ορθολογικότητα του χρηματικού υπολογισμού δεν 'υποδηλώνει τίποτε για το είδος της υλικής κατανομής των αγαθών' και όπως επισημαίνεται απαιτείται έναν 'ιδιαίτερο σχολιασμό'(ΚΟ,102). Αυτή η αναφορά γίνεται μέσω της έννοιας του εισοδήματος αφού προηγουμένως αναλύονται οι μορφές του σύγχρονου καπιταλισμού και οι ιστορικές του προϋποθέσεις. Πάντως ήδη η αναφορά στις προϋποθέσεις του τυπικού ατομικού πράττειν διαγράφει την εικόνα του αντικειμένου το οποίο είναι δυνατόν να ανακατασκευασθεί με αφαίρεση από τις υποκειμενικές σκοποθεσίες, μια δυνατότητα όμως που απωθείται συστηματικά καθώς η μεθοδολογία αποδίδει πρωταρχικότητα στο υποκειμενικό νόημα των δρώντων και στο μορφικό στοιχείο ως προς την προσέγγιση του αντικειμένου.

Μια από τις βασικότερες μετατοπίσεις ως προς την κλασική πολιτική οικονομία παρατηρείται στην έννοια του 'καταμερισμού της εργασίας'. Γίνεται προσπάθεια να αποφευχθεί η μακροθεωρητική του θεμελίωση καθώς και η πρόταξή του σαν μεθοδολογικής έννοιας όπως στην κλασική πολιτική οικονομία μέσω της οποίας παράγεται και ο ευρύτερος χωρισμός μεταξύ πολιτικής και οικονομίας⁶⁶. Ανακατασκευάζεται αντίθετα ως 'κατανομή και σύνδεση αποδοτικών δραστηριοτήτων' οι οποίες διακρίνονται σε 'διαχειριστικές' και σε 'προσανατολισμένες σε εντολές από την διαχείριση'(εργασία) υποδηλώνοντας τον πραγματικό χωρισμό βάσει της ατομικής ιδιοκτησίας, η οποία κοινωνιολογικά εκφράστηκε ως χωρισμός

⁶⁶ Για αυτή τη σχέση βλ. Ψυχοπαίδης (1999), Αγγελίδης(1991), Δρόσος (1994), Γράβαρης (1994).

μεταξύ 'ανοικτών' και 'κλειστών' σχέσεων δηλαδή του αποκλεισμού ενός μέρους του κοινωνικού συνόλου από την πρόσβαση σε ιδιοκτησιακούς πόρους και είναι εξαναγκασμένο για να αναπαραχθεί μέσω της πωλήσεως της εργατικής του δύναμης. Οι μορφές του 'καταμερισμού της εργασίας' διακρίνονται σε τεχνικές, ανάλογα με την σύνδεσή τους με τα μέσα παραγωγής σε κοινωνικές, με το βαθμό ιδιοποίησης και επαγγελματικής διάρθρωσης στο εσωτερικό της αγοράς και σε οικονομικές, εάν πρόκειται για οικοκυρική χρήση ή προσανατολίζεται στο κέρδος. Στις παραπάνω τρεις μορφές φαίνεται πως διακρίνεται μεταξύ μιας ευρύτερης του έννοιας -τεχνική- διακρινόμενη σε 'διευθυντική' και 'διεκπεραιωτική' υπηρεσία και ως σχέσης με τα μέσα παραγωγής(προκρίνεται η ανισότητα μεταξύ πνευματικής και σωματικής εργασίας ως υπερϊστορικός όρος και σε δεύτερο επίπεδο η σχέση με τα μέσα παραγωγής) και μιας ειδικότερης μορφής που αναφέρεται σε αστικές αγοραίες θέσεις καθώς και η μετατόπιση ως 'επαγγελματικής διάρθρωσης' των κοινωνικών τάξεων και του αποχωρισμού από την οικονομική πρόταξη καθορισμού ως 'αγοραίας διαμόρφωσης'(ΚΟ,112). Ο καταμερισμός της εργασίας αποσυνδέεται από το περιεχόμενο αλληλέγγυου πράττειν ώστε να μην μετατοπιστεί η μεθοδολογία προς θεωρίες που εξηγούσαν τις οικονομικές μορφές μέσω της αλληλεγγύης . Η προβολή της κοινωνιολογικής τυποποίησης και η απώθηση εξηγητικών μακροθεωρητικών πλαισίων αντιλήψεων ως προς την γένεση της σύγχρονης μορφής προκειμένου να αξιολογηθούν ως 'προς τους υλικούς οικονομικούς καθορισμούς της ανάπτυξης της οικονομικής δομής πριν χρησιμοποιηθούν ως απόδειξη θεωρητικών συλλογισμών' θέτει την βεμπεριανή εννοιολόγηση προ του μεθοδολογικού αδιεξόδου ότι 'σε μια σχηματική συστηματοποίηση, δεν πληρείται επαρκώς όχι μόνον η εμπειρική-ιστορική αλλά ούτε και η τυπογενετική διαδοχή των μεμονωμένων δυνατών μορφών.'(ΚΟ,115) Κατά την εξέταση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας η ανάλυση στρέφεται στην ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής και στην απαλλοτρίωση των εργατών από την κατοχή των μέσων παραγωγής. Η διαδικασία απαλλοτρίωσης από τα μέσα παραγωγής δεν περιορίζεται στον οικονομικό 'τύπο' αλλά παρατηρείται μια παράλληλη διαδικασία στο εσωτερικό του πολιτικού τύπου, της επιστήμης και της στρατιωτικής οργάνωσης. Αυτό έχει ως συνέπεια την εμφάνιση της 'ιδιαίτερης' σύγχρονης μορφής ως αποτέλεσμα 'έξωτερικών αντιστοιχίσεων'

των τύπων που εμφάνισαν στο εσωτερικό τους παράλληλες εξελίξεις και αποτελέσματα. Αντιστρέφεται ο γενετικός- εξελικτικός τύπος της μαρξικής 'πρωταρχικής συσσώρευσης', η οποία εξηγεί την εμφάνιση και αναπαραγωγή του καπιταλισμού μέσα από την σχέση της πολιτικής και της οικονομίας με αναφορά στο αξιολογικό περιεχόμενο της αποστέρησης των εργατών από τα μέσα διαβίωσης και αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης⁶⁷. Αντίθετα, στη βεμπεριανή μέθοδο η έννοια της 'πρωταρχικής συσσώρευσης' ανακατασκευάζεται ως προς τα τεχνικά της στοιχεία ως αποτέλεσμα και όχι ως αιτία του εξορθολογισμού της 'επαγγελματικής' στάσης και μετράται στο βαθμό συμβολής της στην αύξηση της ορθολογικής διαχείρισης στο εσωτερικό της επιχείρησης από την πλευρά του επιχειρηματία. (ΚΟ,153-154) Αυτή η διαδικασία της απαλλοτρίωσης όπως επισημαίνεται προσοδίδει τον ανώτερο βαθμό τεχνικής ορθολογικότητας στον κεφαλαιουχικό υπολογισμό και της εργασιακής πειθαρχίας ενώ η μέγιστη απόδοση της εργασίας από την πλευρά του επιχειρηματία ως δυνατότητα της 'επιλογής'(Auslese) και όχι από την πλευρά του καπιταλισμού που επιλέγει τα υποκείμενα της οικονομίας⁶⁸. Επιτυγχάνεται μέσω της 'προσαρμοστικότητας στην απόδοση' και της 'προδιάθεσης για εργασία' αναστρέφοντας την μακροθεωρητική διαδικασία προς την κατηγορίες συμπεριφοράς των εργατών και του εξαναγκασμού που θέτουν οι ίδιοι στον εαυτό τους. Η 'προδιάθεση για εργασία' του 'ελεύθερου' εργάτη καθορίζεται από την προάσπιση του συμφέροντός του από την απειλή απόλυσης και επιδρά τυπικώς ορθολογικότερα όπως τονίζεται και του μισθού κατ' αποκοπή σε αντίθεση με την παραδοσιακή και της ορθολογική κατά την αξία προδιάθεση (κομμουνισμός) που στηρίζεται στο 'πάθος της αντίθεσης και του αγώνα ενάντια στις διατάξεις του κόσμου'. Η έννοια του ορθολογικού εργασιακού καταναγκασμού τοποθετείται στο πλαίσιο του σύγχρονου εργοστασίου εξαφανίζοντας όλες τις προηγηθείσες μορφές εκμετάλλευσης μέσω της εισαγωγής των μηχανών αυξάνοντας την μηχανοποίηση της ίδιας της εργασίας. (ΚΟ,149) Παρόλο ότι η μεθοδολογία απώθησε τη μακροθεωρητική σύνδεση τύπων για να θεματοποιήσει την τυπικά ανώτερη ορθολογικότητα του κεφαλαιουχικού υπολογισμού είναι αναγκασμένη να αναφερθεί σε συνθήκες εμφάνισής του που είναι η ελεύθερη αγορά, η

⁶⁷ Προς αυτήν την κατεύθυνση βλ. Ψυχουπαϊδης (1994), Νουτσόπουλος (2000).

⁶⁸ Προτεσταντική Ηθική, ό.π.,σελ.48.

επιχειρηματική δράση, η ελεύθερη αγορά εργασίας και η δυνατότητα συμβολαίων για την πώληση της εργατικής δύναμης, η εισαγωγή μηχανικής τεχνικής, η τυπικά ορθολογική διοικητική, χρηματική και δικαιοική οργάνωση και στη διάκριση μεταξύ της λειτουργίας της διεύθυνσης και της ιδιοκτησίας στο πλαίσιο της επιχείρησης περιγράφοντάς τα ως στοιχεία που μέσω της ιστορικής τους συνεύρεσης και όχι θεμελιωμένα ως προς εξάρτησή τους μέσω μιας ενιαίας ιστορικής διαδικασίας στην οποία θα προβαλλόταν το πλαίσιο σχέσης τους.

Βασισμένη στην μελέτη της παγκόσμιας ιστορίας που έχει προηγηθεί είναι βασισμένη η διάκριση μεταξύ δύο ειδών καπιταλισμού αφενός ενός είδους που οριοθετείται βάσει της κυριαρχίας δυνατοτήτων αποδοτικότητας στο πλαίσιο της αγοράς και της καπιταλιστικής επιχείρησης και δεύτερον, μέσω ενός καπιταλισμού προσανατολισμένου προς δυνατότητες επικέρδειας μέσω λαφυραγωγίας, διατήρησης αποικιών ή δημοσιονομικής βίαιης κυριαρχίας(μίσθωση φόρων και αξιωμαίων προασπικού τύπου) πολιτικών συνδέσμων. Τονίζεται ότι από την πλευρά του προσανατολισμένου στην αγορά καπιταλισμού ο πολιτικώς προσανατολισμένος καπιταλισμός είναι κάτι το ανορθολογικό που δεν εγγυάται συνέχεια και ειρήνευση στο οικονομικό πράττειν και δεν έχει συντελεστεί ο χωρισμός του οικονομικού από το πολιτικό στοιχείο(ως 'μονοπώλιο της νόμιμης βίας'). Τα δύο είδη καπιταλισμού συγκροτούνται τόσο ως μεταβατικά στάδια του σύγχρονου χωρισμού μεταξύ οικονομικού και κρατικού στοιχείου δεν εξαντλούνται αλλά και ως περιγραφή των διαστάσεων και δυνατοτήτων στο εσωτερικό της 'ιδιαίτερης' καπιταλιστικής δομής, αφού ο Weber διαβλέπει και την τάση να μετατραπεί ο καπιταλισμός σε ένα μονολιθικό στατικό σύστημα όπου θα έχει αρθεί το αγωνιστικό στοιχείο και η ελευθερία « Το ποια οικονομικά αντίβαρα συναντούν τα ιμπεριαλιστικά καπιταλιστικά συμφέροντα-στο βαθμό που παίζουν άμεσο ρόλο καθαρά καπιταλιστικά κίνητρα-εξαρτάται ,προπάντων, από τη σχέση της αποδοτικότητας των πρώτων προς εκείνη των προς ειρήνη διευθετημένων καπιταλιστικών συμφερόντων» (σελ. 112-113)⁶⁹. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η αναφορά μεταξύ 'δυναμικών' και 'στατικών' μορφών εισοδήματος στην παράγραφο 41 με θεωρητικό συμφέρον την επικέντρωση

⁶⁹ M. Weber, *Εθνοτικές σχέσεις και Πολιτικές κοινότητες*, μτφρ. Θ.Γκιούρας, Κένταυρος, Αθήνα, 1997.

στις στάσεις του επιχειρηματία και του εισοδηματία βάσει προσόδου. Τίθεται η ανάγκη προσανατολισμού σε ένα σύγχρονο δυναμικό καπιταλισμό όπου χαρισματικές ηγεσίες και δυναμικοί επιχειρηματίες θα αποτρέψουν το ενδεχόμενο της μονολιθικής γραφειοκρατικής δόμησης και μιας οργανικής κοινωνικής διάρθρωσης όπως υπήρξε στα αρχαία κράτη της Κίνας και της Αίγυπτου. Η διάκριση μεταξύ των δύο ειδών καπιταλιστικής δράσης αποτελεί και την πρώτη άμεση αναφορά μεταξύ της σχέσης της πολιτικής και της οικονομίας κάτι που αναλύεται στις παραγράφους ως εξωνομισματική σημασία, χρηματοδότηση και αντεπίδραση των πολιτικών συνδέσμων στην οικονομία. Καθώς τονίζεται πως ο οικονομικός ρόλος τους αυξάνεται συνεχώς – μια άλλη διατύπωση της θεωρίας περί του ‘νόμου της διευρυνόμενης κρατικής δραστηριότητας’ (Wagner)- διαπιστώνεται ότι μέσω της εμπορικής πολιτικής αλλά και της διαμόρφωσης στρωμάτων που διαμορφώνουν μια διαφορετική συμπεριφορά απέναντι στην επικέρδεια, διακρίνεται αφενός ένα ‘κράτος χρηματικών εισφορών’ μέσω ενός προυπολογισμού που προσφέρει τις ‘βέλτιστες δυνατότητες’ στον ορθολογικό-αγοραίο καπιταλισμό και αφετέρου ένα ‘κράτος χρηματικών εισφορών με φορομίσθωση’ το οποίο ‘ευνοεί’ τον πολιτικά προσανατολισμένο καπιταλισμό. Παρόλη όμως την επισήμανση μεταξύ των μορφών του πολιτικού συνδέσμου και της οικονομίας, και σε συνάρτηση με την απόρριψη θεμελίωσης οποιουδήποτε εξελικτικού μοντέλου συγκαθορισμού τους, απορρίπτεται οποιαδήποτε αιτιακή σχέση τους τονίζοντας και την σημασία άλλων παραγόντων ώστε να μετριάσει η σπουδαιότητα του πολιτικού συνδέσμου, όπως υπήρξαν η επιστήμη, η τεχνολογία, η ηθική στάση και το θρησκευτικό πλαίσιο και αποκαθιστώντας ένα αιτιακό πλαίσιο ως ‘συνθήκες’ που ‘ευνόησαν’ ή ‘παρεμπόδισαν’ την εμφάνιση των σύγχρονων μορφών εκμετάλλευσης και επιχείρησης.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ως θεωρητικό συμφέρον της φορμαλιστικής μεθοδολογίας παρουσιάζεται η εννοιακή απεμπλοκή του ατομικού πράττειν από τον κοινωνικό του προσδιορισμό σε αντίθεση με μακροθεωρητικές κατασκευές και η “εξωτερική σύνδεση” κανονιστικών ρυθμίσεων και μιας θεωρίας περιεχομενικών κοινωνικών συμφερόντων. Το βεμπεριανό κείμενο που

αποτελεί ένα πεδίο αυτής της μεθοδολογικής διάστασης είναι η "Κοινωνιολογία του δικαίου"(WG, Teil II, Kap.7⁷⁰) στην οποία δεν προβάλλεται μια αυστηρή διάταξη των εννοιών αλλά αυτές "προοδίδουν" την έλξη τους από ένα σύγχρονο ερμηνευτικό ορίζοντα στον οποίο όμως δεν αποδίδεται δεσμευτική ισχύ⁷¹.

Ένα ζήτημα που απασχόλησε την ανάλυση, ήταν αυτό του τρόπου γένεσης των νέων κανόνων δικαίου. Το παραπάνω ζήτημα ερευνάται στην τρίτη παράγραφο της *Κοινωνιολογίας του Δικαίου* «Πώς προκύπτουν νέοι κανόνες δικαίου; Σήμερα κανονικά γεννώνται μέσω το νόμου (Gesetz), δηλ. του ανθρώπινου καταστατικού(Satzung), σύμφωνα με τις νόμιμα ισχύουσες μορφές, που είτε ισχύουν εθιμικά ή επεβλήθησαν σε συγκεκριμένο σύνταγμα ενός συνδέσμου(Verbandes)» (WG:441). Όπως γίνεται φανερό από το παραπάνω μεταξύ της 'σύγχρονης' ('πραγματοπιστικής' κατά Menger) από την 'αρχική' μορφή διαμόρφωσης των κανόνων δικαίου. Επίσης διαφαίνεται η τυπολογική διάκριση μεταξύ' επιβολής μέσω της αυθεντίας' και 'εθιμικής' παρουσίας. Η ίδια η θεματοποίηση της δημιουργίας 'καταστατικών' (WL,468) παραπέμπει στη σύνδεση κοινωνικών συμφερόντων και δικαιοτικού πλαισίου⁷² αλλά όπως υπογραμμίζεται η επιστημολογία προτάσσει την ατομιστική διάσταση :«Η αρχική έννοια των νομικών κανόνων θεωρητικά μπορούσε, όπως είδαμε να νοηθεί κατά τον απλούστερο τρόπο ως εξής: η 'ψυχολογική σειρά', που προκύπτει από τη συνήθεια μιας σχέσης, 1) γίνεται αισθητή σαν 'δεσμευτική' και με την γνώση της υπερατομικής της εξάπλωσης, 2) ενσωματώνεται σαν 'συνεννόηση'(Einverständnisse) στη μισοσυνειδητή ή ολότελα συνειδητή 'προσδοκία' της νοηματικής αντίστοιχης πράξης των

⁷⁰ "Rechtssoziologie" περιέχεται στις σελίδες 387-513 του *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, Mohr, 1972, εφεξής με τη συντομογραφία WG και αριθμό σελίδας. Σε ελληνική μετάφραση *Οικονομία και Δίκαιο. Κοινωνιολογία του Δικαίου*, μφρ. Μ.Κυπραίος, Σάκκουλας, Αθήνα, 1979. Στο κείμενο παραπέμπεται η μετάφραση αλλά με αρκετές παρεκκλίσεις από τις εκεί αποδόσεις και με παράθεση σε παρένθεση του αντίστοιχου γερμανικού όρου.

⁷¹ Για μια επισκόπηση της συζήτησης για το κείμενο της *Κοινωνιολογίας του δικαίου* βλ. Breuer S. & Hubert T.(hg.), *Zur Rechtssoziologie Max Webers. Interpretation, Kritik, Weiterentwicklung*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1984.

⁷² Η περιγραφή της δημιουργίας νέων 'καταστατικών'(Satzungen) στο εσωτερικό των 'ιδρυμάτων'(Anstalt) και στα οποία υποτάσσονται τα άτομα, φαίνεται να προσεγγίζει μακροθεωρητικές αναλύσεις που θεματοποιούν τους όρους μέσω των οποίων ένα υποκειμενικό συμφέρον μετατρέπεται σε συλλογικό(WL,468), ένα ζήτημα που όπως είδαμε απασχόλησε τον Menger στην κατασκευή του δικαίου μέσω της 'αυθεντίας'. Ταυτόχρονα, η βεμπεριανή ανάλυση απομακρύνεται από την κατασκευή του δικαίου του Stammier, ο οποίος απέδιδε τη δημιουργία 'καταστατικών' σε ένα εμπρόθετο και συνειδητό κίνητρο των ατόμων με δεσμευτική ισχύ(WL:379).

άλλων για τους οποίους 3) αποκτά την εγγύηση του εξαναγκαστικού μηχανισμού(Zwangsgapparaten) και από αυτό διακρίνεται από τις συμβάσεις(Konventionen)» (σελ.442,WG). Από το παραπάνω απόσπασμα διαχωρίζονται τα μεθοδολογικά 'βήματα' της ανάλυσης : στο αρχικό στάδιο επαρκεί η 'πεποίθηση' των ατομικών δρώντων, η οποία μέσω της εγγύησης της 'συνήθειας' ενσωματώνεται ως 'συμφωνία' της αντιστοίχισης των νοηματικών προσδιορισμών και σταδιακά μέσω της 'παρατήρησης- το παρατηρησιακό φαινόμενο είναι θεμελιακό στοιχείο της φορμαλιστικής μεθοδολογίας-αποκτά έναν υπερατομικό χαρακτήρα. Στη σύγχρονη του μορφή επενδύεται την κρατική εγγύηση (Anstalt) , χωρίς ωστόσο η έννοια της κρατικής εγγύησης να αποτελεί συγκροτησιακό όρο του δικαϊκού φαινομένου .Ταυτόχρονα, ασκείται κριτική στην κατασκευή που ανάγει το δικαϊκό φαινόμενο σε υπόθεση του 'λαϊκού πνεύματος'(Volksgeist) , η οποία υποστηρίχθηκε από την Ιστορική Σχολή του Δικαίου, με σκοπό να περιγραφεί ο δυναμικά εξελικτικός χαρακτήρας του «Η ιστορική σχολή των νομικών έτεινε να υποθέσει εξελίξεις ενός 'λαϊκού πνεύματος', του οποίου φορέας του υποστασιοποιήθηκε μια υπερατομική οργανική ενότητα. Στην άποψη αυτή π.χ. έκλινε ο Karl Knieps. Με την αντίληψη αυτή επιστημονικά δεν κάνουμε τίποτε. Εμπειρικά ισχυροί κανόνες του πράττειν και νομικοί κανόνες αναφάνηκαν σ' όλες τις εποχές, και ακόμη και σήμερα 'ασυνείδητα' , δηλ. δίχως να θεωρούνται από τους συμμετέχοντες σαν νέα δημιουργήματα» (WG:442). Αντιθέτως, πρωταρχικά θεωρούνται η ατομική σκοποθεσία και το νόημα που αποδίνουν οι δρώντες στο πράττειν καθώς και η αποσύνδεση του νοήματος από συλλογικά μορφώματα. Βάσει αυτής τα μεθοδολογικής απόφασης τονίζεται ότι μια νέα γραμμή συμπεριφοράς (neuartiges Handeln) οδηγεί σε μια μεταβολή στη σημασία του ισχύοντος δικαίου. Το ατομικό περιεχόμενο μετριάζεται διαμέσου της αναφοράς σε 'κατηγορίες προσώπων', οι οποίες συμμετέχουν στις αλλαγές, καθώς επίσης η σύνδεση της 'μεταβολής της συμπεριφοράς' με την προστασία των 'συμφερόντων'. Διατηρείται με αυτόν τον τρόπο η ιστοριστική ανάλυση, αφού απωθήθηκε η εξήγηση βάσει 'σχέσεων' και της 'αλλαγής σημασίας' με το γενικότερο πλαίσιο της διαμόρφωσης των 'εξωτερικών όρων της ύπαρξης'(äussere Existenzbedingungen), η οποία θα παρέπεμπε σε ζητήματα σχέσεων μεταξύ 'τύπων' δικαίου, οικονομίας και πολιτικής . Κατά τον Weber είναι δυνατό να

υπάρχει αναντιστοιχία μεταξύ αλλαγών των 'όρων της ύπαρξης' και της 'νοηματοδοσίας'. Ως εννοιακό υπόβαθρο προτάσσεται η ατομική συμπεριφορά βάσει συμφερόντων (Interessen) για τις οποιοσδήποτε ιστορικά μεταβαλλόμενες μορφές του δικαίου. Οι νέοι κανόνες δικαίου, στις απαρχές του πολιτισμού δημιουργήθηκαν μέσω της 'επιπόνησης' συνήθως ιερέων και έπειτα διαδίδονται μέσω της 'μίμησης' και της 'επιλογής'. Σε αυτό το σημείο εμφανίζεται ένα κυρίαρχο μοτίβο της μεθοδολογίας του τρόπου ανάδειξης από 'ανορθολογικά' φαινόμενα 'ορθολογικές' δομές του πράττειν (όπως και στο οικονομικό φαινόμενο μέσω των προτεσταντικών σεκτών για την εξέλιξη του καπιταλισμού). Απωθούνται εξηγητικά πρότυπα βάσει ενός κοινωνικού συμβολαίου, στα οποία προβάλλονται δεσμευτικά ορθοπρακτικά πλαίσια και συνδέονται οι κανόνες με τη δομή της συναίνεσης⁷³. Στη βάση της δημιουργίας του δικαϊκού φαινομένου βρίσκεται η αντίληψη ότι υπάρχει ένα ανώτερο στρώμα αποτελούμενο από χαρισματικά στοιχεία, το οποίο 'κατευθύνει' τη διαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου. Στο κεφάλαιο της *Κοινωνιολογίας του δικαίου* διαγράφεται ένα εξελικτικό σχήμα εξήγησης, καθώς μεταβαίνει από τη 'μαγεία' και το κριτήριο της 'ηλικίας', τα οποία αποτελούν στηρίγματα της παραδοσιακής κοινωνίας (WG:446) στην ανατροπή τους, μέσω της ανάδειξης πολεμικών τάξεων (WG:453) και μέσω της 'σπανιότητας' του 'εδάφους' στο imperium, δηλαδή στη μετάβαση σε ευρύτερα διοικητικά σχήματα.

Η δεύτερη παράγραφος της *Κοινωνιολογίας του δικαίου* που αναφέρεται στις μορφές θεμελίωσης των υποκειμενικών δικαιωμάτων (subjective Rechte) επεξεργάζεται νομικές κατηγορίες όπως των 'ελευθεριακών δικαιωμάτων', της ελευθερίας των συμβάσεων και των σύγχρονων 'συμβάσεων κατά τον σκοπό' δηλαδή στρέφεται στην ανάλυση του σύγχρονου αστικού πλαισίου και φαίνεται να βασίζεται σε προηγηθείσες αναλύσεις της αυστριακής σχολής όπως φαίνεται από την θετική αναφορά στο έργο του Böhm-Bawerk (σελ.345,WL). Ταυτόχρονα ασκείται κριτική στην ιστοριστική θεωρία του O.von Gierke περί ερμηνείας του δικαϊκού φαινομένου, βάσει των 'λαϊκών

⁷³ Για αυτήν τη διάσταση στις θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου βλ. Αγγελίδης (1994) όπου στη σελίδα 41 επισημαίνεται «Το πρόβλημα συνεπώς, των κριτηρίων αξιολόγησης του πράττειν και της πολιτικής δεν τίθεται ως πρόβλημα περιγραφής των απαιτικών συνεπειών που μπορεί να έχει το ορθοπρακτικό υπόδειγμα, αλλά ως πρόβλημα παραγωγής των κανόνων αυτών και εφαρμογής τους στα επίπεδα αφαίρεσης, που κατασκευάζεται το πράττειν.»

κοινοτήτων' (αδελφοτήτων)⁷⁴ όπως διευκρινίζεται και παρακάτω: «Η παρατήρηση διδάσκει, πόσο εξαιρετικά ασταθώς λειτουργεί το 'αίσθημα του δικαίου'(Rechtsgefühl), εάν δεν καθοδηγείται από το σταθερό Πράγμα των εξωτερικής ή εσωτερικής κατάστασης συμφερόντων.[...]Όταν το 'αίσθημα' είναι έντονα συγκινησιακό, είναι πάρα πολύ λίγο κατάλληλο για να στηρίζει σταθερούς κανόνες, αλλά μάλλον αποτελεί μια από τις διάφορες πηγές της ανορθολογικής δημιουργίας δικαίου» (WG:445). Είναι εμφανής η έλξη της κατασκευής από το σύγχρονο ορίζοντα, καθώς διαχωρίζονται τα 'ορθολογικά' στοιχεία του δικαίου, τα οποία όμως δεν αποκτούν αξιολογική διάσταση όπως στη διαφωτιστική παράδοση⁷⁵, και ανάγονται σε τυπικά χαρακτηριστικά του φαινομένου. Ένα ακόμη σημείο σύνδεσης με την μενγκεριανή κατασκευή, βρίσκεται στην τυπολογία μεταξύ 'δικαίου των νομικών' και 'λαϊκού δικαίου': «Αλλά τυπικά το δικαιο είναι ένα 'δικαιο των νομικών', γιατί δίχως την ειδική γνώση και ικανότητα, δεν μπορεί να πάρει τη μορφή του έλλογου κανόνα. αλλά όσον αφορά το περιεχόμενο του, είναι ταυτόχρονα και 'δικαιο του λαού'» (WG:434). Συνεπώς το δικαιο έχει μια τυπική και μια ουσιαστική διάσταση, όμως δεν μπορεί να λάβει την πρώτη χωρίς την 'ειδική γνώση', η οποία είναι προϋπόθεση για την διαμόρφωσή του, αντίθετα με τη ρομαντική εξήγηση που φαίνεται να προκρίνει η θεωρία του von Gierke περί 'αλληλεγγύης' -η οποία απωθείται από τον Weber.

Χαρακτηριστική για το πρότυπο ανάλυσης, είναι η μετατόπιση της ανάλυσης προς την 'εποπτική' έννοια του 'επαγγέλματος'(Beruf). Η αναγωγή της δημιουργίας του δικαϊκού φαινομένου στη συμβολή των 'νομικών' είναι μια τέτοια χαρακτηριστική κίνηση: «Η αυξανόμενη ανάγκη για ειδικευμένη νομική γνώση δημιούργησε τον επαγγελματία νομικό. Οι αυξανόμενες αυτές απαιτήσεις για εμπειρία και ειδική γνώση των πρακτικών του δικαίου, και έτσι η ώθηση για εξορθολογισμό του δικαίου γενικά, σχεδόν πάντα προέκυψαν από την αυξανόμενη σημασία του εμπορίου των αγαθών και εκείνων των ενδιαφερόμενων που συμμετείχαν σ' αυτό» (WG:455). Και στο παραπάνω απόσπασμα, διαγράφονται οι δύο μεγάλες 'δυνάμεις του εξορθολογισμού' του δικαίου, μέσα από τη συνεύρεση των οποίων δημιουργήθηκε το σύγχρονο δικαιο, η διερεύνηση των αγορών και η γραφειοκρατικοποίηση, χωρίς όμως

⁷⁴ Για την κατασκευή του O. Gierke βλ. Αγγελίδης (2000).

⁷⁵ Για αυτή τη διάσταση του διαφωτιστικού επιχειρήματος βλ. Ψυχοπαίδης (1994).

παράλληλα η εμφάνιση της μιας να ανάγεται στην άλλη. Για την εμφάνιση του σύγχρονου ορθολογικού δικαίου συντελούν ένα πλήθος αιτιών, τα οποία δρουν παράλληλα και μέσω συνδυαστικών κινήσεων μεταξύ τους προκύπτει η 'ιδιαιτερότητα' που παρατηρείται στην εξέλιξη των ιστορικών φαινομένων.

Στην αντιδιαστολή μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου περιγράφεται, σε αντίθεση με τη σημερινή μορφή του, η προστακτική δομή, στην οποία το 'υποκειμενικό' και το 'αντικειμενικό' δίκαιο βρίσκονται εν ανάμειξη (WG:417-418) και παράλληλα κυριαρχεί η 'άτυπη' μορφή της 'ελεύθερης θέλησης'(Willkür) (WG:416), η οποία 'υπερβαίνεται' μέσω του σύγχρονου κράτους. Επίσης, ο τύπος των συμβάσεων, ο οποίος μετατρέπεται από 'συμβάσεις καταστάσεως'(Statuskontrakt) σε 'συμβάσεις κατά τον σκοπό'(Zweckkontrakt) (WG:401), με αποτέλεσμα το κοινωνικό πλαίσιο να δομείται πάνω στη σύναψη συμβολαίων μεταξύ των δρώντων (WG:439). Ταυτόχρονα όμως, τονίζεται η παράλληλη, με την 'ισότητα των συμβάσεων', ανισοκατανομή των ιδιοκτησιακών τίτλων μεταξύ των δρώντων, όπως φαίνεται στην τυπολογία των 'ανοικτών' / 'κλειστών' σχέσεων (WG:439,419). Εκδηλώνοντας τη σύνδεση που υπάρχει μεταξύ φορμαλιστικής κατασκευής και αιτήματος της άρσης σχεσιακού πλαισίου πολιτικού και οικονομικού φαινομένου, παρατίθεται η σύγχρονη μορφή του καπιταλισμού, η οποία βασίζεται στον ανταγωνισμό μέσω της αγοράς, σε αντίθεση με την αρχαία μορφή του κρατικά προσανατολισμένου καπιταλισμού (WG:411). Ένα σημαντικό ζήτημα που τίθεται στο πλαίσιο της ανάλυσης είναι αυτό της σύνδεσης μεταξύ του 'ελεύθερου' συμβολαίου πράττειν και 'αύξηση' (ή αντίστοιχα 'μείωση') της ατομικής ελευθερίας (WG:440), καθώς διαγράφεται η τάση προς την 'αναγκαστική σχηματοποίηση του βίου' – ερχόμενη σε ρήξη με το προηγηθέν φιλελεύθερο επιχείρημα: «Τούτο προ πάντων εμποδίζει την εγγυημένη από το δίκαιο διαφοροποίησης της πραγματικής διανομής της ιδιοκτησίας. Το τυπικό δικαίωμα ενός εργάτη να συνάψει μια σύμβαση εργασίας με οποιοδήποτε περιεχόμενο με οποιονδήποτε εργοδότη, πρακτικά δεν σημαίνει διόλου για εκείνων που ζητεί απασχόληση και την ελάχιστη ελευθερία στη διαμόρφωση των όρων της εργασίας του και δεν τον εξασφαλίζει από καμιά επίδραση στη διαδικασία αυτή. Μάλλον, σημαίνει, τουλάχιστον κυρίως, ότι ο ισχυρότερος στην αγορά στην περίπτωση αυτή κανονικά ο εργοδότης, έχει τη δυνατότητα να θέσει τους όρους, να προσφέρει

την απασχόληση στον ζητούντα εργασία, ο οποίος μπορεί να τη δεχτεί ή να την αποκρούσει και εφ' όσον κανονικά είναι πιο πιεστική η ανάγκη του εργάτη, να επιβάλλει τους όρους του» (WG:439). Παρόλη την ύπαρξη των 'δικαιωμάτων ελευθερίας', η 'πειθαρχία' και ο 'καταναγκασμός' στο εσωτερικό ενός εργοστασίου, εντείνουν τον αυταρχικό χαρακτήρα του εξαναγκασμού. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται ζητήματα περιεχομένου της καπιταλιστικής κοινωνίας, αλλά ταυτόχρονα διαγράφονται οι αποστάσεις που λαμβάνει η βεμπεριανή ανάλυση από αντίπαλες 'αξιακά φορτισμένες' αναλύσεις. Η περιγραφή της σύμβασης μεταξύ εργάτη και εργοδότη, απεκδύεται τις 'ηθικές' προεκτάσεις που είναι δυνατόν να προσλάβει, όπως προβάλλεται στον Schmolter⁷⁶ ως προσπάθεια 'μετριάσμου' της ταξικής έντασης και του κορπορατιστικού του ιδεώδους. Στον Weber ανακατασκευάζεται ως προς την 'αντιπαράθεση' σε τυπικό επίπεδο των 'σκοπιών' του 'εργοδότη' και του 'εργάτη' οι οποίες 'υπολογίζονται' και 'προσανατολίζονται' στο πράττειν του άλλου (βλ. WL, 324-326), όπου απωθείται έννοια των συλλογικών σκοποθεσιών και παράλληλα αμφισβητείται η νεοκαντιανή θεωρία του Stammier⁷⁷. Δεύτερον, το ζήτημα της 'πειθαρχησης' της εργασίας στο σύγχρονο πλαίσιο του καταμερισμού της εργασίας. Τρίτον, το ζήτημα της συγκέντρωσης 'δύναμης' και 'εξουσίας' σε ομάδες προσώπων. Η εξουσία παρεμβάλλεται ως έννοια ανάμεσα στη 'άμορφη' έννοια της 'δύναμης' και της 'βασισμένης σε μαζική υποταγή' έννοια της 'πειθαρχίας' και φαίνεται να

⁷⁶ Για μια τέτοια θέση στο σμιελιανό έργο βλ. Γκιούρας (1992), Ψυχοπαίδης (1993).

⁷⁷ Ο Stammier υποστήριξε τον καντιανό προέλεουση διαχωρισμό μεταξύ 'εγωιστικού'(οικονομική αρχή) και 'αλληλέγγυου'(τελεολογική-τυπική αρχή) και προσέβλεπε ότι οι δρώντες οφείλουν να προσανατολίζονται συνειδητά προς τη νομικοθεσμική διάταξη, 'εσωτερικεύοντας' παράλληλα το περιεχόμενο της ώστε να γίνονται όρια στην οικονομική-εγωιστική αρχή(μία θέση που έχει τη βάση της στο καντιανό έργο ως ζήτημα δημιουργίας του δικαίου μέσω ενός κοινωνικού συμβολαίου(WL:364,377). Ο Stammier υποστήριξε ότι η ίδια η τυπική αρχή(μορφή) αποτελεί τη συντακτική αρχή του κοινωνικού αντικειμένου σε αντίθεση με το οικονομικό πράττειν που αποτελεί την 'ύλη', που υπάγεται στο μορφικό στοιχείο βλ. Ψυχοπαίδης (1993, 1994). Το θετικό δικαιοπλάσιο προσεγγίζεται από τη βεμπεριανή κατασκευή ως 'κανόνες του παιχνιδιού', δίδοντας προτεραιότητα στις αντιστοιχίες των προσανατολισμών των δρώντων, ο σκοπός των οποίων δηλαδή το κέρδος του παιχνιδιού καθορίζεται από τους 'κανόνες του παιχνιδιού'(θετικό δίκαιο) αλλά ταυτόχρονα διαχωρίζεται από αυτούς και προσεγγίζονται ως όροι επίτευξης των ατομικών σκοποθεσιών. Η βεμπεριανή θέση είναι ότι μεταξύ της διάκρισης της 'εσωτερικεύσης' και των 'κανόνων του πράττειν' οι κανονιστικές διατάξεις αποτελούν μορφές τα οποία διαμεσολαβούνται στο μυαλό των δρώντων και κατά τον βαθμό που αυτοί προσανατολίζονται σε αυτές οι ίδιες 'ισχύουν'. Αυτή η διάκριση μεταξύ κανονιστικού πλαισίου και κοινωνικοοικονομικών συμφερόντων και όχι η πρόταση του δεσμευτικού περιεχομένου της σχέσης τους αναπαράγεται στην ανάλυση της Κοινωνιολογίας του δικαίου, αποστασιοποιούμενη τόσο από θεμελιώσεις που βασίζονται σε μια δεσμευτική αρχή όσο και από θεωρίες άρσης της άδικης σχέσης μορφικών και περιεχομενικών όρων.

υπονοείται ότι στο σύγχρονο πράττειν έχουμε διαμεσολάβηση του άμορφου στοιχείου από το μορφικό, δηλαδή την ταξική δόμηση του καταμερισμού της εργασίας, ανακατασκευάζονται τα 'τυπικά' χαρακτηριστικά της έννοιας και απωθείται ο ορισμός βάσει της κατοχής χρήματος και μέσων παραγωγής. Το παραπάνω ζήτημα 'συγκέντρωσης' σε ένα ολοένα συρρικνούμενο πλήθος ατόμων, θα είχε ως συνέπεια την αιτία της έντασης των κοινωνικών αντιθέσεων και τη σχέση μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Βάσει αυτής της ανάλυσης, το επιχείρημα θα ήταν αναγκασμένο να προβεί στην αποδοχή περισσότερων μεθοδικών 'επιπέδων' και 'εσωτερικής' 'ιεράρχησης' τους, δηλαδή στην ανάλυση του αντικειμένου σε ένα μορφικό πλαίσιο τυπικής 'ισότητας' και 'εξάρτησης', βάσει της σχέσεως κεφαλαίου και εργασίας. Αντίθετα, ο Weber δέχεται μεθοδολογικά μόνον αφαιρέσεις από το συσχετισμό του όλου, χωρίς περαιτέρω 'διερεύνησης' και 'ιεράρχησης' των επιπέδων αφαίρεσης (WL:316). Κάθε 'συμφέρον', το οποίο θα προσπαθούσε να αναχθεί σε 'γενικό' αποτυγχάνει, παραμένει μη δεσμευτικά προσβάσιμο και ανορθολογικά θεμελιωμένο. Τέταρτον, μετατοπίζεται η ανάλυση από τον τρόπο αναπαραγωγής του καπιταλισμού συστήματος και των σχέσεων που το διέπουν, στην 'ιδιαίτερη' ιστορικά διάσταση του. (WG:505)

Μια τυπολογία που διατρέχει όλο το κείμενο της *Κοινωνιολογίας του Δικαίου* και αναλύεται ιδιαίτερα στην πέμπτη παράγραφο, είναι αυτή της 'τυπικής'(formale) και 'υλικής-ουσιαστικής'(materiale) ορθολογικοποίησης⁷⁸. Κατά την αντίληψη του Weber, η περιεχομενική ανάδυση των κανόνων δικαίου ταυτίζεται με τον 'ανορθολογισμό' και τη 'μη υπολογισιμότητα' των δικαιοκρινών αποφάσεων, οδηγούμενη σε απροσδιόριστες και μη ελέγξιμες μορφές επίλυσης των διαφορών. Σε αυτό το πεδίο εντάσσεται και η δημοκρατία, η οποία ενέχει τον κίνδυνο 'έκπτωσης' της σε 'ανορθολογικά' πλαίσια αποφάσεων. Αυτός ο κίνδυνος ενυπάρχει καθώς στην κορυφή της ιεραρχίας βρίσκεται ένα στοιχείο το οποίο δεν δεσμεύεται από κανένα κανονιστικό ή πλαίσιο αποφάσεων : ο δημαγωγός. Όπως διατυπώνεται χαρακτηριστικά με σαφή των 'κίνδυνος' λήψης της εξουσίας από τις εργατικές μάζες: «Όλοι αντιμετωπίζουν την αναπόφευκτη αντίφαση, μεταξύ ενός αφηρημένου φορμαλιστικού της νομικής λογικής και της ανάγκης να

⁷⁸ Για τη σχέση αυτή και την κριτική που ασκείται βλ. Σούρλας (1981).

εκπληρώσουν ουσιαστικά αιτήματα (materiale Postulate)» (WG:469-470). Σ' αυτό βρίσκεται κατά τον Weber και μια ταύτιση με τον πατρογονικό τύπο εξουσίας, όπου οι δικαστικές αποφάσεις απεκδύονται των τυπικών και ορθολογικών τους πλαισίων (WG:470). Αντίθετα, η σύγχρονη (αστική) μορφή του δικαίου:«[...] κάνει το μηχανισμό του δικαίου να λειτουργεί σαν μια τεχνικά έλλογη μηχανή, εξασφαλίζεται στους επιμέρους ενδιαφερόμενους στο δίκαιο ένα σχετικό μέγιστομ ελευθερίας χώρου ως προς την ελευθερία κινήσεως, και ιδιαίτερα για τον ορθολογικό υπολογισμό των νομικών συνεπειών και ευκαιριών του κατά σκοπό πράττειν τους. Χρησιμοποιεί τη δικονομία σαν μια ειδική μορφή ειρηνοποιού αγώνα συμφερόντων, που δεσμεύεται από σταθερούς, απαραβίαστους 'κανόνες του παιχνιδιού' (WG:469). Έτσι, περιγράφονται σημαντικές διαστάσεις της σύγχρονης δικαιοϊκής τάξης: η προσομοίωση του δικαιοϊκού συστήματος με μια 'μηχανή' προσδιορίζοντας την απεμπλοκή του από 'οργανικού' τύπου σχέσεις με αποτέλεσμα την υπολογισιμότητα και την άρση της 'ελεύθερης θέλησης' των πολιτικών αρχόντων. Επίσης την ομοιότητα του οικονομικού πράττειν και του δικαιοϊκού κανόνα μέσω της σαφήνειας και της υπολογισιμότητας των πράξεων (φορμαλισμός της αιπότητας)και της κυριαρχίας του 'ειρηνοποιού αγώνα', ο οποίος δεν οδηγείται σε ανεξέλεγκτες μορφές, αλλά αντίθετα υιοθετεί ένα πλαίσιο δράσης, χωρίς ωστόσο να θεματοποιείται η αξία της ειρήνευσης ως όρου ύπαρξης του ίδιου του σύγχρονου πράττειν. Τέλος, με την παρομοίωση των κανόνων δικαίου με κανόνες του παιχνιδιού, αφαιρείται αφενός ο συγκροτησιακός ρόλος του δικαίου για την περιγραφή του σύγχρονου πράττειν και αφετέρου, τονίζεται η ανταγωνιστική δομή του σύγχρονου πράττειν, στο οποίο εμφιλοχωρεί το στοιχείο της 'τυχειότητας', ο δρων εισέρχεται στο παιχνίδι 'παρατηρώντας' τους άλλους και χωρίς να ελέγχει την πορεία εξέλιξης του παιχνιδιού, δηλαδή του ανταγωνισμού.

Ενδεικτική της στροφής της βεμπεριανής μεθοδολογίας σε αστικού τύπου ρυθμίσεις του δικαίου είναι η θεματοποίηση στην έκτη παράγραφο του ζητήματος της κωδικοποίησης του δικαίου. Περιγράφεται η διαδικασία ανάδειξης γραφειοκρατικού τύπου «συλλογής δικαίων» από την πλευρά του σύγχρονου ηγεμόνα η οποία όμως μπορεί να λάβει διπλή διάσταση:απόδοσης προνομίων ή πατριαρχικού τύπου ρυθμίσεων στις οποίες δεν αποδίδεται σε κανένα και ρυθμίζεται βάσει της αδέσμευτης

θέλησής του(WG:485).Η αποφασιστική στροφή προς το σύγχρονο ορθολογικό δίκαιο υπήρξε η περίοδος του μερκαντιλισμού κατά την οποία τα αστικά στρώματα ανεξάρτητα από την τάσεις εξέλιξης της γραφειοκρατίας προσβλέπουν στην εδραίωση ενός υπολογίσιμου για αυτά δικαίου « Ο πολιτικά και μονοπωλιακά προσανατολισμένος καπιταλισμός, και ακόμη ο πρώιμος μερκαντιλιστικός καπιταλισμός είναι δυνατόν να έχει συμφέρον για τη δημιουργία και τη διατήρηση της πατριαρχικής ηγεμονικής δύναμης έναντι νομοκατεστημένων τάξεων και ακόμη έναντι των αστών χειροτεχνών, όπως ήταν στην εποχή των Stuarts, όπως έγινε σήμερα και όπως ευρύτερα θα συμβεί. Παρ' όλα αυτά η επέμβαση του *imperium* ειδικά του ηγεμονικού *imperium*, στην ζωή του δικαίου, όσο ισχυρότερη και σταθερότερη διαμορφώθηκε η εξουσία του ηγεμόνα, τόσο περισσότερο συνέβαλλε στην ενοποίηση και συστηματοποίηση του δικαίου στην Κωδικοποίηση»(WG:488). Ασκώντας κριτική στην γερμανική ιστορική σχολή του δικαίου⁷⁹ με τον προσανατολισμό της σε ένα σύστημα του σημερινού ρωμαϊκού δικαίου υποστηρίζεται πως η κωδικοποίηση που αναλήφθηκε από τους νομικούς κατευθύνθηκε στα ανορθολογικά και αντιφορμαλιστικά στοιχεία που προέρχονταν από τις νομοκατεστημένες τάξεις και δεν κωδικοποίησε τα νέα αστικού τύπου θεσμικά στοιχεία με αποτέλεσμα να παραμένει ζητούμενο η ενοποίηση του ιδιωτικού δικαίου.

Αποκαλυπτική του ιστορικού πυρήνα της βεμπεριανής μεθοδολογίας, είναι η προσέγγιση του "φυσικού δικαίου" και των τύπων του- οι οποίοι μπορεί να κατευθύνονται τόσο με επαναστατικό τρόπο ενάντια στην ισχύουσα δομή όσο και με συντηρητικό τρόπο , όπως περιγράφεται στην έβδομη παράγραφο της *Κοινωνιολογίας του Δικαίου*. Ασκείται κριτική στη σοσιαλιστική θεωρία βάσει της σύνδεσης της με το περιεχομενικό 'φυσικό δίκαιο' και του αξιακού πυρήνα που προτάσσει μέσω της εργασιακής θεωρίας της αξίας καθώς και των θεωριών του κοινωνικού συμβολαίου οι οποίες νομιμοποιούσαν τις αστικές ιδιοκτησιακές σχέσεις ⁸⁰. Ένα πλαίσιο αφηρημένης κατασκευής, που δεν λαμβάνει υπόψη του την ιστορική ιδιαιτερότητα των λαών, περιέχει η φιλελεύθερη θεωρία του 'φυσικού δικαίου', η οποία αναμειγνύεται το 'δέον' με το 'είναι' καταλήγοντας σε 'φανατικές'

⁷⁹ Για την ιστορική σχολή του δικαίου βλ. Σούρλας (1981), Lavranu (1996).

⁸⁰ Προς αυτήν την κατεύθυνση βλ. Ψυχοπαϊδης (1999).

μορφές κριτικής ενάντια στο κράτος βάσει της 'αρμονίας' των συναλλαγών μεταξύ των ατόμων και το οποίο νομιμοποιείται βάσει κάποιων 'εγγενών ιδιοτήτων' του και όχι βάσει ενός νομιμοποιημένου νομοθέτη(WG:497) :«Για τούτο μια τάξη δικαίου – όπως ισχυρίστηκαν μερικοί φανατικοί ακόμη και στο 19^ο αιώνα – θα ήταν προτιμότερο να καταστραφεί, παρά να μολυνθεί από την παρανομία, της 'τεχνητής' δημιουργίας χαρτονομίσματος. Γιατί μια παράβαση του νομικού δικαίου καταργεί την 'έννοια' τους κράτους» (WG:449) Άρα λοιπόν, απορρίπτεται μια θεωρία δικαιωμάτων, τα οποία ανακατασκευάζονται ως «ρασιοναλιστικοί φανατισμοί» και τα οποία θα ήταν δεσμευτικοί όροι ενός πλαισίου και για την κρατική δράση. Η απώθηση μιας κατεξοχόν σύγχρονης έννοιας όπως τα ατομικά δικαιώματα από την πλευρά της βεμπεριανής μεθοδολογίας την επανασυνδέει με μια κεντρική διάσταση του ιστορισμού και έχει συνέπειες για την ίδια την έννοια του κρατικού φαινομένου. Υπογραμμίζεται επίσης ότι αυτή η μορφή θεμελίωσης με ιδεολογικό πραξολογικό περιεχόμενο είναι χαρακτηριστικό και σύγχρονων σοσιαλιστικών θεωριών με φυσικοδικαιική προέλευση όπως το "δικαίωμα στην εργασία" και το "δικαίωμα στο ελάχιστο όριο επιβίωσης" αλλά και παλαιότερων μορφών συλλογικής ιδιοκτησίας της αγροτικής γης και της κοινότητας που μεριμνούσε για την υλοποίηση συλλογικών αξιών αναπαραγωγής. Αυτές ακριβώς οι απαιτήσεις τίθενται σε αμφισβήτηση με βάσει τυπικούς όρους ανταγωνιστικού πράττειν :« Γενικά, όπου η απόδοση των προϊόντων καθορίζεται στην αγορά με ελεύθερο ανταγωνισμό, το περιεχόμενο του δικαιώματος του ατόμου στην πλήρη αξία του προϊόντος του αναπόφευκτα χάνει το νόημά του και μπορεί μόνο σαν συλλογική αξίωση από όλες εκείνες που βρίσκονται σε κοινή ταξική κατάσταση να έχει κάποιο νόημα»(WG:500). Αντίστοιχη δομή ανακατασκευής ανευρίσκεται και στο επιχείρημα του Schmolle⁸¹, όπου αναπτύσσεται πως οι συμβολαϊκές θεωρίες συρρικνούνται ως προς την επιχειρηματολογική τους ισχύ στην περίοδο δημιουργίας τους και πλέον πρέπει να αντικατασταθούν από την θετική – ιστορική προοπτική της μονοπωλιακής φάσης του καπιταλισμού (σχετικισμός ως αποτέλεσμα ανυπαρξίας δεσμευτικού αξιακού πλαισίου). Κατά την ανάπτυξη του βεμπεριανού επιχειρήματος επιρρίπτεται στην

⁸¹ Βλ. Γκιούρας (1992), Ψυχοπαίδης (1992), Αγγελίδης (1991).

μαρξική θεωρία η καταστροφή του φυσικοδικαιικού μεταδικαιικού αιτήματος καθώς αυτή περιπίπτει σε έναν “εξελικτικό δογματισμό” στηριζόμενη σε έναν αντιμεταφυσικό ριζοσπαστισμό εσχατολογικών προσδοκιών των μαζών οι οποίες πλέον στρέφονται από ορθολογικά αιτήματα σε ανορθολογικές προφητείες ματαιώνοντας οποιαδήποτε βάση θεμελίωσης ενός συστήματος δικαίου. Έχουμε με άλλα λόγια την προβολή ενός τυπικού ιστορικού μοτίβου, κατά το οποίο ο τρόπος μη υλοποίησης των αιτημάτων κατά την εφαρμογή ενός κανονιστικού πλαισίου στην ιστορική πραγματικότητα ερμηνεύεται ως μετατόπιση και συρρίκνωση της δεσμευτικότητας των αιτημάτων του κανονιστικού πλαισίου προς όφελος μιας μετριασμένης έναντι μιας ριζοσπαστικότερης πολιτικής λύσης

Αυτήν ακριβώς η δομή απροσδιοριστίας που παράγεται στο σύγχρονο κοινωνικό πλαίσιο απασχολεί την τελευταία παράγραφο της *Κοινωνιολογίας του Δικαίου* και ιδιαίτερα ως προς τις ‘αντιτυπικές’ τάσεις της σύγχρονης εξέλιξης του δικαίου σε συνδυασμό με τις νομοκατεστημένου περιεχομένου τάσεις της επαγγελματικής τάξης των νομικών. Διαγράφοντας ένα εξελικτικό σχήμα των τυπικών ιδιοτήτων του δικαιοτικού φαινομένου, οι οποίες προκύπτουν: « [Α]πό ένα συνδυασμό μαγικά προσδιορισμένου φορμαλισμού και με αποκαλυπτικό τρόπο προσδιορισμένου ανορθολογισμού στην πρωτόγονη πορεία του δικαίου, ενδεχομένως μέσω μιας πλαγίας οδού υλικής και αντιτυπικής σκοπιμότητας που έχει προσδιοριστεί με θεοκρατικό ή πατρογονικό τρόπο, σε μια με αυξανόμενο τρόπο ειδικευμένη νομική, δηλαδή λογική ορθολογικότητα και συστηματοποίηση και με αυτόν τον τρόπο σε αυξανόμενη λογική εκλέπτυνση και απαγωγική ισχύ του δικαίου και σε μια αυξανόμενη έλλογη τεχνική της νομικής διαδικασίας.» (WG:504-505) Έναντι αυτής της τάσης ορθολογικοποίησης του δικαίου παρατηρούνται και αντίρροπες αντιτυπικές τάσεις όπως το κίνημα της “ελεύθερης ερμηνείας του δικαίου” από την πλευρά των δικαστών το οποίο δεν έδιδε πρωταρχικότητα στον αφηρημένο και τυπικό χαρακτήρα των νόμων , αντίθετα θεωρούσε πρωταρχική την αξιολόγηση του νόμου από τον δικαστή⁸². Αυτές οι ιδεολογίες των νομικών έδρασαν παράλληλα με τις ανορθολογικές επιρροές που προέρχονται από τα σοσιαλιστικά-δημοκρατικά αιτήματα(και συνδέονται με

⁸² Για αυτό το κίνημα και τις κοινωνικές του συνέπειες βλ. Lenk&Abendroth (1981).

φυσικοδικαιικά αιτήματα και ηθικά αξιώματα) και την αντιδραστική μοναρχική γραφειοκρατία της κοινωνικής πρόνοιας. Τέλος από προσπάθειες αποκατάστασης ενός υπερθετικού δικαίου, όπως η νεοκαντιανή θεωρία του Stammler που προέβαλλε το κανονιστικό σύστημα μιας "κοινωνίας ατόμων με ελεύθερη θέληση". Όλες οι παραπάνω προσπάθειες άρσης των τυπικών στοιχείων του σύγχρονου δικαίου τονίζεται ότι: «εφόσον δεν έχουν ορθολογικό χαρακτήρα, έχουν την μορφή μιας φυγής στο ανορθολογικό, μια συνέπεια της αυξανόμενης ορθολογικοποίησης της τεχνικής του δικαίου» (WG:509) Αυτή η εμμονή στο θετικό και τυπικό χαρακτήρα του δικαίου και η κριτική σε "δημιουργικές" προσπάθειες απομάκρυνσης από τον θετικισμό περίληψης υπερθετικών κανόνων και της ανεξέλεγκτης προσφυγής στο φυσικό δίκαιο και της επίκλησης γενικών ρητρών που οδήγησε σε εθνικοσοσιαλιστικές νομιμοποιήσεις και καταργούσαν τα όρια μεταξύ δικαιοσύνης και διοίκησης, αποτελεί την κριτική στον ανορθολογισμό από την πλευρά της βεμπεριανής κατασκευής.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΣΤΟ 'ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ'

I. Η σχέση 'δυνάμεως' και 'εξουσίας' ως συγκρότηση της πολιτικής

Η εξέταση του πολιτικού φαινομένου στο *Οικονομία και Κοινωνία* γίνεται στο όγδοο κεφάλαιο των *Πολιτικών Κοινοτήτων* και στο ένατο της *Κοινωνιολογίας της εξουσίας*. Ήδη η παράθεση του πολιτικού φαινομένου προϋποθέτει την εξέλιξη από κοινωνικές οργανώσεις με παραδοσιακή δομή(πατριά, οίκος, έθνος, θρησκευτικές οργανώσεις) σε περισσότερο ορθολογικές διατάξεις όπως είναι η αγορά και το δίκαιο. Το κεφάλαιο των *Πολιτικών κοινοτήτων* που ακολουθεί την *Κοινωνιολογία του δικαίου*, εξετάζει την διαπλοκή κοινοτικού και κοινωνικού πράττειν στο εσωτερικό των πολιτικών συνδέσμων. Η ανάλυση παρακολουθεί την δημιουργία του σύγχρονου ιδρυματικού(Anstalt) κράτους μέσω της υποταγής των υπόλοιπων κοινοτήτων(Verein)⁸³ προς τη μονοπώληση νόμιμης χρήσης βίας(WG:516). Η ανάλυση παρακολουθεί την παράλληλη πορεία της ειρήνευσης στο εσωτερικό

⁸³ Για μια σχέση μεταξύ των εννοιών στο μεθοδολογικό κείμενο των *Κοινωνιολογικών κατηγοριών* του 1913 βλ. Ψυχοπαίδης (1994).

της αγοράς με την μονοπώληση της βίας και της ορθολογικοποίησης του δικαίου, διαπιστώνοντας τη σύμπτωση στο σύγχρονο πράττειν. Αποτελεί μια βασική κίνηση της μεθόδου να προυποθέτει ένα κοινοτικοποιημένο πλαίσιο μέσα από το οποίο ανακύπτει το κοινωνικοποιημένο πράττειν. Μια τέτοια εφαρμογή είναι η πρόταξη των αναλύσεων του κύρους δύναμης και του έθνους πριν από την κατανομή της δύναμης στο εσωτερικό της κοινότητας σε τάξεις και κόμματα. Χαρακτηριστικό είναι ότι αφαιρεί την έννοια της δύναμης από την ορθολογική της διάσταση επανασυνδέοντάς την με μια ανορθολογική αξία, αυτήν του έθνους. Το εσωτερικό αυτού του ανορθολογικού πλαισίου περιγράφεται ως συσχετισμός φορέων δυνάμεως (WG:527). Και η ανάλυση των κοινωνικών τάξεων μετά την έννοια του έθνους(WG:530) και του αγώνα για δύναμη μεταξύ εθνών(ιμπεριαλισμός) φαίνεται να εννοεί ότι οποιαδήποτε δράση των κοινωνικών τάξεων αποκτά νόημα μέσα στο πλαίσιο των εθνικών ολοτήτων που ανταγωνίζονται και όχι στην κατεύθυνση μιας υπερεθνικής αλληλεγγύης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση του πολιτικού φαινομένου στο εσωτερικό των αναλύσεων της *Κοινωνιολογίας της εξουσίας*⁸⁴, όπου γίνεται η προσπάθεια οριοθέτησης μεταξύ δύο θεμελιακών- ως προς την εξέταση του πολιτικού φαινομένου- εννοιών της 'δυνάμεως'(Macht) και της 'εξουσίας'(Herrschaft). Ήδη από την αρχή της εξέτασης του εννοιακού πλαισίου προτάσσεται τρόπον τινά μια κατεξοχήν 'πολιτική' ερμηνεία του εξουσιαστικού φαινομένου, καθώς αίρεται συνεχώς η θεωρητική αναγωγή του στην οικονομική δύναμη, προσδιορίζοντας τον ορίζοντα της σκέψης του βεμπεριανού επιχειρήματος, το οποίο θέτει σε κριτική προηγηθέντα θεωρητικά υποδείγματα, όπως το μαρξικό, το οποίο είχε προσπαθήσει να συνδέσει τις δύο έννοιες της δυνάμεως και της εξουσίας ιδιαίτερα με αναφορά στο πλαίσιο της οικονομικής δράσης. Παρόλα αυτά επισημαίνεται ότι η έννοια της οικονομικής δύναμης, ως διάθεση επί των οικονομικών αγαθών, αποτελεί συχνά μια 'συνέπεια' και 'μέσο' της έννοιας της εξουσίας (WG:541).

Η προσπάθεια ορισμού της έννοιας της εξουσίας μέσω της δυνάμεως, δηλαδή ως 'δυνατότητας να επιβάλλεις τη δική σου θέληση στη συμπεριφορά άλλων' μπορεί να εμφανισθεί στις πιο ετερογενείς καταστάσεις-η έννοια της

⁸⁴ *Soziologie der Herrschaft*, περιέχεται στις σελίδες 541-726 του *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tubingen, Mohr, 1972. Εφεξής με τη συντομογραφία WG και αριθμό σελίδας.

δυνάμεως κρίνεται βάσει του παραπάνω ορισμού ως 'άμορφη'- αντίθετα με την προσπάθεια φορμαλιστικού ορισμού της εξουσίας, η οποία οφείλει, κατά την αξίωση της κοινωνιολογικής μεθόδου, να είναι 'ακριβής'. Μέσω της προσπάθειας ορισμού βάσει της 'δυνάμεως' θα ανέκλυτε κατά τον Weber μια απειρία θέσεων εκκίνησης της διάστασης της εξουσίας καθώς :« Τότε θα είχε ο εργάτης απαίτηση, δηλαδή 'εξουσία' έναντι του επιχειρηματία ως προς το ύψος της αξίωσης αμοιβής, ο δημόσιος υπάλληλος έναντι του βασιλιά ως προς το ύψος της μισθολογικής αξίωσης κλπ.[...] »(WG:542). Για να αποφύγει αυτό το μεθοδολογικό αδιέξοδο, η ανάλυση καταφεύγει στην εξέταση του φαινομένου μέσω της αντιπαράθεσης δύο ακραίων τύπων εξουσίας. Αφενός της εξουσίας βάσει του 'συσχετισμού συμφερόντων'(Interessenkonstellation), ιδιαίτερα στην μονοπωλιακή του αποτύπωση και αφετέρου βάσει της 'αυθεντίας'(Autorität), ως απαίτηση και καθήκον υποταγής⁸⁵. Ο πρώτος τύπος συναντάται κυρίως στο εσωτερικό της μονοπωλιακής κατάστασης στο πλαίσιο της αγοράς και ο δεύτερος στον τύπο της εξουσίας του αρχηγού του 'οίκου', με αντιστοιχία στο 'πατρογονικό' μοντέλο εξουσίας, στις δημόσιες υπηρεσίες, με αντιστοιχία στο 'γραφειοκρατικό' μοντέλο και στην πριγκιπική εξουσία (WG:542). Οι δύο παραπάνω τύποι εμφάνισης του εξουσιαστικού φαινομένου αναφέρονται με έμμεσο τρόπο δύο διαστάσεις της ανάλυσης του αντικειμένου. Αφενός ενός 'περιεχομενικού' προσδιορισμού του φαινομένου βάσει της 'κατάστασης συμφερόντων' και αφετέρου μιας 'τυπικής' προσέγγισης, η οποία φαίνεται να αφαιρεί από το σύγχρονο ιστορικό πλαίσιο και να προσανατολίζεται προς την αναγωγή του στο απλό και ακριβές πλαίσιο 'συμπεριφοράς' των δρώντων και η οποία φαίνεται να διαγράφει και μια επιλογή της βεμπεριανής ανάλυσης προς την υιοθέτηση μιας 'πολιτικής' ερμηνείας του εξουσιαστικού φαινομένου. Αυτή η επιλογή γίνεται σαφής και από το παράδειγμα, το οποίο χρησιμοποιείται προκειμένου να αποσαφηνιστεί η συνεύρεση των δύο τύπων εξουσίας που έχει την ιδιαιτερότητα να αναφέρεται στη θέση της κρατικής τράπεζας και των άλλων πιστωτικών τραπεζών, οι οποίες επηρεάζουν τα συμφέροντα των βιομηχάνων και των επιχειρήσεων, περιορίζοντας ταυτόχρονα την μορφή του ελεύθερου ανταγωνιστικού πράττειν στο επίπεδο της αγοράς και βρίσκονται σε

⁸⁵ Για μια ανάλυση της σχέσης μεταξύ των δύο ειδών εξουσίας βλ. Ψυχοπαίδης (1994), Prewo (1979), Schluchter (1980).

απευθείας σχέση με την κρατική εξουσία. Βέβαια υπάρχει και η επισήμανση πως η παραπάνω επιρροή της πολιτικής εξουσίας μπορεί να λάβει την μορφή του τύπου της 'αυθεντίας'. Επισημαίνεται έτσι με έμμεσο τρόπο και το μεθοδολογικό ζήτημα 'παραγωγής' του τύπου της 'αυθεντίας' μέσω του 'συσχετισμού των συμφερόντων', αποκαθιστώντας το σχεσιακό πλαίσιο το οποίο απωθείται στο εσωτερικό της φορμαλιστικής προσέγγισης, η οποία αξιώνει την άρση της ανάμειξης μεταξύ της διάστασης των συμφερόντων και της πολιτικής-κρατικής διάστασης. Τέτοια παραδείγματα 'ανάμειξης' αποτελούν τόσο η μετάβαση σε ένα μοντέλο κρατικοσοσιαλιστικής οργάνωσης της εξουσίας όσο και προαστικές μορφές οργάνωσης της εξουσίας, στις οποίες η πολιτική και η οικονομική εξουσία βρισκόταν σε ανάμειξη μεταξύ τους, όπως οι 'πατρογονικές εξαρτήσεις του παρελθόντος'(WG:543). Σε αυτό το σημείο είναι δυνατόν να αποκατασταθεί η σχέση μεταξύ κατασκευής του μεθοδολογικού προτύπου άρσης της ανάμειξης των ιδεοτύπων της πολιτικής και της οικονομίας και της ιστορικής κατεύθυνσης προς ένα αστικό πλαίσιο. Η βεμπериανή ανάλυση κινείται με αυτόν τον τρόπο προς την προσπάθεια αποκατάστασης ενός σύγχρονου εννοιακού πλαισίου, το οποίο αντιστοιχεί στην αποτύπωση των πολιτικών φαινομένων της εποχής μας. Υπάρχει βέβαια η συνεχής αναφορά σε 'ρευστές μεταβάσεις' ανάμεσα στα δύο επίπεδα, η οποία φαίνεται να εμπεριέχει το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο σχέσης της ανάδυσης των δύο αλλά που θεωρείται δευτερεύον σε σχέση με την πρόταξη του φορμαλιστικού προτύπου που αίρει την σχέση μεταξύ ιστορικού και θεωρητικού ανάγοντας τα φαινόμενα σε αφηρημένους όρους ανάλυσης.

Μια ακόμη θεμελιώδης έννοια που αναπτύσσεται στο εσωτερικό της '*Κοινωνιολογίας της εξουσίας*' είναι η 'πειθαρχία'(Disziplin) η οποία παρουσιάζει ομοιότητες όταν εμφανίζεται στο εσωτερικό ενός εργοστασίου και δεν διαφέρει από αυτήν ενός κρατικού δημοσιουπαλληλικού χώρου και μιας στρατιωτικής οργάνωσης. Ταυτόχρονα αντιδιαστέλλεται η μορφή εξουσίας του παρελθόντος στην οποία υπήρχε καθαρή η σχέση 'αυθεντίας' και προβάλλεται η θεματοποίηση του 'καθήκοντος υποταγής' βάσει ενός ελαχίστου ορίου θεμελίωσης στη διάσταση των προσωπικών συμφερόντων των ίδιων των υπηκόων σαν αναγκαίο κίνητρο προσανατολισμού στη διαδικασία υποταγής. Δηλαδή εισάγεται ένα κατεξοχήν μοντέρνο πρότυπο

ανάλυσης του εξουσιαστικού φαινομένου, το οποίο φαίνεται να περιλαμβάνει και την οπτική δράσης των υπηκόων και αντιστοιχεί στους 'τύπους νομιμοποίησης' της εκάστοτε δομής της εξουσίας(WG:543). Εξετάζεται αφετέρου και η οικονομική διάσταση, προκειμένου να ανευρεθεί ο βαθμός εμφάνισης του εξουσιαστικού φαινομένου στο εσωτερικό της, όπως είναι η ανταλλακτική διαδικασία,κατά την οποία δεν διαγράφεται μια 'ευκρινής' και 'ακριβής' οριοθέτηση του φαινομένου εξαιτίας της 'απρόσωπης' δομής της. Για αυτόν τον λόγο η ανάλυση στρέφεται προς τη διάσταση των ατομικών δρώντων, οι οποίοι αποβλέπουν σε ένα 'καθήκον υποταγής' που συνδέεται με την απόρριψη συλλογικών και απρόσωπων εξηγητικών προτύπων και την απόδοση κοινωνιολογικού 'νόηματος' στους ατομικούς δρώντες. Για να αποκρυπτογραφηθεί το πλαίσιο της ανταλλακτικής διαδικασίας, η φορμαλιστική μέθοδος θα είχε σαν εναλλακτική 'λύση' την εξέτασή σε αναφορά με την παραγωγική και διανεμητική διαδικασία, μια λύση όμως η οποία προσκρούει στις μεθοδολογικές προϋποθέσεις της, οι οποίες απωθούν την αναδρομή σε μακροθεωρητικά μοντέλα προσέγγισης του σύγχρονου αντικειμένου. Συνδεδεμένη με το παραπάνω είναι η τελική μετατόπιση της εξέτασης του εξουσιαστικού φαινομένου προς την δομή της 'αυθεντίας' και του 'καθήκοντος υποταγής' παρόλη την επισήμανση του γεγονότος ότι η βασιζόμενη στην αγορά – μέσω του 'συσχετισμού συμφερόντων' εξουσία είναι δυνατό να ασκεί, και εξαιτίας του μη ρυθμισμένου χαρακτήρα της, μεγαλύτερο καταναγκασμό έναντι της εξουσίας βάσει 'αυθεντίας'. Παρόλα αυτά δεν συνάγεται κανενός είδους πρόταξη του οικονομικού έναντι του πολιτικού στοιχείου στο πλαίσιο της κοινωνίας :«Υπό τον όρο 'εξουσία' οφείλεται να κατανοείται το δεδομένο ότι μια δεδηλωμένη θέληση ('διαταγή') του ή των 'εξουσιαστών' θέλει να επηρεάσει την πράξη άλλων (του ή των 'εξουσιαζόμενων') και την επηρεάζει με τέτοιο τρόπο, ώστε αυτή η πράξη, σε ένα κοινωνικά σχετικό βαθμό, αποβαίνει ως εάν οι εξουσιαζόμενοι είχαν καταστήσει το περιεχόμενο της διαταγής, για αυτήν την ίδια, σε αξίωμα της πράξης τους ('υπακοή') » (WG:544).

Για να διερευνηθεί η εμβέλεια του εννοιακού πλαισίου της βεμπεριανής μεθοδολογίας είναι αναγκαίο να παρακολουθηθεί η εφαρμογή της έννοιας της εξουσίας σε σχέση με σύγχρονά της αιτήματα. όπως γίνεται ορατό στην δεύτερη παράγραφο της '*Κοινωνιολογίας της εξουσίας*' με έμφαση στη σχέση

μεταξύ εξουσίας και διοίκησης(Verwaltung). Ήδη από τον ίδιο τον ορισμό ότι η εξουσία επέχει ενδιαφέρον μόνον στον βαθμό στον οποίον συνδέεται με την διοίκηση καθώς και το γεγονός ότι εξωτερικεύεται και λειτουργεί σαν τέτοια, αποτελεί μια με έμμεσο τρόπο απάντηση σε προσπάθειες σοσιαλιστικής εγκαθίδρυσης καθώς και αντίστοιχες προσπάθειες εγκαθίδρυσης μορφών άμεσης δημοκρατίας οι οποίες πρέσβευαν την εξάλειψη ή μείωση της 'εξουσίας του ανθρώπου επί του άλλου ανθρώπου'. Θεμελιώνει μάλιστα την αδυνατότητα ενός ελάχιστου διοικητικού μηχανισμού και τους όρους υπό τους οποίους είναι δυνατή η ανάληψη της εξουσίας βάσει της :«[...] οικονομικής διαφοροποίησης, δηλαδή ταυτόχρονα της πιθανότητας ότι οι ιδιοκτήτες ως τέτοιοι αναλαμβάνουν τις διοικητικές λειτουργίες»(WG:546). Εισάγεται μια οικονομική αιτία για να εξηγηθεί η μετάβαση σε μια διαφορετική σταθερή πολιτική μορφή, σε αντίθεση με την αστάθεια που προκύπτει από την άμεση δημοκρατική μορφή, καθώς και η εμφάνιση του στρώματος των 'προυχόντων', οι οποίοι κατέχουν την δυνατότητα ενασχόλησης με την πολιτική και οι οποίοι ανθίστανται σε νεοαναδυόμενα στρώματα, τα οποία βασίζονται σε εμπορική και ιδιοκτησιακή θέση, μέσω της συντήρησης ακολούθων, όπως φρουρών οι οποίες αποτελούνται από ακτήμονες και μετατρέπονται σε ένα 'κόμμα'(WG:548). Μέσα μάλιστα από τον "αγώνα" μεταξύ των κομμάτων σχηματίζονται οι βάσεις ενός σύγχρονου πολιτικού χώρου και ιδιαίτερα με αναφορά στην μετάβαση στη σύγχρονη 'μαζική' δημοκρατική μορφή, η οποία αναλύεται ως εξωτερική του εξουσιαστικού φαινομένου μέσω της 'οργάνωσης' των κυρίαρχων μαζών στην ανάπτυξη της τρίτης παραγράφου της *'Κοινωνιολογίας της εξουσίας'*. Εδώ αναδύονται δύο κυρίαρχα μοτίβα της βεμπεριανής μεθοδολογίας. Αφενός η ανάγκη οργάνωσης του 'αυθόρμητου' περιεχομένου των μαζών, οι οποίες έχουν αναδυθεί ιστορικά στο εσωτερικό της βιομηχανικής κοινωνίας και σε σχέση με τις οποίες η εξουσία οργανώνεται ως 'απόρρητη', που είναι κατά τον Weber η κατάληξη κάθε σταθερής μορφής εξουσίας και αφετέρου του στοιχείου της "ανάγκης" νομιμοποίησης της εκάστοτε εξουσιαστικής δομής. Το δεύτερο αυτό στοιχείο θέτει την φορμαλιστική έναντι του προβλήματος 'ισχύος' της εκάστοτε εξουσίας, δηλαδή στην προβολή της δομής της υπακοής των υπηκόων ενός διοικητικού μηχανισμού και αφετέρου των ίδιων των μελών του μηχανισμού έναντι του εκάστοτε κυρίαρχου και όχι απλά στην ανάλυση

των τεχνικών στοιχείων του μηχανισμού. Με αυτόν τον τρόπο εισάγονται στο εσωτερικό της φορμαλιστικής μεθοδολογίας μακροθεωρητικά πλαίσια ανάλυσης, τα οποία αναφέρονται σε ευρύτερες του ατομικού πλαισίου δράσης δομές σχέσεων μεταξύ τάξεων και της απόσπασης 'συναίνεσης' των εξουσιαζόμενων. Η ανωτέρω αξίωση νομιμοποίησης θεμελιώνει, κατά την έκφραση του ίδιου του Weber, «άκρως πραγματικές διαφορές των εμπειρικών δομών εξουσίας»(WG:549), καθώς αποτελεί «γενικότατο δεδομένο της ανάγκης κάθε δύναμης» να δικαιωθεί, ανάλογα, όπως τονίζεται, με την αντίθεση που προκύπτει στο πεπρωμένο δύο δρώντων, όπου ο 'προνομιούχος' νιώθει την ανάγκη να επιδείξει πως 'αξίζει' την θέση του και πως οι υπόλοιποι είναι 'υποχρεωμένοι' να τον θεωρούν με αυτόν τον τρόπο. Εδώ διαγράφεται μια σύλληψη του πολιτικού φαινομένου που αναδοπλασιάζεται σε ένα ένα «αναγκαίο» επίπεδο ταξικών-δομικών σχέσεων και σε ένα εποπτικό- τυπολογικό επίπεδο το οποίο αποτελεί την διαδικασία ειρήνευσης απώθησης των συγκρουσιακών σχέσεων που θα προέκυπταν από την απόρριψη της ανισότητας. Αυτό το μοντέλο νομιμοποίησης της ανισότητας επιδρά και στις σχέσεις μεταξύ των θετικά και αρνητικά προνομιούχων τάξεων «Σε συνθήκες όπου υπάρχει σταθερή κατανομή της δύναμης και αντίστοιχα 'συντεχνιακά' συγκροτημένο πλαίσιο σχέσεων, γενικά, όταν είναι περιορισμένος ο βαθμός εξορθολογισμού του τρόπου του σκέπτεσθαι ως προς το είδος της συγκρότησης της εξουσιαστικής τάξης, και καθώς αυτή παραμένει αυτονόητη για τις μάζες, όσο δεν υποχρεώνονται από τις συνθήκες να τις αντιμετωπίσουν ως 'πρόβλημα', αποδέχονται και τα μη προνομιούχα στρώματα το μύθο αυτό. Σε εποχές αντιθέτως, όπου η καθαρή κατάσταση των σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων εμφανίζεται γυμνή, αναμφισβήτητη, οφθαλμοφανής για τον καθένα, ως η δύναμη που καθορίζει τη μοίρα, ιδιαίτερα αυτός ο μύθος των προνομιούχων, περί του ότι ο καθένας είναι άξιος της τύχης του, αποτελεί συχνά ένα από τα στοιχεία που εξαγριώνουν και εξάπτουν στο έπακρο τα πάθη των μη προνομιούχων στρωμάτων[...]προπάντων στους σύγχρονους ταξικούς αγώνες»(WG:549) Βάσει του παραπάνω αποσπάσματος εισάγεται εμμέσως το ζήτημα της 'ιδεολογίας', δηλαδή του τρόπου διάθλασης του υποκειμενικού νοήματος των δρώντων μέσω μακροθεωρητικών διαδικασιών, καθώς προυποθέτει ένα 'αντικειμενικό' πεδίο προσέγγισης του αντικειμένου. Είναι ζητούμενο το κατά

πόσο η μεθοδολογία παρέχει ένα πλαίσιο εξήγησης της εμφάνισης των πολιτικών κρίσεων και των όρων αμφισβήτησης της υπάρχουσας νομιμοποιητικής διαδικασίας με αναφορά στις οικονομικές συνθήκες, οι οποίες καλύπτονται πίσω από εκφράσεις όπως η 'μοίρα' των κοινωνικών στρωμάτων και της κρίσης ως προς το μέτρο ορθότητας του ιδεολογικού πλαισίου σε σχέση με την εμφάνιση στους δρώντες των σχέσεων ως απογυμνωμένες, και στο επίπεδο ανάπτυξης της πολιτικής διαδικασίας σε αναφορά με σύγχρονους τρόπους έκφρασης της πολιτικής απόφασης. Όσον αφορά τους τρόπους εμφάνισης της 'ισχύος' μιας εξουσιαστικής δομής παρουσιάζονται τρεις ιδεότυποι η 'νόμιμη', η 'παραδοσιακή' και η 'χαρισματική', οι οποίες κατά την αξίωση της βεμπεριανής μεθόδου δεν έχουν σαν ιδεοτυπικές κατασκευές αντιστοιχίσεις με ιστορικές περιόδους σύμφωνα με ένα εξελικτικό μοντέλο εξήγησης-κάτι που όπως είδαμε προβάλλεται στην *Κοινωνιολογία του δικαίου*. Στην παράδοση του οικονομικού ιστορισμού (Roscher) οι μορφές του κρατικού φαινομένου συνδέονται με την ανθρώπινη «φύση» και είχαν οντολογικό περιεχόμενο. Είναι σημαντικό του βαθμού της απόστασης από την πολιτική μέθοδο του οικονομικού ιστορισμού ότι μετατοπίζεται το ζήτημα της 'ορθής πολιτείας' σε ζήτημα σύλληψης του εκάστοτε πολιτικού μορφώματος μέσω του συνδυασμού των φορέων εξουσίας, οι οποίοι δεν είναι δυνατόν να εκφράσουν το γενικό συμφέρον ή το 'οργανιστικό' πρότυπο⁸⁶.

II. Η γραφειοκρατική δομή εξουσίας και η έννοια του κράτους

Το κυριότερο παράδειγμα του 'νόμιμου' τύπου εξουσίας, το οποίο αναλύεται στη συνέχεια του κειμένου της *Κοινωνιολογίας της εξουσίας* αποτελεί η γραφειοκρατία, η οποία θέτει την ανάλυση έναντι ζητημάτων, τα οποία προβάλλουν την ανάγκη σύνδεσης του ιστορικού και του ιδεοτυπικού τρόπου ανάλυσης των κατηγοριών⁸⁷. Το γραφειοκρατικό φαινόμενο παρατηρείται κατά την βεμπεριανή προσέγγιση τόσο στο επίπεδο της κρατικής δημοσιουπαλληλίας όσο και της ιδιωτικής μορφής της επιχείρησης (WG:551). Κύρια χαρακτηριστικά του είναι η σταθερή κατανομή λειτουργιών (καθήκοντα), ο περιορισμός των μέσων εξαναγκασμού μέσω κανόνων και ο διορισμός βάσει κανονισμών προσώπων για την εκπλήρωση των παραπάνω καθηκόντων, με παράλληλη απελευθέρωση από τα στοιχεία

⁸⁶ Για αυτή τη μετατόπιση βλ. Γκιούρας (2001), Mommsen (1965), Rossi (1987), Schmidt (1964).

⁸⁷ Για αυτή τη διάσταση βλ. Kocka (1981).

της 'εύνοιας' και της 'ελεύθερης θέλησης' και την ένταξη των ατόμων σε απρόσωπες δομές συγκρότησης του εξουσιαστικού φαινομένου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η έκθεση των κοινωνικών και οικονομικών προϋποθέσεων του σύγχρονου φαινομένου της δημοσιουπαλληλίας. Πρώτον, η εξέλιξη της εκχρηματισμένης οικονομικής μορφής, όχι τόσο ως προς την εμφάνιση του φαινομένου όσο για τον τρόπο αναπαραγωγής του. Εδώ φαίνεται πως το επιχείρημα στρέφεται στην εξέταση των διαδικασιών αναπαραγωγής ενός κοινωνικού φαινομένου. Η εξέταση της εξέλιξης της εκχρηματισμένης μορφής της οικονομίας συνδέεται προπάντων με την δημιουργία ενός σταθερού συστήματος φορολόγησης, το οποίο εξασφαλίζει την σταθερή βάση της γραφειοκρατικής δομής(WG:559). Δεύτερον, η ποσοτική ανάπτυξη στο επίπεδο του σύγχρονου διευρυμένου κράτους και του μαζικού κόμματος, η οποία ταυτόχρονα επισημαίνει την αδυναμία σύνδεσης στη σύγχρονη κοινωνία 'άμεσων' μορφών εξουσίας ή υποκατάστασης του γραφειοκρατικού φαινομένου⁸⁸. Τρίτον, η ποιοτική ανάπτυξη μέσω της ανάληψης ευρύτερων λειτουργιών οι οποίες αφορούν το κοινωνικό σύνολο από την πλευρά του κράτους- μια αναδιατύπωση του 'νόμου της διευρυνόμενης κρατικής δραστηριότητας'- , όπως είναι η διασφάλιση της 'τάξης και προστασίας' και οι 'κοινωνικοπολιτικές' λειτουργίες του σύγχρονου κράτους, οι οποίες όπως επισημαίνεται καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό οικονομικά, καθώς και η εξασφάλιση των όρων επικοινωνίας μεταξύ των δρώντων. Μέσω της παραπάνω ποιοτικής ανάπτυξης, επισημαίνονται θεμελιώδη φαινόμενα, τα οποία αναδεικνύουν τις συνδέσεις μεταξύ της πολιτικής και της οικονομικής διάστασης, όπως είναι η παροχή προστασίας της ιδιοκτησίας μέσω της δημόσιας κρατικής μορφής(αστυνομία),η οποία ταυτόχρονα αποτελεί και όρο που συγκροτείται 'δίπλα και έξω' από το πλαίσιο των αστικών ιδιοκτησιακών σχέσεων και οι οποίες κατά την ιστορική διαδικασία επεδίωξαν την σύσταση της σύγχρονης κρατικής μορφής αλλά ταυτόχρονα επέφεραν κοινωνικές συνέπειες για τα ασθενέστερα οικονομικά στρώματα(εργατική τάξη). Αυτές οι κοινωνικές συνέπειες είχαν τόσο 'ιδεολογικά' κίνητρα όσο και κίνητρα ενδυνάμωσης της 'πολιτικής δύναμης', δηλαδή προηγήθηκαν τόσο κοινωνικοί αγώνες που

⁸⁸ Beetham (1974), Mommsen (1988), Kocka (1981), Schluchter (1980).

προκάλεσαν την εξέλιξη αλλά και με παράδειγμα την κρατική πολιτική του Bismark προς την ενδυνάμωση της πολιτικής ισχύος «Η αποφασιστική αιτία για την προώθηση της γραφειοκρατικής οργάνωσης ήταν ανέκαθεν η καθαρά τεχνική της υπεροχή έναντι κάθε άλλης μορφής. Ένας πλήρως ανεπτυγμένος γραφειοκρατικός μηχανισμός συμπεριφέρεται έναντι αυτού ακριβώς όπως μια μηχανή έναντι των μη μηχανικών ειδών της παραγωγής των αγαθών. Ακρίβεια, ταχύτητα, μονοσημάντοτητα, γνώση των πράξεων, συνέχεια, διάκριση, ενότητα, αυστηρή υποταγή, αποφυγή προστριβών, ουδέτερα και προσωπικά κόστη αυξάνονται στο μέγιστο βαθμό στην αυστηρά γραφειοκρατική, ιδιαίτερα μονοκρατική διοίκηση μέσω του εκπαιδευμένου επιμέρους υπαλλήλου έναντι όλων των συνεργατικών(kollegial)ή βασισμένων στην τιμή(Ehre)ή σε πάρεργο(nebenamtlich) μορφές αξιωμάτων»(WG:561-562). Τονίζεται η αντιστοιχία μεταξύ του καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης και της γραφειοκρατικής δομής, καθώς οι σύγχρονες μεγάλες επιχειρήσεις αποτελούν και οι ίδιες πρότυπα της γραφειοκρατικής οργάνωσης και η καπιταλιστική κυκλοφορία των αγαθών θεωρεί ως ‘ευπρόσδεκτη’ αυτήν την ιδιαιτερότητα της γραφειοκρατικής δομής, δηλαδή την επιβολή της υπολογισιμότητας και του ‘απανθρωπισμού’, της εκτόπισης των συναισθηματικών και ανορθολογικών στοιχείων, τα οποία και αυτά εντάσσονται στην ίδια την υπολογιστική διαδικασία(WG:682),καθώς και της επικράτησης του ‘ειδικού’(Fachmann) σε αντίθεση με τον ‘άνθρωπο της πολιτιστικής ευρύτητας’(Kulturmensch). Προβάλλεται η ομοιότητα μεταξύ της ανάδυσης της ‘αμεροληψίας’, δηλαδή της δράσης βάσει υπολογισιμων κανόνων και της απώθησης των προσωπικών ιδιοτήτων, στο πλαίσιο τόσο του διοικητικού μηχανισμού, όσο και στο πλαίσιο της αγοράς, της ισοπέδωσης της νομοκατεστημένης τιμής(ständische Ehre) μέσω της σταθεροποίησης της ελευθερίας της αγοράς και της παγκόσμιας επικράτησης της ταξικής θέσης(Klassenlage). Όμως παρόλη την κατάφαση στην εμφάνιση του γραφειοκρατικού φαινομένου, η προσέγγιση λαμβάνει σαφείς αποστάσεις από την προσπάθεια ταύτισης της ‘αντικειμενικότητας’ και της ‘εξειδίκευσης’ με την κυριαρχία γενικών και αφηρημένων κανόνων, όπως προβλήθηκε ιδιαίτερα εκ μέρους του έργου του G.Schmoller⁸⁹ (WG:565).Με αυτήν την μεθοδολογική

⁸⁹ Beetham (1974), Mommsen (1974), Ψυχοπαίδης (1992), Γκιούρας (2001).

μετατόπιση το βεμπεριανό πρόγραμμα διαρρηγνύει τη σχέση μεταξύ πολιτικής κυριαρχίας και δικαιοκτικού πλαισίου, αμφισβητώντας την δυνατότητα αντικειμενικής δράσης της γραφειοκρατίας (και γενικότερα του θεσμικού στοιχείου), η οποία αντίθετα, προσπαθεί να διατηρήσει τη δύναμή(Macht) της στο εσωτερικό του κοινωνικού και κρατικού σχηματισμού. Η παραπάνω διαπίστωση εκλαμβάνεται ως κριτική σε σύγχρονες του Weber θεμελιώσεις, όπως αυτή του Schmolleg, η οποία αξιώνει πως είναι αναγκαία η προσφυγή στην γραφειοκρατία για την εξισορρόπηση των κοινωνικών εντάσεων και κρίσεων, και είναι δυνατόν να αναλάβει έναν ουδέτερο από ταξικές συγκρούσεις ρόλο προς την κατεύθυνση υλοποίησης του γενικού συμφέροντος και της άμβλυσης του συγκρουσιακού στοιχείου. Ιδιαίτερο ακόμη ενδιαφέρον παρουσιάζει η επισήμανση του Weber ότι η θεσμική διαδικασία διαχωρίζεται σε 'μηχανικά' και 'δημιουργικά' στοιχεία με έμφαση πως τα τελευταία κινητοποιούνται από την πλευρά των μελών του διοικητικού μηχανισμού. Τα 'δημιουργικά' αυτά στοιχεία αντιδιαστέλλονται από τα 'ελεύθερα' στοιχεία των μορφών διοίκησης πριν από την επικράτηση του γραφειοκρατικού μοντέλου και τα οποία διατηρούσαν ένα προσωπικό και ανορθολογικό περιεχόμενο, όπως ήταν η 'χάρη' και η 'ελεύθερη θέληση'. Υπάρχει λοιπόν η σύγχρονη προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων, ως σχέση μεταξύ 'μηχανισμού' και 'οργανισμού', μια προβληματική που διατρέχει και το εσωτερικό της μενγκεριανής επιστημολογίας, και υποδηλώνει την απόσπαση του πλαισίου δράσης των ατομικών δρώντων από 'οργανικού' περιεχομένου φεουδαρχικές δομές και παράλληλα η επικράτηση ενός πλαισίου, το οποίο αναπαράγεται και χωρίς την θέληση των ατομικών δρώντων, δηλαδή με αφαίρεση από τα 'δημιουργικά' στοιχεία : «[...]η μηχανική πειθαρχία και η υποταγή του ατόμου σε ένα μηχανισμό, από τον οποίον δεν μπορεί να ξεφύγει και ο οποίος το αναγκάζει να 'συμπορεύεται', μηχανισμό που εντάσσει τα επιμέρους άτομα που ενσωματώνονται στα πλαίσιά του, τρόπον τινά αναγκαστικά, σε ένα Όλο[...].»(WG:682).

Ένα ακόμη σημείο γύρω από το οποίο στρέφεται η βεμπεριανή ανάλυση υπήρξε η σχέση της γραφειοκρατικής δομής, της προβολής των κοινωνικών αιτημάτων των μαζών, της μορφής του πολιτεύματος σε αναφορά με την αλληλεπίδραση των δύο προηγούμενων διαστάσεων και της ανάληψης της πολιτικής 'ευθύνης' στο εσωτερικό της σύγχρονης κοινωνίας. Αρχικά στην

‘Κοινωνιολογία της εξουσίας’ διαχωρίζεται η πολιτική σε τυπική και περιεχομενική διάσταση, με σαφή αντιστοίχιση στις αναλύσεις του οικονομικού φαινομένου (*Κοινωνιολογία της οικονομίας*) και στην διαδικασία εκλογίκευσης του δικαίου(*Κοινωνιολογία του δικαίου*). Η πρώτη(η τυπική) εγγράφεται στη ‘νομική ισότητα’ του δικαιοκούς πλαισίου, το οποίο αίρει τον ‘ανορθολογισμό’ των πατρογονικών και φεουδαρχικών μορφών διοίκησης, εισάγοντας τυπικά ορθολογική ‘αντικειμενικότητα’ του διοικητικού μηχανισμού, ενώ η δεύτερη(η περιεχομενική) αντιστοιχεί στο ‘ήθος’ των ακτήμονων μαζών προς την κατεύθυνση της ‘υλικής δικαιοσύνης’ και της σύγκρουσης με τα αστικά συμφέροντα(WG:565). Η περιεχομενική διάσταση της πολιτικής εκφράζεται μέσω της ‘δημόσιας γνώμης’, η οποία, όπως χαρακτηριστικά τονίζεται, ασκεί περισσότερη πίεση στην ορθολογική διοίκηση και δικαιοσύνη από ότι η δικαστική εξουσία ενός υπουργικού συμβουλίου του απόλυτου μονάρχη(WG:566). Η βεμπεριανή προσέγγιση αμφισβητεί την αυθεντική έκφραση της κοινής γνώμης και την εκλαμβάνει μόνο σε σύνδεση με εκπροσώπους της και μέσω της γραφειοκρατικής συγκρότησης των κομμάτων, τα οποία προβάλλουν την γενικότητα του επιμέρους τους συμφέροντος. Η τάση μάλιστα αυτή της αμφισβήτησης της έκφρασης της κοινής γνώμης⁹⁰ εκ μέρους του λαού, έχει επιπτώσεις και για τον τρόπο με τον οποίον συλλαμβάνει η βεμπεριανή προσέγγιση το ζήτημα της συμμετοχικής διαδικασίας των μαζών στο σύγχρονο ορίζοντα. Όπως καθίσταται σαφές η τάση για δημοκρατικοποίηση που προβάλλεται δεν σημαίνει για τον Weber μια αύξηση της ‘ενεργητικής’ δράσης των υπηκόων και έρχεται σε αντίφαση με την τάση της γραφειοκρατικοποίησης(WG:588). Για να υπερβεί αυτήν την αντίθεση μεταξύ αιτημάτων από την πλευρά των μαζών και αφετέρου αντίστοιχων από την πλευρά της γραφειοκρατίας, εισάγεται η διάκριση μεταξύ ‘ενεργητικής’ και ‘παθητικής’ μορφής δημοκρατικοποίησης(WG:569). Στο εσωτερικό της πρώτης ο ‘ηγέτης’ αναγνωρίζεται από τις μάζες ,και όχι πλέον από τους ‘προύχοντες’, με την μεσολάβηση των κομματικών και κοινοβουλευτικών διαδικασιών(μαζική δημαγωγία)σε αντίθεση με την δεύτερη, όπου αναπτύσσεται μια ‘ανεξέλεγκτη’ κυριαρχία της γραφειοκρατίας. Η μορφή της παθητικής δημοκρατικοποίησης συνδέεται με το σοσιαλιστικό πρότυπο, το

⁹⁰ Για την αμφισβήτηση της έκφρασης της κοινής γνώμης βλ. τη συζήτηση στο Mommsen (1988).

οποίο εάν υλοποιούταν θα προσέγγιζε την μορφή του αρχαίου 'κράτους λειτουργίας', δηλαδή της 'οργανικής-ιεραρχικής' διάρθρωσης βάσει επαγγελματικών οργανώσεων, οι οποίες θα υπάγονταν στον κρατικό έλεγχο και θα υποδήλωνε την ενίσχυση του 'άθραυστου κλουβιού' της γραφειοκρατίας. Αυτή τότε θα προέβαλλε σαν η 'τελική' και 'μοναδική' αξία ως προς το πλαίσιο της πολιτικής απόφασης, απορροφώντας το στοιχείο του 'αγώνα' όπως διατυπώθηκε στην κριτική στον A.Wagner(SSP:414). Στην παραπάνω κριτική διαφαίνεται η δέσμευση της βεμπεριανής μεθοδολογίας από ένα αξιολογικό πλαίσιο, το οποίο καταφάσκει τον 'πολυθεισμό' των αξιών, τον χωρισμό μεταξύ απόφασης και εκτέλεσης και της υπέρβασης ανισότητας βάσει της ατομικής ιδιοκτησίας, την ύπαρξη του 'εντασιακού' συσχετισμού ανάμεσα στην οικονομία και την πολιτική καθώς και των υποκειμενικών δράσεων, οι οποίες δεν απορροφούνται σε συλλογικού χαρακτήρα σχέδια κοινωνικής αλλαγής. Αποκαθιστάται με αυτόν τον τρόπο η αντιστοιχία μεταξύ της μεθοδολογικής κατασκευής και του κοινωνικοπολιτικού περιεχομένου της φορμαλιστικής ανάλυσης, η οποία δεν προτάσσει ένα 'ορθοκανονιστικό' πλαίσιο, αλλά παράγει ένα ελευθεριακό ιδεώδες αρνητικής μορφής, που τονίζει τη διάσταση της απροσδιοριστίας.

Η διαφοροποίηση από προηγηθέντα πρότυπα του διαφωτισμού και του οικονομικού ιστορισμού διαγράφεται και ως προς την προσέγγιση του κρατικού φαινομένου⁹¹. Τονίζεται πως το κράτος δεν είναι δυνατόν να ορισθεί μέσω του περιεχομένου των δραστηριοτήτων του, πράγμα που θέτει σε κριτικό έλεγχο διαφωτιστικές προσεγγίσεις, αλλά ταυτόχρονα και παραδοσιακής δομής συνδέσεις του κρατικού φαινομένου με περιεχομενικές αξίες. Στον ορισμό προβάλλεται το ιδιαίτερο μέσο του πολιτικού συνδέσμου, η απειλή βίας, που αποτελεί την *ultima ratio* «εάν τα άλλα μέσα αποτύχουν», όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζεται. Κατά την προσπάθεια ορισμού ανακύπτουν μια σειρά από ζητήματα, όπως η δυνατότητα αφαιρέσεως από τον σύγχρονο ερμηνευτικό ορίζοντα, ούτως ώστε να μην τεθεί το πρόβλημα αναπαραγωγής της συνολικής κοινωνίας και η σύνδεση των περιεχομενικών 'σύγχρονων' μορφών προβολής αιτημάτων προς την πλευρά του κράτους. Παρόλα αυτά η δυνατότητα χωρισμού από τη δομή των

⁹¹ Βλ. Beetham (1974), Mommsen (1974), Rossi (1987), Ψυχοπαίδης (1994).

συμφερόντων, εκφράζει την αστική σύσταση, δηλαδή εκφρασμένο με την μαρξική ορολογία. το κράτος συντάσσεται 'δίπλα και έξω' από την ιδιωτική οικονομία. Το γεγονός ότι το κρατικό στοιχείο αποτελεί την μοναδική πηγή του 'δικαιώματος' για την χρήση βίας(Machtstaat), υποδηλώνει την καθυπόταξη των επιμέρους δικαιωμάτων φεουδαρχικού περιεχομένου(Sonderrechte), τα οποία δρούσαν ανασταλτικά προς την κατεύθυνση της ενοποίησης ενός σύγχρονου αστικού κράτους(WG:483), καθώς και την απόσταση από φυσικοδικαιικά δικαιώματα, τα οποία θα ήταν δυνατό να προβληθούν από τις εργατικές τάξεις και θα δέσμευαν την κρατική δράση('ρασιοναλιστικοί φανατισμοί'WG:2). Σημαντική είναι η αποσύνδεση της έννοιας από αυτό που είχε θεματοποιήσει ο οικονομικός ιστορισμός ως «κράτος πολιτισμού»(Kulturstaat)⁹² το οποίο συμπύκνωνε μέσω της ιστορικής εξέλιξης τόσο την ανάδυση σχέσεων συλλογικότητας και πολιτισμού και την απώθηση των εκβαρβαρισμένων και εγωιστικών πλευρών, όσο και την δικαιότερη ρύθμιση των κοινωνικών συμφερόντων και της κοινωνικής ανισότητας. Αυτή η εμμονή στην κατασκευή της έννοιας τους κράτους ως «μέσου», δηλαδή χωριστά από την διάσταση των συλλογικών σκοποθεσιών και όχι ως μορφή υλοποίησης αυτών των σκοποθεσιών(κοινωνικής συνοχής και αναπαραγωγής), έχει ως συνέπεια να απωθείται η δεσμευτικότητα των σκοπών για τους οποίους χρησιμοποιείται η άσκηση βίας-ποιοί είναι οι κυρίαρχοι πολιτικοί σκοποί-ιδιαίτερα στην κατάσταση έκτακτης ανάγκης(«εάν τα άλλα μέσα αποτύχουν»)και εάν υφίσταται ένα πλαίσιο ενεργοποίησής της. Η ίδια η αναφορά πάντως στην 'κατάσταση έκτακτης ανάγκης', υποδηλώνει την υπεροχή του πολιτικού στοιχείου, το οποίο επιβάλλεται και χωρίς τη συναίνεση των δρώντων, έναντι της οικονομικής δράσης, αναδεικνύοντας μια βασική θεματική της αστικής φιλοσοφίας. Όσον αφορά την παραπάνω σχέση μεταξύ των 'τύπων' της πολιτικής και της οικονομίας, το βεμπεριανό μεθοδολογικό πρόγραμμα επιλέγει την αποσύνδεσή τους και στη συνέχεια την 'εξωτερική αντιστοίχισή' τους, μέσω του βάθμου κατά τον οποίον ο ένας τύπος 'ευνοεί' την εξέλιξη του άλλου και είναι σε θέση 'παράλληλίας' με αυτόν, μια θέση που λαμβάνεται από την ιστορική επιστημολογία(Roscher).

⁹² Για το περιεχόμενο του 'κράτους πολιτισμού' βλ. Eisermann (1956), Giouras (1994).

Σε αυτήν την προοπτική περιγράφεται η παραλληλότητα της συγκέντρωσης των μέσων παραγωγής τόσο από την πλευρά του ηγεμόνα όσο και από την πλευρά του επιχειρηματία και της απαλλοτρίωσης από τους προηγούμενους κατόχους τους, τόσο στο εσωτερικό της γραφειοκρατικής οργάνωσης όσο και της ιδιωτικής επιχείρησης(WG:566). Κατά την ανακατασκευή απωθείται ένας ενιαίος όρος εξήγησης, ο οποίος θα συνέδεε τους δύο τύπους. Το μοναδικό πλαίσιο το οποίο συνδέει τους δύο τύπους συνίσταται στο στοιχείο της υπολογισιμότητας, δηλαδή στη στάθμιση μεταξύ μέσων και σκοπών και στο απρόσωπο της αποτελέσμα(ohne Ansehen der Person) (WG:565), σε αντίθεση με προασπικές σχέσεις με 'ανορθολογικές' και 'περιεχομενικές' ιδιότητες. Προβάλλεται βέβαια μονομερώς η τυπική διάσταση της διαδικασίας απαλλοτρίωσης από τα μέσα παραγωγής και η στροφή προς την διάσταση των οπτικών αφενός του επιχειρηματία και αφετέρου του πολιτικού ηγεμόνα-ο οποίος αντικαθιστά την μορφή του ήρωα-απωθώντας τις περιεχομενικές συνέπειες που διέπουν την διαδικασία απαλλοτρίωσης και αναφέρονται στην αποστέρηση των όρων αναπαραγωγής και απόκτησης ιδιοκτησίας για το εργασιακό σύνολο της κοινωνίας. Εδώ ακριβώς ξαναβρίσκεται ένα μοτίβο της μεθοδολογίας, κατά το οποίο από την εξέταση μακροθεωρητικών διαδικασιών, αναστρέφεται προς την διάσταση της συμπεριφοράς ατομικών και τυπικών στοιχείων, εξασφαλίζοντας με αυτήν την μεθοδολογική κίνηση το πλαίσιο σύνδεσης των επιμέρους τυπικά προσδιορισμένων στοιχείων και ταυτόχρονα η πρόταξή τους στην διαδικασία ανάλυσης. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η μετάβαση από το 'κοινοτικοποιημένο' στο 'κοινωνικοποιημένο' πράττειν (WG:570).

Σε αντίθεση με τον χωρισμό της δομής των συμφερόντων από την δομή της λήψης πολιτικής απόφασης, ανευρίσκονται στο εσωτερικό της βεμπεριανής ανάλυσης λανθάνουσες ιστορικού περιεχομένου κατασκευές, οι οποίες φαίνεται να αποκαθιστούν ένα 'ασθενές' πλαίσιο σύνδεσης μεταξύ των δύο δομών. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η αναφορά στον меркантилизм, ως συμμαχία του κράτους με τα καπιταλιστικά συμφέροντα(WG:571) και μάλιστα με δύο διαστάσεις : αφενός μιας δημοσιονομικής και αφετέρου μιας εθνικής μορφής, η οποία προσδιοριζόταν στην προστασία των μη μονοπωλιακά δημιουργημένων βιομηχανιών(WG:645). Οι δύο παραπάνω μορφές του меркантилизма αντιστοιχούν στις μορφές του 'ανορθολογικού' και

‘ορθολογικού’ καπιταλισμού, ο οποίος σε αντίθεση με την πρώτη μορφή προσανατολίζεται προς τις δυνατότητες της αγοράς, εξασφαλίζοντας την διάρκεια στην απόκτηση κερδών και στο εσωτερικό του οποίου έχει αρθεί η ανάμειξη του πολιτικού και του οικονομικού φαινομένου. Αυτή η αντίθεση των δύο μορφών καπιταλισμού εκφράσθηκε ιστορικά ως ‘αγώνας’ μεταξύ της βασιλικής δύναμης που προσανατολιζόταν στο ‘κράτους πρόνοιας’ και του κοινοβουλίου που αποτελείτο από αστικά συμφέροντα και επεδίωκαν την ανεξαρτησία από τη μερκαντιστική βάση, η οποία δεν αποτελεί την αιτία εμφάνισης του καπιταλιστικού φαινομένου(WG:643). Ένα δεύτερο παράδειγμα σύνδεσης της δομής των συμφερόντων και του πολιτικού πλαισίου αποτελεί το φαινόμενο του προϋπολογισμού και της κατεύθυνσης προς την δημιουργία μιας αστικού τύπου σύγχρονης μορφής κράτους, όπου από την μίσθωση των φόρων προαστικού χαρακτήρα προς όφελος του κράτους μετατοπίζεται προς την φορολόγηση του εισοδήματος μέσω της κατάρτισης του προϋπολογισμού, στον οποίο συμμετέχουν όλες οι τάξεις μέσω του κοινοβουλίου(WG:115). Στη διαδικασία του προϋπολογισμού συνδέονται οι έννοιες της ατομικής ιδιοκτησίας, των πολιτικών δικαιωμάτων και των ευρύτερων σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, οι οποίες παρέχουν τη συναίνεσή τους(η οποία αποτελεί κριτήριο ορθολογικής διακυβέρνησης)ως προς την μορφή του πολιτικού συστήματος. Ο Weber συνδέει το πεδίο της κοινοβουλευτικής δράσης, στο εσωτερικό του οποίου ψηφίζεται ο εκάστοτε προϋπολογισμός, με ένα αίτημα αντίστασης έναντι της γραφειοκρατικής και εκτελεστικής εξουσίας οι οποίες ενέχουν τον κίνδυνο ‘απολίθωσης’ και ‘στασιμότητας’ της οικονομικής εξέλιξης και της μετάβασης σε ένα σοσιαλιστικό πρότυπο «και στην εξαφάνιση κάθε συμφέροντος για την οικονομική ορθολογικοποίηση». Τονίζεται η δυνατότητα αύξησης της υποτέλειας και άρσης της προστασίας των ατομικών συμφερόντων, μέσω της έκλειψης του θεσμού του κοινοβουλίου και του προϋπολογισμού, τα οποία(τα συμφέροντα)προβάλλονται ως μεθοδολογική αρχή στο αντικείμενο, το οποίο συντάσσεται βάσει αυτών και αντιτίθεται σε πρότυπα συλλογικού σχεδιασμού άρσης της χωριστικής φύσης του, τα οποία αναπόφευκτα, κατά την αντίληψη της βεμπεριανής προσέγγισης, θα κατέληγαν σε ‘δικτατορική’ διοίκηση(WG:119).

III. Η χαρισματική εξουσία και η έννοια της εξέλιξης των θεσμών

Το χάρισμα αποτελεί την πιο αμφισβητούμενη έννοια της βεμπεριανής μεθοδολογίας⁹³, καθώς τα ίδια το κείμενο της *"Κοινωνιολογίας της εξουσίας"* της αποδίδει ένα αρκετά ευρύ και ασαφές περιεχόμενο. Η ίδια η έννοια όπως τονίζεται χρησιμοποιείται με ένα "ελεύθερο αξιολόγησης" περιεχόμενο, περιλαμβάνει προφήτες, πολεμικούς αρχηγούς και δημαγωγούς. Η οριοθέτηση της έννοιας κατά την εξέλιξη του έργου γίνεται με διαφορετικό τρόπο. Έτσι στην πρώτη μορφή των *Τύπων της εξουσίας*⁹⁴ το χάρισμα εντάσσεται στα αρχικά στάδια της ιστορικής εξέλιξης ενώ και στο κεφάλαιο της *'Πολιτικής και ιεροκρατικής εξουσίας'* (που και αυτό έχει γραφεί πριν από το 1914) φαίνεται να αποτελεί ένα φαινόμενο που έχει αναιρεθεί στην νεωτερική εποχή «Η τελευταία δικαιολόγηση βρίσκεται στην πίστη της εποχής του διαφωτισμού, ότι η επικράτηση του 'ορθού λόγου' του ατόμου, εάν επιτρεπόταν να δράσει χωρίς περιορισμούς, με την βοήθεια της θείας πρόνοιας και επειδή το άτομο γνωρίζει το ίδιο καλύτερα τα συμφέροντά του, τουλάχιστον θα προέκυπτε ο σχετικά καλύτερος κόσμος. Η χαρισματική δόξα του 'ορθού λόγου'(η οποία βρήκε την χαρακτηριστικότερη έκφρασή της στην αποθέωσή της από τον Ροβεσπιέρο) είναι η τελευταία μορφή που έλαβε το χάρισμα στην μοιραία του πορεία» (WG:726) Συνδέοντας την ιδεοτυπική κατασκευή με την ιστορική διάσταση, αναφέρεται στις δύο επαναστατικές δυνάμεις που μετατόπισαν τις παραδοσιακές μορφές εξουσίας. Η πρώτη είναι η γραφειοκρατία που 'εξωτερικά' μετέβαλλε πρωταρχικά τις 'τάξεις' και ύστερα τις δυνατότητες των ατόμων που δρώντας σκοποθεσιακά προσανατολίστηκαν στην 'προσαρμογή' τους στις συνθήκες. Η δεύτερη είναι η χαρισματική εξουσία μέσω της πίστης επαναστατικοποιεί τους ανθρώπους 'εσωτερικά' προτάσσοντας την θέλησή τους για την αναδιαμόρφωση των 'τάξεων'(WG:657-658). Όμως στο εσωτερικό της γραφειοκρατικής-ορθολογικής 'τάξης' υπάρχει η υποταγή των δρώντων σε μια μορφή συμπεριφοράς που προσεγγίζει τον παραδοσιακό τύπο της 'συνήθειας'(WL:473) με αποτέλεσμα να αποτελεί η χαρισματική μορφή ακριβώς εξαιτίας της προσωποποίησης και της δυνατότητας 'ανατροπής της ιεραρχίας των αξιών' την πραγματικά 'δημιουργική' επαναστατική δύναμη

⁹³ Bendix&Roth (1971), Hennis (1987), Mommsen (1988), Shils (1973), Weiss(hg.) (1989), Γκιούρας (2001), Ψυχοπαίδης (1994), Τάτσης (επ.) (1998).

⁹⁴ "Die drei Typen der legitimen Herrschaft", 475-488, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, Mohr, 1968.

στην ιστορία(WG:658). Αυτή η σχέση προς την παραδοσιακή και την γραφειοκρατική λειτουργία εμφανίζεται στο πλαίσιο της οικονομίας ως αντίθεση του χαρίσματος τόσο με την 'πατριαρχική' ρύθμιση του 'οίκου' όσο και στο σύγχρονο κόσμο με την 'επιχείρηση' επισημαίνοντας ότι η 'ξένη προς την οικονομία' δύναμή του 'καταπνίγεται κάτω από την πίεση' των υλικών συμφερόντων που επιβάλλονται σε μεγαλύτερο βαθμό(WG:661). Η υποκατάσταση των χαρισματικών από την διάσταση των υλικών συμφερόντων επηρεάζει και την πολιτική λύση που προτείνεται από το βεμπεριανό επιχείρημα, το οποίο φαίνεται να αντιστέκεται στην δυνατότητα προβολής της δομής των συμφερόντων στο πολιτικό χώρο.⁹⁵ Στην ίδια την έννοια του χαρίσματος διαγράφονται οι μορφές που αυτό έλαβε καθώς αποκτά τον χαρακτήρα μιας διαρκούς σχέσης και 'αντικειμενικοποιείται'. Στο πλαίσιο της φυλής λαμβάνει αρχικά αποκαλυπτική έπειτα κληρονομική μορφή- εδώ ανήκει και η 'ελέω Θεού' μοναρχία- και με την επικράτηση γραφειοκρατικών τάσεων μετατρέπεται σε 'υπηρεσιακό χάρισμα', που συνίσταται στην πίστη στον θεσμικό φορέα ως τέτοιο. Η τελευταία αυτή μορφή συνδέεται με έναν πολιτικά σημαντικό τρόπο σχέσης των υπηκόων με την κρατική βία. Ο πουριτανισμός ως θρησκευτική στάση αφαίρεσε την νομιμότητα της δημόσιας εξουσίας εάν δεν υπάκουε σε 'φυσικοδικαιικά' ορθολογικά αιτήματα σε αντίθεση με τον λουθηρανισμό που αποθέωσε το υπηρεσιακό χάρισμα μέσω της 'μέσω της θεικής βούλησης υποταγής' οδηγούμενη σε μια 'μεταφυσική του κράτους'. Οι δύο παραπάνω στάσεις συνδέονται στο βεμπεριανό έργο με την κριτική της γραφειοκρατικής εξουσίας και την προσπάθεια μιας ηθικής που θέτει σε κριτική τις κρατικές πράξεις και προσανατολίζεται σε αστικού τύπου σχέσεις. Η σχέση του χαρίσματος με την οικονομία εκφράζεται στον θεσμό της κοινοβουλευτικής μοναρχίας που λειτουργεί ως μέσο νομιμοποίησης και εγγύησης της κοινωνικής και ιδιοκτησιακής τάξης και ταυτόχρονα περιορίζει την επιδίωξη για δύναμη των πολιτικών μέσω της σταθερής πολιτικής ηγεσίας του πολυέματος(WG:681). Ο Weber όπως φαίνεται ασκούσε κριτική στην ανεύθυνη 'αλαζονική' πολιτική του Kaiser που είχε ως περιεχόμενο την κενοδοξία και το 'ειδώλο της δύναμης'(Schein der Macht) αποτελώντας την απορροφή ενός αρχαικού

⁹⁵ Schmidt (1964), Mommsen (1974).

πολιτικού συστήματος, στο οποίο κυριαρχούσαν προαστικές μορφές (PS,I:456⁹⁶). Στα ύστερα κείμενα, το χάρισμα διαγράφεται ως μια διιστορική μορφή νομιμοποίησης της εξουσίας που στην σύγχρονη εποχή λαμβάνει την μορφή της 'δημοψηφισματικής' εξουσίας, η οποία αναλύεται ως μια αλλότρια προς την εξουσία ανανοηματοδότηση του χαρίσματος και όχι ως μια εξέλιξη στο 'εσωτερικό του 'νόμιμου' τύπου, προβάλλοντας το στοιχείο της 'αναγνώρισης' από τους κυριαρχούμενους μετατρεπόμενος στον ελεύθερα εκλεγμένο ηγέτη. Οι 'Τύποι της εξουσίας', που συγγράφηκαν μετά την επανάσταση των συμβουλίων στην Γερμανία αποτελούν μια θέση του βεμπεριανού επιχειρήματος απέναντι σε προσεγγίσεις του πολιτικού φαινομένου, που συνδέονταν με σοσιαλιστικές, δημοκρατικές και παραδοσιακού τύπου προσπάθειες μετάβασης από το προηγηθέν πολιτικό σύστημα. Απορρίπτεται η πιθανότητα αντιπροσώπευσης μέσω 'επαγγελματικών τάξεων' και τονίζεται η συνάφειά της με την στασιμότητα της οικονομικής δομής(άρση του 'αγώνα') και θα αρθεί ο χωρισμός μεταξύ του οικονομικού και του πολιτικού βίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ιδέα των εργατικών συμβουλίων της γερμανικής επανάστασης προσομοιούται με την ιδέα των συντεχνιών προαστικού τύπου που προσανατολίστηκε στο μεσοπόλεμο στα ανορθολογικά κορπορατιστικά πρότυπα ενός 'οργανικού όλου'⁹⁷. Από την άλλη πλευρά η σύγχρονη δημοκρατία στις παραγράφους που αναφέρονται στην αντιπροσώπευση και τη συναδελφικότητα ανακατασκευάζεται ως συνδυασμός δυνάμεων μεταξύ του μονάρχη, της γραφειοκρατίας, παραδοσιακών νομοκατεστημένων τάξεων και των αστικών συμφερόντων, προκαταλαμβάνοντας τη νέα θεωρία της δημοκρατίας που προσεγγίζει την έννοια ως διαδικασία και όχι ως αξία⁹⁸. Ακόμη και στο εσωτερικό των ελεύθερων εργατικών συμβουλίων τονίζεται ότι οι θα κυριαρχούσαν ζητήματα οικονομικής δύναμης και όχι συλλογικής ψηφοφορίας(WG:162). Έχοντας απορρίψει προσεγγίσεις του πολιτικού βάσει της αλληλεγγύης και της λαϊκής κυριαρχίας, προβάλλει το στοιχείο του 'αγώνα'

⁹⁶ *Gesammelte Politische Schriften*, Erste Auflage, Drei Masken Verlag, München, 1921.

⁹⁷ Βλ. Αγγελίδης (2000) σχετικά με το αντιδημοκρατικό περιεχόμενο της θεωρίας των ενώσεων στη μεσοπολεμική περίοδο.

⁹⁸ Για το περιεχόμενο του δημοκρατικού ιδεώδους στο βεμπεριανό έργο βλ. Aron (1965), Baehr (1988), Bendix&Roth (1971), Beetham (1974), Hennis (1987), Löwenstein (1961), Mommsen (1974), Schmidt (1964), Stammer(ed.) (1971), Winkelmann (1952), Γκίντενς (1993), Πάσχος (1991), Γκιούρας (2001), Ψυχοπαίδη (1999).

μεταξύ των φορέων συμφερόντων, της 'ευθύνης' στο επίπεδο των πολιτικών αποφάσεων και του υποκειμενικού νοήματος, όπως προβάλλεται από την πλευρά 'χαρισματικών' ηγετών που καταφέρνουν μέσω του 'αγώνα' να συντάσσουν το πολιτικό πλαίσιο και να δημιουργούν αντιστάσεις στην τάση της μηχανοποιημένης ορθολογικοποίησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

ΠΗΓΕΣ

ΕΡΓΑ MAX WEBER

1. Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik, Mohr, Tübingen, 1924.
2. Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Mohr, Tübingen, 1924.
3. Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, Mohr, Tübingen, 1968.
4. Gesammelte Politische Schriften, πρώτη έκδοση, Drei Masken Verlag, München, 1921; τρίτη έκδοση, Mohr, Tübingen, 1968.
5. Wirtschaft und Gesellschaft, Mohr, Tübingen, 1972.
6. Grundriss zu den Vorlesungen über Allgemeine ('theoretische') Nationalökonomie, Mohr, Tübingen, 1990.
7. "Die deutschen Landarbeiter", Verhandlungen des 5. Evangelisch-sozialen Kongresses, σελ. 61-82, 92-94, 1894.
8. "Die Arbeitslosigkeit", Verhandlungen des 7. Evangelisch-sozialen Kongresses, σελ. 122-123, 1896.
9. "Deutschland als Industriestaat", Verhandlungen des 8. Evangelisch-sozialen Kongresses, σελ. 105-113, 122-123, 1897.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

1. Δοκίμια επί της Θεωρίας των κοινωνικών επιστημών, τομ. Α', Β', μφρ. Αχ. Γρηγορογιάννης, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1972.
2. Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού, μφρ. Μ. Κυπραίος, Gutenberg, Αθήνα, 1978.
3. Οικονομία και Δίκαιο. Κοινωνιολογία του Δικαίου, μφρ. Μ. Κυπραίος, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1979.
4. Βασικές έννοιες της Κοινωνιολογίας, μφρ. Μ. Κυπραίος, Κένταυρος, Αθήνα, 1993.

5. «Σχετικά με ορισμένες κατηγορίες της κατανοούσας κοινωνιολογίας», μτφρ. Θ. Βασιλείου, στο *Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών*, Γ. Κουζέλης - Κ. Ψυχοπαίδης (επιμ.), Νήσος, Αθήνα, 1994.
6. Κοινωνιολογία του κράτους. Κοινωνιολογία της ορθολογικής οργάνωσης του κράτους και των σύγχρονων πολιτικών κομμάτων και των σύγχρονων πολιτικών κομμάτων και κοινοβουλίων, μτφρ. Μ. Κυπραίος, Κένταυρος, Αθήνα, 1996.
7. Εθνοτικές σχέσεις και πολιτικές κοινότητες, μτφρ. Θ. Γκιούρας, Κένταυρος, Αθήνα, 1997.
8. Κοινωνιολογία της Οικονομίας, μτφρ. Θ. Γκιούρας, Κένταυρος, Αθήνα, 2000.
9. Τύποι της Εξουσίας, μτφρ. επίμ., Θ. Γκιούρας, Κένταυρος, Αθήνα, 2001.

EPGA CARL MENGER

1. Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, Mohr, Tübingen, 1968.
2. Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere, Mohr, 1969.
3. "Zur Theorie des Kapitals" (1888) στο τόμο Kleinere Schriften zur Methode und Geschichte der Volkswirtschaftslehre, Mohr, Tübingen, 1970.
4. "Grundzüge einer Klassifikation der Wirtschaftswissenschaften" (1889) στο τόμο Kleinere Schriften zur Methode und Methode der Volkswirtschaftslehre, 1970.
5. "Die Sozialtheorien der klassischen Nationalökonomie und die moderne Wirtschaftspolitik" (1891), στο τόμο Kleinere Schriften zur Methode und Geschichte der Volkswirtschaftslehre, 1970.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

1. «Περί των βασικών κατευθύνσεων της θεωρητικής έρευνας γενικά και ιδιαίτερα στο πεδίο της λαϊκής οικονομίας», μτφρ. Β. Μεινάνη, στο *Κείμενα Πολιτικής Οικονομίας και Θεωρίας της Πολιτικής*, Μ.Αγγελίδης-Κ.Ψυχοπαίδης (επιμ.), Εξάντας, Αθήνα, 1992.
2. «Περί της μομφής του 'ατομισμού' στην εθνική οικονομία», μτφρ. Ε. Γρυπταίου, στο *Κείμενα Πολιτικής Οικονομίας και Θεωρίας της Πολιτικής*, 1992.
3. «Περί της ουσίας της λαϊκής οικονομίας», μτφρ. Ε. Γρυπταίου, στο *Κείμενα Πολιτικής Οικονομίας και Θεωρίας της Πολιτικής*, 1992.
4. «Μη αναμενόμενα αποτελέσματα του ατομικού πράττειν», μτφρ. Λ. Αναγνώστου, στο *Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών*, Γ. Κουζέλης-Κ.Ψυχοπαίδης (επιμ.), Νήσος, Αθήνα, 1994.

ΆΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. Brentano Lujo (1889), *Über die Ursachen der heutigen sozialen Not. Ein Beitrag zur Morphologie der Volkswirtschaft*, Dunker&Humblot, Leipzig, μτφρ. Σ. Αγγελίδης, Αθήνα.
2. Roscher Wilhelm (1854), *Die Grundlagen der Nationalökonomie. Erster Band des Systems der Volkswirtschaft*, 24 Auflage, Stuttgart&Berlin, 1906.
3. Schmoller G. (1881), "Die Gerechtigkeit in der Volkswirtschaft", *Schmollers Jahrbuch*, μτφρ. Θ. Γκιούρας.
4. Schmoller G. (1893), "Die Volkswirtschaft, die Volkswirtschaftslehre und ihre Methode", Vittorio Klostermann, Frankfurt/M., 1949.
5. Schmoller G. (1897), "Wechselnde Theorien und feststehende Wahrheiten im Gebiete der Staats- und Socialwissenschaften und die heutige deutsche Volkswirtschaftslehre", στο *Über einige Grundfragen der Socialpolitik und der Volkswirtschaftslehre*, Leipzig, 1898, μτφρ. Θ. Γκιούρας στο *Κείμενα Πολιτικής Οικονομίας και Θεωρίας της Πολιτικής*(1992), Μ.Αγγελίδης-Κ.Ψυχοπαίδης (επιμ.), Εξάντας, Αθήνα.
6. Schmoller G. (1908), *Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, 2 Bd., Berlin.

7. Sombart W. (1913), Der Bourgeois. Zur Geistesgeschichte des modernen Wirtschaftsmenschen, Munchen&Leipzig, μτφρ. Κ. Κουτσουρέλης, Νεφέλη, Αθήνα, 1998.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

WL	Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre
WG	Wirtschaft und Gesellschaft
SWG	Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte
PS	Gesammelte Politische Schriften
SSP	Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik
Gr	Grundriss zu den Vorlesungen Über Allgemeine ('theoretische') Nationalökonomie
U	Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere
GV	Grundsätze der Volkswirtschaft
GK	Grundzüge einer Klassifikation der Wirtschaftswissenschaften
SKN	Die Sozialtheorien der Klassischen Nationalökonomie und die moderne Wirtschaftspolitik

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Αντωνοπούλου Μ. (1991), *Ιδεολογία και κοινωνία στη σκέψη των κλασικών της κοινωνιολογίας*, Παπαζήσης, Αθήνα.
2. Abendroth W./ Lenk K.(1983), *Εισαγωγή στην πολιτική επιστήμη*, Παρατηρητής, Αθήνα.
3. Αρόν Ρ. (1974), *Η γερμανική κοινωνιολογία*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
4. Αρόν Ρ. (1993), *Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης*, Γνώση, Αθήνα.
5. Αγγελίδης Μ. (1993), *Φιλελευθερισμός: κλασικός και νέος*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
6. Αγγελίδης Μ. (1994), *Η γένεση του φιλελευθερισμού. Προβλήματα σύστασης του πολιτικού σε θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
7. Αγγελίδης Μ. (1991), «Το πρόβλημα των ιστορικο-θεωρητικών προϋποθέσεων του φιλελευθερισμού», *Αξιολογικά/5*, Αθήνα.
8. Αγγελίδης Μ. (2000), *Κοινωνική απορρύθμιση και δημοκρατία*, Εξάντας, Αθήνα.
9. Γουντς Ε.Μ.(1998), *Η δημοκρατία ενάντια στον καπιταλισμό*, Στάχυ, Αθήνα.
10. Γράβαρης Δ.(1991), *Το πολιτικό στοιχείο στη Νέα Πολιτική Οικονομία*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
11. Γράβαρης Δ.(1993), *Εκπαίδευση και πολιτική οικονομία*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
12. Γκιούρας Θ.(1992), «Gustav Schmoller. Ιστορισμός και κριτική», *Αξιολογικά/4*, Αθήνα.

13. Γκιούρας Θ. (2000), *Φορολογία και Πολιτική. Πολιτικοοικονομική προβληματική και δημοσιονομική σκέψη*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
14. Γκιούρας Θ. (2001), «Στοιχεία πολιτικής θεωρίας στην Κοινωνιολογία της εξουσίας» Επίμετρο στο: Weber Max, *Οι τύποι της εξουσίας*, Κένταυρος, Αθήνα.
15. Γκίντενς Α. (1993), *Πολιτική και Κοινωνιολογία στη σκέψη του Max Weber*, Οδυσσέας, Αθήνα.
16. Δρόσος Δ. (1994), *Αγορά και κράτος στον A. Smith. Κριτική στην αναδρομική θεμελίωση του νεοφιλελευθερισμού*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
17. Ιωαννίδης Σ. (1988), «Η δικαιολόγηση της κοινωνίας της αγοράς στη 'Θεωρία των Ηθικών Συναισθημάτων' του A. Smith, *Τόμος Μνήμη Σάκη Καράγιωργα*, ΙΠΑ/ΓΠΑΣΠΕ, Αθήνα.
18. Ιωαννίδης Σ. (1993), *Ανταγωνισμός, αγορά και δημοκρατία. Μια κριτική της Νεοαυστριακής οικονομικής θεωρίας*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
19. Ιωαννίδης Σ. (1995), *Σύγχρονες θεωρίες για την φύση της επιχείρησης. Ανάλυση και κριτική*, Παπαζήσης, Αθήνα.
20. Καράγιωργας Δ. (1979), *Οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους*, Εξάντας, Αθήνα.
21. Κατσούλης Η. (1984), *Επιστημολογικά προβλήματα της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης*, Παπαζήσης, Αθήνα.
22. Κονιαβίτης Θ. (1993), *Πλουραλισμός στην κοινωνιολογία*, τομ. Α, Οδυσσέας, Αθήνα.
23. Κύρτσος Α. (1996), *Κοινωνιολογική σκέψη και εκσυγχρονιστικές ιδεολογίες στον ελληνικό μεσοπόλεμο*, Νήσος, Αθήνα.
24. Λαβράνου Α. (1995), «Οι ιστοριστικές βάσεις της θεωρίας του δικαίου του F.C. von Savigny», *Αξιολογικά*, Αθήνα.
25. Λίποβατς Θ. (1991), *Ζητήματα πολιτικής ψυχολογίας*, Εξάντας, Αθήνα.
26. Μπουχάριν Ν. (1988), *Η πολιτική οικονομία του εισοδηματία. Η θεωρία της αξίας και του κέρδους της αυστριακής σχολής*, Κριτική, Αθήνα.
27. Μυρντάλ Γ. (1985), *Το πολιτικό στοιχείο στην οικονομική θεωρία*, Παπαζήσης, Αθήνα.

28. Ντομπ Μ.(1976), *Θεωρίες της αξίας και της διανομής. Ιδεολογία και οικονομική θεωρία*, Gutenberg, Αθήνα.
29. Νουτσόπουλος Θ.(2000), *Προβλήματα ανάλυσης διαλεκτικών εννοιών στο έργο των Hegel και Marx*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
30. Πάσχος Γ.(1991), *Κράτος δικαίου και πολιτική*, Πολίτης, Αθήνα.
31. Σούρας Γ.(1981), *Νομοθετική θεωρία και πράξη*, Σάκκουλας, Αθήνα.
32. Στράους Λ.(1988), *Φυσικό δίκαιο και ιστορία*, Γνώση, Αθήνα.
33. Τάτσης Ν.(επ.)(1998), *Max Weber. Ερμηνευτικά κείμενα*, Οδυσσέας, Αθήνα.
34. Τερλεξής Π.(1999), *Max Weber*, 3 τόμοι, Παπαζήσης, Αθήνα.
35. Τσίρος Ν. (2000), «Η νομιμότητα ως θεμελιώδης κοινωνιολογική κατηγορία στο έργο του Max Weber», *Επιστήμη και Κοινωνία/4*, Αθήνα.
36. Τζόβας Γ.(1977), «Μαξ Βέμπερ:Συστηματική κοινωνιολογία και μεθοδολογία του Β.Φίλια», *Πολίτης/13*, Αθήνα.
37. Φίλιας Β. (1976), *Μαξ Βέμπερ:Συστηματική κοινωνιολογία και μεθοδολογία*, Νέα Σύνορα, Αθήνα.
38. Ψυχοπαίδης Κ.(1992), «Φορμαλισμός, Ιστορισμός και αξιολογία στη θεμελίωση της πολιτικής οικονομίας (G.Schmoller)», *Αξιολογικά/4*, Αθήνα.
39. Ψυχοπαίδης Κ.(1993), *Ο Max Weber και η κατασκευή εννοιών στις κοινωνικές επιστήμες*, Κένταυρος, Αθήνα.
40. Ψυχοπαίδης Κ.(1993), «Φορμαλιστική θεμελίωση της πολιτικής οικονομίας», *Αξιολογικά/5*, Αθήνα.
41. Ψυχοπαίδης Κ.(1994), *Ιστορία και Μέθοδος*, Σμίλη, Αθήνα.
42. Ψυχοπαίδης Κ.(1997), *Πολιτική μέσα στις έννοιες*, Νήσος, Αθήνα.
43. Ψυχοπαίδης Κ.(1999), *Κανόνες και ανπνομίες*, Πόλις, Αθήνα.

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Alter M.(1990), *Carl Menger and the Origins of the Austrian Economics*, Westview Press, Oxford.
2. Aron R.(1965), "Max Weber and Power Politics" in:Stammer O.(ed.), *Max Weber and Sociology Today*, 1971.

3. Backhaus J.R.(ed.) (1996), *Werner Sombart. His theoretical approach reconsidered*, Metropolis, Marburg.
4. Bader V.M.(1975), *Einführung in die Gesellschaftstheorie. Gesellschaft, Wirtschaft und Staat bei Marx und Weber*, 2Bd., Frankfurt/M.
5. Baehr P.(1988), "Max Weber as a critic of Bismark", *Archives européennes de la Sociologie*, vol.XXIX, pp.149-164.
6. Bendix R.& Roth G.(1971), *Scholarship and Partisanship. Essays on Max Weber*, University of California Press, Berkeley.
7. Birner J.(1990), "A roundabout solution to a fundamental problem in Menger's methodology and beyond" in: Caldwell B.J.(ed.), *Carl Menger and his legacy in Economics*, 1990.
8. Bohem S.(1985), "The political economy of the Austrian School" in Roggi P.(ed.), *Gli economisti e la politica economica*, Edizioni Scientifiche Italiane, Naples.
9. Breuer S.& Hubert T.(hg.)(1984), *Zur Rechtssoziologie Max Webers. Interpretation, Kritik, Weiterentwicklung*, Westdeutscher, Opladen.
10. Boos M.(1986), *Die Wissenschaftstheorie Carl Mengers. Biographische und ideengeschichtliche Zusammenhänge*, Hermann Böhlau Nachf., Wien.
11. Beetham D.(1974), *Max Weber and the theory of modern politics*, Allen&Unwin, London.
12. Burger T.(1994), "Deutsche Geschichtstheorie und Webersche Soziologie", in: Wagner G.&Zipprrian H(hg.), *Max Webers Wissenschaftslehre. Interpretation und Kritik*, 1994.
13. Caldwell B.J.(ed.)(1990), *Carl Menger and his legacy in economics*, Duke University Press, Durham&London.
14. Clarke S.(1991), *Marx, marginalism and modern Sociology. From Adam Smith to Max Weber*, Macmillan, London.
15. Collins R.(1986), *Weberian Sociological Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
16. Dibble W.K.(1968), "Social Science and Political Commitments in the Young Max Weber", *Archives Européennes de Sociologie*, vol.9.

17. Eisermann G.(1956),*Die Grundlagen des Historismus in der deutschen Nationalökonomie*,Ferdinand Enke,Stuttgart.
- 18.Ferber C(1966).„Der Werturteilstreit“ in Topitsch E.(hg.), *Logik der Sozialwissenschaften*,1966.
- 19.Giouras A.(1994), *Arbeitsteilung und Normativität. Zur Rekonstruktion der historischen Sozialtheorie Gustav Schmollers*,(Diss.) Frankfurt/M.
- 20.Giouras A.(1995),„Wilhelm Roscher:the 'historical method in the social sciences:critical observations for a contemporary evaluation“, *Journal of Economic Studies*,vol.22,no.3/4/5,pp.106-127.
- 21.Hamilton P. (ed.) (1991), *Max Weber. Critical Assessments*, I(vol.4)&II(vol.4), Routledge, London.
- 22.Hayek F.A.(1973),„The place of Menger's *Grundsätze* in the History of Economic Thought“in:Hicks J.R.& Weber W.(eds.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*,1973.
- 23.Hennis W.(1987), *Max Webers Fragestellung.Studien zur Biographie des Werks*,Mohr-Siebeck,Tübingen.
- 24.Hennis W.(1994),„Die volle Nüchternheit des Urteils.Max Weber zwischen Carl Menger und Gustav Schmoller.Zum hochschulpolitischen Hintergrund des Wertfreiheitspostulats“ in Wagner G./Ziprian H.(hg.), *Max Webers Wissenschaftslehre*,1994.
- 25.Hicks J.R. & Weber W.(eds.) (1973), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*,Clarendon Press,Oxford.
- 26.Holton R.&Turner B.S. (eds.) (1989), *Max Weber on economy and society*, Routledge, London/New York.
- 27.Hutchison T.W.(1973),„Some themes from *Investigations into Method*“,in: Hicks J.R.&Weber W.,*Carl Menger and the Austrian School of Economics*,1973.
- 28.Ikeda Y.(1995),„Roscher's *Grundlagen* in the history of economic thought“,*Journal of Economic Studies*,vol.22,no.3/4/5,pp.209-220.
- 29.Kauder E.(1958),„Intellectual and political roots of the older Austrian School“, *Zeitschrift für Nationalökonomie*,17:4,pp.411-425.
- 30.Kettler D.& Meja V.(1994), „Sancho Pansa als Statthalter.Max Weber und das Problem der materialen Gerechtigkeit“ in:Wagner G.& Ziprian H.(hg.), *Max Webers Wissenschaftslehre*,1994.

31. Kirzner I.(1979), "The entrepreneurial role in Menger's System" in Kirzner I., *Perception, Opportunity and Profit*, University of Chicago Press, Chicago, 1979.
 32. Kirzner I.(1990), "Menger, classical liberalism and the Austrian school of Economics" in: Caldwell B.J.(ed.), *Carl Menger and his legacy in Economics*, 1990.
 33. Kocka J.(1981), "Otto Hintze, Max Weber und das Problem der Bürokratie", *Historische Zeitschrift*, 233, pp.65-105.
 34. Krabbe J.J.(1988), "Menger's valuation of nature: an atomistic and 'organistic' approach", *Journal of Economic Studies*, vol.15, no.3/4, pp.55-63.
 35. Krabbe J.J.(1995), "Roscher's organistic legacy", *Journal of Economic Studies*, vol.22, no.3/4/5, pp.159-170.
 36. Lavranu A.(1996), *Historizität und Verbindlichkeit von Werten. Zu Gustav Hugos Rechtsphilosophie und zu Friedrich Carl von Savignys Rechtslehre*, (Diss.) Göttingen.
 37. Lowenstein K.(1961), "Max Weber als Anherr des plebiszitaren Führerstaats", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, vol.13, pp.275-289.
 38. Luhmann N.(1964), "Zweck-Herrschaft-System. Grundbegriffe und Prämissen Max Webers" in Mayntz R.(hg.), *Bürokratische Organisation*, Kiepenheuer&Witsch, Köln/Berlin, 1968.
 39. Lukacs G.(1972), "Max Weber and German Sociology", *Economy&Society*, vol.1, pp.377-398.
 40. Marcuse H.(1965), "Industrialisation and Capitalism" in: Stammer O.(ed.), *Max Weber and Sociology Today*, 1971.
 41. Martin D.T.(1979), "Alternative views of Mengerian entrepreneurship", *History of Political Economy*, 11:2, pp.271-285.
 42. Milford K.(1990), "Menger's Methodology" in: Caldwell B.J.(ed.), *Carl Menger and his legacy in Economics*, 1990.
 43. Mommsen W.J.(1974²), *Max Weber und die deutsche Politik*, Mohr, Tübingen.
-

44. Mommsen W.J.(1965), "Max Weber's Political Sociology and his Philosophy of World History", *International Social Science Journal*, vol.17, pp.23-45.
45. Mommsen W.J.(1988), *The political and social theory of Max Weber*, Polity Press, London.
46. Mommsen W.J.&Osterhammel J.(ed.) (1987), *Max Weber and his Contemporaries*, Allen&Unwin, London.
47. Oakes G.(1977), "The Verstehen thesis and the foundations of Max Weber's methodology", *History and Theory*, vol.16, pp.11-29.
48. Osterhammel J.(1987), "Varieties of Social Economics. Schumpeter and Max Weber" in: Mommsen W.J.&Osterhammel J.(eds.), *Max Weber and his Contemporaries*, 1987.
49. Parsons T.(1965), "Value Freedom and Objectivity" in: Stammer O.(ed.), *Max Weber and the Sociology Today*, 1971.
50. Pfister B.(1928), *Die Entwicklung zum Idealtypus. Eine methodologische Untersuchung über das Verhältnis von Theorie und Geschichte bei Menger, Schmoller und Max Weber*, Paul Siebeck/Mohr, Tübingen.
51. Prisching M.(1996), "The Entrepreneur and his Capitalist Spirit" in: Backhaus J.B.(ed.), *Werner Sombart. His theoretical approach reconsidered*, 1996.
52. Prewé R.(1979), *Max Webers Wissenschaftsprogramm*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
53. Rossi P.(1987), *Vom Historismus zur historischen Sozialwissenschaft*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
54. Riesebrodt M.(1986), "From patriarchy to capitalism: the theoretical context of Max Weber's agrarian studies (1892-93)", *Economy & Society*, vol.15, n.4.
55. Scaff L.A.(1984), "Weber before weberian sociology", *British Journal of Sociology*, vol.35, no.2, pp.190-215.
56. Scaff L.A.(1994), "Max Webers Begriff der Kultur" in: Wagner G.&Zipprian H.(hg.), *Max Webers Wissenschaftslehre. Interpretation und Kritik*, 1994.

57. Schluchter W.(1980),*Rationalismus der Weltbeherrschung.Studien zu Max Weber*,Suhrkamp,Frankfurt/M.
58. Schluchter W.(1991),*Religion und Lebensführung. Studien zu Max Webers Kultur-und Werttheorie*,Bd.1, Suhrkamp, Frankfurt/M.
59. Schluchter W.(1998),*Paradoxes of Modernity.Culture and Conduct in the theory of Max Weber*,Stanford University Press,California.
60. Schmidt G.(1964), *Deutscher Historismus und Übergang zur parlamentarischen Demokratie.Untersuchungen zu den politischen Gedanken von Meinecke,Troeltsch,Max Weber*,Historische Studien,Bd.389,Hamburg.
61. Schön M.(1987),”G.Schmoller und M.Weber” in:Mommsen W.J.&Osterhammel J.(eds.), *Max Weber and his Contemporaries*,1987.
62. Shils E.(1973), “Charisma, Order and Status”, *American Journal of Sociology*,vol.78,pp.20-32.
63. Silvermann P.(1990), “The cameralistic roots of Menger’s achievement” in:Caldwell B.J.(ed.),*Carl Menger and his legacy in Economics*,1990.
64. Stammer O.(ed.) (1971),*Max Weber and Sociology Today*,Basil Blackwell,Oxford.
65. Streissler E.(1969),”Structural Economic Thought.On the significance of the Austrian School Today”,*Zeitschrift für Nationalökonomie*,vol.29,pp.237-266.
66. Streissler E.(1972),”To what extent was the Austrian School marginalist?”,*History of Political Economy*,4:2,pp.426-441.
67. Streissler E.(1973),”Menger’s theory of money and uncertainty-A modern interpretation”, in:Hicks J.R.&Weber W.(eds.),*Carl Menger and the Austrian School of Economics*,1973.
68. Streissler E.(1988),”The intellectual and political impact of the Austrian School of Economics”,*History of European Ideas*,vol.9,no.2,pp.191-204.
69. Streissler E.(1990a),”The influence of German economics on the work of Menger and Marshall”, in:Caldwell B.J.,*Carl Menger and his legacy in economics*,1990.

70. Streissler E.(1990b), "Carl Menger on economic policy:the Lectures to Crown Prince Rudolf", in:Caldwell B.J., *Carl Menger and his legacy in economics*, 1990.
71. Tenbruck F.H.(1999), *Das Werk Max Webers. Gesammelte Aufsätze zu Max Weber*, Mohr/Siebeck, Tübingen.
72. Tomo S.(1995), "Beyond Roscher or not? A reappraisal of Menger's and Böhm-Bawerk's contributions to the theory of interest", *Journal of Economic Studies*, vol.22, no.3/4/5, pp.127-133.
73. Topitsch E.(hg.) (1965), *Logik der Sozialwissenschaften*, Köln.
74. Topitsch E.(1965), "Max Weber and Sociology Today" in:Stammer O.(ed.), *Max Weber and Sociology Today*, 1971.
75. Tribe K.(1983), "Prussian agriculture-German politics:Max Weber 1892-97", *Economy&Society*, vol.12, no.2.
76. Tribe K.(1984), "Cameralism and the science of government", *Journal of Modern History*, vol. 56, pp.263-284.
77. Vaughn K.(1990), "The mengerian roots of the Austrian revival" in: Caldwell B.J.(ed.), *Carl Menger and his legacy in Economics*, 1990.
78. Wagner G.&Zipprian H.(hg.) (1994), *Max Webers Wissenschaftslehre. Interpretation und Kritik*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
79. Weber M.(1975), *Max Weber. A Biography*, Wiley, New York.
80. Weiss J.(1975), *Max Webers Grundlegung der Soziologie*, Mohr-Siebeck, Tübingen.
81. Weiss J.(hg.) (1989), *Max Weber heute:Erträge und Probleme der Forschung*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
82. Winkelmann J.(1952), *Legitimität und Legalität in Max Webers Herrschaftssoziologie*, Mohr-Siebeck, Tübingen.

